

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00616

ZIKHROYNES FUN MAYN LEBN

Chaim Zhitlowsky

*Permanent preservation of this book was made possible by
Marvin & Ilene Weinreb
in memory of
their grandparents*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ד.ר. חיים זשיטלאָווסקי
געזאַמלטע שריפטן

דר. חיים זשיטלאָווסקי

זכרונות פון מיין לעבן

דריטער באַנד

ארויסגעגעבן פון
דר. חיים זשיטלאָווסקי פארלאַג-קאָמפּעני
ניו-יאָרק

Copyright by
DR. CHAIM ZHITLOWSKY
New York, 1940

Printed in U. S. A.

POSY-SHOULSON PRESS, 19 West 21st St., New York

א י נ ה א ל ט

באַנד 3

7	..... די ערשטע טעג אין פעטערבורג
13	..... מיין לעבן און מיינע ערשטע באגעגענישן אין פעטערבורג
18	..... „מאכט אַ וואַרע — ס'גייט דער נייער דור!“
24	..... דער אַמאָליקער סטודענט־רעוואָלוציאָנער אין רוסלאַנד
30	..... דער טעראָריסטישער אַטענטאַט אויף צאַר אַלעקסאַנדער דעם דריטן.....
36	..... מיינע ערשטע טריט אין שטודירן יידישע געשיכטע
41	..... קלאַסנקאַמף אין תלמוד
	אַ קאָמוניסטישע סעקטע אין ארץ־ישׂראל מיט צוויי טויזנט
47	..... יאָר צוריק
53	..... נביאים און נבואה מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק
58	..... די איסיים און די קריסטן אין צייט פון חורבן
64	..... דער גלויבן אין משיח און די נאַטור־געזעצן
70	..... אַ פּילאָסאָפּישער קוס אויף דער יידישער געשיכטע
	איך שטודיר געשיכטע צו זיין אַ גוטער רעוואָלוציאָנער און ווער אַ
75	..... גוטער ייד
	צווישן אַסימילאַטאָרישער יידישער אינטעליגענץ אין דער
80	..... אַמאָליקער רוסלאַנד
86	..... מיינע שווערע טעג אין פעטערבורג
	לעצטע טעג אין פעטערבורג און די צוגרייטונג פון מיין בוך
92	..... „געדאַנקען“
99	..... מיין ערשטע באַקאַנטשאַפּט מיט רוסישע „טאָלסטאָיאָנער“
104	..... „מסירת־נפשׁ“ און „מסירת־נשמה“
109	..... געזעענט זיך מיט דעם „טאָלסטאָיאָיזם“
115	..... די ערשטע אָפּרופן אויף מיין ערשטער שריפט

121	.....	ווי דער „וואַסכאָד“ און נאָך זשורנאַלן האָבן זיך אָפגערוּפן אויף מיין ערשטער שריפט
126	.....	ש. דובנאָווס קריטיק און מיין ענטפער
131	.....	מיין יידישער סאָציאַליזם און דער אַנטיסעמיטיזם
137	.....	ווינטערצייט
142	.....	לעצטע טעג אין רוסלאַנד
147	.....	אין ווילנע ערב מיין פאַרלאָזן רוסלאַנד
152	.....	אויף דער זייט און אויף יענער זייט גרענעץ
158	.....	מינע איבערלעבונגען די ערשטע טעג אין בערלין
163	.....	די רעפארמער און די אַרטאָדאָקסן אין בערלין
169	.....	מיט די פרומע קריסטן אין בערלין
178	.....	מיין ערשטע שריפט אין דייטש
183	.....	מיט פראָפעסאָר הערמאַן שטראַק
188	.....	שאלות אָן ענטפערס
194	.....	די גליקלעכע מאָמענטן פון מיין לעבן
199	.....	נאָך אַ קאָפיטל זכרונות פון אַ יידישן סאָציאַליסט
204	.....	דער מאַרקסיזם טרייבט צו ריינער פילאָסאָפיע
209	.....	„איין מענטש איז אַזויפיל ווערט, ווי די גאַנצע וועלט“
		ווי אזוי מען האָט מיך „אידל“ אַרעסטירט און „פריינטלעך“
214	.....	אַרויסגעשיקט פון בערלין
220	.....	עטלעכע גליקלעכע וואָכן אין מיין לעבן

די ערשטע טעג אין פעטערבורג

סוף האַרבסט 1886 בין איך געקומען קיין פעטערבורג, ווי עס האָט זיך נאָך גערופן די דאַמאַלסטיקע רוסישע הויפטשטאָט. פאַרפאַרן בין איך צו מיין קוזינע, פּאַוּלינע ליאַכאַווסקי, אַ שנוּר ביי אַ רייכן פעטערבורגער סוחר. זי האָט מיך באַלד געבראַכט צו איר שווער, וואו איך האָב גע-דאַרפט זיין אַ גאַסט אויף דער שבת-מאַלצייט (דאָס איז געווען אַ פּרייטאַג). די ליאַכאַווסקיס האָבן פאַרנומען אַ גרויסע און — לויט מייע דעמאַלטיקע השגות — אַ לוקסוריעז-איינגעאַרדנטע וואוינונג. די משפּחה איז אָבער געווען אַ קליינע; דער פּאַטער, די מוטער — אַ מרה-שחורהדיקע, פאַר-שוויגענע יידענע, — דער יינגערער זון — אַ סטודענט אויף דעם יורי-דישן פּאַקולטעט — און אַ פּלימעניק פון ווילנע — אַ סטודענט-מעדיקער. די קינדער זיינען נאָך ניט געווען אין דער היים. דער פּאַטער האָט זיך אַנטשולדיקט און איז באַלד ערגעץ אַוועק. פּאַוּלינע איז אויך אַוועק צו זיך. די מוטער האָט זיך צוריקגעצויגן אין איר צימער, און איך בין געבליבן אַליין, אינעם זונס קאַבינעט.

ביז צום אָונט-ברויט איז נאָך געווען ווייטלעך, האָב איך באַשלאָסן ניט צו פּטרן קיין צייט און אָנהייבן עפעס טאַן. דאָס פּאַסיקסטע פאַר מיר איז דעמאַלט געווען צו באַזוכן ראַבינאַוויטשן, דעם מיטערדאַקטאָר פון דעם „רוסקי יעוורעי“, צו וועמען זי קאַפּלאַן פון ריגע האָט מיר געגעבן אַן אַריינפיר-בריוו.

איך בין אַריין אין ראַבינאַוויטשעס קאַבינעט, וואו ביי אַ גרויסן שרייבטיש איז געזעסן איינגעהויקערט אַ באַיאָרנטער ייד, מיט אַ סימ-פּאַטישן, אויסגעשפּראַכן-סעמיטישן פנים, מיט אַ גרוילעך-שוואַרצער באַרד. איך געדענק ניט, ווי אַזוי דאָס האָט זיך געמאַכט, אָבער, נאָך אַ וויילע פון אונדזער געשפּרעך, האָט ער פון טיש-קעסטל אַרויסגענומען אַ מאַ-נוסקריפט און האָט מיר גענומען פאַרלייענען זיינע אַפּאַריזמען אין דייטש (איך ווייס ניט, צי זיי זיינען שוין ערגעץ-וואו אַפּגעדרוקט געוואָרן).

דעמאַלט האָב איך קיין ברעקל השגה ניט געהאַט, אַז דאָס זיצט פאַר מיר איינער פון די זעלטנסטע דערשיינונגען, וואָס די העברייאישע

השכלה אין רוסלאנד האָט אַרויסגעבראַכט. אָן אַ וועלכער עס איז סײַ-טעמאַטישער פֿאַרבילדונג, האָט ער זיך נאָך אין די גאַר יונגע יאָרן פֿאַר-אינטערעסירט מיט די אַנאַרגאַנישע נאַטור-וויסנשאַפטן און, אויסלער-נענדיק זיך די דייטשע שפּראַך, האָט ער באַרייכערט די העברייאישע ליטעראַטור מיט אַ היפש ביסל ערנסטע ווערק וועגן מעכאַניק, פיזיק און כעמיע, וואָס זיינען געשטאַנען, — ווי מ׳זאָגט צו זייער שבח, — אויף דער הייך פון דער דעמאָלטיקער וויסנשאַפטלעכער פֿאַרשונג. אָבער ניט נאָר אויף יענער הייך. עס ווערט פֿאַרזיכערט וועגן אים, אַז אין זיין ווערק וועגן מאַגנעטיזם, האָט ער שוין דעמאָלט זיך איינגעשטעלט פֿאַר דעם געדאַנק, אַז מאַטעריע און ענערגיע זיינען איינ-און-דיזעלביקע זאַך — אַ געדאַנק, וואָס איז ערשט אין אונדזערע צייטן באַוווּזן געוואָרן, אַ דאַנק די אַרבעטן פון אַן אַלבערט איינשטיין.

פון אַט דעם באַטייט ראַבינאַוויטשעס, ווי אַ זעלבסטשטענדיק דענ-קענדיקן געלערנטן, האָב איך דעמאָלט גאַרנישט ניט געוואוסט, און — וואָס זאָל איך מיך שעמען אויסצוזאָגן? — איך האָב אויף דער גאַנצער וויסנשאַפטלעכער שאַפונג אין העברייאיש, מיט אירע סלאַניסקיס, ראַ-בינאַוויטשעס און זאַסניצעס, געקוקט ווי אויף אַ מלמדישער בטלנות, העכסטנס ווי אויף אַ משכילימשער פרייגייסטעכץ, וואו „אמונה“ און „חכמה“ גייען „שלובי זרוע“ — אַרעם אין אַרעם.

אָבער ראַבינאַוויטש האָט אויף מיר געמאַכט אַ טיפן איינדרוק. אמת, איך האָב געזען, אַז דאָס איז אַ מענטש, וואָס האָט האַלט געהערט צו ווערן און וואָס שעצט אַ סימפּאַטיזירנדיקן צוהערער. אָבער מיין צוהערערישע בייגיר איז טאַקע ניט געווען קיין געקינצלטע. איך האָב באמת מיט גרויס אינטערעס זיך איינגעהערט אין זיין שמועס וועגן פֿאַר-שיידענע ענינים, וואָס זיינען מסתמא געווען ענטפערס אויף מיינע עטלעכע פראַגן, ביז מיר זיינען אַרויף אויף זיינע אַפֿאַריזמען, וועלכע ער האָט גענומען פֿאַרלייענען פֿאַר מיר. זיין געשפּרעך איז געווען אַ געמיש פון רוסיש, יידיש און דייטש, אָבער די שפּראַך פון זיינע אַפֿאַריזמען איז געווען, ווי מיר געדענקט זיך, אַ געשליפענער, ריין-ליטעראַרישער דייטש. אייניקע פון זיי זיינען באמת גאַנץ געראַטן און טיף און עטלעכע זיינען פֿאַרבליבן אין מיין זיכרון זייער אַ לאַנגע צייט.

מיר האָבן אַליין ניט באַמערקט, ווי שפעט איך האָב זיך פֿאַרזעסן ביי אים. מיט גרויס אומוילן האָב איך מיך דערמאַנט, אַז מען וואָרט אויף מיר ביי די ליאַכאַווסקיס, און כ׳האַב גענומען אַפּשייד, פֿאַרענדיקנ-דיק מיין ערשטן און לעצטן באַזוך ביי אים.

דעם לעצטן דערפאר, ווייל אין מיינע אייגענע ענינים האט ער וויר-
 ניק וואָס געקאָנט טאָן פאַר מיר. אויסצוהעלפֿן מיר אין שטודירן יענע
 פראָגן פֿון דער ייִדישער געשיכטע, וואָס האָבן מיך געאינטערעסירט, האָט
 ער ניט געהאַט מיט וואָס. אויך ער האָט צוגעגעבן, אַז דער בעסטער
 בעל־עצה און פירער אין אַט דעם פֿרט דאַרף פֿאַר מיר זיין אברהם
 הרכבי. די בעסטע רעקאָמענדאַציע אָבער צו יענעם ייִדישן געלערנטן
 קען מיר געבן ליאַכאַווסקי. ניט איינמאַל האָט זיך מיר געוואָלט נאַכאַמאַל
 אַריינצוכאַפֿן צו אים גלאַט אַזוי. אָבער טיילס האָב איך ניט געהאַט די
 העזה אַוועקצוגעמען מיר־נישט, דיר־נישט די צייט ביי אַ פֿאַרנומענעם
 געלערנטן מענטשן און טיילס האָב איך אַלעמאַל אין פעטערבורג געהאַט
 עפעס בילכערס צו טאָן.

דער איינציקער ווייזט צו ראַבינאַוויטשן — מיין ערשטער שריט אין
 דער גרויסער נייער וועלט — האָט אויף מיר געמאַכט אַ היפשן רושם.
 ער האָט אַריינגעטראָגן אַ שפעלטעלע אין יענעם ביטול, וואָס איך האָב
 געהאַט צו דער השכלה און צו דער רוסיש-ייִדישער פּובליציסטיק. ס'האַט
 מיך פּסיכיש געענטער געמאַכט צו דער גאַנצער ייִדישער וועלט, וואָס
 איז געלעגן דרויסן פֿון מיין רעוואָלוציאָנערער און סאָציאַליסטישער ספֿע-
 רע. זיצט זיך דאָ אין פעטערבורג אַן איינגעהויקערט יידעלע מיט
 אַלגעמיינ־מענטשלעכע געדאַנקען־וועלטן און וועלט־געדאַנקען אין זיין קאַפּ:
 און ווען פֿאַרשריבן אויף פּאַפּיר, האַלט ער זיי ביי זיך אין טישקעסטל!
 פֿאַרוואָס ניט פֿאַרעפּנטלעכט אין דער פרעסע? אָבער — וואו? און
 אין וועלכער שפּראַך? אין רוסיש? אָבער די רוסיש-ייִדישע פרעסע
 קאָן האָבן צו טאָן נאָר מיט ריי־ייִדישע ענינים. אין דער העברייאישער?
 אָבער — משמעות — זי איז נאָר פֿאַר ישיבה־בחורים, וואָס דאַרפֿן גע-
 פיטערט ווערן מיט פּאַפּולאַריזאַציעס. און העברייאיש איז דאָך אויך ניט
 קיין נאַטירלעכע זאָך פֿאַרן געדאַנק. אַט האָט דאָך ראַבינאַוויטש געשריבן
 זיינע אַפּאַריזמען ניט אין העברייאיש, נאָר גאָר אין דייטש. אַט, ווען מיר
 וועלן אָנהייבן צו שאַפֿן אונדזער קולטור אין אונדזער פּאַלקסשפּראַך, אין
 ייִדיש, דעמאַלט וועלן אויך די ראַבינאַוויטשעס (פֿון די קומענדיקע דורות)
 האָבן אַ פּרייע וועלט פֿאַר זיך, וואו אַרויסצוברענגען זייערע געדאַנקען
 און אויסצולעבן זיך אַלגעמיינ־מענטשלעך.

ווען איך בין געקומען צו די ליאַכאַווסקיס, בין איך באַגעגנט געוואָרן
 אַביסעלע קאַלטלעך. די פּאַמיליע האָט געוואַרט אויף מיר, האָט זיך ניט
 געקאָנט דערוואַרטן און איז געווען אַביסל אַנגעבלאַזן אויף מיר. מיין
 אַוונט־ברויט האָב איך געמוזט עסן אַליין ביי דעם אַלגעמיינעם טיש. אָבער

מיין באַריכט וועגן דעם ווייזט ביי ראַבינאוויטשן האָט געמאַכט צעגייגן דאָס ביסל אייז, און דער אַלטער ליאַכאווסקי האָט זיך אויך פונאַנדערגע-רעדט. איך בין, משמעות, געווען גאַנץ באַגייסטערט פון מיין נייער באַ-קאַנטשאַפּט. ליאַכאווסקי האָט אַט די באַגייסטערונג ניט געטיילט, אָבער אויך ער האָט צוגעגעבן, אַז מען האָט דאָ צו טאָן מיט אַ ביז גאָר קלוגן מענטשן.

מיט די סטודענטן האָט זיך יענעם אַוונט ניט געמאַכט פונאַנדער-צורייידן זיך. באַלד איז געקומען פאַולינע מיט איר מאַן, נעמען מיך צו זיי אַהיים. ערשט אויף מאַרגן זיינען מיר געזעסן אין מיטיאָס קאַבי-נעט (מיטיאָ איז געווען ליאַכאווסקיס זון) און געפלאַפלט אויף וואָס די וועלט שטייט און אין דער וועלט אַריין. אויך נאָך אַ יונגעראַמאָן איז גע-קומען מיט אַ ווייזט צו זיי. מען האָט ביי מיר גאַרנישט ניט געפרעגט, האָב איך אויך גאַרנישט ניט געדאַרפט דערקלערן. מיר האָבן גערעדט, ווי מיר וואָלטן שוין געווען באַקאַנט פון יאַרן. עס האָט מיך דערנאָך, קומענדיק אַהיים, געוואונדערט, וואָס איז דעם גאַנצן געשפרעך איז אפילו ניט אַרויפגעשוואומען קיין רייד אויף דעם רוסישן רעוואָלוציאַנערן קאַמף, אָדער אויף דער יידישער פּראַגאַ, אָדער אויף אַ וועלכן עס איז אַלגעמיין-טעאַרעטישן ענין. דערקלערט האָב איך דאָס דערמיט, וואָס די סטודענטן זיינען געווען זייער פאַרזיכטיק מיט אַ מענטשן, מיט וועמען זיי זיינען נאָר וואָס באַקאַנט געוואָרן, און אפשר איז דער צוגעקומענער גאַסט געווען אַ שטער.

שפּעטער, אין אַוונט, זיינען נאָך געסט צוגעקומען אין ליאַכאווסקיס הויז. מיר האָבן זיך צוגעזעלנט צו זיי. אָבער אויך זייער גאַנצער געשפרעך איז געווען אַזאָ אויבערפלעכלעכער, אַזאַ נישטיקער, גאָר ניט צו פאַרגלייכן ניט נאָר מיט אונדזערע שמועסן אין דער פּראָווינץ, אפילו ניט מיט יענעם אַוונט, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין ריגע אין ז. קאַפלאַנס הויז. ניט קיין תורה, ניט קיין חכמה און ניט קיין פּאַליטיק, און די יוגנט האָט זיך אויך לוסטיק באַטייליקט אין דער אַלגעמיינער פּלוי-דעריי. אַ נס נאָך, וואָס ליאַכאווסקי האָט איינגעלאָדן אַן אַלטן יידישן מוזיקער, דעם באַרימטן ווי מען האָט מיר געזאָגט, צימבאַליסט, סווערדלאָוו. דאָס איז באַמת געווען די בעסטע „נומער“ פון דעם אַוונט. ווי נאָר מען האָט געמאַכט פּלאַץ פאַר אים און זיין צימבל ביים טיש, זיינען אַלע אַנטשטומט געוואָרן ווי פאַרגליווערטע. און ווי נאָר ער האָט זיך אַביסע-לע אַ לאַז געטאָן מיט זיינע שטעקעלעך איבער די סטרונעס, זיינען אַלע אַריין אין אַן אַנגעשפּאַנטער דערוואַרטונג. געשפּילט האָט ער פּריער

נאָר ייִדישע זאַכן: וואַריאַציעס אויף „אַלֵּהּ הַבַּיִת“, „וואַלעכלעך“, „באַזעצנס“ וכדומה. מייסטערהאַפּט, צויבערהאַפּט האָט ער געשפּילט. עס איז געווען אַ חידוש, ווי אַזוי ער האָט פון אַזאַ אַרעמען, „טרוקענעם“ אינסטרומענט געקאָנט אַרויסברענגען אַזוינע געפּילפולע טענער.

— און מיינט איר, איך קאָן ניט שפּילן אויך אייערע זאַכן? — האָט ער זיך געווענדט צו אונדז, צו דער יוגנט, און האָט אָנגעהויבן שפּילן אַ פּאַר אַריעס פון אַפּערעס און לערמאַנטאָוס „וויכאַזשו אָדין יאַ נאַ דאַראָגו“ („כ'גיי אַרויס, נאָר איך אַליין, אין וועג“). מאַלט אייך, פּאַר אַזוינע זאַכן איז טאַקע די צימבל ניט באַשאַפּן געוואָרן. אַבער אויך לערמאַנטאָוס ליד, געשפּילט פּיאַניסימאָ, און אָן אַן אַקאַמפּאַנימענט, האָט געוועקט אַ זיסן טרויער ביי מיר. איך האָב פּלוצלונג דערשפּירט, ווי פּאַראַיניזאַמט איך בין אין אַט דער סביבה. און דאָס איז ניט געווען יענער, מיר אַזוי אַפּט באַקאַנטער געפּיל, פּונקט ווי דאָס לעבן וואַלט מיך אַראַפּגעוואָרפּן פון זיין וואָגן און זיך אַוועקגעטראָגן ווייטער, איבער-לאַזנדיק מיך איינעם אַליין, ליגנדיק ערגעץ אויפן ראַנד פון אַ וועג. ניין. איך האָב מיט אַלע חושים געשפּירט, אַז איך בין אַליין אַרויס אין וועג און — ווי עס זינגט זיך ווייטער ביי לערמאַנטאָון „סקוואַז טומאַן קרעמניסטי פוט בליעסטיט“ („דורכן נעפל גלאַנצט דער וועג פון קיזל-שטיין“).

איך האָב מיך טאַקע ניט געקאָנט צונויפלעבן, אַריינלעבן זיך אין אַט דער סביבה. פּאַר די פּאַר וואַכן, וואָס איך האָב פּאַרבראַכט ביי מיין קווינע און אין ליאַכאַווסקיס הויז, בין איך באַקאַנט געוואָרן מיט פּע-טערבורגער האַלב-אַסימילירטע און גאַנץ-אַסימילירטע יידן. צווישן די לעצטערע אויך מיט דעם פּאַרפּאַלק כּוואַלסאַן. ער, דעם פּראַפּעסאָר כּוואַלסאַנס אַ זון, אַ בלאַנדער אַפּאַלאַן מיט אַ ייִדישער קרומער נאָז, דער-צו נאָך אַ שטענדיק פּאַרלייגטער; זי — אַ קלוגע, באַרעדעוודיקע „גראַנד דאָם“. אַסור, אויב איך האָב פּאַר דער גאַנצער צייט געהערט פון זיי, פון אַלעמען, לאַז זיין איין וואַרט, וואָס זאָל זיך האָבן אַרויסגע-הויבן פון דער שטויביקער, טאַג-טעגלעכער נישטיקייט.

צום גליק איז אפילו אין יענע ערשטע פּאַר וואַכן מיין לעבן ניט געווען איינגעשלאָסן אין אַט דעם וועלטלעך פון די פּעטערבורגער רוסיש-ייִדישע באַלעבאַטים — אַ וועלטלעך, וואָס פון איין זייט האָט זי, דורך דעם אַלטן ליאַכאַווסקי, זיך געגרענעצט מיט דער ייִדישער אינטעליגענ-ציע און דער ייִדישער כלל-טועריי, און פון דער אַנדער זייט, דורך דער

שטודירנדיקער יוגנט, איז זי שוין געווען אויף דער שוועל פון דער גע-
ווייגלעכער רוסישער ליבעראלער געזעלשאפט.
א דאנק מיינע פארבינדונגען מיט דער רוסישער שטודירנדיקער
יוגנט און מיט דער רעוואָלוציאָנערער וועלט און אַ דאָנק מיין אַרבעט
אין דער ביבליאָטעק, האָב איך געקאָנט לעבן מחוץ פון אַט דער סביבה,
אַפילו שוין אין די ערשטע פאַר וואַכן, ווען איך האָב, אַזוי צו זאָגן,
דרויסנלעך געוואוינט אין איר און געהערט צו איר.

מײן לעבן און מײנע ערשטע באַגעגענישן אין פעטערבורג

אין פעטערבורג האָט דעמאָלט געשטודירט מײנע אַ גוטע באַקאַנטע פון וויטעבסק, אַ קריסטין ווישינסקאַיאַ (ווערט דערמאָנט אויך אין אב. קאַהאַנס זכרונות), אַן אינטימע פריינדין פון די דוכאַוויטשעס און די לאַכאַווס, אַ זעלטן-סימפּאַטישע פרוי, וואָס האָט געטראָגן אויף אירע אַקסלען אַ היפש ביסל שווערע לעבנס־פעקלעך. עס האָבן אָבער פון איר תמיד אַרויסגעשיינט שטראַלן פון פרייד, לעבנס־לוסט און ליבע צו יעדן מענטשן.

איר האָב איך געדאַרפט איבערגעבן גרוסן פון אירע וויטעבסקער פריינד, און זי האָט מיך אויך געדאַרפט צונויפפירן מיט דעם סטודענט גרינישוויצקי, אַ „נאַראַדאָוואַליעץ“, צו וועמען קאַליאַ האָט מיר געגעבן אַ רעקאַמענדאַציע. פון איר האָב איך אויך געהאַפט אַריינגעפירט צו ווערן אין דעם קרייז פון דער סטודענטישער יוגנט, וועלכע איך האָב נאָך באַטראַכט פאַר דעם וויכטיקסטן, אויב ניט דעם איינציקן קרייז, וואָס איז דורכגעדרונגען מיט די סאַציאַל־רעוואָלוציאַנערע אידעאַלן און וואָס שטעלט צו די רעקרוטן צו דער „נאַראַדאָוואַלישער“ אַרמיי.

מײן צווייטער וויזיט אין פעטערבורג איז דעריבער געווען צו איר. אין אַן אַוונט האָב איך זי באַזוכט און האָב טאַקע אָנגעטראָפּן אין דעם גרויסן צימער אַ היפש ביסל סטודענטן און סטודענטקעס. ווישינסקאַיאַ האָט זיך זייער דערפרייט מיט די גרוסק, האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר דעם עולם און מיך איינגעלאָדן צום טיי־טיש. דאָס איז ניט געווען קיין וועלכער עס איז קרייזל, ווי איך האָב פריער געמיינט, טאַקע באמת נאָר באַקענטע, וואָס זיינען זיך צונויפגעקומען צו אַ גלעזל טיי.

איך בין פאַרבליבן אויף דעם גאַנצן אַוונט און האָב זיך צוגעהערט צו די געשפרעכן, אויך דאָ האָט מיך געוואונדערט, וואָס אין זיי האָט זיך ניט דורכגעוואָרפּן אפילו קיין רמו אויף „פּאַליטיק“, „רעוואָלוציע“ און אַלע יענע פראַגן, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט זיי און אין וועלכע עס

האַט זיך געקאכט אונדזער יוגנט אין דער פראַווינץ. איך האָב דאָס בשום אופן ניט געקאַנט דערקלערן דורך אַ קאָנספּיראַטיוון צוריקהאַלט אין דעם בייִזיין פון אַ פּרעמדן, ווי איך האָב דערמיט געפרואוּט זיך דערקלערן די פאַרשוויגנדיקייט אין פּאַליטישע ענינים ביי די סטודענטן ליאַכאַווסקיס. ווישינסקאַיאַ האָט מיך גוט געקענט און געוואוסט, אַז איך בין אַן „אייגענער“. אפילו ניט קיין רמוז פון קריטיק אויף דער רעאַקציאָנערער פּרעסע, וואָס האָט גראַד אין יענעם האַרבסט און ווינ-טער זיך באַזונדערס חוצפהדיק פּונאַנדערגעברויזט אין דער הויפּטשטאָט, האָט זיך דורכגעטראָגן אין יענעם געשפּרעך.

וועגן וואָס האָט מען גערעדט? וואָס האָט די זייער סימפּאַטישע יוגנט באַזונדערס געאינטערעסירט? — אַ חוץ, מסתּמא, פּראָגן וועגן דעם פּערזענלעכן לעבן און שטודירן — איך געדענק דאָס ניט גענוי — האָט דער געשפּרעך, ווי אַרום אַ צענטראַל-אַקס, זיך געדרייט אַרום דער אָפּערע און דעם טעאַטער. עס זיינען אין יענעם סעזאָן געגאַנגען אי רובינשטיינס „דעמאָן“, אי טשאַיקאָווסקיס „אַניעגין“ אי מוסאַרגסקיס „כאַוואַנשטשינאַ“. די אַלטע, קלאַסישע, נייטרוסישע אָפּערעס זיינען אפילו ניט דערמאַנט געוואָרן. אַ פאַר אַריעס פון די רוסישע אָפּערעס זיינען אויך געזונגען געוואָרן, און ניט שלעכט. איך האָב זיך אויך דערוואוסט, אַז סטודענטן און אַפילו סטודענטקעס פלעגן פון צוויי אַזייגער ביי דער-נאַכט אָן שטיין אין גרויסע מחנות ביי דער בילעט-קאַסע פון דער אָפּערע אָדער פון דעם טעאַטער, וואַרטנדיק ביז זי וועט זיך עפּענען אין דער פּרי, כדי זיך אַ לאַז צו טאַן אין געלאַף צום פּענצטערל און קריגן אַ בילעט (קיין „עקן“ און „רייען“ זיינען נאָך דעמאַלט ניט געווען איינגע-פירט. אָבער אַ פּאַליציי-הויפּטמאַן פלעגט פאַרן עפּענען די קאַסע די מחנות אויסשטעלן און מיט אַ קלאַפּ אין די הענט געבן אַ צייכן פאַר דעם געלאַף).

אַ גאַנץ נייע ספּערע פון גייסטיקע אינטערעסן האָט געהערשט ביי אַט דער יוגנט. שפּעטער בין איך אַביסל מער באַקאַנט געוואָרן מיט אַט דער ספּערע, אויך אַ דאַנק די יונגע ליאַכאַווסקיס. קלאַר און בולט האָט זיך אַרויסגעוויזן דער פּאַקט, אַז אין די סטודענטישע קרייזן איז פאַרגעקומען אַ גייסטיקער איבערבאַרן. נייע שטרעמונגען און שטימונגען זיינען גע-וואָרן די באַלעבאַטים איבער זייערע מוחות און הערצער. איך וויל דאָ געבן אַ קורצן איבערבליק איבער זיי, ווייל אויך אויף מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג האָבן זיי געהאַט אַ ווירקונג, הגם איך בין געווען פּיינטלעך צו זיי. און פּיינטלעך בין איך געווען דערפאַר, ווייל זיי אַלע האָט אַרומ-

גענומען איין-איינציקער כאראקטער-שטריך: דער אַפקער פון דעם רע-
וואָלוציאַנערן קאַמף בכלל, פון דעם טעראָריסטישן קאַמף בפרט.
אין דער ערשטער ליניע איז דאָס געווען אַ צוריקקער צו דעם
עסטעטיציזם, צו דעם קולט פון קינסטלערישן שאַפן און צו הנאות, וואָס די
קונסט גיט דער מענטשלעכער נשמה. עס איז פונקט, ווי מען וואָלט זיך
צוריקגעקערט צו די פערציקער און פופציקער יאָרן פון דעם פאַריקן
יאָרהונדערט, מיט זייער בוקן זיך פאַר שיינקייט צוליב שיינקייט. עס
איז פונקט ווי דער גאַנצער קאַמף, וואָס די זעכציקער יאָרן, מיט די
טשערנישעווסקיס, דאַבראַליובאַווס און פיסאַרעווס, האָבן געפירט אַנט-
קעגן יענעם איינווייטיקן, אַנטי-סאַציאַלן, אַנטי-פּאַליטישן און אַנטי-רעוואָ-
לוציאַנערן קולט, וואָלט מיט אַמאָל אַפּגעווישט געוואָרן פון דער יוגנט
געדעכעניש.

די זיבעציקער יאָרן האָבן, אונטער מיכאַילאַווסקיס גייסטיקער פי-
רונג, פאַרריכט די אַלע איינווייטיקייטן, אין וועלכע די זעכציקער יאָרן
זיינען אַריינגעפאַלן. קונסט און שיינקייט זיינען ווידער דערהויבן געוואָרן
צו דער מדרגה פון כשרע מענטשלעכע אידעאַלן. מען האָט אָבער גע-
פּאַדערט, אַז די עסטעטישע אידעאַלן פון שיינקייט זאלן האַרמאָניש גיין
האַנט אין האַנט מיט די אידעאַלן פון דעם טעאַרעטישן אמת און די
אידעאַלן פון דעם עטישן יושר. אַט דער סינטעז איז ווידער צעשפּרונגען
געוואָרן ביי דער יוגנט פון די אַכציקער יאָרן.

ביי אַ גרויסן טייל פון זיי האָט די עסטעטיק ווידער פאַרנומען דעם
דאַמינירנדיקן פּלאַץ פון אַן אַליין-הערשערין. אין איר אַנטוויקלונג האָט
אַט די ריכטונג זיך דעררעדט צו דעם היפּוך פון פיסאַרעווס אַבסורדן
אַפּאַריזם. אויב פיסאַרעווס האָט געלערנט, אַז „אַ פאַר שטיוויל זיינען
העכער איידער פּושקין“, האָט דאָס איצטער געהייסן, אַז „אַן אמת גוט
געראַטענער שיר איז אַ סך וויכטיקער, ווי די סאַציאַלע רעוואָלוציע“.

מיטיאַ ליאַכאַווסקי איז געווען אַ בולטער טיפּ פון אַט דעם נייעם
דור. ער איז געווען אַ זייער קלוגער, געבילדעטער מענטש און מיט אַ
צאַרטער פּאַעטישער נשמה. איך בין חושד, אַז ער האָט באַהאַלטענער-
הייט געשריבן שירים. פלעג איך אָנהייבן ריידן מיט אים וועגן דער
„הויפּטאַד“: וועגן רעוואָלוציאַנערע, פּאַליטישע, סאַציאַלע ענינים און
יענע טעאַרעטישע פּראַבלעמען, וואָס זיינען דירעקט פאַרבונדן מיט זיי,
פלעגט ער זיצן אַ פאַרשוויגענער, כמעט ווי אַ דערשלאַגענער. אָבער
ווי נאָר דער געשפּרעך פלעגט אַרויפקומען אויף ליטעראַטור און פּאַעזיע,
פלעגט ער ווערן אַ גאַנץ אַנדער מיטיאַ. ער האָט געהאַט אַ טייערן זיכרון

פאר פאָעטישע שאַפונגען און פלעגט קאָנען דעקלאַמירן לאַנגע פּאָעמעס אויף אויסנווייניק. און ניט נאָר געגראַמטע, אויך פון דער קינסטלערי-שער פּראָזע האָט זיין זיכרון אויפגעזאַמלט און געהיט רייכע אוצרות. אַזוי פלעגט ער קאָנען ציטירן גאַנצע זייטלעך פון לערמאַנטאָוס „העלד פון אונדזער צייט“. עס איז געווען אַן אמתער גענוס צו הערן אים. און עס פלעגט ווערן פּסיכאָלאָגיש פאַרשטענדלעך, ווי אַזוי אַ נשמה קאָן זיך אינגאַנצן אַרײַנטאָן אין עסטעטישע איבערלעבונגען און ווערן אַנגעפילט מיט זיי ביז צום ראַנד.

פּסיכאָלאָגיש האָב איך זיך אויסגעלערנט דאָס צו פאַרשטיין און מיטצופילן; אָבער טעאָרעטיש האָב איך מיר ניט געקאָנט אונטערגעבן דעם ריינעם עסטעטיציזם, ווי איך קאָן דאָס נאָך עד היום ניט. פלעגן מיר מיט מיטיאָן ניט זעלטן דיסקוטירן אויף אַט דער אייביקער טעמע. קיין גרויסער לאַגישער טעאָרעטיקער איז מיטיאָ ניט געווען. אָבער ער האָט פאַרמאָגט אַ שאַרפן ווײַז, וואָס פלעגט אָפט טאַקע זיך אַרײַנשניידן אין אַ וועלכן-עס-איז שוואַכן פונקט פון מיין אַרגומענטאַציע. אָדער ער פלעגט אָפּשניידן דעם געשפּרעך מיט ציטירן אַ וועלכן-עס-איז שיר, וואָס האָט געדאַרפט אויסדריקן דעם ענטפער אויף דער אויפגעהויבענער שאַלה. איינמאָל, געדענק איך, האָט ער פאַרענדיקט אַזאַ געשפּרעך, דעקלאַמירנדיק אַ שיר, וואָס האָט זיך אַנגעהויבן מיט די ווערטער:

„וויאַזוי פרעקראַסניאַ,

וויאַזוי אַלמאַזניאַ

נאַשעפטאַלי צויעטאַס סקאַזקי טשודניאַ“.

(„פּראַכטיקע שטערן, דימענטענע שטערן האָבן געסודעט די בלומען

וואונדערלעכע מעשות“).

און ס'איז אַוועק, און ס'איז אַוועק: סטראַפּע נאָך סטראַפּע, בילד נאָך בילד, וואוילקלאַנג נאָך וואוילקלאַנג אין אַ היפש שיינעם אַרכיטעק-טאַנישן אויפבויע.

— וועמעס איז דאָס? — האָב איך געפרעגט.

— פּאַפּאַנאָוס. נאָך ניט געהערט דעם נאָמען? — האָט ער צוריק-

געפרעגט מיט אַן איראַנישן אויסדרוק אין זיינע גרויסע, קלוגע, גרויע אויגן.

דער נאָמען פון אַט דעם יונגן רוסישן דיכטער, וועלכער האָט ערשט אין יענעם ווינטער גענומען ווערן באַליבט ביי דער יוגנט, האָב איך טאַקע נאָך קיינמאָל פריער ניט געהערט. זיין פּאָעמע (ווי אויך די אַנדערע, מיט וועלכע איך בין שפּעטער באַקאַנט געוואָרן) האָט באמת געקאָנט דינען,

ווי די פארקערפערונג פון דעם ריינעם עסטעטיציזם. אינהאלט? — עס איז פאר מיר ניט געווען וואס אַנצוטאָפּן. אָבער די קינסטלעריש-שיינע פאַרם, די בילדער און שטימונגען, וואָס האָבן איינעם אַריינגעבראַכט אין אין אַ פּאָעטישן היפּנאָז, זיינען באמת געווען באַצויבערנדיק.

אַזאַ פּאָעזיע האָט זיך בשום אופן ניט געקאָנט אַריינפאַסן אין דעם מיכאַילאָווסקישן סינטעז, וואו שיינקייט, אמת און יושר האָבן געדאַרפט גיין האָנט אין האָנט, דורכדרינגענדיק איינס ס'אַנדערע. דאָ איז געווען אַ „יוצא דופן“. די ריינע, שיינע פאַרם האָט געקעמפט פאַר אַ זעלבסט-שטענדיקן אַבסאָלוט אומאַפהענגיקן פּלאַץ אין דער וועלט פון די מענטש-לעכע אידעאַלן.

האַנט-איין-האַנט מיט אַט דעם ריינעם עסטעטיציזם איז ביי דער יוגנט געגאַנגען נאָך אַן אַנדער גייסטיקע שטרעמונג: די אידעאַליסטיש-מעטאָ-פּיזישע. און אויך דאָס איז געווען אַן אָפּקער פון יענער גייסטיקער וועלט, וואָס האָט אין די זיבעציקער יאָרן געהערשט ביי דער יוגנט, — די וועלט פון דעם עמפּיריש-וויסנשאַפטלעכן געדאַנק, וואָס האָט זיין פּילאָסאָפּישע דערגאַנצונג געזוכט אַדער אין דעם מאַטעריאַליזם — זייער זעלטן — אַדער אין דער אַזוי-אַנגערופענער „וויסנשאַפטלעכער פּילאָסאָפּיע, אַדער אין דער אַדער יענער אַרט פון אַ קאָנטישן קריטיציזם, וואָס האָט געליקנט, אַז דער מענטשלעכער שכל זאָל זיין ביכולת אַריינצודרינגען אין דעם „עצם תוך“ פון דעם וועלט-באַשאַף. די יוגנט פון די אַכציקער יאָרן, וועגן וועלכער איך רייך דאָ, האָט, אויף וויפּיל זי האָט זיך אינטער-רעסירט מיט פּילאָסאָפּישע פּראָגן, דווקא געוואָלט זיך דורכרייסן גראַד צו יענעם פאַרבאַרגענעם תוך. געדאַרפט האָט זי דאָס, כדי אויסצוגע-פּינען דעם אמתן — דעם אַבסאָלוט אמתן — זין פון דער וועלט. זי האָט דעם גאַנצן וועלט-באַשאַף געשלעפט פאַר דעם קאַלנער צו דעם כּסא המשפט פון איר אייגענעם שכל און געפּאָדערט פון אים — פון דעם וועלט-באַשאַף, מיין איך — ער זאָל איר באַווייזן זיין „פּראָוואַ-זשיטעלסטוואַ“, זיין „וואוינ-רעכט“ אויף דער וועלט, ווייל פון אַט דעם „פּראָוואַזשיטעלסטוואַ“ איז אַפּגעהאַנגען, ווי זי האָט געגלייבט, איר אייגענע באַרעכטיקונג אַרומצוגיין אַ לעבעדיקע אונטער דער זון. די הערשנדיקע פּילאָסאָפּישע ריכטונג איז ביי אַט דער יוגנט געוואָרן די פּעסימיסטישע. נאָך קיינמאַל האָט מען אין רוסלאַנד ניט געשטודירט מיט אַזאַ התמדה די ווערק פון אַ שאַפּענהוייער און אַן עדוואַרד האַרטמאַן, ווי גראַד אין יענער צייט. און עס פּלעגט גראַד אויסקומען אַזוי, אַז די גאָר ריינע, איינזייטיקע עסטעטן זיינען אין דער זעלבער צייט געווען אַנהענגער פון דעם שאַרפּסטן פּעסימיסטישן וועלט-אויף-לעבנס-באַנעם.

„מאַכט אַ וואַרע — ס'גייט דער נייער דור!“

איינמאַל, ווען איך בין שוין געווען כמעט אינגאַנצן אַריינגעטאַן אין דער אַרבעט און פלעג שיר ניט טאַגן און נעכטיקן אין דער קיר סערלעכער ביבליאָטעק, בין איך נאַכאַמאַל געקומען צו גאַסט צו ווישינ-סקאַיאָ. יוגנט האָט זיך ווידער געטומלט ביי איר אין צימער.

מיר זיינען ביידע געזעסן אָן אַ זייט, און זי, די עלטערע, האָט מיך אויסגעפרעגט, וואָס איך מאַך און אויף וואָס איך אַרבעט אין דער ביבלי-אָטעק. איך האָב איר געענטפערט, אַז מיין גאַנצע צייט גייט דאָרטן אַוועק אויף דער געשיכטע פון דעם יידישן פּאָלק און אויף „נאַציאָנאַלאַגישע פאַרשונגען“.

— הערט, הערט! — האָט זי זיך פּלוצלונג געווענדט צו די געסט, — חיים יאַסיפּאָוויטש האָט אַנטדעקט אַ נייע וויסנשאַפט: „נאַצי-אַ-נאַלאַ-גיאָ“, — האָט זי אַרויסגערעדט טריאומפּאַליש און, ווי מיר האָט זיך געדוכט, ניט אָן אַ געוויסער איראַניע, הגם אַ זייער פּריינטלעכער. איך האָב דערקלערט דעם עולם די פּראַגן, וואָס האָבן מיך געאינטע-רעסירט און אויף וועלכע איך האָב געזוכט אַן ענטפער: פון וואַנען נעמען זיך פאַרשיידענע פעלקער; וואָס איז דער אינעווייניקסטער מהות פון אַ פּאָלק; מיט וואָס שיידן זיך פּונאַנדער די פעלקער; וואָס איז די ראַל פון דער פעלקער-צעשיידונג אין דעם מענטשלעכן פּראַגרעס; ווי אַזוי דערהאַלטן זיי זיך; וואָס מאַכט זיי פאַרשווינדן, און צי פּאָדערט טאַקע דער מענטשלעכער פּראַגרעס, זיי אַלע זיך צונויפגיסן אין איין איינציקן אַלמענטשלעכן ים.

— דאָס איז פשוט „נאַראַדאַוועדיעניע“ (פעלקער-וויסנשאַפט. עטנאָ-לאַגיאָ), — האָט דערקלערט איינער.

— דאָס איז סאַציאַלאַגיאָ, — האָט מיר מסביר געווען אַ צווייטער.

— דאָס איז קולטור-געשיכטע, — איז געווען די מיינונג פון אַ

דריטן.

איך ווייס ניט, צי מיר האָט זיך איינגעגעבן צו באַגרינדן מיין דע-מאָלטיקן שטאַנדפּונקט, אַז „נאַציאָנאַלאַגיאָ“ איז טאַקע אַ זעלבסטשטענדיקע

וויסנשאפטלעכע דיסציפלין, וואָס הגם זי ליגט נאָך אין די ווינדעלעך, פאַרדינט זי אַ באַזונדער פּלאַץ אין דעם סיסטעם פון די אַנטראָפּאָלאָגישע וויסנשאַפֿטן. איצטער וואַלט איך געזאָגט, אַז דאָס איז אַ קאַפּיטל פון דער געשיכטס-פּילאָסאָפּיע, וואָס פאַרשט אויס די געזעצן פון דער גע-שיכטלעכער אַנטוויקלונג און די כוחות, וואָס באַשטימען איר גאַנג. איך האָב אויך דערקלערט די וויכטיקייט פון די „נאַציאָנאַלאָגישע“ פּראָגן פאַר דעם פּראָגראַם פון אַ פּאָליטישער, בפרט אַ סאַציאַל-רעוואָלוציאָנע-רער פּאַרטיי.

מען האָט מיך אויסגעהערט און מען איז, אַזוי צו זאָגן, „אַריבער צום סדר היום“. מיר דוכט, אַז גראַד דער צונויפבונד פון דער „נאַצי-אַנאַלאָגיע“ מיט דער „פּאָליטיק“ האָט ביי יענער יוגנט אָפּגעשלאָגן דעם חשק זיך ווייטער צו אינטערעסירן מיט אַ טעאָרעטישן ענין, וואָס האָט דאָך פאַר איר לחלוטין געדאַרפט זיין ניי.

דער יונגער דור פון די אַכציקער יאָרן האָט געהאַט אַ כמעט אינ-סטינקטיוון ווידערווילן צו אַלץ, וואָס האָט געשמעקט מיט פּאָליטיק און מיט פּאַרטיי-פּראָגראַמען. די פּראָגן פון דעם קהלשן לעבן זיינען אָדער אינגאַנצן אינגאַרירט געוואָרן, אָדער אָפּגעשטופּט געוואָרן ערגעץ-וואו אויפן הינטערשטן פּלאַץ. אויף דעם ערשטן פּלאַץ האָט זיך אַרויסגערוקט די אינדוידועלע, די אייביק-מענטשלעכע נשמה, די פּראָגע פון דעם פּערזענלעכן גליק און פון דעם זין, וואָס אַן אינדוידועלער מענטש דאַרף זוכן און געפינען אין זיין אייגענעם לעבן, אַלץ איינס אונטער וועלכע פּאָליטישע אָדער סאַציאַלע אומשטענדן עס זאָל זיך ניט אָפּ-שפּילן זיין לעבן.

די פּאַעזיע פון אַט דעם דור, — די שאַפּונגען פון אַ נאַדסאַן, אַ פּאַפּאַנאָוו, אַ מינסקי און אַ מערעזשקאָוסקי, — האָט גוט אָפּגעשפּיגלט אַט די נייע שטימונגען.

נאַדסאַן איז געשטאַנען אויף דעם שוועל פון דער נייער יוגנט און האָט געקאַנט דינען ווי אַ פּאַרבינדונג צווישן די זיבעציקער און די אַכ-ציקער יאָרן. אָבער אויך ביי אים איז דער דאַמינירנדיקער טאָן געווען אַ פּעסימיסטישער. דער סאַציאַל-פּאָליטישער מאַמענט איז ביי אים פּאַר-רוקט געוואָרן אויף דעם הינטער-פּלאַץ, און אויך ביי אים האָט קלאַר אַרויסגעהילכט די מעטאָפּיזישע בענקשאַפֿט, דורכצורייסן זיך צו דעם לעצטן תּוך און זין פון דעם וועלט-באַשאַף, כדי אויסצוגעפינען דעם זין פון דעם אייגענעם לעבן.

אין דעם זעלביקן ווינטער, 1886, איז נאָדסאָן יונגערהייט פאַר-
 שניטן געוואָרן פון דער וועלט. זיינע לעצטע טעג, ווען ער איז אין
 קרים געלעגן אין דעם לעצטן גראַד דעריקע, און מאַדאָם וואַטסאָן, די
 פרוי פון דעם חשובן קונסט-קריטיקער, איז אַרומגעגאַנגען אַרום אים,
 און ווען די גאַנצע ליבעראַלע פּרעסע פלעגט ברענגען בולעטענען וועגן
 זיין מצב, — גראַד יענע לעצטע טעג זיינע זיינען פאַרביטערט געוואָרן
 דורך אַ שענדלעכער אַטאַקע אין סוואוואַרינס „נאַוואַיע וורעמיאַ“ מצד דעם
 מנובל פון דער רוסישער זשורנאַליסטיק, דעם באַרימטן רעאַקציאָנער און
 יידן-פּרעסער, בוריענין. ער איז אָנגעפאַלן אויף דער גאַנצער רוסישער
 יוגנט און איר פּאַעזיע, ניט, חלילה, פאַר איר אַפּפּאַליטישן כאַראַקטער,
 וואָס האָט דווקא געדאַרפט נושא-חן זיין אין זיינע אויגן, — ער האָט
 דאָס אפשר גאַרניט באַמערקט, — נאָר „גלאַט“ דערפאַר, וואָס זי האָט
 נאָך ניט פאַרלאָרן קיין צורת אָדם. אויך דאָס איז געשטאַנען אין דעם
 צעטל פון אירע חטאים, — געשריבן מיט דעם גיפטיקן גאַווער פון אַ
 משוגענעם הונט, — וואָס צו איר געהערט דער „זשיד“, „סמרוג“ (פרוג)
 און וואָס אין נאָדסאָנס אַדערן פליסט נאָך אַביסל יידיש בלוט. אויך נאָד-
 סאָנס באַציאונגען צו פרוי וואַטסאָן זיינען אַריינעשלעפט געוואָרן מיט
 די שמוציקסטע חשדים און רמזים.

די פעטערבורגער ליבעראַלע געזעלשאַפט איז אויפגעשוידערט גע-
 וואָרן פון אַט דער שענדלעכער אַטאַקע. און ווען בוריענינס אָנפאַל האָט
 פאַרקירצט נאָדסאָנס טעג און דערנעענט זיין טויט, און ווען זיין בר-מינן
 איז געבראַכט געוואָרן קיין פעטערבורג, צו באַערדיקן אים אויף דעם
 באַרימטן „וואַלקאָוו“ בית-עולם, וואו עס ליגן די גדולים פון דער רוסי-
 שער ליטעראַטור, האָבן אייניקע געמיינט, אַז די לווייה וועט זיך פאַר-
 וואַנדלען אין אַ גוואַלטיקער דעמאָנסטראַציע, וואָס וועט אפשר אַראַפּ-
 טרייסלען דעם שווערן קאַשמאַר, וועלכער איז שוין געדיכט געהאַנגען
 דעמאָלט איבער דעם לאַנד...

די לווייה איז אַבער געווען אַ לפי-ערך אַרעמינקע. די פאַר הונדערט
 מענטשן זיינען באַשטאַנען כמעט דורכאויס פון דער שטודירנדיקער
 יוגנט און די יונגע ליטעראַרישע קרייזלעך. קיין איינעם פון מינע באַ-
 קאַנטע האָב איך אין דעם עולם ניט באַמערקט. אויך די עלטערע גדולים
 פון דעם פירנדיקן עפנטלעכן געדאַנק זיינען געווען פאַרטראַטן זייער
 קאַרג. קרעניץ האָט מען געבראַכט אַ היפש ביסל, אַבער די פּאַליציי
 האָט פאַרוערט צו טראַגן זיי. נאָך אַ קליינעם סכסוך מיט איר, האָט
 מען זיי אַרויפגעלייגט אויף אַ באַזונדער וואַגן. די טרומנע האָבן די

גאַנצע צייט געטראָגן אויף די אַקסלען די יונגעלייט, וואָס האָבן זיך אַלע וויילע געביטן. קיין גלח מיט קיין צלם איז ניט געגאַנגען פאַר- אויס, נאָר אַ כאָר פון סטודענטן האָט די גאַנצע צייט געזונגען עפעס אַ קירכלעך ליד, דאַכט זיך: „סאָ סוויאַטימי אופאַקאַי“ (גיב אים זיין רו אין איינעם מיט די קדושים). קיין ברעקל איינדרוק האָט די פּראָצעסיע ניט געמאַכט אויף דעם גרויסן עולם.

ביי דעם אָפּענעם קבר, לעבן וועלכן עס איז געשטאַנען אַ ברייט-ברוסטיקער פּאַליציי-קאַפיטאַן, זיינען געהאַלטן געוואָרן אַ פאַר רעדעס, אויך אַזעלכע בליכע, בלוט-און-פאַרבן-אַרעמע. איינער, אַ מיטליאַריקער — איך ווייס ניט, ווער דאָס איז געווען — האָט אַלע וויילע דערמאַנט סערען קירקעגאַרן, דעם סקאַנדינאַווישן כוהן-גדול פון דער ריינער עס-טעטיק וואָס איז אין יענער צייט באַקאַנט געוואָרן אין רוסלאַנד. שטום און בלייך איז, ווי אַ סטאַטוע, געשטאַנען לעבן דעם קבר דער אַלטער מאַרדאַווצעוו, מיט דער לאַנגער גרויער באַרד, — אַט דער, וואָס האָט אַמאַל-אַמאַל באַגייסטערט געשילדערט דעם אויפקום פון די „נייע מענטשן“, דעם שטורמישן דור פון די „זעכציקער יאָרן“, באַקאַנט אונטער דעם נאַמען די „גיהליסטן“.

נאָר איין עפיוזאָד האָט אַביסל אויפגעצייטערט דעם קליינעם עולם. ווען דער יונגער דיכטער פּאַפּאַנאָוו — נאָך גאָר אַ בלאַנדער יינגל — האָט געדאַרפט זאָגן אַ פאַר ווערטער, האָט ער עס ניט געקאַנט. ער איז צוגעפּאַלן צו דער טרומנע און האָט היסטעריש אויסגעשריען: „גאַד-סאָן! איך האָב דיך געליבט!“ אויף מיר האָט דאָס געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ טעאַטראַלישן זשעסט.

דער צווייטער וויכטיקער פּאַעט פון דעם נייעם דור מ. מינסקי (וויילענקין), האָט מיט זיין ערשטן בוך לידער אַנגעוואָרפן אַזאַ אומעט, פונקט ווי אַ ווינט וואָלט אין אַ פינצטערער האַרבסט-נאַכט געהוילן אין אַ קוימען. דער שוואַרצעסטר פּעסימיזם האָט גערעדט פון זיינע שירים.

„עס פליען די יאָרן, ווי פּיילן;

עס ציען זיך רגעס ווי יאָרן“ —

און דאָס איז דער גאַנצער סך-הכל פון אַ מענטשלעכן לעבן! יעדע רגע, — קוים וואָס מען לעבט זי אַריבער, און דאָס גאַנצע לעבן פאַר-פליט ווי אַ רויך... און כאַראַקטעריזירנדיק דעם געלערנטן היסטאָריקער, וועלכער רעכנט אויס אַלע קרעפטן, וואָס באַשאַפן די מענטשלעכע גע-שיכטע, באַמערקט מינסקי סאַרקאַסטיש: „נאָר וועגן דער טיפּשוות פון די פעלקער האָט ער ניט געזאָגט קיין וואָרט“.

דער ערלעכסטער און טיפסטער פון יענער פלעיאדע יונגע פאעזן
איז געווען דמיטרי מערעזשקאווסקי, דער שפעטער בארימט-געוואָרענער
מחבר פון היסטאָרישע און קולטור-היסטאָרישע ראַמאַנען, וואָס זיינען איבער-
געזעצט געוואָרן כמעט אין אַלע איראָפּיאישע שפראַכן. אין זיין ערשט-
לינג-ווערק, דעם לידער-בוך, האָט ער געפרוּאוּט געבן אַן ערנסטן חשבון-
הנפש פון דער דעמאָלטיקער יוגנט. אַן אויסגעמאַטערטקייט, אַן אויס-
געשפּילטקייט און אַ באַנקראַט-דערקלערונג האָט זיך געטראָגן פון זיין
יעדן שיר. די יוגנט האָט אין אים געבענקט נאָך יוגנט, וועלכע זי האָט
קיינמאַל נישט געהאַט. (אויך נאָדסאָן האָט זיך באַקלאַגט דערויף: „אונ-
דזער דור ווייס נישט פון קיין יוגנט“.) מערעזשקאווסקי וואָרפט זיך אַליין
פאַר, פאַרוואָס ער האָט נישט פאַרזוכט קיין פשוטן גליק פון לעבן. —

„ווי גליקלעך עס איז אין וואָלד די חיה,
ווי גליקלעך סיאזי דער פויגל אין עפיר“.

אין דער ספּערע פון אַזעלכע שטימונגען האָבן נישט געקאָנט געבוירן
ווערן קיין רעוואָלוציאָנערע העלדן, אין וועלכע דער טעראָריסטישער
קאַמף, מיט זיין קאַטעגאָרישן באַפעל: „גיי און זיי זיך מקריב!“ האָט
זיך אַזוי גענייטיקט. און עס איז קיין חידוש נישט, וואָס אַ טייל פון דער
יוגנט האָט זיך געצויגן אינאיינעם מיט פאַפּאַנאָוו צו די „דימענטענע
שטערן, וואָס סודען די בלומען וואונדערבאַרע מעשות“. דאָס איז געווען
דער אָנהייב פון אַ גייסטיקער שטרעמונג, וואָס האָט שפעטער געזוכט
אויסצולעבן זיך אין קירכלעכער, גריכיש-קאַטאָלישער פרומקייט, געפאַרט
מיט סעקסועלער אויסגעלאַסנקייט און דינע, רייך-עסטעטישע הנאות, —
אַ שטרעמונג, וואָס האָט אָנגעהאַלטן, ביז עס איז ביי דער יוגנט אָנגע-
וואַקסן אַ נייער אויפברויז פון רעוואָלוציאָנערער ענערגיע אין דעם סוף
פון די ניינציקער יאָרן.

ווי באַקאַנט, האָבן אַט די אַלע עסטעטישע און מעטאָפיזיש-אידעאָ-
ליסטישע שטימונגען מיט אַ קלאַרן אַ-פּאָליטישן כאַראַקטער געפונען אין
דער ערשטער צייט זייער טאַלאַנטפולן טעאַרעטישן פאַרטיידיקער אין דעם
מי-שהיה חובב-ציון, פּלעקסערן (באַקאַנט אונטער דעם פּסעוודאָנים א.
וואַלינסקי). אין יענער צייט האָט אַבער וואַלינסקי נאָר וואָס גענומען
באַקאַנט ווערן. ער איז אַרויס אין דער רוסישער ליטעראַטור אונטער
דער עגידע און דעם פאַטרענאַזש פון דעם ראַדיקאַלסטן גייסטיקן פירער,
וועלכן רוסלאַנד האָט דעמאָלט פאַרמאַגט: מיכאַילאָווסקי, בכבודו ובעצמו,
האָט גענומען פּלעקסערן אונטער זיינע פּליגלען, האָט מיט ליבע דירי-
גירט די ערשטע שריט פון אַט דעם יונגן, באמת רייכן טאַלאַנט. ווי

מען האָט מיר שפּעטער (אין 1892) דערציילט, האָט מיכאַילאַווסקי געלייגט אויף אים גרויסע האַפּענונגען, ווי אויף אַ נייעם פּאַנען-טרעגער פון די גרויסע רוסישע רעוואָלוציאַנערע טראַדיציעס אין דעם עפּנטלעכן גע-דאַנק. טיף איז דעריבער געווען מיכאַילאַווסקיס צער, ווען די רעאַקציאָ-נערע כּוואַליע האָט אויפּגעהויבן אויף איר רוקן וואַלינסקין. „איך האָב אַפּגעוואַרעמט אַ שלאַנג אויף מיין ברוסט“, זאָל ער האָבן געזאָגט וועגן אים.

די בעסטע פון יענעם דור האָבן געזוכט צו געפינען אַ סינטעז צווישן זייער אַפּאָליטישקייט און דעם דראַנג צו העלפּן דעם פּאָלק אין זיינע לעבנס-נויטן און אויסצובויען אַ חשובערן געזעלשאַפּטלעכן לעבן. אין צוויי ריכטונגען איז זיך פּונאַנדערגעגאַנגען אַט דער סינטעטישער שטרעבן. איין ריכטונג איז געווען דער טאַלסטאַיאַניזם, וואָס מיט זיינע פּאַרטעטער בין איך באַקאַנט געוואָרן ערשט אין דעם נעקסטן זומער. די אַנדער ריכטונג איז געווען אַ קולטוריסטישע; צו איר האָט געהערט דאָס רוב פון ווישינסקיאַס באַקאַנטע. איך וואָלט דעם אַני-מאַמין פון די דעמאָל-טיקע „קולטוריסטן“ געפּאַרמולירט אַזוי: „נעם די פּאָליטישע און די סאַציאַלע באַדינגונגען אַזוי ווי זיי זיינען. נעם אַ דירעקטן אַנטייל אין דעם טאַג-טעגלעכן לעבן פון דעם פּאָלק אין אַלע זיינע ניצלעכע באַ-שעפּטיקונגען; און שטרעב צו פאַרשפּרייטן אַרום זיך וואָס מער קול-טוריסקייט און מענטשלעכקייט.“ דאָס רוב מיר באַקאַנטע פון אַט דער ריכטונג האָבן זיך געגרייט צו ווערן לערער אין די פּאָלקס-שולעס.

גראַד די אָנהענגער פון אַט דער הומאַנער קולטוריסטישער ריכטונג האָבן געקוקט אויף זיך, ווי אויף די פּאַנען-טרעגער פון דעם גאַנצן אַ-פּאַ-ליטישן דור פון די אַכציקער יאָרן. גראַד פון זייער קרייז איז דאָס אַרויס דער גאָר האַפּערדיקער אויסגעשריי: „פּראַטש ס'דאַראַגי! שי-ריע דאַראַגו! וואָסמדיעסאַטניק איד'יאַט!“ (אַזעק פון וועג! מאַכט ברייטער דעם וועג! עס גייט דער דור פון די אַכציקער!)...

נו — און קיין רעוואָלוציאַנערע יוגנט איז שוין גאָר ניט געווען? געווען אויך אַ רעוואָלוציאַנערע טעטיקייט; אָבער ניט זי, מיט איר טעטיקייט, האָבן איצטער פּאַרנומען דעם אויבן-אַן אין דעם לעבן פון דער יוגנט. זיי ביידע זיינען געווען פּאַרוקט טיף אין דעם הינטערגרונט, אין די פּאַרבאַרגסטע ווינקעלעך. קיין גרויסע סימפּאַטישע פּערסענערע, ווי אַמאַל, האָבן זיי איצטער ניט געהאַט.

דער אמאליקער סטודענט-רעוואלוציאנער אין רוסלאנד

מיט גרינעוויצקי, צו וועמען איך האב געהאט א רעקאמענדאציע פון קאליאן (לאכאוו), האבן איך זיך באגעגנט אין די ערשטע טעג פון מיין קומען קיין פעטערבורג. דאס איז געווען א סטודענט נאך פון די אלטע צייטן. אויף אזעלכע עלטערע סטודענטן זיינען ניט חל געווען אלע נייע גזירות, וואס די רעאקציאנערע רעגירונג האט איינגעפירט אין די העכערע לערן-אנשטאלטן. אויך קיין מונדיר מיט א „שפאגע“ האבן זיי ניט געדארפט טראגן, און זיינען, דוכט מיר, ניט געווען געצוואונגען אפצוגעבן די עקזאמענס אין א באשטימטער צייט. לויט דער קליידונג און דעם הילוך זיינעם איז גרינעוויצקי געבליבן דער טיפישער סטודענט פון די גאר אמאליקע יארן: א ווייכער שווארצער הוט מיט א ברייטן ראנד, לאנגע האר, ברילן, א שווערער שטאק.

וואס ער האט געשטודירט, ווייס איך ניט. עס ווייזט אויס, זיין סטודענטישקייט איז נאר געווען א דעקמאנטל פאר זיין רעוואלוציאנער-רער ארבעט צווישן דער שטודירנדיקער יוגנט.

ביי דער ערשטער באגעגעניש האט ער געמאכט דעם איינדרוק פון א מענטשן אין א שטארק נידערגעשלאגענער שטימונג. עס איז שווער געווען ארויסצובאקומען פון אים א ווארט. אונדזער געשפרעך האט זיך ניט געקייטלט. אויף מיין פארלאנג צו באקומען רעוואלוציאנערע ליטע-ראטור, האט ער קורץ געענטפערט: „קומט מארגן אזוי נאכמיטיקצייט.“ אויף מארגן באלד נאך מיטיק בין איך געווען ביי אים. באגעגנט האט ער מיך א סך פריינטלעכער איידער נעכטן. ער איז געזעסן ביים פענצטער, געלייענט א בוך, און ניט אויפשטייענדיק פון ארט מיר דער-לאנגט די האנט.

— די ליטעראטור — האט ער מיר געזאגט — איז אן דארטן, אויפן טיש. קלייבט אויס וואס איר דארפט.

איך בין צוגעגאנגען צו דעם לאנגן טיש, וואָס האָט פאַרנומען אַ האַל-
בע וואַנט, און מיינע אויגן זיינען זיך פונאַנדערדערגעלאָפן: ער איז געווען
פול באַלייגט מיט שטויסלעך אונטערערדישע אויסגאַבן. אייניקע על-
טערע זאָכן האָבן מיר שוין געהאַט אין דער פראָווינץ, עס זיינען אָבער
אויך געווען אַ פּאַר נייע אויסגאַבן, ווי דער צענטער נומער פון דער
„נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“ און אַ פולער באַריכט וועגן דעם פראַצעס פון
דער פוילישער אַרגאַניזאַציע „פראַלעטאַריאַט“.

— ווי האַלט איר דאָס אַזוי אָפן די ליטעראַטור? — האָב איך אים
געפרעגט.

צום ערשטן מאל האָט זיך ביי גרינעוויצקין באַוווּן עפעס, ווי אַ
מין קרומער שמיכל אויף די ליפן.

— ערשט מיט צוויי וואָכן צוריק האָבן „זיי“ דאָ געמאַכט אַ הויז-
זוכונג און — ווי אַלעמאַל — גאַרנישט ניט געפונען. איצטער איז מיין
דירה, ווייניקסטנס פאַר אַ פאַר חדשים, אפשר די זיכערסטע אין גאַנץ
פעטערבורג.

אַזעלכע הויזזוכונגען פלעגט גרינעוויצקי האָבן עטלעכע מאל אַ יאַר,
אין כמעט פינקטלעך איינגעשטעלטע צייטן, און ער פלעגט שוין קאָנען
זיך משער זיין, ווען ער פלעגט דאַרפן האַלטן „ריין“ זיין דירה.

איך האָב אָפגעקליבן צו דריי עקזעמפלאַרן פון די זאָכן, וואָס איך
האָב גערעכנט, אַז זיי וועלן זיין פאַסיק פאַר דער ריגער גרופע. נאַר
פלוזלונג האָט זיך גרינעוויצקי אויפגעהויבן און איז צוגעגאַנגען צום טיש.

— ע-ע-ע! צו וויפיל נעמט איר?
— צו דריי.

— דאָס וועט זיין אַביסל צו פעט.

איך האָב אים דערקלערט, אַז איך דאַרף דאָס פאַר אַ גאַר נייער
גרופע אין דער פראָווינץ.

ער האָט זיך אַ קלאַפ געטאָן אין פאַטיליצע: „נו, לאַז זיין!“

מיר האָבן זיך פונאַנדערדערעדט וועגן דעם מעמד פון דער באַווע-
גונג. פריער פאַרויכטיק און מיט האַלבע ווערטער, דערנאָך מער צו-
טרוילעך, ביז ער איז אַרויס מיט פולן לשון:

— מען דאַרף אָננעמען, אַז עס גייט אויף אַפּפּלוס („נאַ אוביל
אידי'אַט“).

דער עיקר טרויעריק איז מיט דער שטימונג ביי דער סטודענט-
שאַפט. וואָס איז אונדזער קאַפיטאַל? די סטודענטשאַפט, די יוגנט!
און זי וויל ניט קוקן אין יענער זייט.

דעמאלט בין איך נאך ניט געווען באקאנט מיט די נייע שטרע-
מונגען, וואָס האָבן גענומען הערשן ביי דער יוגנט פון די אַכציקער יאָרן.
— וואָס זיינען די אורזאַכן פון איר גלייכגילטיקייט צו דער רעוואָלוציע?
— האָב איך געפרעגט.

— ווער ווייסט! אפשר אַזאַ קלייניקייט, ווי דער מונדיר מיט דער
שפּאַגע. עס קומט אָן אַ יוגנט, נאָך גאָר אַ גרינע, מיט אַ זייער שוואַכער
צוגרייטונג. נאָר — גיין! עס מוזן זיין טיפּערע וואַרצלען.

ער האָט מיר אויך דערציילט וועגן די חלוקי-דעות, וואָס האָבן זיך
אַריינגעריסן אין דער פּאַרטיי, וועגן דעם קאַמף פון די „יונגע“ אַנטקעגן
די „אַלטע“. אָבער קלאָר דערקלערן דעם סכּסוך האָט ער ניט געקאָנט.
— אפשר שטויסט דאָס אָפּ די יוגנט? — האָב איך געפרעגט.

— עט! וואָס ווייסט זי דערפון?

און עס איז געלעגן אַזאַ ביטול אין דעם וואָרט „זי“.

און וואָס איז מכּוּח דעם עיקר, דעם טעראָריסטישן קאַמף?

— געוויס, עס ווערן געמאַכט שטאַרקע אַנשטרענגונגען און ערנסטע
צוגרייטונגען, אָבער ווער ווייסט, צי דאָס וועט זיך איינגעבן!
און פּלוצלונג האָט זיין טונקעלער פנים מיטאַמאָל אויפגעשיינט.
— אַט, ווען דאָס זאָל זיך איינגעבן! . . .

זיין גאַנצער געשפרעך האָט אויף מיר אַנגעוואָרפן אַ שטאַרקע מרה-
שחורה. נאָר זיין לעצטער אויסרוף האָט ווידער פּאַרטריבן אַלע וואַלקנס.
אַט, ווען דאָס זאָל זיך איינגעבן! און אויב ניט איצטער — איז ביי אַ
צווייטן מאָל. מיט דער נייטיקער פּאַרזיכטיקייט, כדי ניט אויפצורודערן
מיינע קרובים, ביי וועמען איך האָב געוואוינט, האָב איך איבערגעלייענט
די נייע זאַכן און אַלץ תיכּף אַריבערגעשיקט קיין ריגע.

באַלד האָב איך אָבער געקראָגן אַ וואוינונג, וואו איך האָב מיך געקאָנט
פילן אַ סך פרייער, ווייל אויך מיין „היים“ איז דעמאלט געווען איינע פון
די „זיכערסטע“. עס וועט אפשר זיין ניט איבעריק צו דערציילן, ווי אַזוי
איך בין געקומען צו אַזאַ היים, ווייל די מעשה איז זייער כאַראַקטעריס-
טיש פאַר יענע צייטן.

פאַרפאַרן בין איך, ווי פריער דערציילט, צו מיין קווינע ליאַכאַווסקי.
איך בין די ערשטע צייט איינגעשטאַנען ביי איר. דאָס איז געווען ניט
זייער באַקוועם, ניט פאַר מיר, ניט פאַר מיינע קרובים. קיין באַזונדער
צימער האָב איך אין דער קליינער וואוינונג ניט געהאַט. שלאָפן פלעג
איך אין דעם עס-צימער אויף אַ סאַפּע. און אַמאָל, ווען עס זיינען געווען
געסט, וואָס האָבן זיך פאַרשפּילט אין „סטוקאַלקע“ (אַזאַ קאָרטן שפּיל)

ביז אין דער טיפסטער האַלבער נאַכט, האָב איך געדאַרפט אויף־זיין ביז צוויי-דריי אַזויגער. און אויך פאַר די ליאַכאַווסקיס איז מיין גאַסטירן ביי זיי ניט געווען פון די געוואונטשענע זאַכן אין דעם פּרט פון דער „פּאַליציי“. מען האָט געשריבן דעם יאָר 1886, ד"ה, דעם יאָר, אין וועלכן דער פעטערבורגער „שטאַט־באַלעבאַס“ („גראַדאַנאַטשאַלניק“), דער באַרימטער גרעסער, האָט אַרויסגעוויזן אַ באַזונדערע גבורה אין האַלטן די הויפּט־שטאַט ריין פון יידן, וואָס האָבן קיין רעכט ניט אויפצוהאַלטן זיך אין איר. מיינע קרובים האָבן וועגן דעם ענין קיין וואָרט מיט מיר גיט גערעדט. מסתמא זיינען זיי שוין ווי עס איז דורכגעקומען מיט דער פּאַליציי אָדער מיט דעם „דוואַרניק“ (יעדעס הויז האָט געהאַט אַ „הויף־שומר“, וואָס פּלעגט נאָך דעם שליסן ד'נס טויער פּאַרנאַכט, דאַרפן אַרייַן און אַרויס־לאָזן די איינוואוינער פון דעם גאַנצן הויף). האָבן מיינע קרובים זיך טאַקע דערפרייט, ווען איך האָב זיי מיטגעטיילט, אַז איך האָב געפונען פאַר זיך אַ צימער, אַ געזיכערטן, אין דעם פּרט פון „וואוינ־רעכט“.

געשען איז דאָס אָבער אַזוי.

אין איינעם אַ פּרימאַרגן, גייענדיק אויף דעם „נעווסקי פּראַספעקט“, האָב איך זיך אָפּגעשטעלט לעבן אַ פענצטער, אויף וועלכן עס איז מיט גרויסע אותיות געווען אויפגעשריבן: „די קאַנטאַר פון דער צייטונג נאַוואַסטוי“. עס איז אין דער וויטרינע געלעגן עפעס אַ ביכל, וואָס איך האָב געוואַלט קויפן. ביים טישל איז געזעסן אַ פּרייליך, אַ זייער חנעוו־דיקע בלאַנדינע, מיט לאַנגע קאַראַלן־אוירינגלעך אין די אויערן. איך האָב געבעטן דאָס ביכל. אין מיטן איז פון דער אינעווייניקסטער טיר אַריין אַ מאַן, האָט זיך איינגעקוקט אין מיין פנים און איז מיט פּרייד צוגעלאָפן צו מיר.

— היימאַציע! וואָס טוסטו דאָ? ווי קומסטו אָהער?

דעם מאַן האָב איך באַלד דערקענט. דאָס איז געווען „מוליע“ גאַרדין. מוליע, א יתום, איז אין דער יוגנט געווען אַ בן־בית ביי אונדז אין שטוב, ווען מיר האָבן נאָך געוואוינט אין עק שטאַט, אין וויטעבסק. אויך זיין מוטער, די אלמנה, און זיינע צוויי שוועסטער האָט מיין מוטער מקרב געווען. איך בין נאָך דעמאָלט געווען אַ קליין קינד. שפעטער איז ער ערגעץ וואו פאַרשוואונדן. אַלע יאָר, צי צוויי, פּלעגט ער אָבער אַראַפּקומען קיין וויטעבסק, אַ גאַנצער פּראַנט. ער פּלעגט וואוינען אין פעטערבורג און האָט זיך געריבן אַרום פאַרשידענע צייטונגען, ווי אַן אַגענט. ווען אין וויטעבסק, פּלעגט ער אונדז תמיד באַזוכן, און איז תמיד

געווען אן אָנגעלייגטער גאַסט. אונדז, קינדער, האָט ער ליב געהאַט און פלעגט אונדז רופן מיט אַלערליי ליבלעך-פאַרצויגענע נעמען. אויך אין דער צייט, ווען אַנסקי און איך האָבן, אַזוי צו זאָגן, „שריפטלעך אַרויסגעגעבן“ די „וויטעבסקער גלעקלעך“ — איך האָב דאָס באַשריבן אַמאָל אין מיינע זכרונות וועגן אַנסקין — איז ער געווען צו גאַסט אין וויטעבסק און האָט אונדז ביידן (יינגלעך פון פופצן-זעכצן יאָר) פאַרגע-שלאַגן אַרויסצוגעבן אַ טעגלעכע רוסישע צייטונג אין וויטעבסק גופא. אָדער גאָר: אַרויסצוגעבן אַ חודש-זשורנאַל אין יידיש, אָבער יעדעס ביכל — פון ניט ווייניקער ווי צוואַנציק דרוק-בויגן שטאַרק: דעמאָלט קאָנען מיר אינגאַנצן פייפן אויף דער צענזור. מיט אַ געמאַכטן ערנסט פלעגן מיר אַרומריידן די דאָזיקע פלענער, וואָס האָבן געקאָנט זיין זיכער מיט אַ „גלענצנדיקער צוקונפט“. מיר האָבן געזען אין אים אַ פאַב-טאַזיאַר, אַ „פראַזשעקטן-מאַכער“, האָבן אים אָבער ליב געהאַט, ווייל ער איז אין דער אמתן געווען זייער אַ ליבער און האַרציקער מענטש (און אויב ער לעבט נאָך, זאל ער מאַריך ימים זיין!). פון דעמאָלט אָן האָב איך אים ניט געזען, און ווען ער איז איצטער פריידיק צוגעלאָפן צו מיר, איז מיר אויך געוואָרן ליכטיקער אין די אויגן.

— ווי קומסטו אָהער? קום אַריין צו מיר. איך וואוין טאַקע דאָ, און דאָס איז מײן „קאַנטאַר“.

דאָס געלט פאַרן ביכל האָט ער מיך ניט געלאָזט באַצאָלן. ער האָט מיך אַריינגעפירט צו זיך אין די צוויי טונקעלע צימערן צום הויף, און האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר זיין ווייב און זיין שוועסטער, דער „שטומקע“, וואָס האָט זיך אויך גוואַלדיק דערפרייט מיט מיר. ער האָט מיר געוויזן זיין ביליאָטעק, — פאַליצעס פון דיל ביז צום באַלקן, אָנגעפראַפט — דער עיקר — מיט רוסיש-יידישע אויסגאַבן, — אַלץ קאַמפלעקטן, צווישן זיי אויך זעלטענע זאַכן.

אויספּרעגנדיק ביי מיר וואָס און ווי, איז אויך אַרויפגעשוואומען די פראַגע וועגן מײן וואוינ-רעכט. איך האָב מיך באַקלאַגט אויף מײן ניט באַקוועמער וואוינונג ביי מײנע קרובים. אָבער וואָס קאָן מען טאָן? גרעסער!

— גרעסער, ימח שמו, איז טאַקע אַ גזלן. אָבער מיר וועלן שוין דאָס איינאַרדענען. סט'געזען די מיידל, וואָס אַרבעט ביי מיר? זי איז אַ פאַליצייסקנס אַ טאַכטער, און איז עפעס אַ קרובה פון גרעסערן אַליין, צי דער גוטער יאָר ווייסט זי, וואָס זי איז אים. אָבער אין אַזוינע זאַכן

האַט זי אַפּטמאָל מער דעה פאַר אים. קום אין קאַנטאַר, מיר וועלן זיך מיט איר מיישב זיין. האַסט עפעס אַ פּאַפּירל?

איך האָב געהאַט מיט מיר אַ מין פּאַספּאַרט פּון אַ „סוחרס אַ זון פּון דער צווייטער גילדע“, — זיכער ניט קיין געהויבענער דאַקומענט אפילו אין רואיקערע צייטן. אַריין צוריק אין קאַנטאַר, האַט ער מיך פּאַרגעשטעלט פאַר דער מיידל: איך בין זיינער אַן אינטימסטער פּריינט און בין געקומען אַהער אַרבעטן אין דער „קייסערלעכער“ ביבליאָטעק. דאָס אונטערשטרייכן פּון דער „קייסערלעכער“ האַט, משמעות, געהאַט אַ ווירקונג אויף גרעסערס „דער גוטער יאָר וויסט זי וואָס זי איז אים“. אַ טראַכט געטאַן, האַט זי געזאַגט, אַז מען דאַרף פאַר מיר קודם געפּינען אַ וואוינונג אויף דעם „וואַסילי-אינדזל“ צווישן די און די ליניעס, און דערנאָך וועט מען שוין זען.

— נו, חיימטיק, לאַז מיר דאָ דיין פּאַספּאַרט און גיי זיך דיר אין דיין קייסערלעכער ביבליאָטעק. די טעג וועסטו האָבן אַ גוטע וואוינונג. און כך הווה. אין אַ פאַר טעג אַרום איז ער שוין געקומען נאָך מיר, נעמען מיך אויף „וואַסילי-אַסטראָוו“. מיינע קרובים זיינען געווען העכסט צופרידן, האָבן אָבער אויסגענומען אַ תנאי, אַז אויף וואַרמעסן זאָל איך פּון דער ביבליאָטעק קומען צו זיי און אויף די שבת-מאַלצייטן זיין ביי די עלטערע ליאַכאַווסקיס.

מוליע גאַרדין האַט טאַקע פאַר מיר געפּונען אַ שיינעם צימער, ווייט-ווייט אויף דעם וואַסילי-אינדזל, אויף דעם פינפטן שטאַק. תחילת איז מיר דאָס קלעטערן אויף די אומענדלעכע טרעפּ געווען היפש שווער-לעך, אָבער די יונגע פּיס האָבן זיך באַלד צוגעוואוינט צו דעם, און איך פלעג אַליין ניט באַמערקן, ווי איך פלעג שוין שטיין ביי דער טיר און ציען דאָס גלעקל.

אויף מיין פּראַגע, וואו איז מיין פּאַספּאַרט, האַט מיר גאַרדין גע-ענטפּערט, אַז ער געפינט זיך אין זיכערע הענט: טאַקע אַליין ביי דעם „פּאַספּאַרטיסט“ פּון יענעם פּאַליציי-אַפּטייל, צו וועלכן איך וואַלט באַ-דאַרפט צוגעשריבן ווערן, און אַז ער, דער פּאַספּאַרט, וועט ניט דערזען די ליכטיקע שייך, ביז איך וועל דאַרפן אַוועקפאַרן. באם, ווער וועט וואָס אַ פרעג טאָן, קאָן איך רואיק ענטפּערן: „מיין פּאַספּאַרט איז אין דעם און דעם פּאַליציי-אַפּטייל“.

עס האַט זיך אַזוי געמאַכט, אַז מיין נייע וואוינונג איז געווען ניט אַזוי ווייט פּון גרינעוויצקיס.

דער טעראריסטישער אַטענטאַט אויף צאַר אַלעקסאַנדער דעם דריטן

דעם זעלביקן ווינטער, 1886, איז אין פעטערבורג פאַרגעקומען דער אומגליקלעכער אַטענטאַט אויף אַלעקסאַנדער דעם דריטן. דעם אַטענטאַט האָט צוגעגרייט אַ גרופע „נאַראַדאָוואָל“, בראש מיט אזליאַנאָוו. דעם עלטערן ברודער פון שפּעטערן וועלט-באַרימטן לענינען. עטלעכע מיט-גלידער פון דער גרופע זיינען געשטאַנען מיט באַמבעס אין דער פאַרם פון ביכער לעבן דער איסאַקיעוויקאַטעדראַלע און געוואַרט אויפן קייסער. זיי אַלע זיינען אַרעסטירט געוואָרן נאָך איידער ער האָט זיך באַוויזן. אין אַ פאַר שעה אַרום, נאָכן אַטענטאַט, זיינען שוין געווען אויסגעקלעפט אין פעטערבורג ידיעות וועגן אַרעסט פון די „רשעים, וואָס טראַכטן שלעכטס“ („ולא־אומישליענניקע“), און די זעלביקע ידיעות, אין דער פאַרם פון אַ קליינעם צעטעלע, האָבן זיך פאַרקויפט אין גאַס און — געדענקט זיך — זיינען אויך פריי פאַרטיילט געוואָרן צווישן דער באַפעלקערונג.

דער אַטענטאַט האָט אויף דער סטודענטישער יוגנט, מיט וועלכער איך בין געווען באַקאַנט, ניט געמאַכט קיין ברעקל רושם. ווייניקסטנס, האָט זי אים ניט אַרויסגעוויזן. אַ טיפן מיטלייד מיט די קרבנות האָט זי זיכער געהאַט. אָבער לויט איר גאַנצן נייעם פסיכאלאָגישן איינשטעל, האָט זי געמוזט באַטראַכטן די קרבנות פאַר לכתחילה אינגאַנצן אַרויסגע-וואַרפענע. דער טעראַריסטישער קאַמף איז פאַר אַט דער יוגנט שוין געווען אַ לגמרי אַפגעפרעגטע, זיך אינעווייניק אויסגעלעבטע זאַך. איך וואַלט געזאָגט: דער גאַנצער ענין איז פאַר איר געווען אַן אינעווייניקסטע וואונד, וואָס האָט געהאַלטן אין פאַרהיילן זיך. די יוגנט האָט זיך געמיט צו פאַרגעסן דעם עפיזאָד אַזוי שנעל ווי מעגלעך, כדי ניט ווידער פונאַן-דערצורייצן די וואונד. אַזוי איז געווען דער איינדרוק.

גאַנץ אַנדערש האָבן, נאָטירלעך, אויפגענומען דעם ענין די ווייניקע רעוואָלוציאַנערן און די סימפּאַטיקער. אָבער אויך אויף זיי האָט ער געוירקט אין אַ שרעקלעך נידערדריקנדיקן זין. אין די געשפרעכן איז

אלץ אפטר ארויסגעשוואמען די נויטיקייט צו פארברייטערן די באַזע פון דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף — אַ געדאַנק, וואָס האָט אונדז באַשעפטיקט, ווען איך בין נאָך געווען אין וויטעבסק, דאָ אין פעטערבורג, האָבן זיך גענומען דורכזואַרפן בליקן, אַז די פאַרברייטערונג פון דער באַזע דאַרף געזוכט ווערן אין דער ליבעראַלער געזעלשאַפט, דער עיקר, אין די קרייזן, וואָס זיינען געווען פאַרבונדן מיט די ליבעראַלע פריצים אין די „זעמסטוואָס“ (די אַרטיקע זעלבסטפאַרוואַלטונגען). צוליב אַט דער פאַרברייטערונג פון דער באַזע — צוליב דער געווינונג פון דעם געזעלשאַפט לעך־טעטיקן „ליבעראַל“ — האָט געדאַרפט קריטיש איבערגעקוקט ווערן אונדזער גאַנצער סאַציאַל־רעוואָלוציאָנערער באַגאַזש. אַ ליבעראַלע „קאַנ־סטיטוציע“ און די אַנטוויקלונג פונעם קאַפיטאַליזם אין רוסלאַנד — מיט דעם אויפקום פון אַ קרעפטיקער ברוזשואַזיע — וואַלט באַדאַרפט ווערן דער איינגטלעכער ציל פונעם קאַמף, דער אַגראַר־סאַציאַליזם פון דער פאַרטיי, די קאַנסעקווענטע סאַציאַליסטישע רעוואָלוציע, וואָס זאָל מאַכן אַ סוף צו דעם „הענדלערטום“, צו דער עקספּלאַטאַציע פון פּרעמדער אַרבעט בכלל, און באַפרייען די אַרבעטנדיקע מענטשהייט, צוליב דעם פרייען בוי פון סאַציאַליסטישע אַרבעטער־אַסאַציאַציעס, — אַט דער אי־דעאַל, וואָס איז מיר תמיד געווען איינגעבאַקן אין האַרצן, זינט איך בין געוואָרן אַ סאַציאַליסט, — דאָס אַלץ האָט באַדאַרפט, אַזוי צו זאָגן, אַריבערגעגעבן ווערן אין אַן אַרכעאַלאָגישן מוזיי.

מיר זיינען די דאָזיקע בליקן געווען דורך־און־דורך דערווידער, עס האָט זיך מיר אויך ניט געגלייבט, אַז צוליב דעם אויפבלי פון דער בור־זשואַזיע וועט די רעוואָלוציאָנערע יוגנט גיין מקריב זיין איר לעבן, אויב דאָס איז דער אומפאַרמיידלעכער גורל פאַר רוסלאַנדס אַנטוויקלונג, איז שוין גלייכער דער וועג פון יענער יוגנט, וואָס איז געוואָרן אומטריי דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף: די לעגאַל־קולטורעלע טעטיקייט, דאָס אויסלעבן זיך אין אַלע פאַרמען פון עסטעטישער שיינקייט, אפילו דאָס פשוטע „פאַרברענען דאָס לעבן“ אין אַלערליי עקסצעסן.

מיין אייגענער בליק אויף אַט דער נאַענטסטער אַנגעווייטיקסטער אויפגאַבע פון דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף איז געווען, אַז די פאַרברייטער־רונג פון זיין באַזע דאַרף געזוכט ווערן אין צוציען צו דעם קאַמף די אונטערדיקטע פעלקער.

דער פּראָצעס פון דער פּוילישער פאַרטיי „פּראָלעטאַריאַט“ האָט באַוויזן, ווי דערפאַלגרייך עס קאָן ווערן אַ רעוואָלוציאָנערע אַרגאַניזאַציע, ווען זי ווענדט זיך צו די מאַסן פון דעם אייגענעם פּאַלק, אין דער אייגע־

נער שפראך פון דעם פאלק. אָבער — פאָרוואָס אַנדערקענען מיר נאָר די פּוילן? דעקלאַמירן מיר דען ניט אין אונדזערע לידער: „סטאַניעט פּאַלשאַ, קאַזאַקי, זאַביטי יעוורעי“? („ס'קרעכצט פּוילן, קאַזאַקן, דער דער-שלאַגענער ייד“) ? וואָס טוען מיר, כדי צו געווינען די „קאַזאַקישע“ (קליין־רוסישע) און יידישע יוגנט? און פאָרוואָס נאָר די „קאַזאַקישע“? עס זיינען נאָך דאָ אַ ווייס־רוסן, אַי די טאַטערן און די קאַווקאַזישע פעל-קער, און נאָך, און נאָך, און נאָך. זייערע קינדער גייען שוין אַריין אין די רוסישע גימנאַזיעס און אוניווערסיטעטן. נאַר אַדאַוואַלישע קרייזלעך פון אונטער־דריקטע פעלקערשאַפטן, וואָס זאָלן אַרבעטן אין זייערע אַיי-גענע שפּראַכן, מיטן אַויסבליק אויף זייער אַייגענער נאַציאָנאַלער באַ-פּרייאַונג, אַנגעפירט פון אַינציאַטיוו־גרופן, אַרגאַניזירטע אין די אַוני-ווערסיטעטן, וואָלטן אַ היפש ביסל געהאַלפן אין דער אַרבעט פון „אויס-ברייטערן די באַזע“.

מערקווירדיק, אַז אין די געשפּרעכן וועגן אַט דעם ענין מיט נאַר-אַ-דאַוואַליש־געשטימטע מענטשן אַי קיינמאַל ניט אַרויפגעבראַכט געוואָרן ערנסטלעך דער געדאַנק וועגן אַויסברייטערן די פּראַפּאַגאַנדע פאַר דעם רעוואַלוציאָנערן קאַמף בכלל און דעם טעראַריסטישן בפרט אויף די קרייזן פון דער שטאַטישער אַרבעטערשאַפט. און ווען אַזאַ געדאַנק פּלעגט צו-פעליק אַרויפקומען, פּלעגט ער תּיכף, אַזוי צו זאָגן, אַראַפּגענומען ווערן פון „סדר הַיום“.

מיר געדענקט זיך אַזאַ עפּיואַד. טאַקע אַ פאַר טעג נאָך דעם אַטענ-טאַט פון דער אַליאַנאַז־גרופּע האָב איך פאַרבּראַכט אַן אַוונט ביי גריניע-וויצקין. מסתּמא אין צונויפּבונד מיט אַזאַ מין געשפּרעך, האָט ער דער-ציילט וועגן זיינער אַ קליינער באַגעגעניש מיט אַ שטאַטישן אַרבעטער. אין דעם טאַג פון דעם אַטענאַט, ווען די אַפיציעלע מודעות וועגן די אַרעסטן זיינען שוין געאַנגען פון האַנט צו האַנט, אַיז ער געפאַרן פון שטאַט צו זיך אַהיים; געפאַרן, ווי געוויינלעך, אויף דער פּערד-באַן, אויף דעם וואַלווערן „אויבן“, וואָס פאַר דעם „פּשוטן המון“ און דעם אַרעמען סטודענט. אַ שכן זיינער אויף דער האַרטער באַנק האָט אים ניט גאָר העפלעך אונטערגעטראַגן אונטער דער נאָז דאָס געדרוקטע פּאַפּירל מיט דער מודעה.

— וואַנט, סקוביענט, טשיטאַי! נאַקאַס', פּאַניוכאַי — טשעם פּאַכניעט! (נאַ, סטודענט, לייען! נעם 'קאַרשט, טו אַ שמעק דעם ריח). גרינעוויצקי, וועמען יעדער איינער האָט, נאָך זיין אַלטן „ניהיליסטישן“ הילוך — די לאַנגע האַר, דער ברייטער הוט, דער גראַבער שטעקן, די

ברילן, — געקאנט דערקענען פאר א סטודענט, האט גענומען דאס פא-
פירל, איבערגעלייענט, צוגעטראגן צו דער נאז, א שמעק געטאן און
קאלטבלוטיק געענטפערט:

— טשטא-זש, וויסעליצע פאכניעט! (וואס איז דא צו פרעגן
— מיט א תליה שמעקט דאס!).

— טאטא! (אט אזוי רעד!) — האט מיט שטאלץ און טריאומף
געענטפערט דער שכן.

— וואס איז דאס געווען פאר א סוביעקט? — האב איך גע-
פרעגט גריניעוויצקיין.

— גאנץ זיכער א „מאסטער־אזוי“ (א פועל ביי א באַלמעלאַכע:
אזוי האט מען נאך דעמאלט גערופן אפילו דעם פאָבריק־אַרבעטער).

איך דערצייל דעם עפיזאָד. ווייל ער וואָרפט אַ שאַרפע באַלייכטונג
אויף דער דעמאלטיקער שטעלונג פון די פעטערבורגער אַרבעטער צו
דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף און צו די „סקוביענטן“, וועלכע האָבן אים
געפירט. דאָס דערקלערט אויך, ווי ווייניק האָפּענונגען די דעמאלטיקע
נאַראַד־אַוואַלישע רעוואָלוציאָנערן האָבן געקאָנט פאַרבינדן מיט דעם רוסישן
אַרבעטער־קלאַס.

פונקט ווי די פויערים אין דאָרף זיינען נאָך דעמאלט געווען גרייט
צו פאַרדרייען דעם „פראָפּאַגאַנדיסט“ די הענט אַהינטערן רוקן און
אָוועקפירן אים צום „סטאַנאַוואַי“ (דעם פאַרטרעטער פון דער רעגירונגס-
מאַכט אויפן לאַנד) — אויף אַן עגלעכן אופן וואָלט זיך מיט אים באַ-
גאַנגען דער שטאַטישער אַרבעטער, דער עיקר — דער גרויס־רוסישער.

געוויס האָבן שוין אין פעטערבורג געמוזט זיין איינצלנע רעוואָלוציאַ-
אַנערן, וועלכע האָבן זיך סימפּאַטיש צוגעהערט צו פּליעכאַנאַווס סאַציאַל-
דעמאָקראַטישער פראָפּאַגאַנדע, וועלכע האָט זיך געטראָגן פון אויסלאַנד.
אין די רעוואָלוציאָנערע קרייזן זיינען זיי אָבער נאָך ניט געווען ניכר.
איך אַליין האָב געהאַט אַ רעקאַמענדאַציע צו איינעם (אָדער צו איינער)
אַ דײַטשן, וואָס האָט געהערט צו אַט דער ריכטונג. גריניעוויצקי האָט
מיך געדאַרפט צונויפפירן מיט אים (אָדער מיט איר). איך געדענק אָבער
ניט, פאַרוואָס דאָס האָט זיך ניט „אויסגעטאַנצט“: צי ווייל ער האָט
שוין ניט געוואוסט איר אַדרעס, צי ווייל ער האָט ניט געוואָלט פירן
„די יוגנט“ צו דער „סאַציאַל־דעמאָקראַטיע“, צי ווייל איך אַליין האָב
פאַרלוירן יעדן חשק צונויפצוטראַפן זיך מיט מענטשן פון אַט דעם גע-
דאַנקען־גאַנג.

דער אמת איז, אַז וואָס מער איך האָב געטראַכט וועגן אַט דעם באַשטרעבן, איבערצוטראַגן אויף רוסלאַנד די אויסזיכטן און מעטאָדן פון דעם סאַציאַליסטישן קאַמף אין אויסלאַנד — אַלץ מער איז ער מיר אויס-געקומען משונהדיק-ווילד. אַנקוועלן דערפון, וואָס דער קאַפיטאַליזם אַנט-וויקלט זיך, וואָס ער רואינירט די פּויערימשאַפט, וואָס ער טרייבט איר יוגנט אין די שטאַטישע פאַבריקן, וואו זיי ווערן, לויט דעם אַנאַליז אין קאַרל מאַרקסעס „קאַפיטאַל“, ניט נאָר עקאַנאָמיש אויסגעזויגן ביז צום לעצטן טראָפּן בלוט, נאָר אויך אינטעלעקטועל און מאַראַליש אַריינגע-שטופט אין דעם טיפּסטן זומפּ, — דאָס, האָב איך גערעכנט, קאַנען נאָר אַזוינע מענטשן, וועלכע זיינען אַדער ניט באַקאַנט מיט דעם ווירקלעכן לעבן, אַדער פּועלן ביי זיך צו מייסטערן דאָס לעבן דורך אַ געוויסער רעוואָלוציאָנערער פאַרמולע.

גאַנץ ווייט בין איך אָבער אויך געווען פון יענער „פּאַלקסטימלע-רישער“ אידעאָלאָגיע, וואָס האָט געזען אין דעם רוסישן פּויער די „כלי-ת-יופי“ פון אַלע מענטשלעכע טענדענצן, — אַן אידעאָלאָגיע, וואָס האָט גענומען ווידער לעבעדיק ווערן אין יענער „פּאַלקסטימלערישקייט“ („נאַראַדניטשעסטוואַ“), וואָס איר פאַרטרעטער איז געווען דער שאַווי-ניסטיש-דענקענדיקער יוזאָוו, וועמען איך האָב שוין דערמאַנט אין איינעם פון מיינע פּריערדיקע אַרטיקלען. די פאַרגעטערונג פון דעם דאַרף און פון דעם רוסישן פּויער איז בכלל געווען פרעמד דעם נאַראַדאָוואַלישן איינשמעל. דער סאַציאַליסטישער קאַמף, האָב איך געגלייבט, וועט און מוז זיך אָפּשפּילן, ווי ביז איצטער, אין די שטעט און שטעטלעך. גע-פירט וועט ער ווערן, ווי ביז איצטער, פון דער אידעאָליסטישער, צו קרבנות גרייטער יוגנט, וואָס וועט צוציען צו זיך די שטאַטישע אַרעמ-קייט; בפּירוש — ניט דעם פּראַלעטאַריאַט, וואָס פאַרלירט אַלץ מער און מער זיין מענטשלעכן מהות אין די אוממענטשלעכע באַדינגונגען פון זיין אַרבעט און פון זיין לעבן.

די סאַציאַליסטישע אינטעליגענציע, פאַרשטאַרקט דורך אַ ברייטער באַזע אין די שטעט פון דער פּראָווינג, פאַרשטאַרקט דורך אידעאָלן פון דער נאַציאָנאַלער באַפּרייאונג פון די אונטערדיקטע פעלקער, — אַט דאָס, האָט זיך מיר דעמאָלט געדוכט, איז דער איינציקער וועג, אויף וועלכן די סאַציאַליסטישע פּראַפּאָגאַנדע דאַרף אַרויף.

אַט די אַבסאָלוט נעגאַטיווע שטעלונג צו דעם מהות פון דעם רוסישן פּראַלעטאַריאַט האָט זיך שפּעטער ביי מיר היפש איבערגעביטן.

אָבער דעמאָלט איז ביי מיר ניט געווען קיין ספק, אַז אויב אין
רוסלאַנד זאָל זיך אָנהייבן אַ מין נייע באַוועגונג „אין פּאָלק אַרײַן“, נאָר
אַנשטאַט צום פּויערימשן פּאָלק, זאָל מען גיין צו דער פּאַבריק-אַרבעטער-
שאַפט, וועט זיך אויך אָט די באַוועגונג מוזן פאַרענדיקן מיט דעם זעלביקן
רעזולטאַט, צו וועלכן עס איז געקומען דאָס אַלטע „גיין אין פּאָלק אַרײַן“
פון די זיבעציקער יאָרן. דער פּראַלעטאַריאַט וועט באַגעגענען דעם רע-
וואָלוציאַנערן סאַציאַליסט מיט דעם „נאַקאַס“, פּאַניוכאַי, טשעם פּאַכניעט“
(נעם, אַקאַרשט, טו אַ שמעק דעם ריח) . . . און דער ריח-ניחוח פון
דעם „נאַקאַס“, פּאַניוכאַי“ וועט ווידער אַרויפטרײַבן די באַוועגונג אויף
דעם נאַראַדאָוואַלישן וועג, נאָר אויף אַ ברייטערן און אַ געזיכערטערן.
דער אַטענטאַט פון דער אוליאַנאָוו-גרופע, וואָס האָט זיך אַזוי באַליי-
דיקנדיק מיאוס אָפגעשפּילט און האָט אַנגעוואָרפן נייע וואַלקנס מרה
שחורה אויף דער געזעלשאַפט בכלל און אויף די רעוואָלוציאַנערע קרייזן
בפרט, האָט אויף מײן יונגן רעוואָלוציאַנאַריזם, וואָס האָט נאָך איינגטלעך
ניט געהאַט אויסצושטיין קיין שווערע פּערזענלעכע נסיונות, — געהאַט
אַ גאַנץ אַנדער ווירקונג: נאָך קיינמאַל בין איך ניט געווען אַזוי זיכער
אין דער ריכטיקייט פון דעם נאַראַדאָוואַלישן וועג און אין דער גרויסער
ליכטיקער צוקונפט, וואָס איז אַנגעגרייט פאַר דער פאַרטיי, ווי גראַד
אין יענער צייט.

מיינע ערשטע טריט אין שטודירן יידישע געשיכטע

נאך דעם אטענטאט פון דער אוליאנאווי-גרופע אויף אלעקסאנדער דעם דריטן האט דאס נאראדאוולנטום אין פעטערבורג, — ווי אויך אין דעם גאנצן לאנד, — זיך גאלאפירנדיק גענעענט צו זיין סוף. עס איז ניט ארויס קיין איין בלעטל, קיין איין פראקלאמאציע צו דער באפעלקערונג, וואס זאל דערקלערן די מאטיוון פון דעם אנפאל, זיין בארעכטיקונג און די אויסזיכטן פון דער פארטיי פאר דער צוקונפט.

פון דער „פארטיי“?

— איז נאך דא די פארטיי? — האב איך אמאל, א היפשע צייט נאך דעם אטענטאט, — געפרעגט גרינוויצקי. ער האט אן חשק ארויסגעזייט פון צווישן די צייטן: ווער ווייסט?... איז דען געווען א פארטיי?... איינצלנע קעמפער... איינצלנע גרופקעלעך... א סך גרינע יוגנט... די איינצלנע קעמפער האט מען מסתמא ניט אלע איבערגעכאפט. דאס לעבן וועט זיי סיי-ווי-סיי ארויסרוקן און טרייבן אויף דעם זעלביקן וועג.

אין אט די געדיכטע כמארעס פון אומזיכערקייט און אפט דריקנדיקן פעסימיזם איז עפעס ווי אליין צעגאנגען אין גארניט דער געדאנק, מיט וועלכן איך האב מיך געוועסט ארומגעטראגן, צו שרייבן א בראשורע אדער אן ארטיקל וועגן דער „פארברייטערונג פון דער באזע“, אדער דעם רעוואלוציאנערן קאמף-פעלד, און וועגן דער נייטיקייט אנצושפארן זיך אויף די אונטערדריקטע פעלקער און זייערע נאציאנאלע אינטערעסן.

ביי מיינע רוסישע באקאנטע אין פעטערבורג איז די שטימונג זיכער געווען מער גרויס-רוסיש נאציאנאל, איידער זי איז געווען אין אונדזער וויטעבסקער קרייז; הגם, נאטירלעך, הימל-ווייט פון יענעם שאוויניזם, ווי ער האט זיך אויסגעדריקט אין יוזאווס „פאלקסטימלעריי“. יוזאווס באדייטונג און השפעה אויף די יונגע מוחות האב איך זיכער שטארק איבערגעשאצט. מען האט אדער זיין נאמען נאך גאר ניט געהערט, אדער וועגן דער שריפט געהערט און זי ניט געלייענט, אדער געלייענט און אפגעווארפן, ווי אן איינזייטיקע און שעדלעכע טעאריע. קיין אינטערעס צו דער נאציאנאלער פראגע, אפילו צו דעם אייגענעם גרויס-רוסנטום, איז נאך דעמאלט ביי דער

יוגנט ניט געווען, ניט קוקנדיק דערויף, — און אפשר טאקע דערפאר, — וואָס די אָפֿיציעלע פרעסע, מיט דער „נאַוואַיע וורעמיאַ“ בראש, האָט מיט אַלע מיטלען געשטרעבט פונאָדערצובלאָזן די נאַציאָנאַליסטיש-רוסישע געפֿילן בכלל און דעם יידנהאַס בפרט. מיינע יידישע באַקאַנטע, ווידער, זיינען געווען כמעט דורכאויס קאַסמאַפּאַליטן, און ממילא אַסימילאַטאַרן (אַ חוץ אַ פּאַר „פּאַלעסטינאַפֿילן“).

ווער וועט דרוקן אַ בראַשורע מיט דער טענדענץ, וואָס איך האָב געהאַט אין זיינען? ווער וועט זי פאַרשפּרייטן? דער געדאַנק האָט ניט געהאַט קיין ברעקל אויסזיכט. און אזוי אַרום איז ווי פון זיך אַליין אַרויסגעקומען אַז מײן גאַנצער אינטערעס האָט זיך גענומען קאַנצענטרירן אויף דער צווייטער אויפגאַבע, צוליב וועלכער איך בין געקומען קיין פעטערבורג: טעאָרעטיש פאַרצוגרייטן זיך צו דעם קאַמף אַנטקעגן דער יידישער אינטעליגענציע, — אַ קאַמף, וואָס האָט געדאַרפט געפירט ווערן „אויף צוויי פּראָנטן“ (ווי מען וואָלט דאָס איצטער געזאָגט): אי אַנטקעגן דער אַסימילאַציע, אי אַנט-קעגן דעם שאַוויניסטישן „פּאַלעסטינאַפֿילנטום“.

אגב, וואָלט איך דעמאָלט זיכער ניט געגלייבט, ווען מען וואָלט מיר געזאָגט, אַז אַט דער קאַמף וועט אין מײן שפּעטערדיקן לעבן איינשלינגען דעם גרעסטן טייל פון מיינע כוחות און וועט מיך ניט אַפּלאָזן ביז אין מײן איצטיקן גרויען עלטער אַריין (אַד-אַד-אַד! און ווען וועט מען שוין אים ניט דאַרפן פירן?)...

פּראַקטיש האָט דאָס דעמאָלט באַדייט פאַר מיר, אַז מיט מיינע ניט-יידישע באַקאַנטע פּלעג איך מיך זען אַליץ זעלטענער, — סיי מיט די „אַפּאַ-ליטישע“, סיי מיט די „פּאַליטישע“. כמעט מײן גאַנצע צייט פּלעג איך פאַרברענגען אין דער ביבליאָטעק, וואָס פּלעגט זיך שליסן אין זייער שפּעטן אַוונט, אַדער ביי זיך אין צימער, וואו איך האָב שוין געהאַט אַ היפש ביסל ביכער אין שייכות צו דער יידישער געשיכטע און צו דעם פּראָבלעם פון נאַציאָנאַליטעט, און וואו איך פּלעג איבערקוקן און איבערקלערן די ציי-טאַטן און נאַטיצן, געבראַכטע פון דער ביבליאָטעק.

מײן אַרבעט פון אַן אפרוח אין אַט די ביידע פעלדער, — אַדער אפשר ריכטיקער: וועלדער, — פון דעם מענטשלעכן וויסן, — אַן אפרוח, וואָס האָט בפּועל ממש ניט געוואוסט וואו-אויס און וואו-אין, — איז אָבער גלייך פון אָנהייב אַן אַוועקגעאַנגען אַן איבעריקע זוכענישן און טאַפּענישן אין דער פינצטער, אַ דאַנק דער פּריינטלעכסטער הילף פון צוויי „גדולים“, ביידע גרויסע מומחות, יעדער אין איינעם פון די פעלדער, וואָס האָבן מיך אינטערעסירט.

איינער פון זיי — פאר דער יידישער געשיכטע — איז געווען דער בארימטער יידישער געלערנטער און ביבליאטעקאר פאר סעמיטישע שפראכן, ד"ר אברהם אליהו הרכבי (הארקאוו). דער אנדערער — פאר דעם פראבלעם פון נאציאנאליטעט — איז געווען א ניט-ווייניקער בארימטע קראפט אין אן אנדער געדאנקען-ספערע: לאזאר סלאנימסקי. עס איז פאר מיר באמת גע-ווען א גליק, וואס איך בין זיך צונויפגעקומען מיט אט די צוויי מענער, פאר וועמען די אויסלענדישע וויסנשאפטלעכע ליטעראטור אין די פארשיידענע שפראכן און אין די פארשיידענע זיי-נוגעדיקע פעלדער איז געווען „אן אפענע וועלט“.

צו הרכבין בין איך אַוועק באַלד, ווי איך בין אָנגעקומען קיין פּע-טערבורג, איידער איך האָב אָנגעהויבן אַרבעטן אין דער ביבליאָטעק. געהאַט צו אים האָב איך, ווי מיר געדענקט זיך, צוויי רעקאָמענדאַציעס: איינע פון דעם העברייאישן שריפטשטעלער און לערער אין ריגע, ז. קאפלאַן („זקן“), און די אנדערע פון הרכביס פריינט און מיין מחותן אין פעטערבורג, דעם אַלטן ליאַכאַווסקי. מען האָט מיך אַריינגעפירט צו אים אין זיין אַרבעטס-קאַבינעט אין דעם סעמיטישן אָפטייל פון דער ביבליאָטעק; און ביי מיין ערשטן בליק אויף אים, האָט ער געמאַכט אויף מיר אַ היפש אימפּאָנירנדיקן איינדרוק: אַ שטאַלטנער מאַן, היפש אַריינגעפאַרן איז די מיטלעלע יאַרן, מיט אַ שיינעם דענקער-קאַפּ. אָנגעטאַן איז ער געווען אין אַ בלאַען פּראַק מיט „גילדערנע“ קנעפּ. געהאַלטן האָט ער זיך פריי און ניט אָן אַ געוויסער „גראַנדעזאַ“.

אין צימער איז דעמאָלט געווען ביי אים נאָך אַ גאַסט, מיט וועמען הרכבי איז געווען פאַרנומען: אַ ברונעט פון מיטעלן וואוקס מיט אַ גאַר-נישט זאָגנדיקן פנים, אין אַן אַרעמלעכער און אָפּגעלאָזטער קליידונג. אויס-געזען האָט ער ווי אַ משולח אין ערגעץ אַ יידישן פּראָווינציעלן „קאַנטאַר“. הרכבי האָט מיך אויפגענומען מיט אַ פריינטלעכן שמיכל. האָט מיך תיכף פאַרגעשטעלט זיין גאַסט, וועמען ער האָט גאַנץ באַטעמט אָנגערופן: „הער געץ, הער פּ. געץ“, און האָט מיך געבעטן זיצן און האָבן אַביסל געדולד, ביז ער וועט פאַרטיק ווערן מיט דעם אנדערן.

פּ. געץ איז אין די גאַר שפּעטערע יאַרן אָפט דערמאָנט געוואָרן אין דער יידישער עפנטלעכקייט, און אויף וויפיל מיר געדענקט זיך, האָט מען אין די ראַדיקאַלע יידישע קרייזן אין אויסלאַנד גערעדט וועגן אים, ווי וועגן אַ ביז גאַר אומסימפּאַטישער פיגור, אַן אַרצײ-רעאַקציאָנער אין דעם יידישן לעבן, מיט שיר ניט צו „אינטימע“ פאַרבינדונגען מיט דער הערשנ-דיקער צאַריסטישער מאַכט. דעמאָלט אָבער האָט מיר דער נאָמען „פּ. געץ“

גארנישט ניט געזאגט. ער האָט זיך שוין, אמת, געדרוקט אין דער רוסיש-יידישער און העברייאישער פרעסע, אָבער זיי ביידע זיינען מיר געווען לגמרי פרעמד.

הרכבי האָט זיך געווענדט צו זיין גאָסט. פון אַ צאָל אַלטע מאָנסקריפט-בלעטלעך אין העברייאישער שריפט, וואָס זיינען געלעגן אויפן טיש, האָט ער אַרויסגענומען איינס, אַן אַרומגעפרעסנס פון ווערעם, און האָט גענומען לייענען. איך האָב מיך גלייך אָנגעשטויסן, אַז דאָס איז פון אַ יידיש-אַראַבישן מאָנסקריפט. הרכבי האָט געלייענט מיט אַ באַזונדערער וויכטי-קייט, און דאָס האָט געמאַכט אַן איינדרוק אויף זיין צוהערער. אינמיטן לייענען האָט ער זיך פלוצים געווענדט צו מיר מיט דער פראַגע, צי האָב איך שוין געזען אין דער ביבליאָטעק די אַלטע מאָנסקריפטן פון דער ביבל פון דעם-אונדעם יאָרהונדערט (איך געדענק שוין ניט פון וועלכן). אויף מיין פאַרנייענדיקן ענטפער, האָט הרכבי אַריינגערופן אַ באַדינער און געבעטן אים, אַוועקפירן מיך, זיי זען. דער באַדינער האָט מיך צוגעפירט צו אַ גרופע וויזיטאַרן, וואָס איז אַרומגעאַנגען מיט אַ פירער, באַקוקן די ביבליאָטעק מיט אירע רייכע זעלטענע אוצרות. דער באַדינער איז אויך צוגעשטאַנען צו דער גרופע. באַלד זיינען מיר אַריין אין דעם צימער, וואו עס איז געווען די „ביבל“. אויפן דיל זיינען געלעגן איינע אויף דער אַנ-דערע גרויסע, ברייטע ריעות פון ניט-געגאַרבטער טונקעלער פעל, וואָס זיינען מיט גרויסע „קידוש לבנה“ אותיות באַשריבן געווען מיט אַ גלאַנצנדיק שוואַרצן טינט.

דער פירער האָט אונדז ביי דער געלעגנהייט דערקלערט, אַז דאָס שטאַמט פון אַריענט, ווער דאָס האָט געפונען און געבראַכט קיין פעטערבורג, און אַז דער גרויסער היסטאָרישער ווערט זייערער באַשטייט דערין, וואָס די פעלן זיינען ניט געגאַרבט און וואָס די „פונקטואַציע“ (די נקודות) שטייט ניט אונטער דער העברייאישער שריפט, נאָר אויבן, איבער די ווערטער. איך בין צוגעגאַנגען נעענטער און האָב זיך איינגעקוקט. טאַקע אמת: ניט פון אונטן, נאָר פון אויבן.

נאָך אַזאַ קאָלאַסאַל-וויכטיקער באַרייכערונג פון מיינע קענטענישן אין דער יידישער געשיכטע, האָב איך געבעטן דעם באַדינער, ער זאָל מיך צוריקברענגען צו הרכבין. אים האָב איך שוין געפונען אַליין ביי זיין טיש, אַ באַדעקטן מיט די צעווערעמטע בלעטלעך. הרכבי איז געווען אַריינגעטאַן אין זיי.

ער האָט מיך ווידער פריינטלעך אויפגענומען, געבעטן זיצן און האָט מיך גענומען אַביסל אויספרעגן וועגן די צילן, וואָס איך האָב אין אויג מיט

מיין אַרבעט אויף דער יידישער געשיכטע. אויף זיין אויספרעגן האָב איך אים דערציילט, אַז איך בין נאָך אַ גאַנץ פרעמדער אין דעם „פּאָך“; אַז איך מוז האָבן אַן אַלגעמיינע באַקאַנטשאַפּט מיט דער יידישער געשיכטע, און אַז ספּעציעל אינטערעסירט מיך די תּלמודישע עפּאָכע און די געשיכטע פּון די יידישע סעקטעס.

מיין באַזונדערן אינטערעס צו דער קאַמוניסטישער סעקטע פּון די איסיים האָב איך אינגאַנצן פּאַרשוויגן. וועגן מיינע שפּראַכן-קענטענישן האָב איך אים דערקלערט, אַז אַ חוץ, נאַטירלעך, רוס — קאַן איך מיך פּונאַדערקלייבן אין העברייאישע, דייטשע און פּראַנצויזישע ווערק.

הרכבי האָט מיך אויסגעהערט און האָט גענומען צונויפּשטעלן אַ צעטל פּון יענע וויכטיקע ווערק, וועלכע איך מוז „גוט דורכשטודירן“. פּון דער אַלגעמיינ-יידישער געשיכטע זיינען אויף אים געשטאַנען — אַ חוץ גרעצן — די מיר אומבאַקאַנטע נעמען: יאַסט, גייגער און הערצפעלד; האַמבורגערס „רעאַל-ענציקלאָפּעדיע פיר ביבעל און תּלמוד“ — פּאַר דער תּלמודישער עפּאָכע, און אַש-שאַהאַראַסטאַני, אין האַאַרבריקערס דייטשער איבערזעצונג. — פּאַר דעם ענין „סעקטן“. ביים געזעגענען זיך האָט ער מיך געבעטן קומען צו אים, ווען נאָר כּוועל זיך נייטיקן אין זיין הילף.

פּון דעם „הערן פ. געץ“, פּון די נייט-געגאַרבטע ריעות „מיט דער פּונקטואַציע פּון אויבן“, פּון די פּאַרווערעמטע, אַלטע שמות, פּון דער לאַנגער ביבליאָגראַפֿישער רשימה — איז מיר עפּעס קאַלט געוואָרן אויפן האַרצן; אַ קעלט, וואָס דער סימפּאַטישער, וואַרעמער איינדרוק פּון הרכביס פּערזענ-לעכקייט האָט נייט געקאַנט פּונאַדערטרייבן. און ווען איך בין אַריין אין ליעזן-זאָל, ווען איך האָב באַקומען פּון מיין „רעצעפּט“ די ווערק פּון האַמ-בורגער און אַש-שאַהאַראַסטאַני, און ווען איך האָב מיך גענומען אַריינלייענען אין די קאַפיטלעך פּון שאַהאַראַסטאַניס בוך, פּול מיט מיסטישן פּידרעך און שטות, האָב איך גענומען פּילן, פּונקט ווי מען וואַלט מיך פּון אַ ליכטיקן צימער אַריינגעפירט אין אַ טונקעלן, פינצטערן, פּאַרשמוצטן קעלער.

איך האָב אַוועקגעלייגט דאָס דיקע בוך און זיך אַ נעם געטאָן פּאַר די צוויי בענד תּלמודישע ענציקלאָפּעדיע. פּון דעם וואַרט-לייסטער האָב איך אויסגעקליבן די אַרטיקלען „אַרמוט“ און „רייכטום“ און האָב מיך תּיכף פּאַרטיפּט אין זיי (אגב, אַזאָ וויכטיק אַרטיקל ווי „רייכטום“ פעלט אין בראַק-האַוז-עפּראַנס רוסיידישער ענציקלאָפּעדיע. „אַרמוט“ איז יאָ פּאַראַן, אַבער נייט מיט דאָטן וועגן דעם פּאַקטישן צושטאַנד, וואָס האָבן אַ שייכות צום ענין, נאָר מיט מאַראַלישע סענטענציעס, לויטן „רוח היהדות“. ביי האַמ-בורגערן זיינען גראַד פּאַראַן שילדערונגען פּון יענע פּאַקטישע צושטאַנדן).

קלאַסנאַמף אין תלמוד

עס איז ניט דאָ דער אָרט, איבערצוגעבן דעם אינהאַלט פון מיין שריפט אין רוסיש, מיט וועלכער איך בין צום ערשטן מאל אַרויסגעטראָטן אין דער עפנטלעכקייט. אָבער עס דאַרף דאָ אָנגעצייכנט ווערן אין די הויפט־שטריכן דער גאַנג פון מיינע שטודיען אין דער יידישער געשיכטע, די פראַגן, וואָס זיינען אויסגעוואַקסן פון זיי, און די ענטפערס, וואָס איך האָב אויף זיי גע-פונען, ווייל גראַד זיי האָבן גורם געווען, אַז איך זאָל מיך „אַנגורטן“ צו נעמען אַ וואָרט אין אַ ריין־„לעגאַלער“ טעאָרעטישער שריפט, אויף אַ וויסנשאַפֿט-לעכן פעלד, וואָס האָט אויף דעם ערשטן בליק קיין ברעקל שייכות ניט צו יענע אַלגעמיינע גרונט־פראַבלעמען פון דעם יידישן און ניט־יידישן לעבן, וואָס האָבן מיך באַשעפטיקט מיין גאַנצן לעבנסלאַנג.

מען האָט געקאָנט דערוואַרטן, אַז אַ סאַציאַליסט, וואָס איז שוין אַ היפש ביסל באַקאַנט מיט די מאַרקסיסטישע אידייען און האָט זיך אַליין געהאַלטן פאַר אַ „מאַרקסיסט“, זאָל, צוטערענדיק צו דעם שטודיום פון דער יידישער געשיכטע, גלייך פון אָנהייב אָן זיך ניט לאָזן פאַרפירן פון דעם ריין־רעליגיעזן לבוש, אין וועלכן זי איז געווען אינגעקליידט ביז צו גאָר די לעצטע צייטן. אַ מאַרקסיסטיש־דענקענדיקער סאַציאַליסט האָט תמיד גע-דאַרפט האָבן אינווינען, אַז די רעליגיע איז נאָר אַן אַפּשפּיגלונג פון ממשות־דיקע רעאַלע לעבנס־נויטן, — דער עיקר, — עקאַנאָמישע און סאַציאַלע.

דאָס איז אָבער ניט געווען דער פאַל מיט מיר. דער אפיקורסישער בליק פון מיין גאַנצן אויפגעקלערטן דור, אַז דאָס גאַנצע יידישע לעבן, דורכ־געזאַפּט דורך און דורך מיט ריין־רעליגיעזע דינים, מנהגים און צערעמאָ-ניעס, דאַרף באַטראַכט ווערן, ווי אַ לעבן ניט פון אַ פאַלק, נאָר פון אַ פאַנאַ-טישער סעקטע, — ווי אַ שטייגער די רוסישע סעקטע פון די „סטאַראַזויערן“, — אַט דער בליק, זאָג איך, איז אין אָנהייב געווען אַ שטער, וואָס האָט ניט געלאָזט גלייך דורכדרינגען ביז צו די נאַטירלעכע, מענטשלעכע יסודות פון אונדזער היסטאָרישן לעבן.

אידיק הירש ווייס מיט זיין „דור דור ודורשיו“ האט צום ערשטן מאל דורכגעבראכן פאר מיר די וואנט פון אַט דעם בליק. ער האט באוויזן, אז אין די גאר ערשטע צייטן פון דער תלמודישער געזעצגעבונג האט אַ גרויסע ראַליע געשפילט דאָס שטרעבן אָפצוהיטן די פּאַלקס־מנהגים, כדי זיך צו קאָנען דערהאַלטן ווי אַ פּאַלק. דאָס איז שוין זיכער אַ רעאַלער, וועלט־לעכער, מענטשלעכער לעבנס־אינטערעס, הגם אַ ריין־נאַציאָנאַלער. פרינ־ציפּיעל שטייט מען שוין דאָ מיט ביידע פיס אויף דער ערד פון מענטשלעכע פּראַבלעמען און דאגות.

אַבער ווייסעס שטאַנדפונקט איז ביי אים ניט דורכגעפירט קאָנסעקווענט. אויך פירט אונדז ניט דער מחבר מיט אים ניט אין די ווייטן פון דער צייט, ניט אין די טיפן פון די לעבנס־אומשטאַנדן. ווייס אַליין פאַרגעסט אָן אים באַלד. אויסגעפונען אַזאַ וויכטיקן אַריאַדנע־פּאַדעם אין דעם לאַבירינט פון דער יידישער ערדישער געשיכטע, פאַרלאָזט ער אים באַלד און הייבט זיך ווידער אויף אין די איבער־ערדישע, רוחניותדיקע וועלטן. ער רעדט וועגן די לעבנס־אומשטאַנדן בכלל און דערבליקט די טרייב־קראַפט פון דער תלמוד־ישער געזעצגעבונג אין דעם שטרעבן, צוצופאַסן די תּורת־משה, — די הערשנ־דיקע רעליגיעזע אויטאָריטעט — צו די פאַרענדערטע לעבנס־אומשטאַנדן. ווי אַזוי צוצופאַסן? דורך אַ פאַרשיידענער אויסטייטשונג פון דעם אַדער יענעם פּסוק אין דער תּורה. עס זיינען דעריבער אויסגעאַרבעט געוואָרן פאַר־שיידענע לאַגישע מעטאָדן, ווי אַזוי אַרויסצוברענגען פון אַ פּסוק דעם אַדער יענעם נייעם דין.

אין דער ערשטער צייט האָבן זיך מיט אַט דער עובדא באַשעפטיקט צוויי פאַרשיידענע ריכטונגען: די בית־שמאי און די בית־הלל, וואָס זיינען געגאַנגען אין צוויי פאַרשיידענע וועגן. וואָס איז געווען דער גרונט־פּרינציפּ, וואָס האָט זיי פונאַנדערגעטיילט אין צוויי שטרייטנדיקע מחנות? די פאַר־שיידנקייט פון זייערע לאַגישע מעטאָדן, — ענטפערט דערויף דער גרויסער געלערנטער און שאַרפער דענקער. נעם איך אָן די דערקלערונג פאַר ליב. אַבער בעת איך האָב גענומען אַביסל מער אַרומטאַפן דעם ענין, האָב איך מיך אָנגעשטויסן אויף אייניקע פּאַקטן, וואָס האָבן ווי נאָדלען גענומען אַרויסשטאַרצן פון דעם געוועב, דעם באַדעקטן מיט דעם אויסגיין פון זייערע פּלוגות־נאָדלען, וואָס גיבן אַ גאַנץ אַנדער מוסטער אין דעם אויסגיין.

איין נאָדל האָט אַרויסגעשטאַרצט אין די דינים וועגן „קבלת תּומאה“, וועגן פאַרשיידענע זאַכן, וואָס קאָנען אונטער פאַרשיידענע אומשטאַנדן, ווערן „אומריין“ און מען דאַרף מיט זיי זיין זייער אָפּגעהיט. ווערט דער־צײלט אין דעם תלמוד, אַז די בית־שמאי האָבן געוואָלט, אויך ווײן זאָל קאָנען

ווערן אומריין. פראָטעסטירן די בית-הלל. רוגוזן זיך די בית-שמאי : „אויב איר וועט ניט אָננעמען דעם דין פאַר ווין, וועלן מיר אַרייַנוואַרפן אין „קבלת טומאה“ אויך דאָס בוים-אוייל (שמן)! וואונדערט דאָס מיך. וואָס איז דאָס פאַר אַ גאַנג? וואו איז דאָ דער „פסוק“, וואָס דאַרף אויף אַ גרויסן אופן אויסגעטייטשט ווערן, כדי צו דעקן דעם דין מיט דער אויטאָריטעט פון דער תורה? עס ווערן ניט געבראַכט קיין פסוקים און עס ווערן ניט אָנגעווענדט קיין פאַרשיידענע לאַגישע מעטאָדן, ווי זיי צו דרשנען. און גלאַט — די „לאַגיק“ פון די בית-שמאי! אויב זיי האַלטן, אַז לויט דעם דין פון תורת-משה, דאַרף בויםל „מקבל טומאה“ זיין, פאַרוואָס פאַדערן זיי דאָס ניט גלייך פון אָנהייב אָן? פאַרוואָס מאַכן זיי דעם דין אָפהענגיק פון דעם קעגנערס גוטויליקייט בנוגע ווין? און אויב מיט בויםל דאַרף מען טאַקע על-פי דין ניט זיין אָפּגעהיט, פאַרוואָס זאָל מען דאַרפן זיין אָפּ-געהיט מיט ווין?

דערוויס איך מיך באַלד (פון הערצפעלדס „געשיכטע דעם יידישן האַג-דעלס“), אַז ווין און בויםל זיינען די הויפט-פּראָדוקטן פון ארץ ישראל. — און ממילא אויך די הויפט-פּראָדוקטן אויף דעם יידישן מאַרק. אויך איז שוין מיר באַקאַנט געווען דער פאַקט, אַז אין ארץ ישראל זיינען געווען אַ היפש ביסל ניט-יידישע פּויערים און לאַנד-ווירטן, וואָס פלעגן ברענגען זייערע פּראָדוקטן אויף דעם זעלביקן מאַרק. ווי האָט דער דין פון „קבלת טומאה“ געמוזט ווירקן אויף דעם עקאָנאָמיען גורל פון אַט די פּראָדוקטן פון פאַרשיידענע באַלעבאַטישקייטן אין דעם יידישן האַנדל? וואָלט די דורכ-פירונג פון אַזאַ בית-שמאי געזעצגעבונג ניט געפירט דערצו, אַז די ניט-יידישע פּראָדוקטן זאָלן פשוט אַרויסגעוואַרפן ווערן פון דעם אינעווייניקסטן יידישן מאַרק?

קיין קלאַרן ענטפער אויף אַט די פּראַגן האָב איך דעמאָלט ניט געפונען: ניט געווען גענוג דאַטן, וואָס זאָלן געבן אַ קלאַר בילד וועגן דעם עקאָנאָ-מיען לעבנס-פּראָצעס פון יענער צייט. ווער באַשעפטיקט זיך מיט דעם האַנדל פון ווין און בויםל? אין וועמעס אינטערעסן איז עס געלעגן, אַז דער ווין און בויםל פון דעם יידישן פּראָדוצענט זאָלן באַקומען אַן איבער-וואַג אויפן מאַרק איבער די פון דעם ניט-יידישן פּראָדוצענט? און וועמעס יידישע אינטערעסן וואָלטן געליטן דערפון?

עס איז ניט געווען קיין ענטפער אויף אַט די פּראַגן, וואָס וואָלטן שוין דעמאָלט קלאַר אַרויסגעבראַכט דעם צונויפבונד פון דער בית-שמאי און בית-הלל געזעצגעבונג מיט די עקאָנאָמישע קלאַסן-קאָנפּליקטן און דער נאַציאָנאַלער אַריענטאַציע פון די פאַרשיידענע יידישע קלאַסן. אָבער אויף אַזוי

פיל איז מיר געווארן קלאר פון אַט דער „נאָדל“, אַז דער ענין פון „קבלת
 טומאה“ איז ניט געווען גלאַט אַזוי זיך אַ „רעליגיעזע“ פראַגע וועגן „ריינע“
 און „אומריינע“ זאַכן; אַז זיי זיינען געווען פאַרבונדן מיט ממשותדיקע לעבנס-
 אינטערעסן, פאַרשיידענע פאַר פאַרשיידענע עקאָנאָמישע גרופּירונגען. פאַר אַ
 סאַציאַליסט איז געלעגן נאָענט דער שלוס, אַז גראַד דאָ, אין די פאַרשיידענע
 אינטערעסן, איז געלעגן, לפחות, איינער פון די וויכטיקסטע וואַרצלען, וואָס
 האָט אַרויסגעבראַכט די צעטיילונג פון דער „פרושים“-פאַרטיי, אין צוויי
 נאָענטע אַבער פאַרשיידענע ריכטונגען: די בית-הלל און די בית-שמאי.
 ביסלעכווייז האָבן זיך אַנגעזאַמלט גענוג דאָטן, מיט נאָך אַנדערע אַזעלכע
 „נאָדלען פון דעם זאַק“, ווי דער „וויין און בוימל עפּיזאָד“. אויף זייער סמך
 האָט זיך ביי מיר איינגעשטעלט אַזאַ בילד פון יענער צייט, וואָס איז געווען
 אַזוי רייך אין אינעווייניקסטע פאַרטיי-קאַמפּן.

לויט יאָזעפּוס האָבן דעמאָלט געווירקט דריי פאַרשיידענע פאַרטייען
 אָדער ריכטונגען: ערשטנס, די „צדוקים“. דאָס איז געווען אַ קלאַר-אויס-
 געשפּראַכענע אַריסטאָקראַטישע פאַרטיי, אַן אַסימילאַטאָרישע און אין דער
 זעלביקער צייט דער קלאַס פון דער הערשנדיקער גייסטלעכקייט. די צוויי-
 טע פאַרטיי, די פרושים, האָבן פאַרגעשטעלט מיט זיך די בורזשאַזיע —
 ווי דאָס האָט באַוווּזן דער פראַנצויזיש-יידישער היסטאָריקער, קאַהאַן,
 אין זיין בוך „ליע פאַריוואַן“. די דריטע פאַרטיי איז באַשטאַנען פון דער
 קאָמוניסטישער סעקטע, די „איסיים“.

די שטאַרקסטע פאַרטיי איז געווען די פרושימשע, איינגעטיילט אין די
 בית-שמאי און בית-הלל. די בית-שמאי — האָט זיך אַרויסגעוויזן — זיינען
 געווען די פאַרטערטער, דער עיקר, פון דעם פויערים-שטאַנד און דעם בעל-
 מלאכה שטאַנד. די פויערים האָבן געהאַט אַ שטיקל שוץ אין אַן אַלטן געזעץ
 פון דעם „יובל-יאָר“, וואָס האָט געגאַראַנטירט, אַז זייער לאַנד-באַזיך זאָל
 ניט קאָנען אַוועקגענומען ווערן ביי זיי אויף אייביק. הלל האָט דעם דאָזיקן
 שוץ צעשטערט מיט דעם איינפיר פון דעם אַזוי אַנגערופענעם „פרוזבול“.
 און צעשטערט האָט ער דאָס איז די אינטערעסן פון די געלט-מענטשן, וואָס
 האָבן געליען געלט דעם פויער. די ערד האָט שוין געקאָנט אַוועקגענומען
 ווערן ביי אים. די שווערע דינים פון די בית-שמאי, אויף וויפיל מען קאָן
 דערבליקן זייער דירעקט-עקאָנאָמישן באַדייט, זיינען, בדרך כלל, געלעגן
 אין די אינטערעסן פון אַט דער פויערימאַפּט. אין נאָך אַ פרט זיינען פאַר-
 שיידן די בית-שמאי פון די בית-הלל. די „שאַמאַיטן“ זיינען געווען גע-
 שטימט שאַרף נאַציאָנאַליסטיש און רעפּובליקאַניש. דער „שאַמאַיט“, צדוק,
 האָט געגרינדעט ניט די קאָמוניסטישע סעקטע פון די „איסיים“, ווי דאָס

ווערט דערציילט אין ספר „יוחסין“, נאָר די ריכטונג פון די קנאים, מיט זייער לאַזונג, אַז „יידן קאַנען נאָר זיין קנעכט ביי גאָט, אָבער ניט קיין קנעכט ביי קנעכט“. זיי האָבן געפאָדערט דעם שאַרפסטן פונאַנדערשייד צווישן דער יידישער און ניט־יידישער וועלט, און אין דער ערשטער ליניע, צום באַוואַפנטן באַפרייאונגס־קאַמף אַנטקעגן רוים. די געזעצגעבונג פון די בית־שמאי פירט דורך אַט דעם שאַרפסטן פונאַנדערשייד. זייער ראַדיקאַלער פליגל, די זעלאַטן, גרייטן צו און פירן דורך דעם אויפשטאַנד פון דער זעלאַטישער רעוואַלוציע אין ירושלים, — וואָס די באַריכטן וועגן איר ביי יאַזעפוסן לייענען זיך, אגב, ווי די באַריכטן פון דער באַלשעוויסטישער רעוואַלוציע אין רוסלאַנד, — נעמט דער טעראַריסטישער פליגל פון די זעלאַטן, — די „סיקאַריער“, — און פאַרכאַפט אַלע אייגנטומס־דאַקומענטן און פאַרברענט זיי, — נאַטירלעך, אויך יענע דאַקומענטן, וואָס האָבן, לויט הללס „פרוזבול“ אַריבערגעפירט אַ היפּשן טייל פון דעם פּויערימשן לאַנד־האַנדל אין די הענט פון די פאַרמעגלעכע קלאַסן (ווי, צ״ב, אין בן עזאיש באַזיין).

די בית־שמאי מיט זייער ראַדיקאַלן און טעראַריסטישן פליגל פון די זעלאַטן און די סיקאַריער, זיינען סאַציאַל־פּאַליטיש די פאַרטרעטער פון דעם אַרבעטסאַרעישן קליינבירגערטום און די אַרעמע־ע שיכטן בכלל. שפּעט־טער בין איך באַקאַנט געוואָרן מיט דעם אויסדרוק: „חומרי דבית שמאי קולי לעניים“ — „די פאַרשאַרפונגען פון די בית־שמאי זיינען דערלייכטערונג־גען פאַר די אַרעמע“). די בית־הלל פאַרטיידיקן אין זייער סאַציאַל־עקאָנאָמישער געזעצגעבונג די אינטערעסן פון דער רייכערער בורזשאַזיע. ביידע בירגערלעכע פאַרטייען ווערן צונויפגעהאַלטן אינאיינעם, אַ דאַנק זייער ביידנס ביטערן קאַמף אַנטקעגן דער הערשנדיקער אַסימילאַטאַרישער אַריסטאָקראַטיע, דער פאַרטיי פון די צדוקים. אַט דער ביטערער קאַמף מיט זיינע בלוטיקע טראַדיציעס דערלאַזט ניט צו קיין שפּאַלטונג צווישן זיי ביז צו דער צייט פון דעם אויפשטאַנד, — די בית־הלל זיינען קעגן דעם באַפרייאונגס־קאַמף, — און, תיכף נאָך דעם אויפשטאַנד, פאַראייניקן זיי זיך ווידער.

האַבן מיר דאָ די וויכטיקסטע קלאַסן פון דער דעמאָלטיקער יידישער געזעלשאַפט, אויף וויפיל זייער קלאַסן־קאַמף שפּיגלט זיך אַפּ אין דער תלמוד־ישער געזעצגעבונג: די אַריסטאָקראַטיע, די העכערע בורזשאַזיע (מיט די גרויסע פרושימשע לאַנד־באַזיצער!), דעם אַרבעטסאַרעישן קליין־בירגערטום, נו — און וואָס הערט זיך עפעס מיט דעם „פערטן שטאַנד“, מיט דעם „פראַ־לעטאַריאַט“, — ניט אין דעם אַלט־רוימישן זין פון שטאַטישע ליידיק־גייערס, וואָס ווערן אויסגעהאַלטן אויף דעם חשבון פון דעם שטאַט, — נאָר

אין דעם מאדערנעם זין פון פרייע לוינ־ארבעטער ? האָבן מיר דעמאלט גע־
האַט אַזאַ קלאַס ? יאָ, געהאַט : די געדונגענע פּועלים, פאַר וועלכע די
פּרושים האָבן אויסגעאַרבעט אַ זייער הומאַנע אַרבעטער־געזעצגעבונג. אָבער
ניט שוין האָבן די לעבנס־אינטערעסן פון אַט דעם קלאַס, וואָס האָט פאַר־
לוירן זיין לאַנד־באַזיץ, גאַר ניט אַרויסגערופן קיין אייגענע ריכטונג אין דער
דעמאָליקער יידישער געדאַנקען־וועלט, — אַ ריכטונג, וואָס זאָל ליגן אין
זיינע „פּראָלעטאַרישע“ לעבנס־אינטערעסן.

שוין יאָזעפּוסעס באַריכט וועגן די „דריי פאַרטייען“ האָט אָנגעדייט,
וואו צו זוכן דעם ענטפּער אויף דער פּראָגע : אַ חוץ די צדוקים און די
פּרושים זיינען נאָך געווען די קאָמוניסטישע איסיים. אין אַ פאַרטיפּטערן
שטודיום וועגן זיי האָב איך געפונען דעם ענטפּער.

אַ קאָמוניסטישע סעקטע אין ארץ ישראל מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק

דער פרובירשטיין פאַר יעדן היסטאָריקער פון אונדזער אַלטן ייִדישן לעבן אין ארץ ישראל איז זיין שטעלונג צו דער מיסטיש-קאָמוניסטישער סעקטע פון די איסיים. לויט אַט דער שטעלונג קאָן מען אָפּשאַצן, צי ער איז וויליק דורכצודרינגען מיט זיין סעציר-מעסער די דרויסנלעכע הויט פון רעליגיעז-מיסטישע אידייען און געפילן און אַריינצוקוקן אין די פאַרבאָר-גענע איברים פון יענעם געזעלשאַפטלעכן אַרגאַניזם, מיט וועלכן ער האָט צו טאָן, אַדער ער קאָן זיך באַנוגענען מיט דער באַשרייבונג פון די איברים, וועלכע ער שילדערט, ווי מען קאָן זיי זען פון אויבן-אויף.

אַלע געשיכטס-שרייבער פון דעם סאַציאַליזם און קאָמוניזם כאַראַק-טעריזירן די איסיים, ווי אַ זייער וויכטיקן עטאַפּ אין דער אַנטוויקלונג פון דעם סאַציאַליסטישן געדאַנק און זיין איינווירקונג אויף די שפּעטערדיקע דורות. אָבער בעת אידך האָב גענומען שטודירן די אַלט-ייִדישע געשיכטע אין דער פעטערבורגער עפענטלעכער „קייזערלעכער“ ביבליאָטעק, מיט א. הרכביס ביבליאָגראַפישער הילף, בין איד נאָך ניט געווען באַקאַנט מיט קיין סיסטעמאַטישער אַלגעמיינער געשיכטע פון דעם סאַציאַליזם. פון איינצלנע מאַנאָגראַפיעס און אַלגעמיינע היסטאָרישע ווערק האָב איד גע-וואוסט אַ היפש ביסל וועגן אַזעלכע האַלב- און גאַנץ-סאַציאַליסטישע סעק-טעס, ווי די אַלביגענזער, די וואַלדענזער, די הוסיטן, די טאַבאַריטן און — דער עיקר — די אַנאַבאַפּטיסטן. וועגן די איסיים האָב איד געוואוסט נאָר דאָס, וואָס דער זיידע האָט מיר פאַרגעלייענט פון דעם „ספר יוחסין“. אידך האָב, נאַטירלעך, דעמאָלט ניט געהאַט קיין ברעקל אָנונג, אַז אַזאַ שאַרפּזי-ניקער היסטאָריקער, ווי קאַרל קאַוטסקי, האָט שוין אין 1882 פאַרעפּנטלעכט אַ ספּעציעלע אַרבעט וועגן זיי אין דער מאַרקסיסטישער „די נייע צייט“, און אַז דאָרטן איז דורכגעפירט געוואָרן אין תּוך דער זעלביקער בליק, צו וועלכן אידך בין געקומען אין 1886.

געלייענט האָב איך דעמאָלט וועגן די איסיים אַלץ, וואָס איך האָב גע-
קאָנט געפינען מיט הרעכביס הילף. עס האָט אָבער אין יענער ליטעראַטור
געפעלט אַזאַ וויכטיק ווערק, ווי סאַלוואַדאָרט „דאָס לעבן ישׁוס“, וואָס האָט
מיט עטלעכע צענדליק יאָר מקדים געווען אויך קאָוטסקין אין זיין כאַראַק-
טעריסטיק פֿון די איסיים.

די אַפֿיציעלע היסטאָריקער פֿון דעם ייִדישן פֿאָלק — יאַסט, גרעץ און
גיגער, ווי אויך די מאָנאָגראַפֿיסטן, — האָבן געזען אין די איסיים נאָר אַ
פֿרום־מיסטישע סעקטע. דאָס זיינען געווען, הייסט עס, „נזירים“, אַפּגע-
שיידטע פֿון דעם געזעלשאַפֿטלעכן און פֿאַליטישן לעבן, איבער־פֿרום און
וועלט־פֿרעמד, וואָס זיינען אַנטלאָפֿן פֿון דעם זינדיקן הוהאַ אין די מדבריות,
כדי, אַזוי צו זאָגן צו „פֿראווען יחידות“ און לעבן נאָר צוליב דער „עבודת
הבורא“.

אַנהענגער פֿון אַזאַ געדאַנקען־גאַנג, אַ שטרעבן זיך אַפֿצושאַקלען פֿון
דעם געוויינטלעכן לעבן מיט זיינע תּאוות און זינד, אַ שטרעבן פֿון אַן אַב-
סאָלוטער „ריינלעכקייט“ (טהרות) פֿון גוף און נשמה, און צו פֿירן אַ לעבן
פֿון אַבסאָלוטער פֿשטות, אַפֿט מיט סיגופֿים און תּעניתים, — זיינען טאַקע
דעמאָלט געווען ניט קיין זעלטנקייט אין דעם ייִדישן לעבן. די „נזירים“
אין ארץ ישראל און די אַזוי אַנגערופֿענע „טעראַפּעוואַטן“ פֿון די ייִדישע
קהילות אין מצרים האָבן געהערט צו אַט דעם מין. „טעראַפּעוואַטן“ איז אַ
גריכיש וואָרט פֿאַר „רופּאים“. גראַד אַט דאָס וואָרט און אַ געוויסע אַפּגע-
היטקייט אין די „ריינלעכקייט־געזעצן“, וואָס האָט אויסגעצייכנט סיי די
„איסיים“, סיי די „נזירים“, האָבן מסתּמא גורם געווען, אַז מען זאָל זיי
ביידע שוין אין דער צייט פֿון זייער ווירקונג צונויפּוואָרפֿן אין איין טאַפּ:
דער נאַמען איסיי שטאַמט, לויט דער העכסטער וואַרשיינלעכקייט, פֿון
דעם אַראַמעאישן „אסיא“, וואָס איז אויך דער טייטש דער „רופּא“. די
פֿאַרוואַרפּונג פֿון אייגנטום, וואָס איז אויך אַ כאַראַקטעריסטישער שטריך
ביי זיי בייך, האָט זיך אַזוי אַרום דערקלערט ווי אַ פּועל־יוצא פֿון זייער
ריין־רעליגיעזן איינשטעל.

ווען איך בין באַקאַנט געוואָרן מיט אַט דעם בליק אויף דעם ענין
איסיים ביי די גרעצעס און די גייגערס, בין איך געבליבן אַ דורכאויס אומ-
צופֿרידענער אי פּסיכאָלאָגיש, אי טעאַרעטיש. פּסיכאָלאָגיש האָב איך מיך
געפֿילט ווי אַן אַפּגעאַסענער מיט קאַלטן וואָסער. די קדושה, מיט וועלכער
די איסיים זיינען שוין געווען אַרומגערינגלט אין מיין האַרצן, איז שיר־ניט
אינגאַנצן פֿאַרשוועכט געוואָרן. טעאַרעטיש האָב איך דעמאָלט גראַד געהאַט
אַ בליק, וואָס האָט זיי אַ היפש ביסל „רעהאַביליטירט“ אין מיינע אויגן.

איך מיין יענע טיפזיניקע סאציאל-פסיכאלאגישע טעאריע, וועלכע דער גרויסער רוסישער דענקער נ. ק. מיכאילאווסקי האט אנטוויקלט אין זיין אר-בעט, „וואלניצא אי פאדוויזשניקי“ (געבליבן אומפארענדיקט, ווי אלע זיינע גרעסערע סאציאלאגישע פארמעסטונגען). אויף יידיש האב איך דעם טיטל אמאל איבערגעזעצט מיט דעם „פורק עול“ און דער „גלות-אפריכטער“. דער תוך פון דער טעאריע איז, אז די סאציאלע אומשטענדן פּרעסן ארויס פון דער געזעלשאפט, א געגרינדעטער אויף פּריוואט-אייגנטום, — איינצלע העכער-שטייענדיקע אינדיווידן, וואס קאנען ניט גיין אין שפּאַן און טראַכטן אויך ניט, ווי איבערצובויען דעם גאַנצן געזעלשאפטלעכן בנין אין אַ סאָציאל מער רחבותדיקן, זיי זאלן זיך קאנען פריי אויסלעבן אין אים. דער „פורק עול“ שפּרייט פשוט אַריבער אלע צוימען און גרענעצן. ער וואַרפט אַראָפּ פון זיינע אַקסלען די מאַראַלישע, רעליגיעזע און יורדישע יאָכן, וואָס די געזעלשאַפט לייגט אויף אים אַרויף. ער ווערט דער פאַרבּרעכער, דער וואָס ברעכט די צוימען (דער „פורץ גדר“). דער „גלות-אפריכטער“ שפּרינגט אַרויס פון די געזעלשאַפטלעכע צוימען פון דער אַנדער זייט. ער רייסט איבער אלע זיינע סאָציאלע באַציאונגען, אלץ טאַקע טראַכטנדיק נאָר וועגן זיך אליין. אָבער זיין טראַכטן איז, ווי אזוי זיין אייגענע נשמה צו ראַט טעווען, ווי אזוי צו דערהאַלטן איר אומבאַפּלעקטקייט פון יענע זינד, וואָס פילן אָן דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן. די גלות-אפריכטער פייניקן זייערע גופים, טראַגן שווערע קייטן, אַנטלויפן אין די מדבריות, ווי אין אַ פּריי-וויליקן גלות, גייען דאָרטן אַרום אין האַרענע העמדער און שפּייזן זיך מיט היישעריקן. ביידע שטעלן מיט זיך פאַר אַ נעגאַטיוון, אַפט אומבאַוואוסט-זיניקן פּראָטעסט אַנטקעגן דער הערשנדיקער אָרדענונג.

אַ וואונדערבאַר שיינער אַנאַליז, וואָס נעמט אַרום אין איין סאָציאלאָגישן בליק אַזעלכע צוויי עקסטרעמע פּסיכאלאָגישע טיפּן און לאָזט זיי אַרויס-וואַקסן פון איין סאָציאלן וואַרצל!

די איסיים — האָב איך דעמאָלט געטראַכט — ווי אויך די „נזירים“ — געהערן צו אַט דעם עקסטרעם-מאַראַלישן, בלענדנדיק פּרעכטיקן, אָבער אין תוך אַנטוויקלונג טיפּ. מיר באַוואונדערן זייער מאַראַלישע דערהויבן-קייט, אָבער זיי זיינען אונדז פּרעמד, ווי זיי זיינען פּרעמד דער גאַנצער וועלט. זיי זיינען פּאַסיווע פּראָטעסטן אַנטקעגן דעם הערשנדיקן סדר אין דער געזעלשאַפט, אָבער ניט קיין אַקטיווע איבערבויער זיינע.

איז — „לא פידלתי“ מיט די איסיים. האָב איך מיט די איסיים ניט „געפּיילט“, הייסט עס. זיי קאנען מיך ניט צווינגען צו שטעלן זיך פאַר זיי גייסטיק אויף די קני אין אַנבעטונג און אין דעם נדר צו גיין אין זייערע

וועגן, שטרעבן צו זייערע צילן; נאטירלעך, מיט אַנדערע מעטאָדן, לויט די פּאָדערונגען פון דער געענדערטער צייט.

אַבער אַט דער בליק האָט מיך ניט געקאָנט באַפּרידיקן אינגאַנצן. ער האָט ניט געדעקט דאָס בילד פון זייער לעבן, ווי ער ווערט געשילדערט פון זייערע איינציטלער יאָזעפּוס און פּילאַ (ידידיה האַלכסנדייני). דער קאַ-מוניזם פון די איסיים איז פּאַרט אַ צו־לעבעדיקער, אַ צו־אַקטיווער. ס'איז ניט קיין נעגאַטיווע שטעלונג צו אייגנטום בכלל, צו דעם ענין „מיין און דיין“, ווי די, וואָס הערשט ביי אַט די צוויי אַנטי־אַציאַלע טיפּן: די אַפּליקענונג פון דעם „דיין“ ביי דעם „פּורק עול“ און די אַפּליקענונג פון דעם „מיין“ ביי דעם „גלות־אַפּריכטער“. אין דעם לעבן פון די איסיים איז דאָס אַ פּאַזיטיווער איבערבוֹי פון דעם ענין „מיין און דיין“, ניט קיין „שלי שלך ושלך שלי“ („מיין איז דיין און דיין איז מיין“), נאָר אַ פּאַרוואַנדלונג אין „אונדזער אַלעמענס“, אין אַ געזעלשאַפּטלעכן אייגנטום, אין אַ כּיס אַחד לכלנו — ווי דער „ספר יוחסין“ האָט דאָס פּאַרמולירט. און דערצו אַ רעגולירונג פון דעם יחידס רעכט אויף צו באַנוצן זיך מיט דעם געזעלשאַפּטלעכן באַזיץ.

אַזוי, צ״ב, האָבן יענע איסיים, וואָס האָבן געאַרבעט, ווי לוי־אַרבעטער אין די שטעט, וואו דער אָרדן זייערער האָט געהאַט אייגענע הייער, נאָ-טירלעך, געדאַרפט דעם לוי־אָוועקגעבן אין דער אַלגעמיינער קאַסע. זיי האָבן אָבער געהאַט דאָס רעכט פּריער צו העלפּן פון דעם לוי־די אַרעמע און נויט־באַדערפּטיקע. דערביי איז זיי געווען פּאַרווערט צו העלפּן, אָן אַ דערלויבעניש פון דעם „עלטסטן“, די אייגענע קרובים.

ווי קומען די איסיים אין די שטעט? ווי קומען צו זיי געמיינשאַפּטלעכע הייער און „עלטסטע“ אין דער פּאַרוואַלטונג פון זייער אַלעמענס האַב־אָון-גוטס? על־פי טעאַריע האָבן זיי דאָך געדאַרפט זיין ערגעץ־וואו אין די מדבריות, דרויסן פון דעם געזעלשאַפּטלעכן לעבן, פּאַרוואַקען אין יחידות, אין „דביקות“, אין מיסטישע זעאונגען, געפילן און אַנטפּלעקונגען.

עס איז פאַר מיר געווען קלאַר, אַז אין דעם הערשנדיקן בילד פון די איסיים האָבן זיך צונויפגעגאַסן, — ריכטיקער: זיינען צונויפגעמישט געוואָרן — דריי פּאַרשידענע בילדער: פון די איסיים, די „נזירים“ אין ארץ ישראל און די „טעראַפּעווען“ פון מצרים. אַט דער טעאַרעטישער פּאַרגע-פּיל איז ביי מיר פּאַראַמטט געוואָרן, אַ דאַנק דער גרינטלעכער פּאַרשונג פון אַ יידישן היסטאָריקער, וועמעס ווערק איז אויך געשטאַנען אין הרכביס „רעצעפּט“, — איך מיין דאָ הערצפעלדס, די געשיכטע דעם פּאַלקעס איו-ראַעל“.

זיינע זעקס בענד זייגען געלעגן אין די טורעמלעך ביכער, וואָס אַרום מיר אויף דעם טיש פון דעם לייען-זאַל. איך האָב אָבער תחילת ניט געהאַט עפעס קיין השק, צו פאַרטיפן זיך אין זיי: דער שווערער דייטשער סטיל, אַ רייך-פּראָפּעסאָראַלער, די אָפּגעלאָזטע אַרכיטעקטור פון דעם גאַנצן ווערק, די קלייניקע אותיות פון דעם דרוק, האָבן ניט געצויגן צו זיך. איך פלעג זיי נאָר ווען ניט ווען אַ בלעטער-טאַן און צוריק אַוועקלייגן, לויפן צו די גלענצנדיקערע און פּאָפּולערערע. גאָט וועט מיך ניט שטראָפּן דערפּאַר, ווייל איך האָב באַלד תשובה געטאַן. גראַד אַ דאַנק די „איסיים“: מען דאַרף אַ קוק טאַן, וואָס זאָגט הערצפעלד וועגן זיי!

צו מיין פאַרוואַנדערונג געפין איך ביי אים אַ דעטאַלירטן, טיפּן, גרינטלעך-דורכגעפירטן אַנאַליז פון דעם גאַנצן ענין, הגם נאָך ניט פון אַ קלאַרן סאַציאַלאַגישן שטאַנדפּונקט. דער עיקר, איז פאַר מיר וויכטיק געווען דער אַרויסברענג פון יענע פאַרשיידנקייטן, וואָס האָבן געהערשט צווישן די „איסיים“ פון איין זייט און די „טעראַפּעוויטן“ פון דער אַנדערער אין אַ מאַסע וויכטיקע פרטים. זאַלן דאָ געבראַכט ווערן נאָך עטלעכע פון זיי:

ווען אַ טעראַפּעוויט האָט באַשלאָסן אַוועקגיין פון דער געזעלשאַפּט (זיך „מפּריש מן הציבור“ צו זיין), פלעגט ער פריער פונאַנדערטיילן זיין האָבן-אויגוטס צווישן אַרעמעלייט און אַרויסגיין פון איר כמעט „בעירום ובחוסר כּל“, וואוהין זיין האַרץ האָט געגלוסט. ווען איינער, מאַן אָדער פרוי, האָט אָבער געוואַלט ווערן אַן איסי, האָט ער זיך פריער געדאַרפּט מעלדן צו די „עלטסטע“ פון דעם אַרדן. ער האָט געדאַרפּט דורכגיין פאַרשיידענע מדריגות, פּראַוויסטאַדיען, איידער מען פלעגט געפינען, אַז ער איז ראוי צו ווערן אַ פּול-אויגלייך-באַרעכטיקטער מיטגליד. און, ווען אויפגענומען, האָט ער זיין גאַנצן אייגנס געדאַרפּט אַריינטראַגן אין דער אַלגעמיינער קאַסע. די טעראַפּעוויטן, ווי עקסטרעמע אַסקעטן און „פרושים“ (אין דעם איצ-טיקן זין פון דעם וואָרט), האָבן מבטל געווען דעם ענין פאַמיליע און פאַמיי-ליע-לעבן. מיט דערציאונג פון קינדער האָבן זיי לגמרי גאַרנישט ניט געהאַט וואָס צו טאַן. די איסיים פלעגן אויך אַרייננעמען גאַנצע פאַמיליעס אין זייער בונד און אויך קינדער פון דער פרעמד, כדי צו דערציען זיי אין זייער גייסט. דאָס לעבן פון מאַן-אויגלייב איז ניט געווען פאַרווערט. דער עיקר פונאַנדערשייד איז אָבער געווען אין זייער סאַציאַל-עקאָנאָמישן לעבן. פון וואָס די טעראַפּעוויטן האָבן געלעבט, ווייסט מען ניט אויף זיכער. עליכילפנים האָבן זיי ניט געלעבט געמיינשאַפּטלעך. די איסיים האָבן געלעבט פון זייער אייגענער אַרבעט, פון דאָרף-אַרבעט אין קאַמונעט, און

פון אַלערליי שטאַטישע מלאכות, דאָס רוב ווי לוי־אַרבעטער. דריי פראַג־
פּעקטעס זיינען דערביי בפירוש געווען פאַרווערט: האַנדל, ווייל „ער פירט
צו האַב־זוכט“, מיליטער־דינסט (פאַרדינגען זיך פאַר סאַלדאַטן) און פראַדוק־
ציע פון כלי־זיין.

שוין אַט די פאַר כאַראַקטער־שטריכן, וואָס שייַדן אָפּ די איסיים פון
די טעראַפּעווען, זיינען גענוג, כדי איינצוזען, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן
מיט אַ נייעם סאַציאַל־עקאָנאָמישן אידעאַל, אַן אַרומגערינגלטן מיט רעלי־
גיעזער קדושה, מיט אַ שטרעבן, צו באַשאַפן אַ גאַנץ נייעם יסוד פאַר דעם
געזעלשאַפּטלעכן לעבן.

נביאים און נבואה מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק

וואָס מער איך האָב זיך פאַרטיפט אין שטודירן די איסיים, וואָס מער איך פלעג מיך אַרײַנטראַכטן אין יעדן שטריך פון זייער לעבן און פון זייער שיטה, — אויף וויפיל דאָס איז אָפגעשפיגלט אין דער ליטעראַטור פון זייער צייט און דער צייט, אַ נאָענטער צו זייער פאַרשווינדן, — אַלץ מער באַ-וואונדערונג, נאָך מער: אַלץ מער פאַרהייליקונג האָבן זיי אַרױסגערופן אין מיר; אַלץ מער פלעגט מיר אָבער ווערן צוואוידער דער גוטמוטיק-פריינטלעכער קוק אויף זיי פון אויבן-אַראָפּ, וואָס האָט געהערשט ביי די אָפיציעלע היסטאָריקער, אַ חוץ דעם איינציקן דר. הערצפעלד, וואָס ווערט כמעט פון קיינעם ניט ציטירט. דער דר. הערצפעלד איז אגב אויך דער איינציקער, וואָס האָט געמאַכט זעלבסטשטענדיקע אויספאַרשונגען וועגן דעם יידישן עקאָנאָמישן לעבן פון יענער צייט.

אַ סעקטע פאַנאַטישע וועלט-אַפליקענער! מענטשן, וואָס לעבן אין אַ טומאַן פון אייגענע מיסטישע פאַנטאַזיעס, אָן אַ ברעקל חוש פאַר דער געזעל-שאַפטלעכער ווירקלעכקייט, פון וועלכער זיי אַנטלויפן! — אַזוי האָבן די היסטאָריקער געקוקט אויף די איסיים. אַ מין „טעראַפעווטן“, וועגן וועלכע איך האָב געשריבן אין דעם פאַריקן קאַפיטל.

ווען איך האָב ביי הערצפעלדן געלייענט די לאַנגע ליסטע אונטער-שיידן, וואָס האָבן געהערשט צווישן די „טעראַפעווטן“ און די „איסיים“, בין איך געווען פול מיט צאַרן און פראַטעסט אַנטקעגן אונדזערע היסטאָ-ריקער. ווי ווירקט ניט אויף זיי דער „יראת הכבוד“, מיט וועלכן אַזעלכע גייסטיקע אַריסטאָקראַטן פון יענער צייט, ווי יאַזעפּוס און פּילאַ, ריידן גראַד וועגן די איסיים און ניט וועגן די טעראַפעווטן? ווי מערקן זיי ניט די הויפט-זאַך? די טעראַפעווטן האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ ריכטונג פאַר איינצלע יידן, וואָס שיידן זיך אַרױס פון דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן. די איסיים האָבן אויסגעבויט אַן אַרגאַניזאַציע מיט אַ לעבן, וואָס קאָן דינען ווי אַ מוסטער פאַר אַ לעבן פון דעם גאַנצן פּאַלק, פון דער גאַנצער מענטש-הייט!

פון וואָנען — אַט די בלינדקייט ביי אונדזערע היסטאָריקער? עס איז מיר, דעם סאַציאַליסט, ניט געווען שווער צו דערטאָפן דעם וואַרצל אירן.

זיי שפיגלען אָפּ דעם גייסטיקן איינשטעל פון דער איצט לעבנדיקער יידנשאַפּט, דעם דורך-און-דורך בורזשאַז-ליבעראַלן, פאַרמקח-וממכרדיקן גייסט אירן, וועמען עס זיינען אַזוי פרעמד די סאַציאַלע פּראָבלעמען פון דער צייט און פון דער גאַנצער מענטשלעכער געשיכטע. אָט די פּראָבלעמען זיינען אָבער ניט געווען פרעמד דעם אַריסטאָקראַט, פּילאָ. אין זיין צווייטער שריפט וועגן די איסיים לויבט ער זיי צווישן אַנדערע זאַכן אויך דערפאַר, וואָס זיי זיינען די איינציקע אַרגאַניזאַציע אין דער וועלט, אין וועלכער די אַלטע לייט, אומ-פּיאַיקע צו אַרבעטן, דאַרפן ניט זאָרגן פאַר זייער עקזיסטענץ.

און נאָך אַ מאַמענט האָט זיכער געמוזט שפּילן אַ ראַליע אין דער משונהדיקער שטעלונג פון אונדזערע היסטאָריקער צו די איסיים : דער ענגער צונויפבונד, וואָס עקזיסטירט צווישן זיי און דער משיח-באַוועגונג פון ישו הנוצרי, פון וועלכער עס איז אַרויסגעוואַקסן דאָס קריסטנטום. די היסטאָ-רישע חשבונות צווישן יידנטום און קריסטנטום האָבן ניט געלאָזט אַביעקטיוו אַפּשאַצן דעם באַדייט פון אַ באַוועגונג, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט פון זיך דעם ביטערסטן פּיינט, די בלוטיקסטע פאַרפאַלגער און פּייניקער פון דעם יידישן פּאָלק. אָבער אויך אָט די היסטאָרישע חשבונות האָבן זיך גענייטיקט אין אַ גרינטלעכער רעוויזיע. דאָס האָט מיך געטריבן צום ערשטן מאָל סיסטעמאַטיש צו לייענען די עוואַנגעליע (אין דער רוסישער איבערזעצונג פון דעם „הייליקן סינאָד“). און דאָס האָט מיך ווידער אַריינגעשלעפּט אין אַ גאַנץ נייעם ווינקל פון דער וויסנשאַפּטלעכער פאַרשונג, מיט וועלכער איך בין געווען אַבסאָלוט אומבאַקאַנט : די געשיכטע פון דעם „אור-קריסטנטום“, איידער ער האָט זיך אָפּגעריסן פון דער יידישער וועלט.

שוין לייענענדיק די עוואַנגעליע, וואו ישו טרעט אַרויס אין די פאַר-שיידנאַרטיקע געשטאַלטן, וואָס איינע איז סותר די אַנדערע, איז פאַר מיר אין זייער צענטער געשטאַנען די געשטאַלט : ישו דער נאַציאָנאַלער ייד, וואָס וויל ניט גיין טראָגן זיין שליחות צו די שומרונים, וויל ער וויל ניט „אָוועק-נעמען פון זיינע קינדער דאָס ברויט און וואַרפן עס פאַר די הינט“ ; ישו, דער נביא און שטראַפּער, וואָס מאַכט אין זיין אַנפאַל אויף די רייכע פון זיין צייט ווידער לעבעדיק די געשטאַלט פון אַ ישעיהו מיט זיין „הוי משיגי בית בבית“. אָבער ניט ישעיהוס געשטאַלט האָט זיך ביי מיר געבעטן פאַר אַ פאַרגלייך. אַן אַנדער נביא האָט זיך אַרויסגערוקט אין פאַדערגרונט, וואָס האָט געהאַט, ווי מיר האָט זיך געדוכט, מער רעכט דערויף : דער נביא ירמיהו.

ירמיהו האָט געלעבט און געקעמפט און געליטן פאַר זיין שליחות אין דער צייט פאַר און פון דעם ערשטן חורבן. די דעמאָלטיקע הערשער האָבן

אים ניט געטויט, אָבער געפייניקט. ישו האָט געלעבט, געקעמפט, געליטן און איז געטויט געוואָרן פון די דעמאָלטיקע הערשער אין דער צייט פאַר דעם צווייטן חורבן. ביידע — נביאים אין דער צייט פון אַ צונויפברוך אין דעם אַלטיידישן לעבן, ביידע נעמען זיך אָן פאַר די אַרעמע און די אונג-טערדריקטע. ירמיהו פירט דורך די באַפרייאונג פון די יידישע שקלאַפן, וואָס ווערן אָבער באַלד ווידער פאַרשקלאַפט. ישו שטרעבט צו דער פולער סאָציאַלער און נאַציאָנאַלער באַפרייאונג פונעם גאַנצן פּאָלק, אָבער גראַד דאָס האָבן זיי בשותפות מיט אַלע גרויסע יידישע נביאים. וואָס האָבן אָבער ירמיהו און ישו בשותפות נאָר צווישן זיך? — אַ רעליגיעזעטישע רעפּאָרט, ווי אַ פאַרבאָדינג פון דער באַפרייאונג. ירמיהו זאָגט זיי צו: איך וועל דע-מאָלט, זאָגט ער אין גאָטס נאָמען צום פּאָלק, שליסן מיט אייך אַ נייעם בונד (אַזוי בפירוש: „ברית חדשה!“), אַ בונד, ניט אַזאַ ווי איך האָב מיט אייך געשלאָסן בעת יציאת מצרים: אויף אייערע הערצער וועל איך אים פאַר-שרייבן...

דאָס האָט ירמיהו נביאות געזאָגט פאַר דער משיח-צייט. ישו האָט זיך געפילט ניט נאָר ווי אַ נביא, נאָר אויך ווי אַ משיח און האָט באַטראַכט פאַר זיין שליחות די דורכפירונג פון אַט דעם „ברית חדשה“, ווי אַ פאַר-באָדינג פאַר דער הערשאַפט פון דער „מלכות שמים“ אויף דער וועלט. דערפון דער העפטיקער צאָרן פון דער רוימישער מאַכט אַנטקעגן דעם „מלך היהודים“ און פון דער יידישער מאַכט אַנטקעגן דעם ראַדיקאַלן רע-פּאַרמער. אויף דעם שפיץ פון דער אַפיציעלער יידישער רעליגיע איז דער-מאָלט געשטאַנען דער כהן-גדול, אַן אַריסטאָקראַט פון די צדוקים. דערפון — ישוס טראַגישער גורל...

אַט דער נביאימיש-משיחישער כאַראַקטער פון ישוס באַוועגונג האָט אָבער ווידער געוואָרפן אַ ליכט אויף די איסיים, וואָס האָט פאַר מיר נאָך קלאַרער געמאַכט זייער מהות און באַדייט.

וואו זיינען אַהינגעקומען די נביאים אין דעם אַלטיידישן לעבן פונעם בית-שני? „מיט זכריה, חגי און מלאכי האָט זיך געענדיקט די נביאות“ — אַזוי פאַרזיכערט די יידישע טראַדיציע. פאַר דעם פרום-גלייביקן איז דער ענין אַ קלאַרער: דער „רוח הקודש“ האָט אויפגעהערט זיך אַראַפ-צולאָזן אויף מענטשן. פאַר די אָבער, וואָס גלייבן, אַז דער „רוח הקודש“ ווערט באַשאַפן אין דעם מענטשן, פון דעם מענטשן, איז דער ענין ניט גאָר גלאַטיק. אין די שריפטן פון עזרא און נחמיה, יענע צוויי גרויסע פירער אין דעם צוריקקער פון גלות און בויער פון דעם נייעם לעבן אין דעם אייגענעם לאַנד, זעען מיר, ווי די גאַנצע רעגירונגס-מאַכט, וואָס איז אַמאָל געלעגן אין

די הענט פון די מלכים און די שרים, איז אריבער צו די ליבעראלע כהנים, אנטקעגן וועלכע די גרויסע נביאים האָבן געקעמפט. מיר זעען אויך, ווי דער בית-המקדש און דער קולט פון בלוטיקע קרבנות ווערן אויסגעבויט, ווי דער צענטער פון דעם גאַנצן נאַציאָנאַלן לעבן, — גראַד יענע יסודות, אַנטקעגן וועלכע די גרויסע נביאים האָבן אַזוי העפטיק געשטורעמט אין דעם נאַמען פון אַ נייער סאַציאַל־עטישער רעליגיע, אַ פיינטלעכער צו אַלע קרבנות, צערעמאָניעס און רעליגיעזע חיצוניותן.

די „לעצטע“ דריי נביאים גייען מיט זיי, העלפן אין דער פאַרוואַנדלונג פון דער „מלכות בית דוד“ אין אַ „ממלכת כהנים“, אין אַ שטרענגער טעאַ-קראַטיע. אין זייערע נביאות וואַרפן זיך זעלטן דורך פאַרבלאַסטע שטראַלן פון יענער וואונדערבאַר-ליכטיקן פאַרגייסטיקטן וועלט־און לעבנס־באַנעם, וואָס איז פאַרקונדיקט געוואָרן פון די גרויסע נביאים.

ס'קאָן זיין, די נבואה איז טאַקע אַנטשוויגן געוואָרן. דער איבערבוּי און אויפבוּי פון דעם נייעם לעבן, דער אויפקום פון דער „תורת־משה“ מיט אירע מפרשים און פאַרשפרייטער אין פּאָלק (די „סופרים“) האָט איינגע-שלונגען די גאַנצע שאַפנדיקע ענערגיע פון זיינע בעסטע קינדער. דערנאָך האָט זיך איינגעשטעלט אַ געוויסע פאַרגליווערטקייט, אַ פאַרשטיינערונג פון לעבנס־פאַרמען, אַ לאַנגער פּעריאָד פון שטילשטאַנד, ווי ס'פלעגט אָפט פאַרקומען אין דעם לעבן פון אַריענטאַלישע פעלקער און פעלקערלעך, ביז די דעראַבערונגען פון אַלעקסאַנדער מוקדון און דאָס אַריינדרינגען פון דער העלענישער ציוויליזאַציע האָבן ווידער אַריינגעבראַכט אין דעם יידישן פּאָלק אַ שטראַם פון לעבן און שאַפן.

ס'קאָן זיין, אַז אין אַט דער גאַנצער צייט ביזן אויפקום פון די חשמונאים זיינען טאַקע געווען קליינע קלייזלעך, וואָס האָבן אָפּגעהיט די שריפטן פון די אַלטע נביאים און האָבן געדולדיק געוואַרט, ביז עס וועט קומען דער צוגעזאַגטער משיח און וועט, אַנשטאַט די „ממלכת כהנים“ פאַרווירקלעכן דעם „באחרית הימים“, די „מלכות שמים“, גאָטס קעניגרייך“ אויף אונדזער ערד. זיכער איז אָבער, אַז דער „רוח הנבואה“ איז ווידער לעבעדיק געוואָרן אין דער צייט פונעם קאַמף אַנטקעגן די „העלעניסטן“ און דער עיקר נאָך דעם טריאומף פון די חשמונאים. לעבעדיק געוואָרן איז ער אין דער סעקטע פון די איסיים. עס האָבן זיך ווידער גענומען באַווייזן „נביאים“, „וואַרזאַ-גער“ — מענטשן, וואָס האָבן געהאַט די קראַפט צו היילן קראַנקע און באַווייזן וואונדער. פאַר דער מאַדערנער וויסנשאַפט זיינען אַט די אַלע וואונדער קיין וואונדער ניט. זיי ווערן אַרויסגעבראַכט ביי אַלע דאָקטוירים, וואָס ווענדן אָן פּסיכישע הייל־מעטאָדן. אָבער פאַר יענער צייט האָבן די „רופאים“

(די „איסיים“) געמוזט אליין גלייבן, אַז זייער ווירקונג שטאַמט פון אַ געט-
לעכער קראַפט, וואָס ווירקט אין זיי.

ניט יעדער איסיי איז געווען אַזאַ רופּא. אַבער יעדער רופּא און נביא
איז געווען אַן איסיי, האָט באלאַנגט צו דעם עסייער-בונד. די איסיים האָבן
געקאָרט אַן אייגענע געהיימע ליטעראַטור, ספרים, אין וועלכע עס האָבן געמעגט
שטודירן נאָר די אויסדערוויילטע פון דעם אָרדן, וואָס זיינען געווען ראוי
אויפצונעמען די הייליקע סודות פון זייערע „סתרי תורה“. דאָרטן זיינען
מסתמא אויך געווען פאַרשריבן די מעטאָדן, ווי אַזוי צו דערהייבן די אייגענע
נשמה ביו צום מצב פון דעם „רוח הנבואה“.

דער פאַקט איז, אַז די איסיים פלעגן דורך געוויסע געזאַנגען און טעניץ
אַרויסרופן ביי דער גאַנצער עדה אַ צושטאַנד פון העכסטן עקסטאַז, פון
אַ מין „עלית הנשמה“, אין וועלכן זיי האָבן געזען, — ווי דאָס האָבן געטאַן
אויך די ערשטע קריסטן, — אַן אַראַפּנידערן פון דעם „רוח הקודש“ אויף
דער גאַנצער געמיינדע.

די געזאַנגען און די טעניץ צוליב געווינען דעם „רוח הקודש“ פאַרבינדן
די איסיים מיט די ערשטע „בני הנביאים“ נאָך פון שמואל הנביאס צייטן.
ס'קאָן גאָר קיין ספק ניט זיין, אַז די איסיים זיינען די ווידערבאלעבער און
ווייטער-פירער פון די אַלטע נביאישע טראַדיציעס. שטימט דאָס אויך מיט
זייער גאַנצן סאָציאַלן בנין, וואָס איז אויך נאָר אַ דורכפירונג און ווייטער-
פירונג פון יענע סאָציאַל-עטישע פּרינציפּן, פון יענעם שבת-אחים-אידעאַל
פאַר דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן, וועלכן די נביאים האָבן צוערשט אין
דער מענטשלעכער געשיכטע אויסגעטראָגן אין זייער גייסט און פאַרקנידיקט
פאַר דער מענטשהייט.

אַבער — פאַרוואָס זיינען די איסיים פאַרט געווען איינגעשלאָסן אין
זיך? פאַרוואָס האָבן זיי אַזוי ווייניק זיך געמישט אין דעם לעבן? פאַרוואָס
זיינען זיי ניט אַרויס, ווי די גרויסע נביאים פון אַמאַל, מיט דער אַפענער
פּראַפּאָגאַנדע פון זייערע אידדיען?

אַט די שאלה האָט מיך שטאַרק באַשעפּטיקט, ביז איך האָב אויך אויף
איר געפונען דעם ענטפער, ווידער אַ דאַנק דעם צונויפבוּנד, וואָס איז
אויפגעדעקט געוואָרן צווישן דער משיחישער באַוועגונג פון ישו הנוצרי
און די איסיים.

אַט די געשיכטע באַווייזט, אַז די איסיים זיינען געווען אַפגעשלאָסן
אין זיך נאָר ביז אַ צייט; אַז אַ טייל זייערער, אַדער אַ טייל, וואָס איז גע-
שטאַנען אונטער זייער השפעה, איז טאַקע אַרויס אין דער עפנטלעכקייט
מיט זייערע לאַזונגען, האַפּענונגען און דערוואַרטונגען.

די איסיים און די קריסטן אין צייט פון חורבן

אז די איסיים קאנען ניט צונויפגעמישט ווערן מיט די „גזירים“ און די „טערעאפעווטן“; אז זיי שטעלן מיט זיך פאר א באזונדער ריכטונג אין דעם עפנטלעכן געדאנק פון יענער צייט, א דריטע פארטיי, לעבן די צדוקים און די פרושים, ווי יאזעפוס באטאגט דאס אלעמאל, ווען ער רעדט וועגן זיי באריכות, — דאס איז שוין פעסט געשטאנען ביי מיר דרויסן פון יעדן ספק.

ווייסט מען אבער אויף זיכער, אז די צדוקים זיינען געווען די פארטיי פון די כהנים, פון די אריסטאקראטן און די רעגירנדיקע שיכטן. קאהאן האט פון זיין זייט באוויזן בלי שום ספק, אז די פרושים האבן פארגעשטעלט מיט זיך די פארטיי פון די מיטקלאסן, פון דעם ניט־אדעליקן פאלק. עס איז געלעגן אויף דער האנט די פראגע: וועלכן געזעלשאפטלעכן קלאס רעפרעזענטירן די איסיים? אבער אויך דער ענטפער איז געלעגן קלאר אויף דער האנט. זייער גאנצער פראגראם איז געווען געבויט אויף דעם פרינציפ פון אַרבעט. מיליטערישע און הענדלערישע פראפעסיעס האבן זיי אָפגעוואָרפן אַבסאָלוט. פון דער אַנדער זייט וויסן מיר, אז צו יענער צייט איז שוין פאָרגעקומען אַ שאַרפער פונאַנדערשייד צווישן רייכע און אַרעמע; אַ דאַנק הללס „פרובול“, — דער וויכטיקסטער סאָציאַלער רעפאָרם פון דער פרושימער בורזשאַזיע, — האָבן מיר געהאַט געוואַלדיק גרויסע גרונט־באַזיצער (ווי, צ״ב, בן־עזאי) און פרייע פראַלעטאַריער, וואָס פלעגן זיך פאַרדינגען אויך אויף ערד־אַרבעט. — צווישן זיי אויך אָנהענגער פון די פרושים, — און אַז זייער געשריי פאַר דעם ניט־באַצאָלטן לויִן האָט דערגרייכט די הימלען, ווי דאָס האָט שפּעטער כאַראַקטעריזירט דער אַפאָסטאָל יעקב. עס איז דעריבער געווען פאַר מיר אַבסאָלוט קלאַר, אַז די איסיים האָבן, סיי לויט זייער פראַגראַם, סיי לויט זייער צונויפּשטעל, סיי לויט זייער טאַג־טעגלעכן לעבן, פאַרגעשטעלט מיט זיך, אויב ניט די פארטיי פון לויִן־אַרבעטער, איז די ריכטונג, דעם לעבנס־באַנעם און די געזעלשאַפטלעכע אידעאָלן פון דעם אַרבעטנדיקן פאלק. זייער קאָמוניזם איז, לפי דעם,

געווען ניט נאָר אַ געבאַט פון רעליגיעז־עטישער פרומקייט: אַלע פּראָגראַמען האָבן דאָך דעמאָלט געטראָגן אַ רעליגיעז־עטישן כאַראַקטער. דער קאַמו־ניזם איז געווען דאָס טענעציפֿישע וואָרט, די ספּעציפֿישע סאַציאַלע אידע־אַלאַגיע פון דעם אַרבעטער־קלאַס, ריכטיקער, פון יענער אינטעליגענציע, — ווייל די איסיים האָבן דאָך געהערט צו די געבילדעטסטע גייסטער פון יענער צייט, וואָס האָבן באַשאַפֿן אַן אייגענע ליטעראַטור, — פון יענע הויך־שטייענדיקע גייסטער, וואָס האָבן געהאַט אין זינען די סאַציאַלע אינ־טערעסן פון דעם אַרבעטער־קלאַס און אַ פּראָגראַם, וואָס האָט אין תּוֹך פּאַר־משפּט צום פּאַרשווינדן אַלע אַנדערע קלאַסן.

אַט דער אויספיר האָט מיך, וואָס האָט זיך אַליין צוגעציילט צו דער ריכטונג פון קאַרל מאַרקס, געקאַנט באַפרידיקן אינגאַנצן. עס איז אַבער געבליבן איין שאלה, וואָס האָט יוצא־דופּנדיק אַרויסגעשטעקט פון אַט דער רייך־סאַציאַל־עקאָנאָמישער קאָנצעפּציע. וואָס טוען מיר מיט די אַזוי שאַרפע „ריינלעכקייטס־געזעצן“ זייערע? אַט די געזעצן, וואָס האָבן באַשיינפערלעך געטראָגן אַ רייך־רעליגיעזן כאַראַקטער, האָבן דאָך באמת אָפּגעשיידט די איסיים פון דעם גאַנצן אַרום און האָבן דאָך זיכער פאַרשווערט דעם וועג, צו גיין צו די גרויסע מאַסן און צו פריידיקן פאַר זיי זייער נייעם דרך אין אַ געזעלשאַפֿטלעכן לעבן.

אַ חוץ אַלע אַנדערע מאַטיוון, וואָלט מיר שוין מיין דעמאָלטיקער „מאַרקסיזם“ פאַרווערט צוצושרייבן דעם רייך־רעליגיעזן עלעמענט אַזאַ זעלבסטשטענדיקע און וויכטיקע ראַליע אין דער געדאַנקען־וועלט פון אַזאַ זעלבסטשטענדיק־דענקענדיקער און וויכטיקער ריכטונג, ווי די איסיימשע. פּונקט ווי ביי די קאָמוניסטישע סעקטעס אין דער קריסטלעכער וועלט, איז דער רעליגיעזער עלעמענט געווען אויך לאַגיש צונויפגעבונדן מיט דעם סאַ־ציאַלן און איז געשטאַנען אונטער זיין דירעקטער השפּעה, אַזוי האָט דאָס געמוזט זיין אויך ביי די איסיים.

אַבער — וואָס פאַר אַ לאַגישע אָדער פּסיכאָלאָגישע שייכות קאָן געפונען ווערן צווישן די „ריינלעכקייטס־געזעצן“, די איסיימשע דינים וועגן „טומאה“ און „טהרה“, און זייער קאָמוניסטישן אידעאַל?

איך האָב שוין געוואוסט, אַז ביי די פּרושים זינען די דינים פון „טומאה“ און „טהרה“ געווען פאַרבונדן מיט די נאַציאָנאַלע אינטערעסן פון די יידישע פּראָדוצענטן און אונטערנעמער, ווי הענדלער אויפן מאַרק. קאָן מען אין אַט דעם בורזשאַז־נאַציאָנאַלן אידעאַל זוכן דעם שליסל אויך צו דעם רייך־רעליגיעזן פּראָגראַם פון די אַנטי־בורזשאַזע איסיים? דאָס האָט זיך ניט געלייגט אויפן שכל. אין דעם מאַטעריאַל, וואָס איך האָב דורכגענומען

וועגן זיי, האָב איך ניט געפונען קיין איין דירעקטן אָנווייז אויף אַזאַ מין צונויפבוּנד. דעם שליסל צו אַט דעם גאַנצן פּראָבלעם האָט מיר אָבער גע- געבן די אָגיטאַציע פון יחזן המטביל.

אַלע היסטאָריקער באַטראַכטן יחזנען, ווי אַן אָנהענגער פון די איסיים. ער רופט אַלעמען תשובה צו טאָן און דורכמאַכן די טבילה-פּראָצעדורע, וואָס איז געווען אַ סימבאָל ניט נאָר פון דער נזירימשאַפט, נאָר אויך פון דער איסיימשאַפט. וואָס איז געווען דער תּוֹך פון יחזנס אָגיטאַציע? טוט תשובה, האָט ער גערופן, „ווייל די מלכות שמים איז נאָנט!“ די מלכות שמים דאָס איז דאָך דער משיח-איִדעאָל פון דעם נביאימשן „באחרית הימים“, יענער „שמיא מלכו די לעלמין“, די „איביקע קעניגרייך פון דעם הימל“, וועלכן דניאל האָט שוין געזען אין זיינע חזיונות, אַז ער וועט אויף דער וועלט פאַר- נעמען דעם פּלאַץ פון אַלע אַנדערע מלכותן.

די באַוועגונג, וואָס ישו דער נוצרי האָט דערנאָך אַרויסגערופן, וואָס ווערט אויך פון אַלעמען באַטראַכט, ווי אַ רעזולטאַט פון דער איסיימשאַפט, האָט שוין געטראָגן אַ ריין-משיחישן כאַראַקטער: „ישו דער משיח“, וואָס דאָרף פאַרווירקלעכן אויף אַט דער וועלט די איביקע „מלכות שמים“, — איז דער איינציקער אייגנטלעכער זין פון דעם דעמאָלטיקן ייִדישן „קריסטנ- טום“.

„משיח“ און „מלכות שמים“ — אַט דאָ דאָרף געזוכט ווערן דער שליסל צו די איסיימשע ריינלעכקייטס-געזעצן! אין זייערע רעליגיעזע פּראַקטיקעס האָבן די איסיים באַשיינפערלעך געזען אַ מיסטישן מיטל, ווי אַזוי אַראַפֿ- צוברענגען אויף דער קהילה דעם „רוח הקודש“ קודם ווי אַ „רוח הנבואה“, ווייל זיי זיינען דאָך געווען די היטער און די טרעגער פון דעם ייִדישן נביאי- מ-טום. מיר האָבן זיכער אַ רעכט אָנצונעמען, אַז זיי האָבן געהאַפט אויך אויף יענעם „רוח הקודש“, יענעם „רוח ד'“, וואָס דאָרף „רוען“, לויט ישעיהוס נבואה, אויף דעם אויסדערוויילטן פירער פון דעם ייִדישן פּאָלק, וועמעס „גאַרטל“ עס וועט זיין „גערעכטיקייט“. דער דאָזיקער פירער וועט זיין אַ „פּאָן פאַר אַלע פעלקער“, און זיי „וועלן אים זוכן“. אין זיין צייט וועט אויך אין דער נאַטור אָנהייבן הערשן דער איביקער פּרידן. קורץ: דער „געזאַלטער פון גאָט“, דער „משיח“.

וועט שוין אויך ניט גיין קעגן דעם געשיכטלעכן אמת, ווען מיר זאָלן אָננעמען, אַז די איסיים האָבן דערוואָרט, אַז אַט דער „רוח ד'“ זאָל זיך אַראַפּלאַזן אויף איינעם פון זיי (איך טראַכט איצטער ביים שרייבן די זיכרונות: צי זיינען ניט צווישן די איסיים געווען אויך אַזוינע, וואָס האָבן זיך גערעכנט פאַר קינדער פון „ישיס גזע“, פאַר אַפּשטאַמלינגען פון מלכות בית דוד? —

דעמאלט האב איך וועגן דעם ניט געטראכט). אויב אבער די איסיים האבן דערווארט, אז דער משיח זאל ארוסקומען פון זייער אייגענער קהילה, ווערט שוין דעמאלט קלאר די גאנצע שטרענגקייט פון זייערע ריינלעכקייטס-געזעצן, ווייל נאָר דורך זיי האָט, לויט זייער מיסטישן גלויבן, געקאָנט באַשאַפן ווערן דער פאַרבאָדינג פאַר דעם אַראָפּנידערן פון דעם „רוח ד'“, דעם הייליקן משיח-גייסט, אויף איינעם פון זיי. עס באַקומט אויך אַ זין יוחננס פאַרזיכערונג, אז ער איז נאָר אַ פאַרלויפער, אַז נאָך אים וועט באַלד קומען דער, וואָס וועט אַלעמען טובלען ניט מיט וואַסער, נאָר מיטן „רוח הקודש“. אין דעם ליכט פון אַט דעם איינבליק, האָב איך נאָכאָמאַל דורכגעקוקט די וויכטיקסטע פּרטים פון דעם איסימישן לעבנס-פיר און — זע! זיי אַלע האָבן זיך דעמאלט אַריינגעפאַסט אין דער ראַם פון דעם איסימישן פּראָגראַם. יעדער פּרט זייערער האָט באַקומען אַ גאַנצן קלאָרן, לאַגיש און פּסיכאָלאָגיש פאַרשטענדלעכן זין, און דער תּוך פון דעם פּראָגראַם איז געווען ניט נאָר דער סאַציאַלער משיחיות, נאָר אויך דער נאַציאָנאַלער, ווי דער ענד-ציל פון זייערע באַשטרעבונגען; בעת די אייגנטימלעך מיסטיש-רעליגיעזע פּראַקטיקע איז געווען נאָר אַ פאַרגרייטונגס-סיטואַציע ביז צו משיח דערשיינען. אָבער גראַד די פאַרגרייטונגס-סיטואַציע האָט געמוזט האַלטן דעם גאַנצן אַרדן הינטער אַ מחיצה, וואָס האָט פאַרשווערט זייער פּראָפּאָגאַנדע צווישן די מאַסן.

דערפאַר, ווען יוחנן האָט דורך דער „טבילה“ אַריינגענומען ישון אין דעם אַרדן און ישו האָט זיך גענומען פירן, ווי דער „משיח“, האָט ער געקאָנט אַראָפּוואַרפן פון זיך דעם גאַנצן עול פון אַלע פאַרשריפטן פאַר דער צוגריי-טונגס-סטאַדיע, ווי אויך פון די באַזונדערע ריינלעכקייטס-געזעצן, און אָנהייבן אַרבעטן צווישן דעם פּאָלק.

אויך „ישו דער נוצרי, דער מלך היהודים“, ווי די רוימער האָבן דער-נאָך סאַרקאַסטיש אויפגעשריבן אויף זיין תּליה, איז סיי אין זיין פּראָפּאָ-גאַנדע, סיי אין זיין לעבנס-פיר תּמיד געבליבן טריי דעם טאַפּלען באַפּריי-אונגס-אידעאַל פון די איסיים, דעם אַלמענטשלעך-סאַציאַלן און דעם נאַציאַ-נאַל-יידישן.

דער איסימישער משיחיות איז געווען געבויט אויף אַ מאַנאַרכיסטישן רעליגיעז-מיסטישן יסוד, אויף אַ גלויבן אין אַן איבערנאַטירלעכן וואַנדער און אין אַן איבערנאַטירלעכן מלך. עס איז אָבער אין יענער צייט שוין געווען אַז אַנדער ריי-נאַציאָנאַלער באַפּרייאונגס-אידעאַל, וואָס האָט ניט געוואַרט אויף ניסים און אויך גאַרניט געוואַלט וויסן פון אַ מענטשלעכן אויבער-האַר. די טרעגער פון דעם אידעאַל זיינען געווען די „זעלאַטן“, די „קנאים“, מיט

זייער לאַזונג: „עבדים אתם לד', אבל לא עבדים לעבדים“. „קנעכט זייט איר ביי גאַט, אָבער ניט קיין קנעכט ביי קנעכט“.

מיט דעם אויפקום פון ישׁוס משיח־באַוועגונג האָבן אָט די שאַרפע גרענעצן צווישן די „איסיים“ און „קנאים“ זיך גענומען אָפּמעקן. יענע קנאים, וואָס האָבן גענומען גלייבן אין דעם באַשיינפּערלעכן „נס“ פון ישׁוס קומען, זיינען צוגעשטאַנען צו אים און איינער פון זיי, „שמעון הקנאי“, איז אויך געווען איינער פון ישׁוס אָפּאַסטאַלן („שלוחים“).

פון דער אַנדער זייט זעען מיר, אַז ווען די „זעלאַטן“ האָבן אַרויפגע־צוואונגען אויפן פּאַלק דעם קריג אַנטקעגן רוים, האָבן אין דער יידישער אַרמיי, אונטער יאָזעפּוסעס אָנפיר, געקעמפט, ווי סאַלדאַטן, אַ סך איסיים און איינער פון זיי איז געווען ביי אים אַ גענעראַל.

אָהערצו געהערט אויך דער פּאַקט, וואָס אין דער זעלביקער צייט, ווען עס איז אויסגעבראַכן די רעוואַלוציע אין ירושלים און די פירערשאַפט איז אינגאַנצן אַריבער אין די הענט פון די זעלאַטן, האָט זייער עקס־לינקער פליגל, די טעראַריסטישע „סיקאַריער“ („סיקריקן“), אַנגענומען דעם קאַמו־ניסטישן פּראָגראַם פון די איסיים און האָבן פּאַרברענט אַלע אייגנטומס־דאָך־קומענטן, וואָס האָבן זיך געפונען אין דער הויפּט־שאַטט.

מיט דעם צונויפברוך פון ישׁוס משיח־משער באַוועגונג און פון דעם אויפשאַטאַנד אַנטקעגן רוים איז פּאַרגעקומען דער ערשטער פּונאַנדערשייד צווישן דעם יידישן פּאַלק און די „קריסטן“, ד״ה, די „משיחיים“ פון ישׁוס אָנהענגער. זיי האָבן געוואַרט אויף ישׁוס באַלדיקן צווייטן אַראַפּקום. דאָס פּאַלק האָט געהאַפּט צו באַפרייען זיך מיט די אייגענע כוחות, אָדער געוואַרט אויף אַן אַנדער משיח, אָבער שוין ניט קיין איבערנאַטירלעכן. אַזאַ משיח איז טאַקע שפּעטער אויפגעשטאַנען אין דער פּערזאָן פון „בר־כוכבא“. און ווען, אין דער צייט פון אָט דעם צווייטן אויפשאַטאַנד, האָבן די „משיחיים“ ניט נאָר ניט געוואַלט קעמפן אינאיינעם מיט דעם פּאַלק, נאָר האָבן אים גע־שטערט אין זיין קאַמף, איז שוין אויסגעגראָבן געוואָרן אַ טיפּער תּהום צווישן די „משיחיים“ (די קריסטן) און די יידן. קיין אַנדערע פּרינציפּיעלע חילוק־דעות זיינען צווישן אָט די ביידע ריכטונגען ניט געווען. די טעאַלאָגישע און רעליגיעזע געדאַנקען ווי אויך דער לעבנס־פיר פון די „משיחיים“ זיינען גע־ווען ריין־יידישע, ווי מען האָט זיך זיי פּאַרגעשטעלט פאַר אַ משיח־צייט. אויך דעם אָפּאַסטל פּאולוס ריכטונג, וואָס האָט באַפרייט דאָס קריסטנטום פון דעם יידישן רעליגיעזן געזעץ איז, ווי גרעץ באַווייזט דאָס, ניט אַרויס־געפאַלן פון יענער יידישקייט, וואָס האָט געגלייבט, אַז „לעתיד לבוא עתידין

מצוות להבטל". („אין דער צוקונפט", ד"ה. אין משיח צייטן, „וועלן אלע מצוות בטל ווערן").

ניט צוליב „טעאלאגיע" און „רעליגיע" איז מען זיך דעמאלט פונאנדער-געגאנגען, נאָר צוליב דעם אויסטייטש און באַדייט פון אַ היסטאָרישן פּאַקט. די פּראָגנז זיינען געווען: איז ישו געווען דער משיח און זאל מען וואַרטן אויף זיין ווידערקום? אָדער זאל מען מיט די אייגענע כוחות קעמפן פאַר דער נאַציאָנאַלער באַפרייאונג? — אַט דאָס האָט געפירט צו דער היסטאָרישער טראַגעדיע פון דער שפּאַלטונג און ניט קיין אַנדער זאַך.

איך האָב מיך אַזוי לאַנג אָפּגעשטעלט דאָ אויף דעם ענין „איסיים, קנאים און קריסטן", ווייל דאָס קאַפיטל וועגן זיי און דעם גאַנצן יידיש-קריסטלעכן קאַנפליקט איז, מחמת די רוסישע צענוור-באַדינגונגען, ניט אַריין אין דער שפּעטער פאַרעפנטלעכטער שריפט. די אַנדערע רעזולטאַטן פון מיין דעמאָליטיקן פאַרשן אין דער יידישער געשיכטע וועל איך שוין קאַנען איבערגעבן בקיצור, אין די וויכטיקסטע הויפט-שטריכן.

דער גלויבן אין משיחן און די נאָטור-געזעצן

די אַרבעט אויף די איסיים, קנאים און די ערשטע יידן-קריסטן האָט אין מיר פאַרשטאַרקט די איבערצייגונג, אַז די דעמאָלטיקע געשיכטע פון דעם יידישן פּאָלק קאָן ניט דערקלערט ווערן נאָר מיט דעם סאַציאַל-עקאָ-נאָמישן עלעמענט פון דעם אינעווייניקסטן קלאַסן-קאַמף. עס מוז צו איר דערקלערונג באַנוצט ווערן, ווי אַ זעלבסטשטענדיקער ליכט-קוואַל, דער נאַציאָנאַלער עלעמענט: דער קאַמף פון דעם פּאָלק פאַר זיין זעלבסטשטענ-דיקייט, פרייהייט און דערהאַלטונג. פאַר מיר, דעם „נאַציאָנאַל-יידישן מאַרק-סיסט“, ווי איך וואָלט מיך דעמאָלט געקאַנט רופן, איז דאָס ניט געווען קיין איבעראַשנדיקער אויספיר. אָט דער טאַפּלער (אָדער אויב איר ווילט. צוויי-אייניקער) ליכט-קוואַל איז דאָך שוין דעמאָלט געווען די זון, וואָס האָט באַלויבטן מיין פּראַקטישן וועג פון אַ יידישן סאַציאַליסט. אויב די ריין-אַביעקטיווע, ריין-טעאָרעטישע פאַרשונג האָט, אָן אַ באַוואוסטזיניקער פּנייה פון מיין זייט, געפירט צו דער באַרעכטיקונג פון יענעם ליכט-קוואַל אויך אין דער פּילאָסאָפיע פון דער געשיכטע, דאַרף דאָס מיר אוודאי זיין ליב און נחא.

דאָס יידישע פּאָלק האָט אונטער דער ממשלה פון רוים האַרטנעקיק גע-קעמפט פאַר זיין עקזיסטענץ און אומאַפהענגיקייט. וואָס האָט אים געטריבן צו דעם דאָזיקן קאַמף? אויף ריין-עקאָנאָמישע אורזאַכן פאַר יענעם קאַמף האָב איך מיך ניט אַנגעשטויסן אין דעם דעמאָלטיקן מאַטעריאַל. דער קאַמף איז אַרויסגעפלאָסן פון אַ ריין-נאַציאָנאַלן מקור. עס איז מיר אַבער דעמאָלט געווען שווער אַ טראַכט צו טאָן, אַז דער פשוטער ווילן צו אַ נאַ-ציאָנאַלער עקזיסטענץ קאָן טרייבן אַ פּאָלק צו אַזאַ מאַומדיקן, דורות-לאַנג אַנהאַלטנדיקן קאַמף. דערצו איז קלאַר געשטאַנען פאַר די אויגן דער ביישפּיל פון די פּילע אַנדערע פעלקער אין יענער צייט, וואָס האָבן זיך לפי ערך גרינג אונטערגעוואָרפן אונטער רוימס אויבערהאַרשאַפט און זיינען גייסטיק דערטרונקען געוואָרן אין דער גריכיש-רוימישער ציוויליזאַציע. דער יידישער „אַפּניג“ פון דעם אַלגעמיינעם כלל האָט אויך ניט געקאַנט

דערקלערט ווערן דורך אן אומקריטישן, פאנאטישן איינגעגלייבט-זיין אין דער אייגענער „אויסדערווילטיקייט“ אדער דורך דער אבסאלוטער אומבאָ-קאָנטשאַפט מיט דער ניט-יידישער וועלט. אַ שאַרף קריטישע שטעלונג צו דעם אייגענעם לעבן און מהות טרעט אונדז אַנטקעגן כמעט אין יעדן קאָפיטל פון די נביאים און פון די היסטאָרישע שריפטן. פאַר אַט דעם יידישן „אַפניג“, וואָס האָט זיכער געשטאַמט פון זיין „אתה-בחרתנו“-גלויבן האָט געמוזט געזוכט ווערן אַ גאַנץ אַנדער דערקלערונג: טאַקע אַ נאַציאָנאַלע, אַבער אַזאַ, וואָס וואַקסט אַרויס ניט פון דער אומבאַקאַנטשאַפט מיט דער פרעמד, — ווייל די גריכיש-רוימישע ציוויליזאַציע איז געווען גראַד זייער גוט באַקאַנט און פאַרשפּרייט צווישן דער יידישער אינטעליגענציע (די גריי-כיש-יידישע ליטעראַטור!).

דער יידישער „אתה-בחרתנו“-געדאַנק האָט זיך געמוזט איינשטעלן, אַ דאַנק אַ קלאַרן איינזען פון דער אייגענער פאַרשיידנקייט און אַ הויכן אַפ-שאַצן איר באַדייט פון אַ ריין אַלגעמיינ-מענטשלעכן שטאַנדפונקט. אַט דער ריין מענטשלעכער קריטעריום האָט ניט געקאַנט געזוכט ווערן ערגעץ וואו אַנדערש, ווי נאָר אין דער סאַציאַלער עטיק און דעם סאַציאַלן צוקונפּט-אידעאַל, ווי ער איז אַרויסגעבראַכט געוואָרן פון דער „תורת משה“ און פון די נביאים און איז דערנאָך ווייטער אַנטוויקלט געוואָרן פון דעם ריין-נביאִימאָן געדאַנקען-שטראָם ביי די איסיים און די ערשטע יידישע קריסטן, אַבער וואָס איז מיט דער צדוקימסער וועלט פון דער ריינער „תורת-משה“ און דער פרושימסער געדאַנקען-וועלט פון די בית-הלל און בית-שמאי? קאָנען אויך אַט די וועלטן ניט נאָר אויסהאַלטן דעם פאַרגלייך מיט דער גריכיש-רוימישער וועלט, נאָר שטיין קלאַר העכער איבער איר פון אַ ריין-מענטשלעכן שטאַנדפונקט? קיין גענויע באַקאַנטשאַפט מיט דער גריי-כיש-רוימישער ציוויליזאַציע, איר מאַראַלישן און סאַציאַל-עטישן איינשטעל, ווי אויך מיט אירע לעבנס-אידעאַלן האָב איך דעמאָלט ניט געהאַט; און אַריינצולאָזן זיך אין אַ נייער היסטאָרישער פאַרשונג וועגן דעם ענין, האָט לויט די ספּעציפישע צילן פון מיינע היסטאָרישע שטודיען, ניט געקאַנט זיין קיין רייד. אַרויסגעהאַלטן האָט מיר דאָ אַ דיך בוך, די מערקווירדיקע שריפט „היידנטום און יידנטום“ פון דעללינגערן, וואָס פירט דורך בפרטיות אַ פאַראַלעל צווישן דעם יידישן און גריכיש-רוימישן לעבנס-איינשטעל.

יא, בלי שום ספק: פון אַ ריין-מענטשלעכן, מאַראַלישן און סאַציאַל-עטישן שטאַנדפונקט איז דאָס יידנטום אין אַלע זיינע דריי ריכטונגען גע-שטאַנען טורעם-הויך איבער דער דעמאָלטיקער גריכיש-רוימישער וועלט. דאָס יידישע פּאָלק האָט דעריבער געהאַט אַ ריין-מענטשלעך רעכט ניט צו

וועלן פארשווינדן אין איר, זיך צו דערהאלטן, ווי אַ באַזונדער פּאָלק, ניט ווייל מען איז פשוט אַ באַזונדער פּאָלק, נאָר ווייל מען האָט דעם קלאַרן באַוואוסטזיין, אַז מען איז דער טרעגער פון אַ גרויסן צוקונפּטס-אידיעאַל פאַר דער גאַנצער מענטשהייט, אַ פאַראייניקטער אין איין גרויסער משפּחה פון די פאַרברידערטע פעלקער.

ווען די יידישע אומאַפהענגיקייט איז אינגאַנצן צעשטערט געוואָרן מיט דעם חורבן בית-שני; ווען דער נוצרימסער משיחיות האָט גענומען וואַרטן אויף דעם באַלדיקן ווידערקום ישוס, אין וועלכן די יידן האָבן שוין ניט געקאָנט גלייבן, ווי אין דעם אמתן „גואל ומושיע“; ווען די נייע קריסטלעכע קירך האָט, אַ דאָנק אַט דעם פּאַסיוון גלויבן אירן, גענומען זיך אַלץ מער און מער צופאַסן צו דער „געצנדינערישער“ געדאַנקען-וועלט און ווערן אַלץ מער אַנגעזאַפט מיט אירע עלעמענטן, — האָט די יידישע וועלט געמוזט אַרויסברענגען פון זיך אַן אַנדער גייסטיק מיטל, ווי אַזוי זיך צו דערהאַלטן אין אַ פעסט-אַרומגעשלאָסענער נאַציאָנאַלער ספּעציע, ביז עס וועט קומען דער אמתער משיח פאַר דעם יידישן פּאָלק, דער מענטשהייט און דעם גאַנצן וועלטלעכן באַשאַף. אַט דער מיטל איז באַשטאַנען אין דער וויטערדיקער אַנטוויקלונג און אויסאַרבעטונג פון דער פרושימסער געזעצגעבונג, וואָס איר שטענדיקער אַנוואַקסן דורך די תנאים, אמוראים, גאונים און רבנים, פלעגט פאַרקומען גראַד אין יענע צייטן, ווען די יידישע עקזיסטענץ איז געווען מער אַדער ווייניקער געזיכערט, ווי איד האָב דאָס אויסגעפונען גלייך ביים ערשטן „שוויים“ אין דעם ים פון דער יידישער געשיכטע.

יעדער איינצליידי איז אַרומגענומען געוואָרן מיט אַ שטאַלענער נעץ פון נייע דינים און מנהגים, וואָס האָבן אים אָפּגעשיידט פון דער אַרומיקער וועלט. צו טראַגן אַט די נעץ אויף זיך און ניט לאָזן דורכרייסן אירע דראַטן איז געווען אַ שווערער ענין, און די גרויסע מאַסע פון דעם פּאָלק, די „עם-הארצים“, האָבן לכתחילה ניט געוואָלט זיך אונטערוואַרפן אונטער אַזאַ שווערן עול. די היסטאָרישע נויט האָט זיי אָבער אַלעמען אַרויפגעטריבן אויף דעם זעלביקן וועג. זע די כאַראַקטעריסטישע ביאָגראַפיע ר' עקיבאס, וואָס איז פון אַ העפטיק-פּראָטעסטירנדיקן עם-הארץ געוואָרן אַ גלענצנדיקער ווייטער-שפינער פון דער תלמודישער נעץ.

דער אינעווייניקסטער זין פון אַט דער היסטאָרישער נויט איז לפי דעם געווען אַזאַ: דער איינצליידי, אפילו ווען אַ פריי און זעלבסטשטענדיק דענ-קענדיקער, נעמט אויף זיך פרייוויליק דעם עול פון דעם שווערן לעבן אין דער תלמודיש-רבנימסער יידישקייט, ווייל אין תוך איז דאָס נאָר אַ צייט-ווייליקער עול, וואָס ווערט געטראַגן נאָר ביז משיח וועט קומען און די „מלכות

שמים" וועט פארווירקלעכט ווערן אויף דער וועלט, אין וועלכער צייט „אלע מצוות וועלן בטל ווערן“.

דער משיח־גלויבן איז דעריבער די אמתע טיפסטע נשמה פון דעם יידישן רעליגעזן לעבן און האָפּן. דאָס האָט מיך געפירט צו דער נויט־ווענדיקייט זיך אָביסל מער אָפּצושטעלן אויף דער אויספאַרשונג פון די יידישע משיח־באַוועגונגען זינט דעם חורבן בית־שני. אויף וויפיל מיר איז באַקאַנט, איז דאָס געווען דער ערשטער פּראַוו מאַנאַגראַפֿיש אויסצופאַרשן דעם ענין אין דעם ליכט פון דעם יידיש־נאַציאָנאַלן קאַמף פאַר זיין עקזיסט־טענץ. די פאַרטיפּערע אַרבעטן פון אַ ד״ר קלויזנער וועגן אַט דעם ענין זיינען אַרויס אַ סך שפּעטער, איידער מיין ערשטע שריפט, און די פּריער־דיקע היסטאָריקער האָבן געקוקט אויף די משיח־באַוועגונגען ניט ווי אויף דעם אינעווייניקסטן שיין, וואָס באַלייכט אונדזער גאַנצע געשיכטלעכע אַנט־וויקלונג, נאָר ווי אויף זייטיקע, אומוויכטיקע אָפּאירונגען און פאַר־וואַגלונגען פון דעם יידישן היסטאָרישן וועג.

דער סך־הכל פון אַט דער מאַנאַגראַפֿישער פאַרשונג מיינער איז געווען אַזאַ: כל־זמן עס זיינען נאָר געווען מעגלעכקייטן פאַר דעם פּאַלק, אויפּצו־הייבן אַ פּיזשן קאַמף פאַר זיין נאַציאָנאַלער באַפּרייאַונג, איז אין דער יידי־שער געדאַנקען־וועלט נאָר געווען פּלאַץ פאַר אַ גלויבן אין אַ ריי־נאַטיר־לעכן באַפּרייער, וואָס האָט אויף אַ רעאַלן וועג פון קאַמף געוואַלט דורכפירן די גאולה, אָבער וואָס מער די יידישע כוחות האָבן זיך אויסגעברויזט, אָן אַ שום דערפּאַלג אין אַזעלכע קאַמפּן, אַליץ מער האָט גענומען די אויבערהאַנט דער גלויבן אין אַן איבערנאַטירלעכן משיח, וואָס פירט דורך די גאולה אויף דעם ריי־איבערנאַטירלעכן וועג פון ניסים און וואונדער. דער גלויבן אין וואונדער, וואָס האָט זיך היסטאָריש צונויפגעבונדן מיט דעם משיח־גלויבן, האָט געמוזט לפי דעם ווערן די צענטראַל־אַקט פון דעם יידישן רעליגיעזן גלויבן בכלל.

פאַרשט מען דורך די געשיכטע פון אַט די משיח־באַוועגונגען געפינען מיר טאַקע, ערשטנס, אַז זיי ווערן כמעט אַלע געטראָגן פון אַ גלויבן אין וואונדער, און צווייטנס, אַז די וויכטיקערע פון זיי, וואָס פאַרכאַפּן גרעסערע מאַסן פאַר אַ לענגערער צייט, וואַרפן פון זיך אַראָפּ דעם עול פון דער תּלמודיש־רבינימשער געזעצגעבונג, — ווי דאָס איז געשען אין די באַוועגונגען פון שבתי צבי און יעקב פּראַג. דער שטרענגער שולחן־ערוך־יידי ווערט מגולגל אין אַ „פורק־עול“. דאָס שטימט דורכאויס מיט דעם אינעווייניקסטן געשיכטלעכן זין פון דער גאַנצער שולחן־ערוך־יידישקייט. די אַריינגעטראַטענע פאַרווירקלעכונג פון דעם ענדציל באַפּרייט פון די שווערע מיטלען, וואָס מען

האָט אָנגעווענדט, כדי זיך צו דערוואַרטן אויף אים. דערנאָך, ווען עס קומט די אויסניכטערונג פון דער אָפּגענאַרטער האָפענונג, איז אָדער מען פאַר-לאָזט, אינגאַנצן פאַריאושט, דעם יידישן גלויבן, אָדער מען קערט זיך אום צוריק צו דעם „שולחן-ערוך“. דעמאָלט מאַכט מען נאָך געדיכטער די דראַטן פון דער שטאַלענער נעץ און מען ציט זי נאָך פעסטער איין אַרום זיך.

אויב אָבער דער גאַנצער גורל פון דעם פּאָלק ווערט אַזוי ענג צונויפֿ-געשמידט מיט דעם גלויבן אין אַן איבערנאַטירלעכער גאולה, מוז דאָס אַרויפלייגן אויך אַ צוואַנג אויף דעם יידישן געדאַנק, אַז ער זאָל זיך האַלטן אין געוויסע גרענעצן און ניט אַריבערשפּרייזן דעם „גדר“. די גרעסטע סכנה פאַר אים לויערט מצד יענע פרייע פּילאָסאָפּישע דענק־ריכטונגען, וואָס לייקענען די מעגלעכקייט פון וואונדער, — דער עיקר, יענע ריכטונגען, וואָס זיינען ענג פאַרבונדן מיט די נאַטור־וויסנשאַפטן און לייגן פיל וואָג אויף די נאַטור־געזעצן. עס פּרעגט זיך דעריבער, ווי האָט דער יידישער געדאַנק געפירט זיין חשבון מיט יענע ריכטונגען? ווי האָט ער זיי אויפֿ-גענומען און וואָס פאַר אַ ווירקונג האָבן זיי געהאַט אויף אים?

כדי צו פאַרענטפּערן אָט די פּראַגע האָט זיך געפּאָדערט אַ בעסערע באַקאַנטשאַפט מיט דער געשיכטע פון דער יידישער רעליגיעזער פּילאָסאָפּיע, אויב עס וואָלט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די יידישע רעליגיעזע פּילאָסאָפּיע, וואָס בלייבט אין די גרענעצן פון דער שולחן-ערוך־יידישקייט און פאַרטיי-דיקט זיי, קאָן דאָס דורכפירן אויך מיט אַ געדאַנקען־גאַנג, וואָס שליסט אויס דעם גלויבן אין וואונדער און אין אַן איבערנאַטירלעכן משיח, וואָלט דאָס דעמאָלט אפשר ניט אינגאַנצן דורכגעריסן די פריער געוואונענע רעזול-טאַטן, אָבער עס וואָלט זיכער אַרײַנגעטראָגן אַ ריס אין זיי, וואָס וואָלט פאַרלאַנגט אַ קאָמפּליצירטערע דערקלערונג פון דעם יידישן געשיכטלעכן גורל.

מיט די אַריגינעלע ווערק פון די יידישע דענקער בין איך ניט געווען באַקאַנט. נעמען זיך פאַר שטודירן זיי, איז געווען אַבסאָלוט אויסגעשלאָסן, סיי ווייל דאָס וואָלט מיך פאַרפירט צו ווייט, סיי ווייל מיר האָט דעמאָלט בכלל געפעלט אי די נייטיקע פּילאָסאָפּישע פאַרבילדונג, אי דער חשק צו פאַרנעמען זיך מיט טעאָלאָגישע און מעטאָפּיזישע פּראָבלעמען. דאָס איינ-ציקע, וואָס איך האָב געקאַנט טאָן איז — דורכנעמען יענע שטעלן ביי די יידישע היסטאָריקער (גרעטץ, יאַסט און גייגער), וואָס ריידן וועגן די יידישע פּילאָסאָפּן, זייערע ווערק, זייער געדאַנקען־גאַנג און די רעזולטאַטן פון זייער דענקען.

אָבער שוין דאָס אַליין איז באמת געווען גענוג, כדי אויפצוכאַפן די גרונט־שטריכן פון דער אַנטוויקלונג און יענע אידיאישע מאַטיוון, וואָס האָבן זי געטריבן אין דער אַדער יענער ריכטונג. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די גאַנצע יידישע רעליגיעזע פּילאָסאָפּיע איז טאַקע געווען באַשטרעבט אַפצואווענדן די געפאַר, וואָס האָט געלויערט אויף דער יידישער עקזיסטענץ מצד דעם פרייען געדאַנק און דעם גלויבן אין אומאַפּענדערלעכע נאַטור־געזעצן.

אַ פֿילאָסאָפֿישער קוקן אויף דער ייִדישער געשיכטע

אויב דער גאַנצער זין פון דעם ייִדישן, אַזוי־אַפּגעזונדערטן לעבן, איז דער גלויבן אין משיח; אויב דער דאָזיקער גלויבן האָט זיך, אַ דאַנק ריין־היסטאָרישע אומשטענדן, געקאָנט האַלטן נאָר אויף דעם גלויבן אין איבער־נאַטירלעכע וואונדער, האָב איך געהאַט אַ רעכט צו דערוואַרטן, אַז גראַד אין דער געשיכטע פון דעם פֿילאָסאָפֿישן געדאַנק ביים רעליגיעזן יידנטום וועט זיך געפֿינען דער אַנטשיידנדיקער באַווייז פאַר אַט דער זאַכלאַגע.

די קלאַרסטע און שאַרפּסטע פאַרמולירונג פון אַט דעם געדאַנק האָב איך ערשט אַ סך שפּעטער געפונען ביי דעם באמת גרויסן נאַציאָנאַל־ייִדישן דענקער און פּאָעט, יהודה הלוי. אין „ספר הכוזרי“ שרייבט ער: „אין אנו כמעלת המות, אלא כמעלת החולה הנשחף, אשר נתיאשו ממנו כל הרופאים והוא מצפה את תשועתו מצד המופת ושינוי המנהג“ (מיר זיינען ניט אין דער לאַגע פון אַ געשטאַרבּענעם, נאָר אין דער לאַגע פון אַ פיבערדיקן קראַנקן, פון וועמען עס האָבן זיך אַפּגעזאַגט אַלע דאָקטוירים, און ער דערוואַרט זיין הילף פון אַ וואונדער, פון אַן אַפּענדערונג אין די נאַטור־געזעצן).

דאָס איז פינקטלעך וואַרט פאַר וואַרט, ווי פאַר מיר האָט זיך אַפּגע־קלערט די לאַגע פונעם ייִדישן פּאַלק אין דער גאַנצער גלות־צייט ביז צו דעם טריאומף פונעם פרייען געדאַנק אין דעם סוף פון אַכצנטן יאָרהונדערט. נאָר ניט קענענדיק הלויס גלענצנדיקע פאַרמולירונג, האָב איך געשפּירט, אַז דער שליסל צו דעם ייִדישן פֿילאָסאָפֿישן געדאַנק און צו די גייסטיקע קאָמפּן, וואָס האָבן געברויזט אין אים, דאַרף געזוכט ווערן אין זיין שטעלונג צו די פּראַבלעמען פון נאַטור־געזעצן און וואונדער. אויף אַט די פּראַבלע־מען האָב איך קאַנצענטרירט מיין גאַנצן אויפּמערק, שטודירנדיק, לייִדער, נאָר יענעם מאַטעריאַל, וואָס האָט זיך געפונען ביי די ייִדישע היסטאָריקער. אַבער אויך פון יענעם, ווי איך ווייס איצטער, זייער אויבערפלעכלעכן מאַטע־ריאַל האָט קלאַר געלויכטן דער אינעווייניקסטער נאַציאָנאַל־פּסיכאָלאָגישער קאַנפּליקט, וואָס האָט געהערשט צווישן די אינטערעסן פון דעם ייִדישן יחיד,

וואָס האָט, ווי יעדער מענטש, געשטרעבט צו פרייהייט און גליק, און די אינטערעסן פון דעם גאַנצן יידישן פֿאָלק, וואָס האָט פון דעם יחיד געפֿאַ- דערט אָן אומגעהייער שטאַרקע זעלבסט-דיסציפּלין, צו גיין תּמיד איינגע- שפּאַנט אין דעם שולחן-ערוך וואָגן, צו טראָגן און אויסצושטיין אַלע פֿאַר- פּאָלונגען, צו גיין אויף מסירת-נפש פֿאַר דעם יידישן גלויבן, דער עיקר, כדי צו דערהאַלטן זיך, ווי אַ פֿאָלק, ביז משיח וועט קומען.

עס איז געוואָרן פֿאַרשטענדלעך, פֿאַרוואָס די באַנקראַטן פון די משיח- באַוועגונגען פלעגן פירן צו מאַסן-שמד; פֿאַרוואָס דער אַבסאָלוט-פּרייער געדאַנק האָט ניט געקאָנט האַבן קיין פּלאַץ אין דער יידישער גייסטיקער וועלט; פֿאַרוואָס די יידישע ראַציאָנאַלע רעליגיעזע פּילאָסאָפּיע, וואָס האָט געשטרעבט ווי עס איז צו פֿאַראייניקן דעם „שולחן-ערוך“ און דעם „וואונדער- גלויבן“ מיט דעם פּרייען פּילאָסאָפּישן פֿאַרשן, האָט געמוזט אָפּטרעטן איר פּלאַץ פֿאַר דער מיסטישער קבלה — יענעם וואַרעמען געדאַנקען-נעסט, אין וועלכן עס פלעגן אויסגעברייט ווערן אַלץ נייע און נייע האַפּענונגען אויף משיח און אַלץ נייע אַרומגעטן פֿאַר דעם גלויבן אין וואונדער; פֿאַרוואָס אַ טייל פּרייע גייסטער פלעגען אַריבער אין שמד און פֿאַרוואָס די אַקאָסטאַס און די ספּינאַזאַס פון דעם זיבעצנטן יאָרהונדערט האַבן געמוזט אַריינגעוואַרפֿן ווערן אין חרם, אַרויסגעשטויסן ווערן פון דעם יידישן פֿאָלק; זייער פּרייען געדאַנק האָט מען שוין ניט געקאָנט מוטושטש מאַכן מיט די רעליגיעז- פּילאָסאָפּישע פּשטלעך, אָדער פֿאַרשיכורן מיט דער קאַבאַליסטישער מיסטיק.

די גאַנצע גלות-געשיכטע ביז צום סוף פון דעם אַכצנטן יאָרהונדערט רוט אויף אַ „היסטאָרישער אידייען-פֿאַרבינדונג“ (איך האָב נאָך דעמאָלט אָט דעם אויסדרוק ניט געהאַט), אַז די יידישע נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ איז מעגלעך נאָר אין דער ספּעצע פון אַ רעליגיעזן וואונדער-גלויבן און אַז מיט דעם פּאָלן פון יענעם גלויבן, מוזן אויך אָפּגעליקנט ווערן די יידישע נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ און אַלע האַפּענונגען אויף דער באַפֿרייאַונג פון דעם יידישן פֿאָלק, ווי אַ פֿאָלק.

אַט דער פּאָל, דער באַנקראַט פון דעם וואונדער-גלויבן, טרעט טאַקע אַריין ביי דער יידישער מערב-איראָפּיאישער אינטעליגענציע אין דעם סוף פון דעם אַכצנטן יאָרהונדערט און עס ווערט תּיכף געבאַרן אַ נייע עפּאַכע אין דעם יידישן לעבן — די עפּאַכע פון דער אַסימילאַציע, אין וועל- כער מען זאָגט זיך אָפּ פון דער יידישער נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ און פון דער נאַציאָנאַלער באַפֿרייאַונג, כדי דער יידישער יחיד זאָל זיך קאַנען פּריי אויסלעבן אין דער מאַדערנער פּראָגרעסיווער וועלט.

פֿאַר די גרויסע מאַסן הערשט אָבער נאָר די ערשטע העלפט פון דער היסטאָרישער אידיען-פֿאַרבינדונג: דער גלויבן אין דעם נאַציאָנאַלן ווי-דער-אויפלעב, אין משיחן און אין וואונדער. די אַלטע רעליגיעזע יידישקייט האָט אַזוי אַרום געפונען איר היסטאָרישע באַרעכטיקונג פֿאַר דעם גאַנצן עבר פון אונדזער געשיכטע, פֿאַרלירנדיק דערביי איר באַרעכטיקונג פֿאַר אונדזער צייט.

ווי שטאַרק אָבער עס איז די מאַכט פון אַט דער היסטאָרישער אידיען-פֿאַרבינדונג אויך אין אונדזער צייט, האָב איך געזען אין דעם פֿאַקט, וואָס די פריידענקענדיקע יידישע אינטעליגענציע אין רוסלאַנד וואַרפט זיך אין די אַרעמס פון דער אַסימילאַציע, בעת די נאַציאָנאַל-געשטימטע „פֿאַלעס-טינאַפּילן“ (חובבי-ציון) פֿאַלן אונטער אַליץ מער און מער אונטער דער וויר-קונג פון דער רעאַקציאָנערער פֿרום-יידישער וועלט.

וואָס איז אָבער געווען די טרייבנדיקע קראַפֿט, וואָס האָט אונדז אַרויפֿ-געפירט אויף דעם וועג פון קאַמף פֿאַר דער אייגענער נאַציאָנאַלער עקזיס-טענץ? לאַמיר זיך דערמאָנען די פריערדיקע רעזולטאַטן פון מיין פֿאַרשונג. דאָס איז געווען ניט נאָר דער פשוטער ווילן צו אַ נאַציאָנאַלן זיין גלאַט אין דער וועלט אַרײַן. דאָס איז געווען אַ באַוואוסטזיין, אַז דאָס יידישע פֿאַלק האָט די מיטע צו פֿאַרווירקלעכן די סאַציאַל-עטישע אידעאַלן פון די נביאים. צוליב אַט די אידעאַלן האָבן די פירנדיקע גייסטער פון דעם פֿאַלק אויס-געפלאַכטן די שטאַלענע נעץ פון די דינים און מנהגים, לויט דעם „שולחן ערוך“. איז — וואו האַלט דאָס איצט מיט דעם באַוואוסטזיין פון יענע אידעאַלן?

עס מוז קאָנסטאַטירט ווערן, אַז זיי זיינען אינגאַנצן פֿאַרשוואונדן פון דעם יידישן עפנטלעכן באַוואוסטזיין. דאָס פֿאַלק, וואָס האָט די נביאישע בליקן אַנטוויקלט אין די אַרבעטאָרישע אידעאַלן פון די איסיים, איז, אַ דאַנק די עקאָנאָמישע אומשטענדן, פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ פֿאַראַזיטיש לעבן-דיקן האַנדלס-פֿאַלק, און דער „שולחן-ערוך“ איז פון אַ מיטל צו אַ צוועק פֿאַרוואַנדלט געוואָרן, לויט אַ באַקאַנטן פסיכאָלאָגישן געזעץ, אין אַ זעלבסט-שטענדיקן ציל.

איז—וואָס זאָל איצטער זיין? איצטער מוזן מיר איינזען די איינזייטיקייט און פֿאַלשקייט פון ביידע היפוכים: סיי פון דעם פֿרום-רעליגיעזן פעריאָד, סיי פון דעם אַסימילאַטאָריש-פֿראַגרעסיוון. דער פֿאַקט איז, אַז מיר האָבן זיך דערהאַלטן ווי אַ פֿאַלק. אונדזער עקזיסטענץ ווי אַ פֿאַלק איז אַ ניט-אַפֿצור-פֿרענגנדיקע רעאַליטעט. דער פֿאַקט איז אויך, אַז מיר מוזן, ווי אַלע אַנ-דערע פעלקער, אַרויף אויף דעם וועג פון אַן אַבסאָלוט-פֿרייער פֿראַגרעסיווער

אנטוויקלונג, ניט אויפגעבנדיק די אייגענע נאציאנאלע עקזיסטענץ. אבער דאס איז מעגלעך נאר דאן, ווען מיר וועלן אויפהערן צו זיין א האנדלס-פאלק און זיך איבערבויען ווי אן ארבעטאריש פאלק אין רוסלאנד גופא, א זאך וואס קאן דורכגעפירט ווערן, ווי איך האב דעמאלט געגלייבט, נאר מיט דעם טריאומף פון דעם סאציאליזם, ווייל די סאציאליסטישע געזעלשאפט וועט מאכן א סוף צו אלע ניט-ארבעטארישע באשעפטיקונגען. פאר אט דער צוקונפט דארף מען צוגרייטן אונדזער יידיש פאלק, ניט נאר אין דעם נאמען פון זיין פראגרעסיווער נאציאנאלער עקזיסטענץ, נאר אויך אין דעם נאמען פון דעם אינעווייניקסטן זין פון זיין עקזיסטענץ: אין דעם נאמען פון דער משיח-צייט. פון דער „מלכות שמים", לויט די סאציאל-עטישע איי-דעאלן פון די נביאים און די איסיים. אט די אויפגאבע דארף געמען אויף זיך די יידישע סאציאליסטישע אינטעליגענציע.

ס'איז אמת, אז זי, די יידישע סאציאליסטישע אינטעליגענציע, איז פיינטלעך צו דעם גאנצן יידישן עבר. אבער דאס איז דערפאר, ווייל ביז אהער האט מען געהאט א גאנץ פאלשן בליק אויף אונדזער געשיכטע און איר אינעווייניקסטן זין, ווייל די יידישע היסטאריקער פון דעם פראגרע-סיוואסימילאטארישן און אין דער זעלביקער צייט ברוזשואון פערראד זיינען ניט געווען ביכולת דורכצודרינגען מיט זייער פארשונג ביז צו איר אמתן תוך.

ס'איז אויך אמת, אז די איצטיקע סאציאליסטישע וועלט בכלל און די יידישע בפרט איז פרינציפעל פיינטלעך צו די פראבלעמען פון א נאציא-נאלער ווידערגעבורט. מען קוקט אויף יעדן נאציאנאליזם, ווי אויף א רעאקציאנערער דערשיינונג. דער מענטשלעכער פראגרעס, גלייבט מען, פאדערט די צונויפגינג פון אלע פעלקער אין איין אייגנארטיקער מענטש-הייט און פירט דערצו.

אבער — איז אט די שטעלונג פון דעם פראגרעסיוון געדאנק צום ענין „נאציאנאליטעט" א ריכטיקע? פון דעם ביסל, וואס איך האב גענאשט אין מיינע „נאציאנאלאגישע" שטודיען, האב איך שוין געהאט די אינטווי-ניקסטע איבערצייגונג, אז אזא שטעלונג איז דורכאויס פאלש. איך האב נאך ניט געהאט קיין ברעקל אונג, אז קארל מארקס, די הויפט-זייל פון דעם סאציאליסטישן בנין, האט גאנץ אנדערש פארשטאנען זיין אינטערנאציא-נאליזם. אויך אים האב איך חושד געווען, אז פאר אים איז אינטערנאציא-נאליזם די זעלביקע זאך, וואס קאסמאפאליטיזם. אבער איך האב שוין דעמאלט געשפירט, אז לויט דעם אינעווייניקסטן תוך פון דעם ענין, מיינט אינטערנאציאנאליזם — פעלקער-פארברידערונג, אבער בשום אופן ניט פעל-

קער-פארשווינדונג, פעלקער-צונויפגוס. אין דער זעלביקער צייט האָב איך
שוין אויך פארשטאנען, וואָס פאַר אַ קאַלאַסאַלע אַרבעט עס שטייט נאָך פאַר
פאַר מיר אין דעם שטודיום פון דער נאַציאָנאַליטעטן-פראַגע, ביז איך וועל
קאַנען באַגרינדן אויף אַן ערנסטן וויסנשאַפטלעכן אופן די ריכטיקייט פון
מיין בליק. וואָס זאָל אַבער דערווייל זיין מיט די רעזולטאַטן פון מיין אַרומ-
שווימען אין דעם ים פון דער יידישער געשיכטע?

איך שטודיר געשיכטע צו זיין אַ גוטער רעוואָלוציאָנער און ווער אַ גוטער ייד

ס'איז ניט געווען מיין ציל צו ווערן אַ „געלערנטער“ און צו באַ-
אַרבעטן וויסנשאַפטלעכע פּראָבלעמען, בעת איך בין געקומען קיין פע-
טערבורג שטודירן יידישע געשיכטע און דעם ענין „נאַציאָנאַליטעט“.
זינט איך האָב מיך פּונאַנדערגעזעגנט מיט מיין יוגנטלעכער „מוזע“ און
האָב מיך באַפּרייט פון שלמה זאַוולס (אַנסקיס) בליק, אַז מיין אַמפּלואַ
אין לעבן איז צו זיין אַ סאָציאַליסטישער און רעוואָלוציאָנערער „פּאַעט“,
האָב איך בכלל אויפּגעהערט צו קוקן אויף זיך, ווי אויף אַ שרייבער. גע-
שרייבן דעמאָלט האָב איך, אמת, אַ היפש ביסל, — און טאַקע אין רוסיש,
— אָבער נאָר צוליב דער נויט, אַליין קלאַר צו ווערן אין דעם אַדער
יענעם ענין. איך האָב געוואוסט, אַז איך וועל דאַרפן היפש לערן באַנצן
די פען אין רוסיש — אין דעם קאַמף אַנטקעגן אונדזער סאָציאַליסטישער
אינטעליגענציע — און אין יידיש, כדי צו פאַרטיידיקן ביי דעם יידישן
פאָלק די אידעאלן פון דעם סאָציאַליזם און פון דעם רוסישן באַפּרייאַונגס-
קאַמף. אָבער אַט די אַרטן שרייבן וואָלטן געווען נאָר צייטווייליקע און
זייטיקע זאַכן, וואָס זיינען ניט פאַרבונדן מיט דעם עצם פון מיין אַרבעט.

מיט מיינע שטודיען אין דער פעטערבורגער ביבליאָטעק האָב איך
ניט געהאַט קיין אַנדער ציל אין אויג, ווי נאָר „אונטערזושמידן זיך“
פאַר דעם נאָר-וואָס דערמאָנטן קאַמף מיט דער יידישער אינטעליגענציע.
די אַרבעטן אויף דער יידישער געשיכטע האָבן מיר אָבער געבראַכט אַ
סך מער איידער איך האָב געקאַנט דערוואַרטן. אין דער ערשטער ליניע,
איז אין מיינע אויגן שטאַרק אויסגעוואַקסן די חשיבות פון דער אַלטער,
פרום-יידישער וועלט. איך האָב כמעט ווי ניט געגלייבט מיינע אייגענע
אויגן. אַט דאָס איז די וועלט, וועלכע די אַפיקורסישע אינטעליגענציע
האַט אַזוי אומברחמנותדיק באַגאַסן מיט איר גאַליקן אַדער לוסטיקן
שפּאַט ? אַזעלכע אינטענסיווע און רייכהאַלטיקע גייסטיקע קאַמפּן! אַזעל-
כע וויכטיקע פּראָגן פון אַ מענטשלעכן און אַ געזעלשאַפטלעכן לעבן!

אַזאַ שוואונג און אַזאַ הייך פון דערגרייכונגען! און אין דער זעלביקער צייט אַזאַ טראַגישער גורל אין דעם היסטאָרישן לעבן און — אַזאַ ירידה פון דער הויכער הייך אין אַזאַ שפּלער נידער!

פריער אין מיין „יידישקייט“, — אויף וויפיל זי האָט זיך געדאַרפט פאַרענטפערן פאַרן שכל, — געווען געבויט אויף דעם דאָוראָווישן מאַך־ראַלישן חוב, צו דיגען דעם פּאַלק; אין מיין פּאַץ — אויף דעם חוב צוצופירן זיינע מאַסן צו דער אַלמענטשלעכער קולטור. איצטער איז אין מיר אויסגעוואַקסן אַ נייער סטימוז פאַר מיין יידישן זיין: איך האָב מיך גענומען פילן איינס מיט מיין פּאַלק, סאַלידאַריש מיט זיין גאַנצן גורל אויף דער וועלט, מיט זיין עבר, הווה און עתיד. איך בין נאָר אַ טיילכל פון און אין זיין לעבעדיקן אַרגאַניזם.

האַלב־אומבאַוואוסטזיניק פלעג איך מיך אַליין אַריינפאַסן אין דעם לעבן פון זיינע פאַרשיידענע היסטאָרישע פעריאָדן און נעמען אַן אַנטייל, ווי אַ פּראַגרעסיווער מענטש, אין זיינע אינעווייניקסטע און דרויסנדלעכע קאַמפּן, — ספּעציעל, ווען איך בין געווען אַריינגעטאַן אין דער צייט פון דעם בית־שני ביז צו הריסת ביתר. מיט וועמען וואָלט איך געהאַלטן? האָב איך מיך אַמאַל געפרעגט, איבערבליקנדיק יענע צייט.

און מערקווירדיק! עס פּדעגט אַלע מאַץ אויסקומען אַזוי, אַז מיינע סימפּאַטיעס פלעגן געהערן גראַד צו יענע ריכטונגען און פאַרטייען, וועלכע די אַפּיציעלע היסטאָריקער פלעגן אַדער שאַרף פאַרמשפּטן, אַדער שטעלן אויף דעם צווייטן פּלאַץ אין חשיבות, לגבי זייער צד שכנגד, אַדער באַ־טראַכטן מיט אַ ביטויל־קוק פון אויבן־אַראַפּ. אַזוי בין איך געווען פאַר די בית־שני אַנטקעגן די בית־הלל; פאַר די אייסיס אַנטקעגן די פרושים און די צדוקים; פאַר די ערשטע יידן־קריסטן אַנטקעגן דעם אַפּאָסטאָל פּאַול; פאַר די זעלעטן אין קאַמף אַנטקעגן רויס, איך וואָלט זיכער גע־קעמפט אונטער דער אַנפירערשאַפט פון דעם איסימישן גענעראַל. און אין דער צייט פון ר' עקיבא בין איך אינאיינעם מיט אים פון אַן „עם־הארץ“, אַ ביטערער פיינט פון די פרושים, געוואָרן אַ הייסער אָנהענגער פון דער תנאימשער געזעצגעבונג.

ס'קאָן זיין, אַז אין אַט די טרוימערישע אינטראַ־יעקציעס פון מיין אייגענעם, „איך“ אין דער יידישער פאַרגאַנגענהייט האָבן זיך אויסגעלעבט די לעצטע שיריים פון מיינע בעל־עטריסטישע נייגונגען. על־כ־פּנים האָבן מיינע היסטאָרישע שטודיען באַשאַפן פאַר מיר אַ בליק אויף דער יידישער געשיכטע, וואָס האָט זי אַוועקגעשטעלט אין אַ גאַנץ אַנדער פּערספּעקטיווע, איידער די אַנגענומענע און הערשנדיקע ביי די היסטאָריקער און דעם

גרויסן עולם, — א פערספעקטיווע, וואָס שטעלט אַוועק אַ פּאַזיטיוון צייכן דאָרטן, וואו עס שטייט אַ נעגאַטיווער און וויצע ווערסאַ; אַ פּערס־פעקטיווע, וואָס פּאַסט אויף דעם גאַנצן עבר, ווי אַן איינהייטלעך געשען, און דרינגט אַרויס פון דעם עבר נייע אויפגאַבן פאַר אונדזער געשיכט־לעכן לעבן, וועגן וועלכע קיינער טראַכט ניט.

שוין דאָס אַליין האָט באַרעכטיקט, איך זאָל די געפונענע רעזולטאַטן ניט האַלטן ביי זיך, ווי כּל־זיין, וואָס איך וועל עס ווען עס איז באַנוצן, נאָר זיי פאַרעפנטלעכן. דאָס וואָלט געווען אַ רעהאַביליטאַציע פון יענע ריכטונגען און פאַרטייען, וואָס זיינען אומגערעכטערהייט אַוועקגעשטעלט געוואָרן אין אַ פּאַלשן לייכט און אָפּשאַץ; אַזוי אַרום, אויך אַ רעהאַבילי־טאַציע, אַ מין זעלבסט־פּאַרטידיקונג פון מיין אייגענעם דורות־לאַנגן היס־טאָרישן „איך“. דערצו איז ערגעץ־וואו געווען דער האַלב־באַוואוסטזיניקער גלויבן, אַז אויב די יידישע סאַציאַליסטישע אינטעליגענציע, — אַט די, צו וועלכער איך געהער און אינאיינעם מיט וועלכער מיר זיינען אַ טייל פון דעם יידישן פּאַלק, — וואָלט אויך גענומען קוקן אויף דעם יידישן עבר מיט מיינע אויגן, וואָלט אויך פאַר זיי געלעגן קלאַר יענער וועג, אויף וועלכן מיר דאַרפן אַרויף.

דאָס זיינען געווען ריי־סוביעקטיווע האַלב־טונקעלע מאַטיוון פאַר מיין באַשלוס, איבערצורייסן די היסטאָרישע שטודיען, לאַזן דערווייל אַן אַ זייט די נאָך ניט אויסגעפאַרשטע נאַציאָנאַליטעטן־פּראַגע און נעמען זיך פאַר דער שריפטלעכער באַאַרבעטונג פון די געפונענע רעזולטאַטן. קלאַר און באַוואוסטזיניק איז אָבער געשטאַנען פאַר מיר דער חוב מיטצוטיילן דער „מיטוועלט“ אַ נייעם אויסגעפונענעם ריי־אַביעקטיוון און וויכטיקן אמת.

איך האָב אויפגעהערט צו גיין אין דער ביבליאָטעק, פלעג גיין צו די לייכאַווסקיס נאָר אין די אָונטן (אויך ניט אַלע) און אין די שבתים; איך האָב מיך געשפייזט אין דער היים כּמעט ווי נאָר מיט טיי, ברויט און ווייסן קעז. צוגעשמידט בין איך געזעסן ביים טיש מיט די טאַג־ביכער, נאָטיצן און ציטאַטן אויף אים, — ווי אויך מיט דעם דאָס רוב „זינגענדיקן“ סאַמאָואַר, וואָס האָט אויף אים ניט געפּעלט, — און האָב געשריבן — געשריבן אונטער דעם דינעם, שטילן ניגונדל פון זיין געזאַנג.

עס האָט זיך אָבער אויך געזונגען אויף דער נשמה האַפּערדיק און שבת־קודשדיק: געבענטשטע טעג פון ערשטן יוגנטלעכן שאַפן!

אָט בין איך שוין ביים לעצטן קאָפיטל, ביי דער קעגנוואָרט, די פּאָגראַמען, דער „חיבת-ציון“, — אָט דער „אבי אבות הטומאה“ פון אונדזער צייט, ווי איך האָב דעמאָלט געטראַכט. ניט קוקנדיק דערויף, וואָס איך האָב די אומפאַרמיידלעכקייט פון דער פּאָלעסטינאַפּילישער באַוועגונג אַרויס-געבראַכט פון אונדזער גאַנצן היסטאָרישן געשען, האָב איך ניט געקאָנט אונטערדריקן מיין צאָרן און פּראָטעסט אַנטקעגן איר. דעם לעצטן קאָפּיטל האָב איך כמעט אינגאַנצן איבערגעשריבן פון יענעם מאַנוסקריפּט, וואָס איך האָב אין ריגע פּאַרגעלייענט פאַר מיין פּאַטער און דעם ציוניס-טישן משכיל, קאַפּלאַן („זק“).

פּאַרטיק! דאָס לעצטע פינטל אַוועקגעשטעלט. אויף מאַרגן האָב איך מיך גענומען איבערקוקן דעם מאַנוסקריפּט. ס'איז כמעט גאַרניט געווען וואָס צו פאַרריכטן, נאָר אַ היפש ביסל אויף אַרויסצואוואַרפן. דער גאַנצער מאַטעריאַל האָט זיך פּייכט איינגעטיילט אין קאַפיטלען און פּאַ-ראַגראַפן.

ווי אַ נאָמען געבן? לויט מיינע דעמאָלטיקע באַגריפן, אַז די גע-שיכטס-פּילאָסאָפּיע האָט צו איר צוועק, אויפצודעקן די טרייבנדיקע פּאַרבאַרגענע קרעפטן פון אַ געשיכטלעכן פּראָצעס, האָט זיך מיר געדאַכט, אַז מיין שריפט שטעלט מיט זיך פאַר ניט קיין קלענערע זאַך, ווי די „פּילאָסאָפּיע פון דער יידישער געשיכטע“. על-כּל-פּנים קאָן איך זי מיט גוטן רעכט אָנרופן: „צו דער פּילאָסאָפּיע פון דער געשיכטע פון דעם יידישן פּאַלק“. ס'הייסט — אַ צושטייער צו איר, און אזוי האָב איך זי טאַקע אַ נאָמען געגעבן: „ק' פּילאָסאָפּיאַ איסטאָריאַ יעוורייסקאַוואַ נאַראַדאַ“.

איצטער — וואָס טוט מען מיט דעם מאַנוסקריפּט? געוואָלט האָט זיך מיר איבערלייענען אים פאַר וועמען עס איז אַ קאָמפּעטענטן מענטשן, אָבער עס איז מיר דעמאָלט קיינער פון מיינע באַקאַנטע ניט אַרויף אויפן זין, וועמענס מיינונג און אורטייל איך וואָלט געקאָנט שעצן. דער אַלטער ראַבינאַוויטש פונעם „רוסקי יעוורי“ וואָרט דאָס אוודאי ניט גע-קאָנט זיין. אפשר די רעדאַקציע פון דעם „וואַסכאַד“? ביי מיין גאַנצער אַנטיפּאַטיע צו דער אָפּיציעלער רוסיש-יידישער פּרעסע, האָבן דאָך דער „וואַסכאַד“ און זיין רעדאַקציע געמוזט באַטראַכט ווערן, ווי די איינציקע קאָמפּעטענטע אינסטאַנץ, צו וועלכער איך קאָן זיך ווענדן, און אויב די אַרבעט וועט דאָרטן געפּעלן ווערן, איז דאָך טאַקע ניט אויסגעשלאָסן זי זאָל זיך דרוקן אין דעם „וואַסכאַדס“ חדשים-ביכלעך.

אַ סך שפּעטער, ווען מיין ערשטע שריפט איז שוין געדרוקט, און דער „סיעווערני וויעסטניק“ — די בעסטע רוסישע חודש-שריפט, — האָט געגעבן

אויף איר אַ גאַנץ גינסטיקע רעצענזיע, פלעג איך אָפט פרעגן, דענקענדיק
 וועגן יענער צייט: פאַרוואָס איז מיר דעמאָלט גאָר אויפן זינען ניט אַרויפ־
 געקומען, צו שיקן דעם מאָנוסקריפט אין דעם „סיעווערני וויעסטניק“,
 דעם „זשורנאַל“ פון יענער ריכטונג אין דער רוסישער עפנטלעכקייט,
 צו וועלכער איך האָב געהאַט אַ רעכט מיך צוצורעכענען, דעם זשורנאַל,
 וואָס איר הויפט־רעדאַקטאָר און טאָן־געבער איז געווען ניקאָלאַי מיכאַי־
 לאַווסקי, דער וויכטיקסטער פון אַלע מיינע דעמאָלטיקע „ראַבייאַים“?
 עס האָבן זיך ביי מיר איינגעשטעלט צוויי ענטפערס אויף דער פראַגע,
 וועלכע איך באַטראַכט פאַר ריכטיק. קודם בין איך, — פאַר דער צייט פון
 מיין זיך אינגאַנצן אַריינטאָן אין דער יידישער געשיכטע און פון אויס־
 אַרבעטן דעם מאָנוסקריפט, — אַזוי אָפגעפרעמדט געוואָרן פון דער ניט־
 יידישער וועלט, אַז קיין זאַך, וואָס האָט ניט קיין שייכות צו ייִדן, האָט זיך
 ניט געקאָנט צונויפקייטלעך מיט די געדאַנקען וועגן אַט דער יידישער
 אַרבעט מיינער און — ממילא — גאָר ניט געקאָנט אַרויפשווימען אין באַ־
 וואוסטזיין.

און ס'איז געווען נאָך אַ טעם. מיכאַילאָווסקין האָב איך דעמאָלט ממש
 פאַרהייליקט, ווי אַ חסיד זיין רבין. דער זשורנאַל „סיעווערני וויעסטניק“,
 הגם אַ סך אַ סך אַ „מאַטאָוער“ אין פאַרגלייך מיט די גלענצנדיקע „אַטיע־
 טשעסטווענניאַ זאַפּיסקי“, וועלכע די מיניסטערן האָבן דערוואָרן, — איז
 פאַרט געווען דער היכל, אין וועלכן עס האָבן זיך אויפגעהיט מיינע גייסטיקע
 הייליקייטן. אויף מיכאַילאָווסקין און אַט דעם זשורנאַל האָב איך געקוקט
 פון אונטן אַרויף. אפילו ווען איך וואָלט אַ טראַכט געטאָן וועגן אים אין פאַר־
 בינדונג מיט מיין שריפט, וואָלט איך זיך אליין אויסגעזידלט: ווי קום איך
 אַהין?

איז ביי מיר געבליבן — גיין צו אַדאַלף לאַנדוי פון דעם „וואַסכאָד“.

צווישן אַסימילאַטאָרישער יידישער אינטעליגענץ אין דער אַמאָליקער רוסלאַנד

פון מיין באַזוך אין דער רעדאַקציע „וואַסכאַד“, וואוהין איך בין גע-
קומען מיט מיין מאַנוסקריפט. שטייט איצטער קלאַר אין זיכרון אַזאַ סצענע:
אין אַ לאַנגן שמאַלן צימער, לעבן אַ טיש, אַ באַדעקטן מיט צייטונגען, וואָס
פאַרנעמט די גאַנצע לענג, שטייט דער רעדאַקטאָר, אַדאַלף לאַנדוי, אַ הויכער
בלאַנדין מיט לאַנגע וואַנצעס און אַ רייכער, טונקל-גרויער שעוועלירער.
ער האַלט מיין חיבור אין דער האַנט, און איך שטיי אַנטקעגן אים.
לויט דעם זיכרון, בין איך גלייך פון דרויסן אַריין אין אַט דעם קאַלטן
ניט-מעבלירטן חדר. אָבער דאָס איז זיכער אַ טעות פון דעם זיכרון. מסתמא
האַט מען מיך דורך אַנדערע חדרים אַריינגעפירט אַהין.
לאַנדוי האַט אַ לענגערע צייט געבלעטערט דעם כתב־יד, זיך אָפּ-
געשטעלט אויף איינצעלנע זייטלעך, און לסוף איבערגעריסן דאָס טיפע
שווייגן.

— גייגער... גייגער... — האַט ער גערעדט ווי פאַר זיך — דאָס איז
צו ראַדיקאַל פאַרן „וואַסכאַד“.

גייגער איז דער נאָמען פון אַ יידישן היסטאָריקער און אַ באַרימטן
פירער אין דער יידישער רעפּאָרם-באַוועגונג. איך האָב אים אַ היפשע
פאַר מאַל ציטירט אין מיינע ווערק, אָבער זיכער ניט אין רעליגיעזע ענינים.
ציטירט האָב איך אים, ווי נאָך אַ סך אַנדערע היסטאָריקער, נאָר ווי אַ
רעפּערענץ פאַר אַ געוויסן היסטאָרישן פאַקט אָדער פאַר אַ געוויסן אורטייל
איבער אַ פּערזאָן, אָדער אַ גייסטיקער לאַגע אין אַט דער אָדער יענער צייט.
אַז ער ווערט פון וועמען-עס-איז באַטראַכט פאַר אַ „ראַדיקאַל“ אין אַ וועלכן-
עס-איז פּרט, האָב איך דעמאָלט ניט געוואוסט. מיט גייגערס „אורשפרונג
דער ביבעל“, וואו ער לייקנט „תורה מן השמים“ — אַ גוטע אַרבעט אין
ביבל־קריטיק — בין איך נאָך דעמאָלט ניט געווען באַקאַנט. הרכבי האַט
דאָס ווערק ניט פאַרשריבן אין זיינע „רעצעפּטן“ פאַר מיין אַרבעט. לאַנדויס
צונויפפאַרן „ראַדיקאַליזם“ מיט יענעם היסטאָריקער האַט מיך פשוט פאַר-
חידושט.

— וואו האָט איר גענומען גייגערן? — האָט ער זיך געווענדט צו מיר. דערצייל איך אים, אָ געאַרבעט האָב איך אין דער ביבליאָטעק, מיט הרכביס הילף, און אָ גייגערס ווערק זיינען געווען פאַרשריבן אין הרכביס ביבליאָגראַפֿיע פאַר מיר.

— איז דאָך אויסגעצייכנט! — האָט לאַנדוי אַרויסגערעדט אויפמונטערנ-דיק. — בעט הרכבין אַנשרייבן נאָר אַ פאַר ווערטער, אָ ער האַלט אייער שריפט פאַר ראוי געדרוקט צו ווערן אין „וואַסכאָד“, און איך וועל זי אויפ-געמען.

איז מיר אויך געוואָרן פריילעך אויפן האַרצן, און אין אַט דער געהוי-בענער, האַפענונגפולער שטימונג בין איך גלייך אַוועק צו הרכבין. מיט אַט דעם גרויסן יידישן געלערנטן האָב איך מיך שוין אַ לאַנגע צייט ניט געזען, זינט איך האָב מיך אויפגעעהערט צו נייטיקן אין זיינע ביבליאָגראַפֿישע בקיאות. דאָס מאָל האָט ער מיך אויפגענומען זייער קאַלט. איך האָב אים געזאָגט צוליב וואָס איך בין געקומען. הרכבי האָט זיך פאַרחידושט.

— פאַרן „וואַסכאָד“ — „צו ראַדיקאַל“? אָ „זיי“ ריידן דאָך דאָרטן אויף גאַט, אויף משיחן און אויף „ננתקא“! — האָט ער גערעדט פאַרביטערט. אַפילו אַריינבליקן האָט ער ניט געוואָלט אין דעם מאַנוסקריפט.

— צו וואָס? — האָט ער אַ פּרעג געטאָן מיט אַזאַ טאָן, ווי ער וואָלט געוואָלט זאָגן: „מה לי ולך?“

איך ווייס איצטער ניט, צי זיין אַפּזאָג האָט אויסגעדריקט אָן אידייאישן אַפּשטויס, אָדער פשוט דעם אומוילן צו באַברען זיך מיט חיבורים פון מאַלע-וועמען. דעמאָלט אָבער האָב איך אין דעם אַפּזאָג געפילט אַ דירעקט פיינטלעכע שטימונג צו אַ מענטשן, וואָס איז שוין „אפילו“, פאַרן „וואַסכאָד“ — „צו ראַדיקאַל“.

מיט אַ שווערן געמיט האָב איך מיך גענומען שלעפּן אַהיים. באַלד איז אָבער ווי אַ בליץ דורכגעפּלויגן אין קאָפּ דער נאַמען: סלאַנימסקי! ביז אַהער איז זיין נאַמען ביי מיר ניט געווען פאַרבונדן מיט יידישע ענינים. וואָס הרכבי איז פאַר מיר געווען פאַר דער יידישער געשיכטע, דאָס איז סלאַנימסקי געווען פאַר דער וויסנשאַפטלעכער פאַרשונג וועגן דעם נאַציאָ-נאַליטעטן-פּראַבלעם: דער אַריינפירער און וועגווייזער, וואו וואָס צו זוכן. דאָס האָט ער פון מיר פאַרלאַנגט, איך זאָל גוט דורכנעמען: (1) קלעמס קול-טור-געשיכטע (א שלל מיט בענד!); (2) ווייטצעס „אַנטראַפּאָלאָגיע דער נאַטור-פּעלקער“ און דער עיקר (3) באַסטיאַנס „דער מענטש אין דער גע-שיכטע“. ווייל נאָר ווען מען איז באַקאַנט מיט דעם פּאַקטישן מאַטעריאַל,

וועלכן אט די געלערנטע האָבן צונויפגעזאָמלט, באַאַרבעט, קלאַסיפֿיצירט און באַלויכטן קאָן מען געווינען אַ מער אַדער ווייניקער וויסנשאַפֿטלעכן באַגריף וועגן די ענינים: „פּאַלק“, „מענטשהייט“ און „מענטשלעכע קולטור“.

סלאַנימסקי האָט אויך ניט איינגעשטימט מיט מיר, אַז יידן זיינען אַ פּאַלק און אַז אויך אונדזער יידישע פּראַגע דאָרף באַהאַנדלט ווערן אין דעם ליכט פֿון דער נאַציאָנאַליטעטן-פּראַגע. ער איז געווען זיכער, אַז אַ פּאַרטיפּטער שטודירן פֿון דעם אויבנדערמאָנטן מאַטעריאַל מוז אַפּגראַבן יעדן גרונט פּאַר באַטראַכטן די איצטיקע יידן ווי אַ נאַציע.

יענעם מאַטעריאַל האָב איך דעמאָלט נאָך ניט געהאַט דורכגענומען, אָבער מיר האָט זיך געדוכט, אַז דער אינעווייניקסטער זין פֿון דער יידישער געשיכטע, ווי ער האָט זיך פּאַר מיר אַנטפלעקט און ווי איך האָב אים אַרויס-געבראַכט אין מיין שריפט, איז אויך אַ היפשער אַרגומענט לטובת דער יידישער „נאַציאָנאַלישקייט“. עס האָט זיך מיר געוואָלט וויסן, וואָס סלאַנימסקי האָט צו זאָגן דערויף און וואָס ער האָלט בכלל וועגן דעם מהות פֿון מיין אַרבעט.

איך האָב אים געבראַכט דעם מאַנוסקריפט, דערציילט מיין דערפאַ-רונג מיט דעם „וואַסכאָד“, און אין אַ פּאַר טעג אַרום בין איך געקומען הערן זיין מיינונג. אַז די טענדענץ פֿון דער אַרבעט וועט אים ניט געפעלן, דאָס האָב איך געקאָנט לכתחילה וויסן. די שריפט האָט געטראָגן קלאַרע סימנים, ערשטנס, פֿון אַ נאַציאָנאַל-געשטימטן יידן, און צווייטנס, פֿון אַ ראַדיקאַלן סאַציאַליסט. אָבער אין אַ שריפט זיינען תמיד פּאַראַן נאָך עפעס אַנדערע זאַכן, אַ חוץ טענדענץ. און גראַד וועגן די „אַנדערע זאַכן“ וואָלט איך מיך גריי-לעך געקאָנט פּאַרלאָזן אויף סלאַנימסקיס אַפּשאַץ.

טאַקע ניט מיט קיין קליין האַרצקלאַפעניש בין איך דאָס מאַל ווידער געגאַנגען צו אים, אויסהערן זיין גור-דין.

סלאַנימסקי האָט קיין איין וואָרט ניט געלאָזט פּאַלן וועגן דעם ווערט אַדער אומווערט פֿון דער גאַנצער אַרבעט. אָבער גראַד זיינע קריטישע באַמערקונגען וועגן איינצלנע שטעלן האָבן מיר באַוויזן, אַז ער נעמט זי ערנסט. און דאָס איז פּאַר מיר געווען גענוג. שוין וועגן דעם נאָמען, וואָס איך האָב געגעבן דער שריפט, האָט ער געמאַכט אַן ערנסטע באַמערקונג. די שריפט האָט זיך ביי מיר גערופן: „צו דער געשיכטס-פּילאָסאָפּיע פֿון דעם יידישן פּאַלק“. אַט דער טיטל איז, לויט זיין מיינונג, געווען צו פרע-טענציעז. ניט אַלע פּאַרשטייען „פּילאָסאָפּיע פֿון געשיכטע“, ווי איך טו דאָס. דער ליענער וועט, לויט דעם טיטל, דערוואָרטן אַ סך מער און אויך

עפעס אַנדערש, איידער וואָס איך גיב. איז בעסער געבן אַ נאַמען, וואָס שטימט מיט דער זאַך.

— דאָס זיינען, דער עיקר, געדאַנקען. איז — לאַמיר דאָס אַ נאַמען געבן: „מיסלי אָב איסטאַריטשעסקיך סודבאַך יעוורעיסטוואַ“! („געדאַנקען וועגן די היסטאָרישע שיקזאַלן פון דער יידנשאַפֿט“).

און אויך, וואָס „יידנשאַפֿט“ איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אַנשטאַט „יידיש פּאַלק“, האָט געהאַט זיין טעם דערין, וואָס „יידנשאַפֿט“ איז אַ נייטראַלער טערמין, וואָס ליגט מחוץ פון דעם טעאָרעטישן סיכסוך, צי יידן זיינען אַ רעליגיעזע געמיינדע אָדער אַ „נאַציאָנאַליטעט“.

קיין פּרינציפּיעלע איינווענדונגען אויף דעם טעקסט גופא האָט סלאַ-נימסקי ניט געמאַכט. איך געדענק איצט ניט, צי איך האָב אים געבעטן, ער זאָל זיך משתדל זיין, אָז דער מאַנסקריפֿט זאָל אויפגענומען ווערן אין דעם „וועסטניק יעווראָפּי“, וואו ער איז געווען איינער פון די וויכטיקסטע מיטאַרבעטער, אויב ניט פון די רעדאַקטאָרן. איך געדענק אָבער, אָז עס איז יאָ געווען אַ רייד וועגן דעם. מסתמא האָט ער, דער טאַקטישער, אויסערסט קלוגער און צוגעלאָזטער „דזשענטלמען“, אויס דער אייגענער איניציאַטיווע, געלאָזט פּאַלן די באַמערקונג, אָז דער „וועסטניק יעווראָפּי“ וואָלט אַזאַ זאַך געקאָנט דרוקן, ווען דאָס וואָלט ניט געווען אויף אַזאַ ספּעציעלער טעמע. דערפאַר געדענק איך זיין פאַרויכערונג, אָז אויב דאָס וואָלט אַרויס ווי אַ בוך, וואָלט דער זשורנאַל זיכער גענומען קענטעניש פון אים „אַטמייעטי יעיָאָ פּאַיאָולעניע“). (ס'איז טאַקע שפּעטער געווען אין אים אַ רעצענזיע).

אַזוי אַרום איז אַרויפגעשוואומען דער געדאַנק פון אַפּדרוקן עס ווי אַ באַזונדער בוך. אָבער דאָס איז ווידער געווען פאַרבונדן מיט אומזיכער-קייטן. די שריפֿט האָט געהאַלטן ווייניקער פון צוואַנציק דרוק-בויגן און האָט דעריבער פּריער געמוזט דורכגיין די צענזור. קיין פּאַליטישע אַפּיקורסותן זיינען אין דעם ווערק ניט געווען. אויך ניט קיין סאַציאַלע, אָבער אין דעם לעצטן פּרט איז די טענדענץ פון דער שריפֿט געווען אַ גאַנץ קלאַרע; ווי קלאַר עס איז אויך געווען דער אַנטי-בורזשוואַזער גייסט, וואָס האָט געהערשט אין איר. דערצו האָט דער בליק אויף ישו דעם נוצרי, ווי אויף אַ נאַציאָנאַלן און אַ סאַציאַלן משיח פון דעם יידישן פּאַלק, זיכער ניט געשטימט מיט דער הערשנדיקער אַרטאָדאָקס-קירכלעכער טעאָלאָגיע. ווער קען פאַראויסזען די משוגענע גענג פון דעם רוסישן צענזור-דעפּאַרטאַמענט? וועט ער דאָס דורכ-לאָזן? אָדער ער וועט דאָס גאַר אַריבערשיקן אין דעם „הייליקן סינאָד“?

עס איז נייטיק געווען נאָכאַמאַל איבערצוקוקן דעם טעקסט פון אַ ריין „צענזוראַלן“ שטאַנדפּונקט, און דאָס איז מיר גאַר ניט געווען צום האַרצן.

אַהיים פון סלאַנימסקין בין איך געגאַנגען מיט זייער געמישטע געפילן :
 אי זוניקע, אי היפש טרויעריקע. פון מיין אַרבעט אין פעטערבורג אין,
 אומדערוואַרט פאַר מיר, אַרויסגעשפרונגען אַ „חיבור“. איך האָב דאָס ניט
 געהאַט אין זינען. בעת דער אַרבעט האָט מיך אינטערעסירט אין דער ער-
 שטענער ליניע דער ענין גופא : „ווי איז „דאָס“ געווען ? און פאַרוואָס איז „דאָס“
 געווען אַזוי און ניט אַנדערש אין דער אַדער יענער צייט ?“ אין דער צוויי-
 טער ליניע איז געשטאַנען יענער אינטערעס, וואָס האָט מיך לכתחילה גע-
 טריבן צו דער אַרבעט : דער פאַרלאַנג צו זיין גוט באַוואַפנט אין דעם קאַמף
 אַנטקעגן דער יידיש-סאַציאַליסטישער אינטעליגענציע, אַנטקעגן איר גאַנצער
 אַסימילאַטאָרישער אידעאָלאָגיע און אַנטקעגן איר אינדיפערענטיזם צו דעם
 גורל פון אונדזער פּאָלק. אויב שוין שרייבן, האָב איך נאָר געוואַלט שרייבן
 „אונטערטריש“, אין דער אומלעגאַלער ליטעראַטור, וואו איך וואַלט גע-
 קאַנט ריידן קלאַרע דיבורים און ניט מיט רמזים און פאַרשטעלטע אַנצוו-
 הערענישן.

לטוף : וואָס איז דער רעזולטאַט פון מיין אַרבעט ? וועגן זיין באַוואַפנט,
 ווי דער סדר איז, פאַר דעם קאַמף קאָן גאָר קיין רייד ניט זיין. די טעאָרע-
 טישע הויפט-פעסטונג פון דעם קעגנער, וואָס דאַרף צעשטערט ווערן, קאָן
 אין דער שריפט אפילו ניט באַלאַגערט ווערן : דאָס איז דער פעסט איינ-
 געוואָרצלטער בליק, אַז יעדער נאַציאָנאַליזם איז אַ סתירה צו די פּאָדערונ-
 גען פון דעם אַלמענטשלעכן פּראַגרעס בכלל, צו דעם סאַציאַליזם בפרט. און
 על-כל-פנים, אַז צו אונדז יידן האָט דער גאַנצער ענין גאָר קיין ברעקל
 שייכות ניט, ווייל מיר זיינען גאָר ניט קיין פּאָלק.

וואָס גיט מיין שריפט אין אַט דעם פרט ? גאַרנישט ! די שריפט
 פאַרענדיקט זיך מיט דער בפירושער דערקלערונג, אַז די פּראַגע וועגן
 די שייכותן צווישן „פּראַגרעס“ און „נאַציאָנאַליטעט“ פאַרט אַרויס פון
 אירע ראַמען, מוז געלאָזט ווערן אָפן. און פון סלאַנימסקיס באַמער-
 קונגען, נאָכדעם ווי ער איז שוין באַקאַנט געוואָרן מיט דעם גאַנצן גאַנג
 פון דער יידישער געשיכטע, ווי איך זע אים, האָב איך געקאַנט אַרויס-
 דרינגען קלאַר, אַז ער איז גאָר ניט צופרידן, מען זאָל נאָכאַמאָל די פּראַגע
 עפענען ; לפחות ניט בנוגע אונדז, יידן.

„געדאַנקען וועגן די שיקזאַלן פון דער יידנשאַפּט !“ ווער דאַרף זיי,
 די געדאַנקען, אויב מען דאַרף ניט האָבן די גאַנצע „יידנשאַפּט“ ? און
 דער עיקר : גיי איצט און נעם דיין אַרבעט, געשריבן אין ערנסט און ריינ-
 קייט, און שטופ זי אין דעם מויל פון דער „אבי אבות הטומאה“, פון דער
 רוסישער צענזור, יענע היה-רעה, צו וועלכער מיר, אַלע פּראַגרעסיווע

עלעמענטן אין רוסלאַנד, האָבן געשפירט דעם גרעסטן עקל, דעם טיפסטן האָס. קריך „אין דער בויך פון דעם וואַלפיש“ („וואָ טשרעוואָ קיטאַוואָ“ — אזוי פֿלעגט שטשעדרין באַצייכענען די רוסישע צענזור) און וואַרט ביז דער וואַלפיש וועט דיך אַרויסשפּייען...

„געדאַנקען!“ ... אָבער דאָ שווימט אַרויף אין דמיון סלאַנימסקיס פריינטלעכער בליק אויף מיר, בעת ער האָט געזאָגט: „געדאַנקען... לאַמיר דאָס אַ נאָמען געבן...“, און עס ווערט מיר וואַרעם אויפן האַרצן. אויב די „געדאַנקען“ האָבן געקאָנט פאַראינטערעסירן אַ סלאַנימסקי, אויב ער האַלט, אַז זיי זיינען ווערט אויסגעהערט צו ווערן, איז -- זאָל דער אָנהייב געמאַכט ווערן מיט זיי! ניטאָ וואָס איבערצוקלערן: איבערקוקן דעם טעקסט און קריכן אין דער „מיאַליצע“ פון דער חיהרעה!
אַ באַרואיקטער בין איך געקומען אַהיים, און איז אַ טאָג אַרום בין איך שוין געווען מיט דעם „חיבור“ אין דער צענזור.

— ווי פֿאַנג וועט דאָס נעמען?

— קומט אַריין זיך נאָכפרעגן אין אַ צוויי וואַכן אַרום!
אָבער גראַד אין אַט די צוויי וואַכן איז פאַרגעקומען אַן ענדערונג אין מיינ וואוינונגס-„אומרעכט“. די פאַליציי האָט מיך געלאָזט „בעטן“, איך זאָל מוחל זיין פאַרלאָזן פעטערבורג, און טאַקע שוין!

מיינע שווערע טעג אין פעטערבורג

איינמאל אין אן אינדערפרי, ווען די קעכין האט אריינגעטראגן אין ציי-
 מער דעם סאמאוואר, האט זי מיר אויך מיטגעטיילט, אז די באלעבאסטע, ביי
 וועמען איך בין איינגעשטאנען, וויל מיך זען. האב איך ניט געמאכט קיין
 שהיות און בין אריין צו איר. ווייזט זיך ארויס, אז נעכטן איז ביי איר
 געווען א פאליציאנט און האט איר איבערגעגעבן אן אויפפאדערונג פון דעם
 „פאספארטיסט“ — דער ממונה אויף די פאספארטן אין דער פאליציי —
 איך זאל בלי יפונה נאך היינט זיך מעלדן אהין. קיין „פאוועסטקע“ (א)
 געשריבענע אויפפאדערונג) האט מען ניט געלאזן.

שטויס איך זיך אן, וואס דאס באטייט. מיין פאספארט, וואס איך האב
 איבערגעגעבן „מוליע“ גארדינען פאר דער פאליציי, איז שוין לאנג אויס-
 געגאנגען — מיר האבן שוין געהאלטן אין חודש מערץ. וויל מסתמא דער
 פאספארטיסט האבן א נייע „כתיבה“. האב איך שוין גראד געהאט אַזא, און
 דערצו נאך א פולמאכט פון א ריגער סוחר ערשטע גילדע, איך זאל פאר
 אים פירן געשעפטן אין פעטערבורג. די פולמאכט האב איך באקומען נאך
 א סך פריער. איך האב זי אבער ניט איבערגעגעבן דער פאליציי, ווייל מען
 האט מיך סיי-ווי-סיי געלאזט צורו: גארדין האט מיך פארזיכערט, אז איך
 האב מיך וועגן קיין זאך ניט צו זארגן. איצטער אבער האב איך זי, ליתר
 שאת, אויך גענומען מיט זיך און בין אַוועק אין דער פאליציי.

ווען איך בין אריין צום פאספארטיסט און אים געזאגט ווער איך בין.
 האט דער בעל-דבר זיך צוריקגעווארפן אין זיין שטול, האט אויף מיר
 אנגעשטעלט א שטרענגן בליק און איז ארויס מיט אַזא שאלה:

„א ווי זדיעס טשענס זאנימאיעטעס?“ („און איר — וואס טוט איר דא?“)
 איז מיר די שאלה און דער טאן ניט געפעלן געווארן. איך האב ניט
 געוואוסט, וואס מוליע גארדין האט געזאגט דער פאליציי וועגן מיינע באשעפ-
 טיקונגען. געדענקט האט זיך מיר, אז די אויסערארדנטלעכע פריוילעגיע פאר
 מיין וואוינרעכט אין פעטערבורג האט ער דורך זיינע פארבינדונגען אויס-
 געוירקט גראד אויף דעם סמך, וואס איך בין א „יונגער געלערנטער“,
 וועלכער ארבעט אין דער קייסערלעכער ביבליאטעק.

גיי איך אין מיין ענטפער צו דעם בעל־דבר מיט דעם ריינעם אמת, וואָס האָט, לויט מיין חשבון, אים געדאַרפט זיין באַקאַנט. אַזוי און אַזוי. געאַרבעט אין דער ביבליאָטעק אויף אַ וויסנשאַפֿטלעך ווערק, וואָס איז שוין פאַרטיק און ליגט אין דער צענזור. ווי נאָר איך וועל אָפֿדרוקן דאָס בוך, פאַרלאָן איך פעטערבורג.

דער „אדון“ האָט די גאַנצע צייט געקוקט אויף מיר מיט חוצפהדיקע אויגן, און לסוף, מיט אַ באַזונדער טריאומף, דערקלערט : „ אַ מי וואָס נאָ וויאיעזד נאַפישעם ! ווידוואַדצאַט טשעטירע טשאַסאַ !“ („און מיר וועלן אייך אַנשרייבן אויף אַרויספאַרן ! אין פיר־און־צוואַנציק שעה !“)

און ער נעמט גלייך פון טיש מיין אַלטן פאַספאַרט, אַ צונויפגעלייגטן אין פירן, און לייגט אַרויף אויף אַ ליידיקן פערטל עפעס אַ שטעמפל. אַבער איידער ער וויל מיר איבערגעבן די באַגליקטע כתיבה, נעמט ער זי פונאַן־דער, ליינט זי דורך, און ווענדט זיך צו מיר אין העכסטער רוגז : „ע־עטאַ שטאַ ? פראַשלאַגאַדני פאַספאַרט ? גדיע־זשע נאָווי ? דאָ וואַיטע יעוואַ סידאַ : מי נאָ וויאיעזד נאַלאַזשים.“ („וואָס־דאָס ? אַ פאַראַ־יאַריקער פאַספאַרט ? וואו איז דער גייער ? גיט אים אַהער : מיר וועלן אַרויפלייגן דעם אויפאַרויספאַר !“).

אַזוי טאַקע בפירוש דערציילט ער מיר אויף וואָס ער דאַרף מיין גייעם פאַס. אַ חכם אַ יונג !

ענטפער איך, פאַרשטייט זיך, טרויעריק, אַז איך האָב ערשט די לעצטע צייט זיך דערמאַנט צו באַנייען אים, און אַז מען וועט אים מיר באַלד צושיקן.

קוקט ער אויף מיר אַ וויילע, גיט מיר אַוועק די כתיבה און רעד צו מיר ווייך, ווי צו אַ נאַאיוו קינד :

„נאַטיע ! עטאַ סטאַרי. נייע גאַדיטצאַ. ווי יעוואַ ניקאַמו נייע פאַקאַז־וואַיטע.“ („נאַט ! דאָס איז אַן אַלטער. ער טויג ניט. באַווייזט אים קיינעם ניט !“).

און ער דרייט זיך איבער צום טיש.

אַ שיינער, „נאָ וויאיעזד“, וואָס מען טאַר ניט ווייזן פאַר לייטן !... האָב איך געוואוסט, אַז אַרויסשיקן מיך וועט ער שוין ניט.

פון דעם פאַליציי־קרייזל בין איך גלייך אַוועקגעפאַרן אויף נייעווסקי צו מוליע גאַרדין, דערציילן אים, וואָס עס איז פאַרגעקומען, אויסגעפינען דעם באַשייד צו דעם רעטעניש און — דער עיקר — זען עפעס צו טאָן אויף ווייטער מיט אַ וואוינונג. ערשט זיין קאַנטאַר איז געווען צוגעשלאָסן.

אין דער היים ביי אים האָב איך געפונען נאָר זיין שטומע שוועסטער, וואָס האָט מיט גרויס מי געגעבן מיר צו פאַרשטיין, אויף איר מימישן לשון, אַז אין הויז איז פאַרגעקומען אַ קאַטאַסטראָפּע. מוליעס שיין יונג ווייבל איז ערגעץ־וואו אַנטלאָפּן, און ער אַליין איז אַרעסטירט.

וואָס הייב איך דאָ אָן צו טאָן? האָב איך אויפגעזוכט דאָס ביסל באַ־קאַנטשאַפּט מיינע אין פעטערבורג, וואָס איך האָב זי שוין לאַנג ניט געווען. — דאָס רוב סטודענטן. גריניעוויצקי איז פאַר דער צייט ערגעץ־וואו פאַר־שוואונדן. פון דער סטודענטשאַפּט האָב איך מיך דערוואוסט, אַז גראַד אין לעצטן חודש זיינען די פּאָליציי־באַדינגונגען געוואָרן אימהדיק פאַרשאַרפט. מזוייסט ניט פאַרוואָס: פון רעוואָלוציאָנערע מעשיות האָט מען גאַרנישט געהערט, זינט אוליאַנאַווס אַרעסט. אויך ביי די ליאַכאַווסקיס איז מען געווען אומרואיק און פאַרזאָרגט מיט מיין נייער לאַגע. איך בין זיכער, אַז זיי וואָלטן מיך גענומען צו זיך אויף אַ פאַר טעג. די ריזיקע וואָלט אָבער געווען אַ סך גרעסער פאַר מיר, איידער פאַר זיי. אויך זיי האָבן געוואוסט, אַז אין שטאַט איז איצטער זייער שטרענג: „אַביסקעס“ (הויז־זוכונגען) און „אַבלאַוועס“ („כאַפענישן“) גייען ניט אַראָפּ פון סדר היום.

וואָס אַזוינס עס האָט פּאַסירט אין פעטערבורג, און פאַרוואָס די פּאָליציי איז געוואָרן אַזוי אויפגערודערט — איז פאַר מיר געבליבן אומדערקלערט. איך האָב מיך אָבער משער געווען, אַז אויך מוליעס אַרעסט און דער צונויפברוך פון מיין לינקן „וואוין־רעכט“ האָט עפעס צו טאָן דערמיט. עס איז מסתמא פאַרגעקומען אַ שטרענגע רעוויזיע אין די פּאָליציי־צירקלען. מוליע גאַרדין האָט מסתמא געהאַט אַ היפש ביסל לינקע ביזנעס מיט דער פּאָליציי, אַ דאַנק גרעסערס קרובה, וואָס איז געווען אַנגעשטעלט ביי אים. דער גאַנצער ענין איז מסתמא אויפגעדעקט געוואָרן: דערפאַר אויך די צושליסונג פון זיין קאַנטאַר. האָט מען מסתמא אויך אַראָפּגעזעצט דעם פּאַספּאַרטיסט פון מיין פּאָליציי־צירקל, וואו מוליע איז געווען דער „מאַ־כער“. „ויקם“ — איז אויפגעקומען איינער, „אשר לא ידע את מוליע“ — און דערפון מיין קאַטאַסטראָפּע.

אַ דערקלערונג פאַר אַ צרה איז אָבער ניט קיין תרופה פאַר איר. וואָס טוט מען? צום גליק האָב איך געהאַט נאָך אַ פריינט אין פעטערבורג, אַן אַלטן יידן, שטיקין, דעם פּאַטער פון מיין פריינט ליזאַ שטיקין, נאָך פון מיינע יאָרן אין טולע, — אַ גוטן און ליבן מענטשן, וועלכער פלעגט ניט זעלטן אַריינקומען צו מיר, געוואויר ווערן וואָס איך מאַך, און איבערגעבן אַ גרוס פון דער טאַכטער.

שטיקין האָט געמאַכט עפעס אַ דערפינדונג, באַקומען אַ פּאַטענט, גע-
האַפט נתעשר צו ווערן פון אים. שוין אַ יאָר זיבן, ווי ער האַלט זיך אויף
אין פעטערבורג, און — אַטאַט דאַרף אַפּגעשלאָסן ווערן דער קאַנטראַקט
מיט אַ גרויסער פּירמע, וואָס דאַרף ביי אים קויפּן דעם פּאַטענט. פון אים
האַב איך זיך דערוואוסט, אַז אין פעטערבורג טרייבן זיך אַרום אַ היפש ביסל
יידן מיט פּאַטענטן אין די קעשענעס און מיט „זיכערע“ אויסקוקן אויף
מיליאָנען, וואָס דאַרפן אַטאַט אַריינפליסן אין זיי.

דערווייל אַבער גייען זיי, אָט די דערפינדער, אַרום הונגעריקע, האַלטן
זיך אויף דאָס רוב אין דעם שיינעם יוספּאָוו-גאַרטן, פאַרקויפּן איינער דעם
אַנדערן די פּאַלאַצן וואָס אַרום אים, אַדער פּלעטן זיי אויס, און דער גליק-
לעכער קונה אַדער דער „זכה בגורל“ פּלעגט דאַרפן מכבד זיין די גאַנצע
קאַמפּאַניע מיט — צו אַ טעלער אַרבעס-זופּ ערגעץ-וואו אין אַ קיך פאַר
אַרעמעלייט.

אַן אינטערעסאַנט וועלטל פּלעגט זיך פאַר מיר אויסמאַלן אין שטי-
קינס הומאַריסטישע שילדערונגען פון אָט די יידישע „עדיסאַנס“ אין פע-
טערבורג. צו זיך אַליין און צו זיין אייגענעם פּאַטענט האָט ער זיך אַבער
באַצויגן זייער ערנסט. ער האָט פאַרזיכערט, אַז ער ווייסט גענוי זיין ווערט,
סטאַטיסטיש אויסגערעכנט, אַז ער חוץ דעם דאָזיקן ווערט באַקומען, אויב
ניט איצטער, איז אין אַ וויילע שפּעטער. אַראַפּלאָזן פון אים וועט ער ניט.

— איר מיינט, איך דאַרף דאָס געלט צוליב זיך? — האָט ער מיר אַמאָל
געזאָגט. — איך וויל נאָר, אַז איבער מיין לייב זאָל זיך גיסן אַ שטראָם
גילדערנע רענדלעך און זאָל אין רינעלעך זיך אַריינגיסן אַהין, וואו מען דאַרף
זיי. אַבער דווקא איבער מיין לייב.

איך האָב ליב געהאַט, דעם נאַאיוון פּאַנטאַסט, די פאַרקערפּערונג פון
יידישער עקשנות און יידישן בטחון. געלעבט האָט ער דערווייל פון קליי-
נינקע דערפינדונגען, וואָס קאַנען ניט ווערן פּאַטענטירט, „קיקיון דיונהס“,
וואָס פּלעגן זיך האַלטן אין מאַרק נאָר אַ קליינע צייט, ביז אַן אַנדער פּירמע
פּלעגט זיי אויפכאַפּן און מאַכן נאָך בעסער און וועלוועלער, אַדער ביז דער
עולם וועט סתם וואַרפן אַן אומחן אויף זיי.

זיין אַדרעס האָב איך געהאַט, האָב איך אים געבעטן אין אַ בריוו, ער
זאָל מיך קומען זען. ווער ווייסט? אפשר קאָן ער אויך פאַר מיין לאַגע
צוטראַכטן אַ קליינינקן „פּאַטענט“.

און כך הוה! ווען איך האָב אים דערציילט, אין וואָס פאַר אַ קלעם
איך בין, האָט ער ניט געמאַכט קיין גרויסן וועזן דערפון און האָט מיר פאַר-

געשלגאגן, איך זאל מיך תיכף אריבערקלייבן צו אים, אין זיין דירה, וואו איך קאן בלייבן אזוי לאנג, ווי איך וועל וועלן.

די „זיכערקייט“ פון שטיקנס דירה, ערגעץ ווייט אין אַ העק, האָט געשטאַמט דערפון, וואָס דער באַלעבאָס פון דעם הויז איז אַליין געווען אַ פּאַליציסט פון אַזאַ ראַנג, וואָס האָט אויסגעשלאַסן, מען זאל ביי אים מאַכן הויז־זוכונגען אַדער „כאַפּונגען“. באַשטאַנען איז די „דירה“ פון איין גרויסן טונקעלן צימער, מיט אַ באַזונדער אַריינגאַנג פון הויף, „מעבלירט“ איז זי געווען מיט הילצערנע „נאַרעס“, וואָס האָבן פאַרנומען אַ גאַנצע וואַנט, פון אַ שרייב־טיש און אַ שטול. אויף די „נאַרעס“ פלעגט שטיקן און איך שלאָפן, אַדער זיצן, ווען מיר זיינען געווען אין דער היים. ביים שרייב־טיש פלעגט דאָס רוב אַרבעטן אַ יונגער דייטשער אינושענער, תמיד פאַרנומען מיט צייכענונגען און רעכענונגען; דער אינושענער פלעגט מיט זיינע טעכ־נישע קענטענישן העלפן שטיקנען אַרויסצוברענגען זיינע המצאות מכות אל הפועל.

וואוינען אין אַזאַ „דירה“ און אַרבעטן האָב איך ניט געקאַנט. נעמען זיך ערנסט פאַר אַ נייער אַרבעט אין דער ביבליאָטעק — פאַר דעם נאַ־ציאָנאַליטעט־פּראָבלעם, — איז פאַר מיר אויך געווען אוממעגלעך, אַ דאַנק דער געדריקטער שטימונג, וואָס האָט מיך דעמאָלט באַהערשט. פלעג איך די גאַנצע צייט, וואָס מיינ מאַנוסקריפט איז געלעגן „אין דעם מאַגן פון דעם וואַל־פיש“, זיך אַרומפלאַנטערן אין שטאַט, באַזוכן באַקאַנטע, דער עיקר, פון דער שטודירנדיקער יוגנט, און דאָס רוב פירן דיסקוסיעס מיט איר. נייע ווינטן האָבן אַנגעהויבן בלאָזן אין אַט דער ספּעצע, אויף וועלכער די „רעוואָלוציע“ האָט געלייגט אירע וויכטיקסטע האַפּענונגען. שוין אין איינעם פון די פריערדיקע קאַפיטלען האָב איך אַנגעמערקט, אַז די יוגנט האָט זיך גענומען אַלץ מער און מער אַפּקערן פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג און אפילו פון אַ סימפּאַטישער שטימונג צו איר. נאָך מער: עס האָט זיך גענומען איינשטעלן ביי איר אַ געוויסער רעוואָלט אַנטקעגן דער גאַנצער אידיאָישער ספּעצע, אין וועלכער די רעוואָלוציאָנערן האָבן געלעבט און געאַטעמט: אַנטקעגן די מיכאַילאָוסקיס און די לאָוראַוס, אַנטקעגן אַלע פּראַגרעסיווע טענדענצן פון די זיבעציקער יאָרן. ווער רעדט שוין וועגן די קאַריפּיען פון די זעכציקער יאָרן, פון פּיסאַריעו, דאַבראַ־ליובאַו און טשערנישעווסקי, אויף וועלכע מען האָט מיט גרויס ביטול און חזק געקוקט איצטער פון אויבן אַראָפּ!

ביי די רייכערע סטודענטן האָט זיך אַנטוויקלט אַ דאַרשט, אויסצולעבן זיך אין אַלערליי בריוונדיקע הנאות, אין שיכרות און זנות. די ערנסטערע,

דאָס רוב, אַרעמערע סטודענטן האָבן מיט די קרייזן ניט געהאַט קיין מגע ומשא, אָבער קיין שאַרפן פראָטעסט האָט דער נייער אויפפיר ניט אַרויס־ גערופן. אין אַ געשפּרעך וועגן אַט דער מאָראַלישער ירידה, האָט איינער, אַ גאַנץ ערנסטער יונגעראַמאַן, פאַרטיידיקט זי מיט די ווערטער: „טשעם בי דיטיאַ נייע טיעשילאַס, ליש בי ני פלאַקאַלאַ“ (מיט וואָס דאָס קינד זאָל זיך ניט טרייסטן, אָבי עס זאָל ניט וויינען).

ביי דער ערנסטערער יוגנט האָט זיך אַלץ מער און מער געשטאַרקט די טענדענץ פון די „אַכציקער“, ניט צו יאָגן זיך נאָך גרויסע צילן, נאָר צו טאָן קליינלעכע, טאַג־טעגלעכע, ניצלעכע אַרבעט, דער עיקר אויף דעם פעלד פון קולטור־טעטיקייט. אין אירע שטודיען האָט זיך אַט די יוגנט געגרייט דערצו, גייסטיק האָט זיך אויך געשטאַרקט ביי איר דער אינטערעס צו דער עסטעטיק און צו דער ריינער קונסט לשם קונסט.

איצטער האָט זיך אָבער גענומען קלאַר אַנמערקן ביי איר נאָך אַ נייע טענדענץ: אַ געשטייגערטער אינטערעס צו מעטאַפיזישע פראַגן בכלל און צו דעם זין פון אַ מענטשלעכן לעבן בפרט. פאַר אונדז, וואָס האָבן נאָך געאַטעמט מיט דער לופט פון די זעכציקער און זיבעציקער יאָרן, מיט זייער אַבסאָלוטן אַפּוואַרפן יעדע „מעטאַפיזיק“, זיינען דאָס פשוט געווען נאַאיווע קינדערייען.

קיין אינטערעס צו רעליגיע, וואָס האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט ערשט אין די ניינציקער יאָרן, איז דעמאָלט נאָך ניט געווען צו מערקן. עס האָט, אדרבה, גענומען ציען צו זיך אַ מעטאַפיזישע ריכטונג, וואָס איז אין איר תוך געווען פיינטלעך צו די הערשנדיקע קירכלעך־טעאָלאָגישע דאָגמעס: די אַטעאיסטישע ריכטונג. דער פעסימיזם האָט גענומען ווערן דאָס מאַדע־ וואָרט, אַנשטאַט „סאַציאַליזם“, „מאַטעריאַליזם“ און „עמפיריזם“. די נעמען שאַפענהאַוער און האַרטמאַן האָבן פאַרנומען דעם פלאַץ פון די מיכאַילאַוו־ קיס, די לאַוראַוו־ס, די לאַסאַלס און די קאַרל מאַרקסעס.

ביי דער יידישער סטודענטנשאַפט האָבן באַדייטנדיק זיך גענומען הייבן די פאַנדן פון דעם „פאַלעסטינאַפּילנטום“, פאַרבונדן ביז צו אַ געוויסן גראַד מיט אַן „אַנטי־רוסנטום“.

אַלץ גאַנץ געפערלעכע „קאַנטר־רעוואָלוציאַנערע אַפּנייגונגען“, ווי מען מעג זיי אַנרופן אין אונדזער איצטיקן פאַליטישן זשאַרגאָן. און דאָס אַלץ האָט זיכער ניט געקאָנט מיר „גרינגער מאַכן אויפן האַרצן“ אין מיין אויך אַן דעם היפש־געדריקטער שטימונג.

לעצטע טעג אין פעטערבורג און די צוגרייטונג פון מיין בוך „געדאנקען“

סוף מערץ 1887 האָב איך צוריק באַקומען מיין שריפט מיט דעם געגאָרטן היתר „דאָוואַליענאַ צענזוראָיו“ („דערלויבט פון דער צענזור“). קיין גרע-סערע קירצונגען זיינען ניט געמאַכט געוואָרן. דאָס קיצלדיקע קאַפיטל וועגן ישו און די ערשטע יידישע קריסטן איז לכתחילה ניט אריין אין דער קאַפּיע, וואָס איך האָב דערלאָנגט דער צענזור. נאָר דאָ און דאָרטן האָבן ליניעס מיט רויטן טינט אויסגעמעקט אַ פּאָר שורות, אַ פּאָר ווערטער, וואָס דורך דעם איז אַ ברעקל ניט געענדערט געוואָרן דער זין. „גאָר מיט חסד!“ — האָב איך זיך אליין געמוזט זאָגן.

דאָס איז פאַר מיר געווען — איך שעם זיך ניט צו דערציילן — אַ גאַנץ היפשער יום־טוב. עס האָט ווי ווידער די זון א שיינ געטאָן פאַר מיר אין דעם רעכטן חושך פון די לעצטע פּאָר וואָכן. איך האָב ווידער דורכגעלייענט דעם מאָנוסקריפט. עס האָט פּאַדראָסן וואָס דאָס און יענס האָט ניט געקאָנט אַריינגיין אין אים. אָבער בדרך כלל האָב איך געהאַט די פולע זיכערקייט, אַז די „געדאָנקען“ פאַרדינען אויסגעהערט צו ווערן און אַז זייער פאַרעפנטלעכונג איז אַ נייטיקער שריט אין יענער אַרבעט פאַר דער נאַציאָנאַלער ווידערבאַלעבונג פון אונדזער פּאָלק, וואָס איז אויסגעפאלן אויף מיין גורל.

אָבער דאָ האָבן זיך ווידער גענומען קלייבן וואַלקנס פון דאגות אויף מיין נאָר-וואָס אויסגעלייטערטן הימל. די שריפט דאַרף דאָך ארויס ווי אַ באזונדער בוך. אויף אַ רוסישן פאַרלעגער איז, נאַטירלעך, ניט געווען וואָס צו האָפּן. דער איינציקער רוסיש־יידישער פאַרלאַג איז געווען דער פאַרלאַג, וואָס ביים „וואַסכאָד“. אמת, לאַנדוי האָט ניט געוואַלט אָננעמען די שריפט פאַר זיין זשורנאַל, אָן הרכיבס הסכמה. אָבער פאַרוואָס זאָל ער דאָס ניט אַרויסגעבן ווי אַ פאַרלעגער? קיין האַנאָראַר וואַלט איך ניט פאַרלאָנגט. דער פאַרקויף וואַלט „זיכער“ געדעקט זיינע קאַסטן, זיין פאַר-לעגערישן פּראָפיט און נאָך אפשר איבערגעלאָזט עפעס אויך פאַר מיר.

ווי איז אָבער, ווען לאַנדוי זאָגט זיך אָפּ? דעמאָלט דאַרף מען דאָס דרוקן אויף דעם אייגענעם חשבון. דאָס מוז געדרוקט ווערן! דאַרף מען אָבער דערצו האָבן „מוזמנים“ . . . ביו צו יענער צייט האָב איך אין מיין לעבן קיינמאָל ניט געטראַכט וועגן אַזעלכע זאַכן, אַ דאַנק דער ליבעפולער זאָרג פון מיינע עלטערן פאַר אַלע מיינע הצטרכותן. אויף מיינע אייגענע הוצאות פלעג איך אויך אין פעטערבורג באַקומען פון זיי וויפּל איך האָב געדאַרפט. אָבער דאָ איז אַ גאַנץ אַנדער פּאַל. קודם, שמעקט דאָס מיט אַ גרעסערער סומע. נאָר ניט דאָס איז דער עיקר; אויב דער פּאַטער וואָלט איינגעזען, אַז מע דאַרף זי אויסגעבן, וואָלט ער מיר אַרויסגעהאַלפּן מיט דעם גייטיקן געלט.

איז דאָך אָבער דער ענין אַן אידייאַשער. און איך האָב שוין געהאַט מיט מיין פּאַטער דערפאַרונגען אין אַזעלכע ענינים: ער טרויט ניט זיין אייגענעם אורטייל; ער באַטראַכט זיך פאַר צו ווייניק קאַמפּעטענט אין די נייע באַוועגונגען און שטרעמונגען. ער באַציט זיך, אמת, מיט אַ געוויסן רעספעקט אויך צו מיינע מיינונגען, אָבער אויטאָריטאַטיוו פאַר אים זיינען זיי ניט. מער געוויכט לייגט ער אויף די מיינונגען פון זיינע פּאַלעסטינאַ-פּילישע פּריינט, ווי דער אַדוואָקאַט גראַד אין סמאָלענסק אדער דער ז. קאַפּלאַן („זקן“) פון ריגע. ווי איז — ער שלאָגט מיר פאַר, איך זאָל איינעם פון זיי איבערגעבן די שריפט דורכצוקוקן און גוטשייסן? . . . מער פעלט מיר טאַקע ניט, ווי נאָך דורכגיין אַט-די צענזור! . . . זיכער וואָלט די נייע „צענזור“ פאַרלאַנגט, איך זאָל לפחות ארויסוואַרפּן יענע שטעלן, וואו איך פאַל העפטיק אָן אויף דער פּאַלעסטינאַפּילישער באַוועגונג פאַר איר רעאַק-ציאָנערן כאַראַקטער, — אַ זאַך, אויף וועלכער איך וואָלט בשום אופן ניט געקאַנט איינגיין.

אין אַט דער קלעמעניש האָב איך לסוף באַשלאָסן, זיך צו ווענדן צום פּאַטער מיט אַ לענגערן בריוו, דערציילן אים קורץ און שאַרף „דברים כהיותן“ (די זאַכן ווי זיי זיינען) און בעטן אים, ער זאָל מיר ענטפּערן מיט אַ דעפּעשע, צי ער וואָלט אונטער אַזעלכע אומשטענדן געווען מרוצה צו העלפּן מיר. די אויסאַרבעטונג פון דעם בריוו האָט ביי מיר גענומען אַ פאַר טעג. קיין „סופּר מהיר“ אין העברייאיש בין איך קיינמאָל ניט געווען. אַ העברייאיש בריוול צו מיין פּאַטער פלעג איך אַלעמאָל קאַנען שרייבן גאַנץ גרינג, אפילו מיט אַ תּלמודישן ווייז דאָ און דאַרט. אָבער איצטער דאַרף מען ריידן וועגן גאַנץ הויכע ענינים, און מיין העברייאישע פעדער איז נאָך גאָר ניט געווען געוואוינט דערצו. וועגן שרייבן דעם בריוו אין יידיש איז מיר גאָר אויפן זינען ניט אַרויף. ווי איך זע דאָס איצטער, וואָלט אַזאָ שריט

באטייט אַ גאַנצע רעוואָלוציע, און דערצו — ניט קוקנדיק דערויף וואָס איך בין שוין געווען אַ יידישיסט, איז אַן אינטעליגענט יידיש לשון פאַר אַבסטראַקטערע ענינים נאָך ניט געווען בנמצא — על כל פנים ניט ביי מיר. עס וואָלט מיר דעמאָלט אסך שווערער געווען אויסצודריקן מיינע געדאַנקען אין אַ ריינעם יידיש, איידער אין העברייאיש.

איך געדענק איצטער ניט ספּעציעל וואָס איך האָב אין יענעם בריוו געשריבן, אָבער אַ גוטע ווירקונג האָט ער געהאַט. איך האָב באַלד באַקומען אַ באַרואיקנדיקע דעפעשע און אין אַ פאַר טעג אַרום אַ לענגערן בריוו, וועלכן איך האָב געלייענט מיט דער פריידיקסטער אויפֿרעגונג און מיט דער שטאַרקסטער ליבע צו מיינ פּאַטער.

איך ווייס ניט, ס'קאָן זיין, עס איז צו סענטימענטאַל פון מיינ זייט, אָבער איך קאָן מיר ניט איינהאַלטן ניט צו געבן דאָ דעם בריוו אין זיין העבריי־אישן טעקסט, מיט נאָר אייניקע קירצונגען, וואָס האָבן צו טאָן מיט ריינע פּאַמיליע־ענינים. סוף־סוף דוכט מיר, אַז דער בריוו האָט אויך אַ געוויסן קולטור־היסטאָרישן ווערט, בפרט אין אונדזער צייט, ווען מע שטודירט אַזוי שטאַרק די פּאַמיליע־געשיכטעס ביי איינצלנע פעלקער.

דער בריוו לייענט זיך אזוי:

„בשם ד' וויטעבסק, אפריל 6, 1887. בני היקר, מחמד נפשי מ' חיים זיטלאָווסקי. — את מכתבך היקר והארוך מן 30 מארץ לנכון הגיעני. ניהמתוך באמרים קצרים ומעטים ע"י דעפעשע מן 4טען דנא, אשר בטח הגיעך, גם הרגיע את רוחך — עתה גם עתה עת הספלאון לנו, אשר העת יקרה לנו מכל יקר. לכן לא אוכל להאריך אמרים ולדבר ברחבה, ככל העולה על רוחי, ורק בקצרה הנני להשיבך דבר על אפניו. (1 — אם ה' לנדוא מו"ל ה"וואַסכאָד", יאות על תנאי הדפסת ספרך כחפצך, או מה טוב ומה נעים בכל האופנים. (2 — ואם עם ה' לנדוא לא תבוא לעמק השוה, אז בני יקירי, הנני להושיעך בישע ד' ולהיות לך עזר בצר עם הכסף והדרוש לך, אשר על ידי הכסף תצא למרחב ותוציא לאור את מחברתך ותפיק את מחשבתך לאור ולפעולת ידים, וחכמותיך בחוץ תרונה (1) — (3 את מחברתך תדפיס בעיר מאַסקוואַ, ומעיר פ"ב תעתיק אהליך, כי קצר המקום לכל ישראל שמה; ומאן דביש ליה בהא מתא, ליזל במתא אחריתא וייטב לו. גם ירחב דעתך שמה, במקום אשר ירחב גבולך. (4 — לדעתי טוב הדבר אם תבוא לפה ותסור לביתך על ימים אחדים ונדברו דברים אחדים על כל, ואז תסע שלום למאַסקווע. אולם אם לא תאבה ללכת לפה, כי אם ישר מפ"ב למאַסקוואַ, אז ארשים לך האַדרעסע של האַדאָוו. — אבל לא אדע איך לכלכל הדבר עם הכסף וכל דבר אשר לנו לדבר בפרטיות

כדי בעי, אשר בכתובים לא תדבר. — 5) שמע נא, בני יקירי, אלי וישמע אליך אלקים. בוא נא, ברוך ד', לפה, גם ברוך תחי'. בפה נדברו ברחבה ונכללו הדבר על נכון בישע ד', ומפה תסע שלום למאסקווא צלחה. אבל מהר נא את נסיעתך לפה, שלום, חיש מהר, כי הלא בעוד עשרה ימים מוכן אנכי לנסוע לריגא צלחה, והטרדות רבות הנה, ולא עת יהי לנו לדבר ולהתיישב בדעה מיושבת. הודיעני נא, בני יקירי, תיכף על מכתבי זה, את מחשבותיך ופעולותיך, למען אדע את אשר אתך לטוב. — הדאָ וויערענאָסט של ה' שפירא שלח נא לי אותה לפה או לריגא על אדרעסע שלי ואחדשה שמה ואשיבה אותה לידך, יען כי היא תהי' למחסה ולמשגב לך גם במאסקווא. . . . — הספלאוו הולך בטוב, תודה לד'. — ובזה אתם את דברי. עוזב נא את העיר פ"ב, המונה ושאוונה ואל תבט מאחריה. בוא נא אלינו שלום ומפה תסע למאסקווא, ותלך מחיל אל חיל, ובכל אשר תלך תשכיל אף תצליח. כלבב אביך אוהבך מקרב ולב עמוק, יוסף זיטלאוסקי".

איך וויל דאָ ניט איבערזעצן דעם בריוו אין יידיש. אַלע מאָל, ווען ער שווימט אַרויף פאַר מיר על פי צופאַל פון מיין זייער ניט איינגעאַרדנטן אַרבייוו, לייען איך אים נאָך אַמאַל דורך, ווי אויך אַנדערע העברייאישע בריוו, וואָס שטאַמען פון מיין פּאָטערס פעדער. עפעס אַ באַזונדער חן שטראַלט פאַר מיר אַרויס פון אַט דעם אַלטן מליצהדיקן העברייאיש, געשריבן אין איילעניש, אין רעכטן ברען פון די „עסקים“, פון דעם „ספלאוו“ (די צייט, ווען מע בינדט אויפן וואָסער דאָס געהילץ אין „פליטן“, כדי אַראָפֿ צולאַזן זיי מיט דער דווינע, — דער „דזשווינע“, — קיין ריגע). איך בין זיכער, אז דער חן, וואָס איך שפיר אים אין אזעלכע פאַרדאַפלטע אויס־דרוקן, ווי „עתה גם עתה“, „מהר חיש מהר“, „למחסה ולמשגב“, איז ניט נאָר א ריין סוביעקטיווער געפיל ביי מיר, געוואָרצלט אין דער ליבע פון אַ קינד צו א פּאָטער. עס איז דער חן, וואָס שלאָגט פון דעם תנ"ך. אַט דער חן פעלט אונדז, די איינגעבוירענע אין דער גאַר אַלטער העברייאישער קולטור, ער פעלט אונדז אין דעם מאַדערנעם העברייאיש, וואָס איז דער־גאַנצען איצטער „מחיל אל חיל“ צו אַ פאַר אונדז שיר־אומפאַרשטענדלעכן זשאַרגאַן.

דער תוכן פון דעם פּאָטערס בריוו, אויף וועלכן פילע פון מינע לייענער האָבן, צום באַדויערן, מסתמא געקוקט ווי הענער אין „בני אדם“, איז בקיצור אַזאַ: דער פּאָטער איז גרייט צו העלפן מיר מיטן נייטיקן געלט. ער שלאָגט פאַר, איך זאָל פאַרלאָזן פעטערבורג און דרוקן מיין

ווערק אין מאַסקווע. ער וואָלט געוואָלט, איך זאָל פריער קומען אַהיים. קיין וויטעבסק, כדי דורכצושמועסן זיך וועגן אַלץ.

אויף וויפל מיר געדענקט זיך, האָב איך גאַרנישט געהאַט קעגן דעם פאַרשלאַג, צו קומען אויף אַ פאַר טעג קיין וויטעבסק, אָבער מסתמא האָט זיך עפעס געמאַכט, וואָס האָט צעשטערט דעם פלאַן. אפשר האָט דער פאַטער געמוזט אוועקפאַרן קיין ריגע, איידער ער האָט גערעכנט, אָדער איך האָב געמוזט פאַרבלייבן אויף נאָך אַ פאַר טעג אין פעטערבורג. על-כל-פנים, איז אין מיין זכרון ניטאָ קיין איין מאַמענט, וועלכן איך וואָלט געקאַנט צונויפבינדן מיט מיין זיין אין וויטעבסק אויף דעם וועג קיין מאַסקווע. נעם איך אָן, אז איך בין גלייך פון פעטערבורג געפאַרן אַהין.

איידער אָבער איך פאַרלאָז פעטערבורג (אין דער איצטיקער באַשריי- בונג פון מיין לעבן), וויל איך נאָך אין אַ פאַר ווערטער באַרירן יענע פלענער אונדזערע, וואָס זיינען געווען פארבונדן מיט דער דירעקטער רעוואָלוציאַנערער טעטיקייט. אויב די ליענער געדענקען פון מיינע פריי- ערדיקע קאַפיטלען, איז דער פלאַן געווען די גרינדונג פון נאַרדאַוואַלישע קרייזלעך, אַזוי צו זאָגן, „פון אונטן ארויף“, ניט ווארטנדיק, ביז אַ וועלכער עס איז מיטגליד פון דער פאַרטיי („פאַרטייעיץ“) וועט זיך באַווייזן און וועט דאָס טאָן. די קרייזלעך האָבן געדאַרפט זיין צונויפגעשטעלט פון דער יזטודירנדיקער, אָדער צום שטודירן-שטרעבנדיקער יוגנט. ארבעטער, ווי ארבעטער, זיינען אין דעם חשבון ניט אריין. ביי אונדז האָט קיינער דע- מאַלט ניט געטראַכט וועגן דעם. מיין אויפגאַבע אין פעטערבורג האָט גע- דאַרפט זיין, צו באַזאָרגן די קרייזלעך מיט דער אונטערערדישער ליטע- ראַטור.

איין קרייזל אַזאָ האָט זיך, אונטער מיין ווירקונג, געגרינדעט אין ריגע, און איך האָב אַהין צוגעשטעלט אַ גאַנץ היפּשן פאַק אומלעגאַלע שריפטן. אָבער פון דאָרטן האָב איך די גאַנצע צייט ניט געהערט אפילו קיין פּיס. אַסך שפעטער האָב איך אויסגעפונען, אז דאָס קרייזל איז זיך באַלד טאַקע צעקראַכן. די מיטגלידער זיינען אָדער פאַרטאָן געווען אין ריין-פּערזענ- לעכע דאגות, אָדער אין שטרעבונגען, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין ברעקל שייכות צו רעוואָלוציע. מסתמא האָבן זיך אויך אַהין אריינגעכאַפט די נייע, אנט-רעוואָלוציאַנערע ווינטן, וואָס האָבן זיך שוין היפּש שאַרף ארומ- געטראָגן ביי דער פעטערבורגער יוגנט: די ווינטן פון די „וואָסמידיעסאַט- ניקי“, מיט זייער שטרעבן צו טאָן קליינלעכע קולטור-אַרבעט אין פּאַלק, — די ווינטן פון דעם „עסטעטיציזם“ און אפשר אויך פון דעם „פעסימיזם“.

וועגן איינעם פון דעם ריגער קרייזל, אפשר דעם גלענצנדיקסטן פון זיי אלעמען, מיינעם א נאָענטן פריינט פון קינדוויי אָן, איז מיר שפעטער באַקאַנט געוואָרן אַזאָ עפּיזאָד: ווען די דעמאָלט באַרימטע באַלעט־טענצערין צוקקי, האָט זיך באַוויזן אין יענע מקומות און איז אַרומגעפאַרן אויף א טור, האָבן אירע פּיסלעך אים אזוי פאַרדרייט דעם קאַפּ און דאָס האַרץ, אז ער, — דער אויסערסט קלוגער, דער ברויזנדיק־ענערגישער, דער טיפער רעאַליסט אין אָפּשאַצן לעבנס־פּראַבלעמען און דערשיינונגען, האָט, האַרט פאַר זיינע ענד־עקזאַמענס, אוועקגעוואָרפן זיין שטודיום אין פּאַליטעכניקום און האָט זיך געלאָזט פאַרן נאָך דער צוקקי, וואו זי פלעגט גאָר אויפטרעטן. אזוי האָט מען מיר דאָס דערציילט, ווי א זיכערן פאַקט. אויך אין אָט דעם פאַקט האָט זיך, כמעט ווי סימבאָליש, אויסגעדריקט די נייע שטימונג ביי דער יוגנט. איך האָב זי געשפּירט אויף שרייט און טריט, האָב נאָך אבער אליין גיט געקאַנט באַנעמען זי מיטן שכל, גיט געקאַנט פאַרשטיין איר היסטאָר־רישע אומפאַרמיינדלעכקייט אין דער דעמאָלטיקער רעוואָלוציאָנערער לאַגע און איר ראַל אין דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג.

פאַר די עטלעכע חדשים, וואָס איך בין געווען אַריינגעטאַן, ראשי ורובי, אין דער יידישער געשיכטע, האָב איך אויך גיט געהאַט קיין שום ידיעות פון וויטעבסק, — איך מיינ פון די חברים. ערשט ווען איך האָב מיך באַ־פרייט פון דער אַרבעט האָב איך מיך ווידער פאַרבונדן מיט מיינ נאָענטסטן חבר, קאַליאַ לאַכאַוו. זיין לענגערער ענטפער אויף מיינ בריוו איז, גיט קוקנדיק אויף זיין שטשעדריניש־סאַטירישן טאַן, געווען אַן אמתע „איכה ישבה בדד“.

זינט די צוויי וויכטיקסטע קרייזל־חברים, — דוכאַוויטש און לוקאַשע־וויטש, — זיינען פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר, האָט זיך וויעראַ לאַכאַוו אין גאַנצן פאַררוקט אין איר קרעבסשאַל. די אַנדערע זיינען געווען אין גאַנצן פאַרטאַן אין דעם טעגלעכן חיונה־קאַמף, דעם אַזאָ ביטערן און שווערן. געבליבן איז גאָר קאַליאַ, „אייניקער אליין“. פון זיינע סאַטירישע שילדע־רונגען און וויצן האָבן זיך געטראָגן צו מיר טיפע וויי־געשרייען פון א געפייניקטן געמיט.

גאָר אַ פאַר שטעלן זאָלן דאָ געבראַכט ווערן פון יענעם בריוו. „... מיינ שטעל האָב איך פאַרלאָרן גיט דורך מיינ שולד. די פּאַליציי האָט באַפוילן ס״ (איך לאָז דורך דעם נאַמען), „ער זאָל מיך תיכף אָפּזאַגן פון דער שטעל, ווי איינעם, וואָס האָט גיט קיין רעכט צו דינען. א דאַנק זיין פּראַטעקציע, האָב איך געוועזט געפונען אַן אַנדער באַשעפטיקונג פאַר

25 רובעליעס אַ חודש. האָט זיך די פּאָליציי ווידער אריינגעמישט, און מיין שטעל האָט דורכגעברענט. געפרואוּט זיך ווענדן צום גובערנאַטאָר. אָבער ער האָט זיך אָפּגעזאָגט, מחמת ניטאָ ביי אים קיין רעכט מתיר צו זיין. געשיקט אַ ביטע דעם מיניסטער, און אָט, דוכט זיך, איז שוין אָנגעקומען דער היתר"...

„אויב איר וואָלט איצטער געקאָנט אַ קוק טאָן אויף מיר, וואָלט, כילעבן, בלי שום ספק, אויפגעשטאַנען פאר אייער, אזוי צו זאָגן, גייסטיקן אויג, אַ נאַסער, ארומגעצופטער האָן, מחמת גראַד אָט דעם אַנבליק האָט איצטער אייער עבדכם הקטן"...

אָבער ניט נאָר קאַליאַ איז אויפגעשטאַנען פאר מיין „גייסטיקן אויג“, אין אָט דעם בילד. עס האָט זיך געדוכט, אז אונדזער גאַנצער מחנה, אויף וויפיל זי איז געבליבן אויף דער פריי, כאַפט איצטער דעם אַנבליק פון א „נאַסן, אָפּגעצופטן האָן“.

איך האָב אָבער בשום אופן ניט פאַרלאָרן די האַפענונג, אַז די פאַרטיי „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“ וועט ווידער אויפלעבן אין איר פריערדיקן גלאַנץ און פראַכט: טאַקע מיט איר שאַרפן קאַמף אַנטקעגן דער דעגירונג; טאַקע מיט דער מיליטערישער קאַנספיראַציע אויף צו „פאַרכאַפן די מאַכט“ און דורכצופירן די סאַציאַליסטישע וועלט-אַרדענונג. עקשנותדיק האָב איך אויך געגלייבט, אַז עס וועט זיך איינגעבן, ווידער אויפבויען די „תשועת ישראל“—אַרגאַנזאַציע און צו דערשלאָגן זיך, אז זי זאָל אַנדערקענט ווערן ווי אַ לעגיטימער טייל פון דער פאַרטיי.

עס איז דעריבער ביי מיר געבליבן, אַז ווי נאָר איך וועל אין מאַסקווע פאַרטיק ווערן מיט דעם דרוק פון דער שריפט, זאָל איך זיך אַראַפכאַפן קיין טולע, דאָרטן, וואו איך האָב געמאַכט מיינע ערשטע פראַפאַגאַנדיסטישע שריט, און זען, וואָס עס טוט זיך דאָרטן.

מײן ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט רוסישע „טאַלסטאַיאַנער“

אין מאַסקווע האָב איך ניט געקאַנט געפינען אַ וועלכע עס איז פאַר-
בינדונג מיט רעוואָלוציאַנערע קרייזן, אפילו ניט מיט אַ מענטשן, אַ גאַענטן
צו זיי. איך האָב אויך ניט געהאַט קיין פיל צייט צו זוכן אַזאַ פאַרבינדונג.
די אַרבעט אויף דער קאַרעקטור פון מיין שריפט, די פאַרשפּעטיקונגען
אין דעם גאַנג פון דעם דרוק, וואָס האָבן מיך דענערווירט; אַן אינ-
טערעסאַנט בוך, וואָס איך פלעג אין דער פרייער צייט לייענען אין דער
עפנטלעכער ביבליאָטעק פון דעם רומיאַנצאָוושן מוזיי, — דאָס אַלץ האָט
אַפגעשטופט אַלע אַנדערע דאגות אַן אַ זייט.

דערוויל איז אַנגעקומען אַ בריוו פון מיין פריינט, ליזע שטיקין
פון טולע, איך זאָל לעמאַנאַשעם קומען אַהין אי זען זיך מיט איר, אי
באַקאַנט ווערן מיט גאַר אַן אינטערעסאַנטן מענטשן, וואָס דורכריידן
זיך מיט אים וואָלט זיכער געווען אַ גרויס געווינס פאַר מיר. דאָס איז
— אַנאַטאָלי בוטקעוויטש. ווער אַנאַטאָלי בוטקעוויטש איז, האָב איך
געוואוסט נאָך פון מיין פריערדיקן לעבן אין טולע. ער איז געווען אַ
ברודער פון יענעם גימנאַזיסט, וואָס האָט זיך געלערנט איינבינדעריי,
כדי דערנאָך צו עפענען אַ קאַפּפּעראַטיווע אונטערנעמונג, כּנוסח טשער-
נישעווסקי. אַנאַטאָלי איז אַבער געווען אַ „נאַראַדאָואַל“, דעמאָלט אַ
פאַרשיקטער ערגעץ-וואהין קיין סיביר. איצטער האָט מען אים דער-
לויבט צוריקצוקערן זיך קיין טולע און וואוינען דאָרטן אונטער דער אויפ-
זיכט פון דער פּאַליציי.

זען זיך מיט אים און זיך גוט דורכשמועסן וועגן דער לאַגע פון
דעם רעוואָלוציאַנערן קאַמף, ווי אויך זען זיך מיט ליזען, וואָס האָט גע-
הערט צו די מיר טייערסטע מענטשן אין לעבן, איז אודאי געווען אַ גע-
נוג מאַגעטישער פּלאַן. און ווי נאָר איך האָב אַוועקגעטראָגן אין דרוק
דעם לעצטן קאַרעקטור-בויגן, האָב איך מיר אויף אַ פאַר טעג אַראַפּ-
געכאַפט קיין טולע.

דער דאָזיקער וויזיט האָט מיר אַבער פאַרשאַפט אפשר אַ סך מער
צער, איידער פרייד. ליזע האָט זיך דאָרטן איינע אַליין דורכגעפּלאַגט

מיט אַ קראַנקער שוועסטער. אָבער ניט דאָס אַליין איז געווען די שאַטנ־
זייט אין דער לאַגע. די געשפרעכן מיט ליזען און אַנאַטאָלין האָבן מיר
באַוווּזן, אַז זיי ביידע זיינען אַוועק ווייט פון דעם רעוואָלוציאָנערן פעלד
אין אַ ריכטונג, וואָס איז מיר ביז אַהער געווען אינגאַנצן אומבאַקאַנט.
דאָס האָט אַריינגעטראָגן אַ היפשע אומרו אין מיין, ווי איך האָב געגלייבט,
שוין פעסט און אַבסאָלוט זיכער איינגעשטעלטן סאָציאַליסטישן וועלט־
באַנעם.

שוין ביי דער ערשטער באַגעגעניש האָט בוסקעוויטש געמאַכט אויף
מיר אַ שטאַרקן איינדרוק. אַ מאָן אין די מיטעלע יאָרן, אַ בלינדער אויף
אין אויג, מיט אַ ברייטער לענגלעכער באָרד, האָט פון זיין גאַנצער פיגור
געווייט אַ שטילער פרידן פון איינעם, וואָס איז שוין פאַרטיק געוואָרן
מיט אַלע חשבונות אין לעבן. אַן אַריינגעטאַנענקייט אין זיך, אַ מאָנאַכיש־
אַסקעטישע צוריקגעצויגנקייט פון דער וועלט האָט זיך געטראָגן פון אים.
נאָר דאָס גרויסע, זעעוודיקע אויג האָט געקוקט פאַרשנדיק און פּרעגנדיק.
ס'קאָן זיין, אַזאַ אויסדרוק אין בליק איז ביי יעדן איינ־אויגיגן.

תחילת האָב איך געמיינט, אַז דאָס האָבן די שווערע איבערלעבענישן
אין דער פאַרשיקונג אַרויפגעלייגט אויף אים דעם שטעמפל פון וועלט־
פאַרפרעמדטקייט. אָבער ליזע האָט מיך פאַרזיכערט, אַז דאָס איז טאַקע
זיין נאַטירלעכער מהות, — דער מהות פון אַ מענטשן, וואָס לעבט דער
עיקר מיט ריינ־אינעווייניקסטע, רייך־רוחניותדיקע אינטערעסן.

דער שפיץ פון דער זאַך, — און אַ גאַנץ שאַרפער שפיץ, — איז
געווען, וואָס ליזע און אַנאַטאָלי זיינען געוואָרן אָנהענגער פון אַ נייער
ריכטונג אין דער רוסישער גייטיקער וועלט, — די ריכטונג פון גראַף
ל. טאַלסטאָי. אַזאַ מין זאַך, ווי „טאַלסטאָיאַזם“, איז פאַר מיר געווען
אַן אַבסאָלוטע ניס. איך געדענק ניט, צי די ריכטונג האָט שוין דעמאָלט
געהאַט דעם באַשטימטן נאָמען. קיין געדרוקטע ליטעראַטור איז נאָך ניט
געווען, אפילו ניט קיין העקטאָגראַפירטע. זי איז באַשטאַנען פון טאַל־
סטאָיס בריוו און איינצלע כתבים, — אַלץ אין קאַפּיעס.

מיינע טאַלסטאָיאַנישע פריינט האָבן אָבער אויך געשעפט דירעקט
פון דעם מקור, אַ דאַנק דעם פּערזענלעכן קאַנטאַקט מיט דעם גראַף
טאַלסטאָי און מיט איינעם פון זיינע ערשטע אַפּאָסטאָלן, דעם לערער פון
דער פּאַלקשול אין „יאַסנאַיאַ פּאַליאַנאַ“ (טאַלסטאָיס פּריצישער גוט),
פיינערמאַן, שפּעטער באַקאַנט אין דער ליטעראַטור אונטער דעם פּסעווד־
דאַנים טענעראַמאַ.

ליזע האט זיך ניט געקענט אפלייבן פון יענעם יידישן יונגן מאן. זי האט מיר אויך פאָרגעשלאָגן, מיר זאָלן זיך דורכפאָרן צו אים. עס האָט זיך מיר גריילעך געוואָלט אַרײַנפאָרן קיין „יאַסנאַיאַ פּאָליאַנאַ“, ניט צוליב דער געלעגנהייט אַ כאַפּ צו טאָן אַ בליק אויף דעם גרויסן רוסישן קינסטלער און אפשר זוכה צו זיין רעדן מיט אים, נאָר בפירוש כדי באַקאָנט צו ווערן מיט פּײַנערמאַנען. לײדער האָב איך מיך געאַײלט צוריק קיין מאַסקווע. איך האָב אָבער צוגעזאַגט ליזען צוצושיקן אַן עקזעמפּליאַר פון די „מיסלי“ אויך פאַר אים, און איך האָב דערנאָך באַ-קומען פּײַנערמאַנס אַ גאַנץ לאַנגן בריוו, אַפּיצייעל געשריבן צו ליזען, מיט אַ פאַר קריטישע באַמערקונגען וועגן מײן בוך און אַ לענגערער דיסערט-טאַציע וועגן דעם מהות פון דער נײער ריכטונג און דער יידן־פּראָגע אין דער נײער באַלייכטונג.

פון די געשפרעכן מיט די טולער פריינד און פון פיינערמאָנס בריוו האָב איך אַרויסגעטראָגן אַ מער אַדער ווייניקער קלאַרן באַגריף וועגן דער נײער תורה. איך וועל דאָ איבערגעבן דעם תמצית פון פיינערמאַנס בריוו. ווי אַזוי פיינערמאַן איז געוואָרן אַ „טאַלסטאַיאַנער“, ווי ער איז באַ-קענט געוואָרן מיט טאַלסטאַיען און געוואונען זיין צוטרוי, וויס איך ניט. איך ווייס נאָר, אַז ער איז געווען אַ טישלער (אַ סטאַליער) און האָט זיך געשמדט כדי צו מעגן וואוינען אין „יאַסנאַיאַ פּאָליאַנאַ“ און זיין אַ לערער אין טאַלסטאַיס פּאַלקשול.

אין זיין לאַנגן בריוו באַשרייבט ער די עקלהאַפטע פּראָצעדור, וואָס ער האָט געמוזט דורכמאַכן ביי אַפּיצייעל אַננעמען דעם „פּראָוואַסלאָוונעם“ גלויבן. די באַשרייבונג איז פאַרבונדן מיט דער קריטיק פון דער קירך, פון אַלע אַלטע רעליגיעס, ווי בכלל פון אַלע סאָרטן איינטיילונגען און מחיצות צווישן מענטש און מענטש. אַלץ, וואָס טיילט אַפּ איין מענטשן פון דעם אַנדערן איז ווילד־גראָז, וואָס מוז אויסגעוואַרצלט ווערן פון אַ מענטשלעכער נשמה. ווען דאָס ווילד־גראָז ווערט אויסגעיעט, בלייט זיך אין איר פּונאַדער דער אמתער מענטשלעכער תוך, די ליבע צו יעדן מענטשן, די פּרייד פון אַ נשמה־צונויפגוס מיט אים. אַט די געפילן פון מענטשן־ליבע און דער באַזונדערער פּרייד, וואָס זי באַשאַפט, איז די העכסטע מדרגה פון גליק. צו איר דאַרף שטרעבן יעדער מענטש, דורך דער אייגענער אויסאיידעלונג פון די געפילן. די מאָראַלישע זעלבסט־פאַרפולקומענונג אין אַט דעם זין איז די וויכטיקסטע אויפגאַבע פאַר יעדן מענטשן. אין אָנהייב גייט עס אַביסל שווערלעך, אָבער דאָס קאָן דערגרייכט ווערן.

פיינערמאן, דער טישלער, ווענדט דאָ אָן אַ בילד פון זיין אומנות־יד. פֿאַלירן אַ שטיק האַלץ נעמט אַ היפשע צייט. אָבער גראַד פֿאַר דעם סוף פון דעם פּראָצעס הייבן זיך אָן באַווייזן אויף דער אויבערפֿלאַך ווייסע בלעזעלעך ווי אַ שוים, וואָס פֿאַרדעקט דעם געוואונענעם גלאַנץ. אָבער גראַד זיי — די „סמוהאַ“, ווי דער סטאַליער רופט דאָס — זיינען אַ סימן, אַז די פֿאַלירונג גייט אויף אַ ריכטיקן גאַנג און אַז באַלד וועט קומען די אמתע, פעסטע און שפיגל־קלאַרע פֿאַליטור.

די איינטיילונגען צווישן מענטש און מענטש און די רייסענישן צווישן זיי — דאָס איז די „סמוהע“, דער שוים פון ווייסע בלעזעלעך — וואָס די געשיכטע ברענגט אַרויס אין דעם פֿאַליר־פּראָצעס פון מענטשלעכע נשמות. זיי זיינען אַ סימן, אַז די גאַנצע מענטשהייט איז שוין אַריין אין דעם פּראָצעס פון מאַראַלישער פֿאַרפֿולקומענונג. דער ענד־ציל פון דעם פּראָצעס קאָן אָבער דערגרייכט ווערן נאָר דעמאָלט, ווען יעדער איינער וועט אַראָפּפֿאַלירן אין דער אייגענער נשמה יענע שוים־בלעזעלעך פון קירכלעכע גלויבנס, נאַציאָנאַלע אונטערשיידן און געפילן, פֿאַליטישע און סאָציאַלע שטרייטיקייטן און שטרעבן דערצו, אַז דער אייגענער „איך“ זאָל אָפּגעפֿאַלירט ווערן בלאַנק, ווי אַ שפיגל. ערשט דעמאָלט וועט זיך קאָנען אָפּשפיגלען אין אים דער מיט־מענטש: יענעם ליידן און יענעם פריידן וועלן ווערן דער הויפט־אינהאַלט פון יעדנס נשמה, און דער גרויסער אידעאַל פון אַבסאָלוטער ריינער מענטשן־ליבע און פון דעם העכסטן נשמה־גליק, וואָס איז פֿאַרבונדן מיט איר, וועט ווערן אַ ווירקלעכקייט פֿאַר דער גאַנצער מענטשהייט.

אויך פון ליזעס דערקלערונגען, אין אַ פשוטערן, ניט אַזאַ אַרױפֿגע־ שרױפטן טאָן, האָט געקלונגען דער זעלביקער גרונט־מאַטיוו: מען דאַרף שטרעבן צו דער באַנייאונג און ווידער־געבורט פון דעם ריינעם מענטשנ־טום אין דעם מענטשן, צו דעם אויפֿבלי פון יענעם קערנדל, וואָס איז אין יעדן מענטשן זיין אמתער מענטשלעכער תּוך. איך האָב גלייך געמערקט, אַז פֿאַר ליזען זיינען אַט די רייד ניט געווען קיין נייע אַנטפֿלעקונג. די טאַלסטאַיאַנישע אויסדרוקן זיינען פֿאַר איר, דער, אַזוי צו זאָגן, געבאַרענער טאַלסטאַיאַנערין, געווען נאָר אַ פֿאַרמולירן אין ווערטער דאָס, וואָס האָט תּמיד געלעבט און אַרויסגעשטראַלט פון איר קרישטאַל־קלאַרער, ליבע־פולער נשמה.

מודה זיין מוז איך מיך, אַז אַט דער אינשטעל האָט גראַד איצטער אַרויסגערופן אין מיר זייער ווידערשפרעכפולע און אָפט פיינלעכע גע־פילן און געדאַנקען. די פיינלעכע געפילן האָבן זיכער געהאַט אויך אַ

ריין פערזענלעכן וואַרצל, וואָס זיין באַשרייבונג געהערט ניט צו די אויפֿ-
גאַבן פֿון מיינע מעמוואַרן. אָבער אַ חוץ אָט דעם ריין־פּערזענלעכן ענין,
האַב איך האַלב אומבאַוואוסטזיניק געשפּירט ווי אַ טונקעלע געפאַר וואַלט
זיך אָנגערוקט אויף מיר.

דער גאַנצער נייער איינשטעל האָט זיכער געוועקט אין מיר אַ שטאַרק
סימפּאַטישן אָפּקלאַנג. עס האָט געווייט פֿון אים מיט דעם גייסט פֿון
דעם אור־קריסטנטום און פֿון ישו, דעם קריסט, מיט וועמען איך בין אינ־
טימער באַקאַנט געוואָרן אין דער פּעטערבורגער קייסערלעכער ביבליאָ-
טעק, און וועמען איך האָב ליב געקראָגן ווי אַ ייִדישע משיח־געשטאַלט,
ווי מיינעם אַ ברודער אין פלייש און בלוט.

די רעליגיעזע־מעטאָפיזישע זייט פֿון טאַלסטאָיס שיטה — די איבער-
מענטשלעכע און אויסערוועלטלעכע קריסטוס־סובסטאַנץ, וואָס איז דער
תּוֹך פֿון יעדער מענטשלעכער נשמה, און וואָס דורך איר קאָן דער מענטש
זיך באַהעפּטן מיט דעם געטלעכן וועלט־תּוֹך — אָט דער געדאַנק, וואָס
גיט אויך דעם טאַלסטאָיאָזם אַ טעאַלאָגיש־קריסטלעכן באַטייט, איז מיט
קיין רמז ניט אָנגעמערקט געוואָרן ניט אין די טולער געשפרעכן, ניט
שפּעטער אין פּיינערמאַנס בריוו. אפשר איז ער נאָך ניט געווען אין
גאַנצן קלאַר פֿאַר דעם גרינדער פֿון דער שיטה אַליין.

גערעדט האָט זיך וועגן ריין־מענטשלעכע ענינים אין אַ ריין סאַציאַל-
עטישן — אפילו סאַציאַליסטיש־עטישן איינשטעל: וועגן דעם מענטשנס
שטרעבן צו גליק, וועגן די אומגערעכטיקייטן און מיאוסקייטן, וואָס קומען
פֿאַר אין דער איצטיקער וועלט, דער געגרינדעטער אויף פּריוואַט־אייגנטום,
שטאַט, קירך, פּאַמיליע און פּאַטערלאַנד.

און פֿאַרט האָט זיך געשפּירט, אַז אָט דער נייער טאַלסטאָיאָנישער
וועג טראַגט מיט זיך אַן אַראַפּצי פֿון יענעם וועג, וואָס איך האָב באַ-
טראַכט פֿאַר דעם איינציק־מעגלעכן צו דער פּאַרווירקלעכונג פֿון דעם
סאַציאַליסטישן אידעאַל. אין טאַלסטאָיס רוף האָט געקלונגען כּמעט ווי
אַ מאַראַלישער באַפעל: „שטעל זיך אָפּ! קלער־איבער נאָך אַ מאַל! דאָ
איז אַ נייַער וועג, וועגן וועלכן דו האָסט קיינמאַל ניט געטראַכט! אויב
אַט דער וועג איז דער ריכטיקער, אויב אַלע מענטשן זאָלן אָנהייבן
טראַכטן און פּילן ווי טאַלסטאָי, און אויב ס'איז אין דער איצטיקער צייט
מעגלעך דערפּירן דערצו, זיי זאָלן אָנהייבן אַזוי צו טראַכטן — מוזן דען
ניט די העכסטע אידעאַלן פֿון דעם ראַדיקאַלסטן סאַציאַליזם מקוים ווערן
פֿון זיך אַליין?”

„מסירת-נפש“ און „מסירת-נשמה“

מיט דער נייער „טאלסטאָיאַנישער“ ריכטונג, וואָס האָט שפּעטער פאַרכאַפּט אין אַ גאַר גרויסער מאָס די בעסערע רוסישע יוגנט, בין איך באַקאַנט געוואָרן, כמעט ווי ביי אירע ערשטע אָנהייבן, בעת מיין וויזיט אין טולע. און דער נייער געדאַנקען-גאַנג האָט טאַקע געצוואונגען אַ היפש ביסל צו קלערן און צו איבערקלערן.

פון דעם גאַנצן „זאַק“ נייע (אַלט-נייע) געדאַנקען און איינשמעלונגען האָט גלייך פון אָנהייב אָן אַרויסגעשטאַרצט אַ שפיציקע „נאַדל“: די אַבסאָלוטע אַפליקענונג פון דעם פּאָליטישן קאַמף בכלל, פון דעם רע-וואָלוציאָנערן קאַמף בפרט און פון דעם טעראַריסטישן וועג אין אים ספּעציעל. דאָס איז געווען די זעלביקע שפיציקע, שטעכיקע נאַדל, וואָס האָט געשטאַרצט פון די דריי אַנדערע נייע ריכטונגען ביי דער יוגנט, מיט וועלכע איך בין באַקאַנט געוואָרן אין פעטערבורג: די פעסימיסטישע, די עסטעטישע און די קולטור-טרעגערישע. אָבער וואָס פאַר אַן אונ-טערשייד צווישן דעם טאַלסטאָיאַניזם און זיי!

יענע דריי האָבן אָדער אינגאַנצן געלייקנט דעם סאַציאַליסטישן ענד-ציל צו וועלכן מיר שטרעבן, אָדער געווען צו אים לגמרי אינדיפּערענט. אין דעם טאַלסטאָיאַניזם אָבער איז דער ענדציל, — דער געזעלשאַפטלעכער אידעאַל פון אַ פאַרברידערטער און אַרבעטאַרישער מענטשהייט, — גע-שטאַנען אין דעם צענטער פון אַלע באַטראַכטונגען. און ניט נאָר איז דער אידעאַל גופא געבליבן ניט אַנגערירט, נאָר איז נאָך בולטער און שאַרפּער אַרויסגערוקט געוואָרן אין פּראָנט (אַזוי האָב איך דעמאָלט גע-גלייבט).

די נפּאָמינה צווישן „אונדז“ און „זיי“ איז נאָר אין דעם וועג צו דעם ענדציל. און אויך אין דעם נייעם וועג דאַמינירן יענע שטריכן, וואָס זיינען אַזוי טייער דעם רעוואָלוציאָנערן קעמפּער פאַר אַ בעסערער צוקונפּט. די אַבסאָלוטע אַפליקענונג פון דעם איצטיקן לעבנספּיר, פון אַלע בורזשאַוע אידעאַלן און לעבנס-פאַרמען. אין אַט דעם פּרט איז דער

טאָלסטאַיאזם נאָך אַ סך ראַדיקאַלער, איידער די סאָציאַליסטישע וועלט. און נאָך אַ צווייטער שטריך בינדט אים צונויף מיט דעם רעוואָלוציאַנערן קאַמף: די גרייטקייט אַוועקצוגעבן דעם אייגענעם לעבן פאַר דאָס לעבן און דאָס גליק פון די מיטמענטשן.

אויף אַט דעם שטריך אין דעם טאָלסטאַיאזם לוינט זיך אַפצושטעלן אַ וויללע, וויל ער איז פאַרבונדן מיט גאָר אַ גרויסן און וויכטיקן פּראָ-בלעם: דער פּסיכאָלאָגיע פון דעם רעוואָלוציאַנערן קעמפּער אין יענע צייטן, ווען די באַוועגונג ווערט נאָך ניט געטראָגן פון אַ גרעסערן אַדער קלענערן מאַסן-אויפשוואונג, ווען, ווי אַ רוסיש ווערטל זאָגט, „נאַ מירו אי סמערט קראַסנאַ“: „בפני עם ועדה איז אויך דער טויט אַ שיינע זאַך“; אין יענע צייטן, ווען די „עם ועדה“ ווילן נאָך גאַרנישט ניט וויסן פון דעם רעוואָלוציאַנער, פון זיין מסירת-נפש, זיין פּריוויליגן קרבן פאַרן טובת הכלל. אַט די פּסיכאָלאָגיע איז, אויף וויפיל מיר איז באַקאַנט, נאָך ערגעץ ניט אויסגעפאַרשט געוואָרן גרינטלעך.

אין דער רעוואָלוציאַנערער יוגנט פון די אַכציקער יאָרן, מיט וועלכער איך בין געווען באַקאַנט, האָבן געהערשט צוויי טעאָרעטישע איינשמעלונג-גען צו דעם ענין פון מסירת-נפש און קרבנות. איין איינשמעלונג האָט געשטאַמט פון טשערנישעווסקין. איך האָב גערעדט וועגן דעם אין אַ פּריערדיקן קאַפּיטל. טשערנישעווסקי, ווי אַלע ראַדיקאַלע דענקער פון דעם מאַטעריאַליסטישן לאַגער אויך אין מערב-איראָפּע, האָט געליקנט דעם גאַנצן ענין פון „אַלטראַויזם“. בטבע איז דער מענטש אַן עגאָאיסט, וועמעס האַנדלונגען עס ווערן דיריגירט פון צוויי, ריין עגאָאיסטישע, קער-רימענס: דאָס שטרעבן צו הנאות, צו פּרייד און דאָס אַנטלויפן פון פייד. פון לייד.

„מסירת נפש“? „קרבנות“? אַן אַבסורד! „אַ פּיינקוכן פון אַ פאַר שטיוול!“ („סאַפּאַגי וו'סמיאַטקו“). דער רעוואָלוציאַנער איז גאַרנישט ניט „מקריב“, ווען ער גייט אויף מסירת-נפש. אַ דאַנק אַ הויכער אינטעל-לעקטורלער אַנטוויקלונג („ראַזוויטיע!“), געפינט דער מענטש גראַד אין דער מסירת-נפש פאַר אַנדערע זיין אייגענע (עגאָאיסטישע) הנאה. עס איז ניט קיין באַזונדערע מאַראַלישע דעהייבונג. דער „העלד“ איז דאָ געקנאַטן פון דעם זעלביקן טייג, וואָס דער פשוטטער עגאָאיסטישער בשר ודם, נאָר מסתמא, אַזוי צו זאָגן, בעסער „אויפגעאַנגען“ און בעסער גע-קנאַטן. אַט דער פּסיכאָלאָגישער איינשמעל, אַ קאָלאַסאַל-וויכטיקער פאַר דער פאַרשטעלונג וועגן דעם צוקונפּט-מענטשן אין דער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפּט, האָט אין דער מערב-איראָפּיאישער ראַדיקאַלער וועלט גע-

הערשט, — אַ דאַנק שטירנערן, — אין די פּערציקער יאַרן. אין רוסלאַנד איז ער געוואָרן פּאַפּולער אין די זעכציקער.

אין די זיבעציקער יאַרן האָט אָכער דער גרויסער רוסישער דענקער, פּיאַטער לאַווראַוו, אַרויסגערוקט אַן אַנדער פּסיכאָלאָגישן מאַטיוו פאַר דער רעוואָלוציאָנערער מסירת־נפשׁ: דעם קאַנטיאַנישן „מאַראַלישן חוב“, די שולד, וואָס די אינטעליגענציע דאַרף באַצאָלן דעם אַרבעטאַרישן פּאַלק פאַר איר עקזיסטענץ און איר הויכער אַנטוויקלונג. אין דעם טעראָריס־טישן קאַמף פּון די „נאַראַדאַוואַלן“ האָט זיכער דער לאַווראַווער „פּליכט־באַוואוסטזיין“ געשפּילט די דאָמינירנדיקע ראָליע אין דער פּסיכאָלאָגישער טרייב־קראַפט. אָבער גיט ביי אַלע „נאַראַדאַוואַלן“ איך האָב געהערט צו די פּון זיי, וואָס האָבן פּריער אָנגענומען טשערנישעווסקיס תּורה מיט אַלע אירע פּרטים און דקדוקים. געוויסע איבערלעבונגען האָבן גאַנץ אָפט געוועקט ספּיקות אין מיר, ספּעציעל אין איר טעאָריע פּון דער מענטש־לעכער מאַוואַל. עס איז ביי מיר געווען אַ טעאָרעטישע וואַקלעניש צווישן די צוויי שטאַנדפּונקטן.

אָבער די לאַווראַווער דאָקטרינ פּון „באַצאָלן דעם חוב“ האָט זיך ניט געקאַנט גוט אַריינפּאַסן אין מיין געוואונענער ייִדיש־נאַציאָנאַלער פּאָזיציע. לויט לאַווראַוו וואַלט אויסגעקומען, אַז דאָס גאַנצע ייִדישע פּאַלק, וואָס לעבט סאַציאַל־עקאָנאָמיש אויף דעם חשבון פּון די רוסישע אַרבעטאַרישע מאַסן, טאָר גאָר ניט טראַכטן וועגן דער אייגענטער באַפּרייאַונג און נאַצי־אַנאַלער ווידערגעבורט. און אַ ייִדישער רעוואָלוציאָנער איז אוודאי מחויב צו אַרבעטן נאָר פאַר דער רוסישער רעוואָלוציע, כדי צו „באַצאָלן“ אי זיין פּערזענלעכן חוב, אי דעם חוב פּון זיין גאַנצן פּאַלק.

אין די „מיסלי“, וואָס האָבן שוין באַלד געדאַרפט אַרויסגיין פּון דרוק, האָב איך דעריבער אָנגעמערקט, אַז וועגן אַט דעם „חוב“ וועלן מיר, יידן, מוזן בעטן מחילה וסליחה ביי דעם רוסישן פּאַלק, — פשוט אַפּצומעקן דעם חוב. די עגאָאיסטישע ראַדיקאַלע טעאָריע איז דאָ געווען אַ מער זיכערער מאַראַלישער באַדן אונטער די פּיס.

אין דעם טאַלסטאַיאַזם אָבער האָט זיך אָפּגעעפּנט אַ גאַנץ נייער אויסבליק אויף דעם מאַראַלישן פּראָבלעם. עס איז אין אים ניטאָ יענער קאַנפּליקט פּון „פּערזענלעכער הנאה“ און „מאַראַלישן חוב“, וואָס הערשט אייגנטלעך אין דער גאַנצער מענטשלעכער עטיק. יאָ, אַ מענטש ווערט דיריגירט אין זיינע האַנדלונגען דורך דעם אייגענבוירענעם שטרעבן צו גליק פאַר זיך אַליין. אָבער די טבע פּון יעדער מענטשלעכער נשמה איז אַזאָ, אַז דעם אמתן גליק און די העכסטע פּרייד געפּינט זי נאָר דע־

מאָלט, ווען זי, די נשמה, ברענט ווי אַ ליכט אין דער ליבע צו אַנדערע
און גייט אויס אין מסירת נפש פאַר זיי.

אַ קאַלאַסאַל־נייער אויסבליק! און געעפנט אים האָט ניט קיין
אַנדערער, ווי גראַף ליעוו טאַלסטאַי, אפשר דער גרעסטער פסיכאָלאָג אין
דער ליטעראַטור, דער בעסטער מומחה אין די פאַרבאָרגנסטע סודות פון
אַ נאַרמאַלן פסיכישן לעבן.

דער וועג צו דעם ראַדיקאַלסטן סאַציאַליזם ליגט דורך אויפוועקן אין
דער אייגענער נשמה די בענקשאַפט צו אַזאַ פרייד און גליק. די אויפגע-
וואַכטע און זיך פונאַדערגעברענטע מענטשן־ליבע שיקט דעמאָלט אַרויס
אירע שטראַלן אין די הערצער פון די מיט־מענטשן, און אויך דאָרטן
צינדט זיך אָן דער זעלבליקער פלאַם. דאָס איז דער אַלגעמיינער נאַטור־
געזעץ פון „קעגן־ווירקונג גלייך ווירקונג“, נאָר אַריבערגעטראָגן אויף דעם
לעבן פון אַ מענטשלעכער נשמה. האָס ברענגט אַרויס האָס. ליבע
ברענגט אַרויס ליבע.

ליזע האָט זיך געוויס ניט גענייטיקט, טאַלסטאַי זאָל איר אויפדעקן
אַט דעם סוד. דאָס איז פאַר איר געווען אַ נאַטירלעכער, איינגעבוירענער
אינסטינקט. אויך איז ביי איר ניט געווען איבעריקס ניי דער געדאַנק,
אַז אַזוי ווי זי, איז יעדער מענטש. דער גאַנצער צויבער פון איר פער-
זענלעכקייט האָט זיך גענומען אַט פון דער אַרויסשטראַלונג פון דער ליבע
צו יעדן מענטשן און צו יעדן לעבעדיקן באַשאַף. טאַלסטאַיס שיטה האָט
פון דער פסיכאָלאָגישער זייט אירער ניט געקאַנט געבן איר קיין שום
נייס, אַ חוץ אפשר דער קלאַרערער פאַרמולירונג און דער אינעווייניקסטער
זיכערקייט, אַז מען האָט דאָ צו טאָן מיט אַן אַלגעמיין מענטשלעכער דער-
שיינונג. ניי איז פאַר איר געווען דער היסטאָרישער באַטייט פון אַט דער
דערשיינונג, די באַוואוסטזיניקע אַנווענדונג אירע, ווי אַ וועג, וואָס מוז
פירן צו דער אַלגעמיין־מענטשלעכער באַפרייאונג פון אַלע צרות, וואָס
פלאַגן אונדז, — אַ וועג צו דעם אַלגעמיין־מענטשלעכן גליק.

אויך פאַר בוטקעוויטשן, דעם געוועזענעם טעראָריסט, איז דער טאַל-
סטאַיאַיזם, רעכנן איד, ניט געווען קיין דרויסנלעכע שיטה, וואָס מען נעמט
אויף נאָר מיט דעם פאַרשטאַנד. דער טעראָריזם איז אויך פאַר אים, ווי
פאַר אַ טן פון אַט דעם טיפ, — ווי שפעטער פאַר אַ קאַליאַיוון פון דער
„באַיעוואַיאַ אַרגאַניזאַציע“, — געשטאַנען, אַזוי צו זאָגן, מיט דער ריין אַל-
טראַיסטישער זייט, — דער זייט פון מסירת נפש, ניט ווי אַ מאַראַלישער
חוב, נאָר ווי אַ דראַנג, צו העלפן דער ליידנדיקער מענטשהייט. דעם
שווערן קרבן, וואָס מען נעמט אויף דערביי, באַשטייט, פאַר אַט דעם טיפ

מענטשן, ניט אזוי אין דער מסירת־נפש, ווי אין דער מסירת־נשמה: מען גייט אויף אן אַקט, וואָס איז איר צוואוידער ביז איר טיפסטן גרונט. איז קיין חידוש ניט, וואָס מען ווערט פאַרכאַפט פון אַזאַ אין תוך פסיכאָלאָגישן, נשמהדיקן וועלט־באַנעם, — געדעקט מיט דער אויטאָריי־טעט פון דעם גרעסטן פסיכאָלאָג, — אַ וועלט־באַנעם, וואָס באַפרייט פון אַט דעם שווערסטן פון אַלע קרבנות, — דער מסירת נשמה, — און וואָס ברענגט די באַפרייאונג אויף אַזאַ אַרט, און די ענד־צילן, צוליב וועלכע מען איז געווען גרייט אויף די שווערסטע קרבנות, ווערן ניט אָפגעלייקנט אָדער געלאָזן אָן אַ זייט, ווי ביי די אַנדערע אַנטי־רעוואָלוציאָנערע ריכטונגען, נאָר, אדרבה, ווערן אַוועקגעשטעלט אין נאָך אַ שאַרפערער באַלייכטונג איידער פריער.

דאָרף מען אָבער גלייבן סיי אין דעם גרונט־געדאַנק פון אַט דעם סיסטעם, סיי אין דעם וועג, וואָס ווערט פאַרגעשריבן פון אים. מען דאָרף זיך אינגאַנצן אַפטרײסלען פון דעם איצטיקן לעבן און פון דער איצטיקער וועלט, אינגאַנצן מבטל זיין די פאָליטיק און די רעאַל־עקזיסטירנדיקע סאָ־ציאַלע אומשטענדן, מיט זייערע פראַבלעמען און קאָנפליקטן. אַט דער אַבסאָלוטער ראַדיקאַליזם, וואָס האָט געשלאָגן פון דעם טאַלסטאַיאַנישן איינשטעל, איז זיכער געווען איינער פון יענע מאַנגעטישע מאַמענטן, וואָס דער נייער גלויבן האָט געהאַט אין זיך.

דאָרף מען אָבער האָבן דעם שטאַרקן גלויבן. אָבער גראַד אים האָב איך ניט געהאַט. און ביי דעם גאַנצן צויבער סיי פון דער שיטה אַליין, סיי פון די צוויי פערזאָנען, וואָס האָבן אים פאַרקערפערט, — צוויי פראַכט־עקזעמפלאַרן פון דעם מענטשלעכן מין, — בין איך פאַרהיט גע־וואָרן פון אַט דעם נייעם „אַפיקורסישן“, אַנטי־רעוואָלוציאָנערן אָפנייג. עס איז פאַר מיר געווען אַן ענין, צו קלערן און איבערקלערן, אָבער ניט אַזאַ, וואָס זאָל קענען שוין דורכפירן דעם נייטיקן איבערבאַך אין דעם גאַנצן ביז־אָהעריקן נשמה־איינשטעל.

געזעגנט זיך מיט דעם „טאלסטאָיאַזם“

דער יונגער טאלסטאָיאַזם, וואָס איז כמעט נאָר וואָס אויפגעגאַנגען ווי אַ לייכטנדיקער שטערן אויף דעם רוסישן גייסטיקן האַריוואַנט, האָט שיר-שיר אויך מיך ניט באַצויבערט מיט זיינע מילדע, רייך-מאַראַלישע שטראַלן. דער עיקר מאַגנעטיש איז ער געווען ביי מיין פריינט ליזע שטיקין און ביי בוטקעוויטשן. די אינעווייניקסטע שיינקייט פון דער שיטה איז דאָ פאַרשטאַרקט געוואָרן דורך דער מערקווירדיקער גייסטיקער טיפ-קייט און שיינקייט פון די צוויי פאַרקוינדיקער פון דעם נייעם גלויבן.

ביי זיי איז ער לחלוטין געווען פריי פון יענעם אַנטי-סאָציאַליסטישן שטריך, וואָס ער האָט שפעטער אַנגענומען ביי אַ סך פון זיינע לעגאַלע אָנהענגער. ביי מייע פריינד איז ער געווען דורך און דורך סאָציאַליסטיש-טיש. פאַר זיי איז ער געווען אַ נייער וועג צו דעם זעלבליקן ענדזיל, אַן אַ סך מער זיכערער, ווי זיי האָבן געגלייבט, איידער דער רעוואָלוציאַ-אָנערער: אַ וועג דורך דער ווידערגעבורט פון ריינער מענטשנליכע אין יעדן מענטשן, דורך דעם אויפבלי פון יענעם קערנדל, וואָס געפינט זיך, ווי דער גרויסער פסיכאָלאָג טאלסטאָיאַ פאַרזיכערט, אין דער נשמה פון יעדן מענטשן, ווי דער אייגנטלעכער תּוֹך פון אַ מענטשלעכער נשמה. פאַרהייט פון אַט דעם געפערלעכן „אַפּוּג“, האָט מיך אפשר מיין קריטישער געדאַנק, וואָס האָט אַלעמאַל געזוכט דעם טעאָרעטיש-אינגע-פונדעוועטן באַווייז פאַר דער אַדער יענער נייער מיינונג און אפשר מיין דאַגמאַטישע איינגעשפאַרטקייט אין דעם ראַדיקאַלן פסקדין, אַז די מענטש-לעכע נשמה איז אַ פראָדוקט פון די סאָציאַלע אומשטענדן, אין וועלכע זי ווערט אויפגעצויגן און לעבט, און דורך דעם ספעציעל נאַראַדאָוואַלישן גרונט-בליק, אַז די סאָציאַלע אומשטענדן קאָנען ניט ווערן אַנדערש, ווי נאָר דורך אַ רעוואָלוציאַנער-פאַליטישן קאַמף.

אַבער עס איז געווען נאָך אַ וויכטיקער מאַטיוו, וואָס האָט געווירקט אין מיר, ווי אַ קעגן-וואַג אַנטקעגן דעם טאלסטאָיאַנישן צויבער. דער טאלסטאָיאַזם איז אַ באַנייאונג פון דעם קריסטנטום. אַבער דער טאַל-

סטאָיאַנישער קריסטנטום איז ניט געווען אינגאַנצן דאָס קריסטנטום פון ישו הנוצרי, דעם נאַציאָנאַל־יידישן משיח, מיט דעם אויסבליק פון אַ „מלכות שמים“ פאַר דער גאַנצער מענטשהייט. דאָס איז געווען דער קריסטנטום פון דעם אַפּאָסטאָל פּאָל (שאול פון תרשיש) מיט דער הויפט־וואַג, וואָס ער האָט געלייגט אויף „ליבע, האַפּענונג און גלויבן“ און מיט זיין קאַטעגאָרישן גור־דין, אַז „אין דער מלכות־שמים זיינען נישטאָ קיין העלענען און קיין יידן“.

דער טאַלסטאָיאַזם אין זיין ערשטער ריינער געשטאַלט איז געווען די פאַרקערפּערונג ניט נאָר פון דעם ריינעם אַנאַרכיזם, נאָר אויך פון דעם קאַנסעקווענטן קאַסמאָפּאָליטיזם, ווי ביי דעם אַפּאָסטאָל פּאָל. די רעליגיוזע און די נאַציאָנאַלע פאַרשיידנקייטן און אינטיילונגען ביי דער מענטשהייט זיינען ניט מער ווי ווילד־גראַז, וואָס דאַרפן אומברחמנותדיק אויסגעוואַרצלט ווערן, אַדער, — לויט טענעראַמאָ־פיינערמאַנס ביישפּיל — די „סמועה“, די קליינע בלעזעלעך, וואָס באַווייזן זיך, ווען מען פּאַ־לירט אַ הילצערנע אויבערפלאַך, און גראַד דעמאַלט, ווען די פּאַלירונג איז שוין אין גוטן גאַנג און דערנעענטערט זיך צום סוף.

וואָס איז די נפּקאָמינה — אַזאַ בלעזל, אַן אַנדער בלעזל; אַזאַ ווילד־גראַז, אַן אַנדער ווילד־גראַז?

אין תוך איז דאָס געווען דער זעלביקער איינשטעל, וואָס האָט גע־הערשט אין דער דעמאָלסטיקער ראַדיקאַלער וועלט בכלל. צו די אַפֿי־ציעלע רעליגיעס פון די קירכעס, סינאַגאָגן און מאַשייען האָט דער טאַל־סטאָיאַזם געהאַט די זעלביקע טיף־איינגעוואַרצלטע אַנטיפּאַטיע, וואָס ביי יעדן ראַדיקאַל. פאַר די טאַלסטאָיאַנער זיינען די הערשנדיקע רעליגיעס פון קריסטנטום, יידנטום, און מאַכמעדאַניזם געווען די פאַרקערפּערונג פון דער טומאה, פון אַל־דאָס־בייז אין נאָך אַ גרעסערן גראַד איידער ביי מיינע פריינט, די ניט־יידישע רעוואָלוציאַנערן.

דער אונטערשייד פון די צוויי וועלט־אַנשוואַונגען איז געלעגן אין דעם נייעם צוגאַנג צו די פּראַבלעמען פון אַ פּילאָסאָפּישן וועלט־באַנעם און לעבנס־בליק. אין דער ראַדיקאַלער וועלט פון מיין דור האָט גע־הערשט דער אַטעאיסטישער „עמפּיריזם“, דאָס כורעים־פּאַלן פאַר דער ריינער וויסנשאַפּט. דער טאַלסטאָיאַנישער וועלט־און לעבנס־באַנעם איז געווען געגרינדעט אויף אַ פּסיכישן פּאַנטעאיזם: דער טיפּסטער עצם פון דער וועלט, — די „סובסטאַנץ“, מיט ספּינאָזאַ גערעדט, — אין נשמהדיקייט, און דער וויכטיקסטער אייביקער שטריך פון דער אַל־וועלט־

לעכער נשמהדיקייט, — אזוי צו זאגן דער „אטריבוט“, — איז די ליבע : די ליבע צו דעם מענטשן, און צו דעם גאנצן וועלט-אל. אין דער צייט פון מיין וויזט אין טולע, איז אָט דער אונטערשייד ניט געשטאַנען פאַר מינע אויגן. ביז צו דעם מעטאָפיזישן גרונט פון דעם טאַלסטאַיאַזם האָבן מיר זיך דעמאַלט ניט אַראָפּגעלאָזן. איך וואָלט אויך ניט געהאַט דעם נייטיקן חשק דערצו. און וואָלט דאָס געשען, וואָלט אָט דער מעטאָפיזישער איינשטעל מיך נאָך מער אָפּגעשטויסן פון דער נײַער שיטה. „מעטאָפיזיקע“ איז פאַר מיר אַלץ נאָך געווען טריף, ווי חזיר. אין דער שטעלונג אָבער צו די הערשנדיקע רעליגיעס, ווי צו די „אבות הטומאה“, וואָלטן ביי אונדז זיכער ניט פאַרגעקומען קיין טע-אַרעטישע אַמפּערייען.

אַ גאַנץ אַנדער זאך איז אָבער געווען די טאַלסטאַיאַנישע שטעלונג צו דעם פּראָבלעם פון די נאַציאָנאַלע אונטערשיידן און פון דעם נאַצי-אַנאַלן עלעמענט אין דער געשיכטלעכער אַנטוויקלונג. אין דעם פונקט בין איך שוין דעמאַלט באַוואוסטזיניקערהייט געגאַנגען אויף אַ וועג, וואָס האָט זיך שאַרף אָפּגעצוווייגט פון דעם ברייטן קאָסמאָפּאָליטישן שליאַך, אויף וועלכן עס האָט זיך באַוועגט דער ראַדיקאַלער געדאַנק, סײַ דער מאַטעריאַליסטישער, סײַ דער אידעאָליסטיש-טאַלסטאַיאַנישער.

איך וואָלט נאָך דעמאַלט ניט געקאַנט טעאַרעטיש באַגרינדן מיין שטאַנדפונקט. די שטודיען אין דער נאַציאָנאַליטעטן-פּראָגע זיינען אין פעטערבורג איבערגעריסן געוואָרן, אַ דאַנק דער נויט, צו פאַרטיפּן זיך אין דער יידישער געשיכטע. אָבער אין בלוט און פלייש איז שוין אין מיר אַריין דער זיכערער גלויבן, — און אפשר איז ער שוין פון פריער אומבאַוואוסטזיניקערהייט געלעגן דאַרטן, — אַז די נאַציאָנאַלע אונטערשיידן קאַנען ניט פאַרגליכן ווערן צו „בלעזלעך“, וואָס פאַרשווינדן אין דעם „פּאָליר-פּראָצעס“, אָדער ווי ווילדע גראַזן, וואָס דאַרפן אויסגעיעט ווערן פון דעם מענטשהייטס-גאַרטן.

צו שטאַרק איז שוין אין מיר געזעסן מיין יידישער נאַציאָנאַליזם, הגם איך וואָלט מיך דעמאַלט שטאַרק באַליידיקט, ווען מען וואָלט מיך אַנגערופן „נאַציאָנאַליסט“. ווי ביז עד היום, האָב איך אויך דעמאַלט געהאַט אַ רעכט צו רופן זיך „אינטערנאַציאָנאַליסט“. און שוין איז געווען איינגעוואַרצלט דער גלויבן אין מיר, אַז אינטערנאַציאָנאַליזם איז ניט אַנטינאַציאָנאַליזם, און אַז פעלקער, מיט זיערע מענטשלעך-באַרעכטיקטע נאַציאָנאַלע אונטערשיידן, וועלן אויף אייביק פאַרבלייבן אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט.

מיינ גאנצע יידיש-סאָציאליסטישע שטרעבונג האָט גערוט אויף אַט דעם גלויבן, אויף אים האָט אויך גערוט דער קאַמף אַנטקעגן אַסימי-לאַציע, וואָס איז אַרױפגעצוואונגען געוואָרן אויף מיר פון יענעם קאַלט-בלוטיקן אינדיפערענטיזם, מיט וועלכן די יידישע סאָציאַל-רעוואָלוציאַנערע אינטעליגענציע האָט זיך באַצויגן צו דעם היסטאָרישן גורל פון דעם איי-גענעם פּאָלק. אין דעם טאַלסטאַיאַניזם מיט זיין אַבסאָלוטן קאַסמאָפּאָ-ליטיזם און דער לערע פון דעם ריינעם מענטשנטום, האָב איך געמוזט דערבליקן דעם שאַרפּסטן פיינט אַנטקעגן דעם גאַנצן נייעם לעבנסוועג, אויף וועלכן איך האָב מיך געריסן.

דער „פיינט“ איז אָבער געווען צו פּאַפירעריש שיין (און ליוזע שטיקן, די טרעגערין פון אַט דער פיינטלעכער ריכטונג, — איז פאַר מיר דעמאָלט געווען אַ סך מער, איידער נאָר אַ חבר און פריינט). האָב איך טאַקע דורכגעלעבט אַ היפשן „ויתרונצו“ אין מיינ נשמה. הויך-מליצהדיק גע-רעדט, וואָלט איך געזאָגט, אַז דער טאַלסטאַיאַניזם האָט געשטעקט אין מיינ ברוסט, ווי אַ פּייל, אַ פאַרסטע מיט פאַרשיכורנדיקן גיפט. אַרויס-רייסן אים דאַרף מען און אַרויסרייסן אים ווילט זיך ניט.

אין אַזאָ היפש מוטושטשער שטימונג האָב איך מיך אומגעקערט קיין מאַסקווע. דאָס בוך איז באַלד אַרויס פון דרוק, און איך בין געשטאַנען פאַר אַ גאַנץ נייער, ריינ-פּראַקטישער אויפגאַבע: „וואָס הייבט מען איצטער אָן צו טאָן מיט דעם?“

דאָס בוך האָט זיך געדרוקט ביי אַ יידישן דרוקער, וואָס איז אַליין געווען אַ שטיקל רוסישער מחבר. זיין נאָמען האָב איך פאַרגעסן. אָבער ער האָט גראַד אַרום יענער צייט אַרויסגעלאָזן אַ ביכל אונטער דעם נאָ-מען „פּיסמאַ שלים-שלימאַזעלאַ ק“ אַקוליניע איוואַנאָוויע“ (שלים-שלימ-מזלס בריוו צו אַקולינאַ איוואַנאָוואַ), — טענות פון דעם יידישן פּאָלק צו דעם רוסישן, — אויף וויפיל מיר געדענקט זיך, אין אַ ריין אַסימי-לאַטאַריש-יודאָפּילישן גייסט.

אַט דער דרוקער האָט מיר געגעבן די עצה, איבערצוגעבן מיינע ביכער צו אַ קאַמיסיאָנער. ער האָט מיר אויך רעקאַמענדירט אַ יונגן מאַן וואָס פאַרנעמט זיך מיט אַזוינע זאַכן. אַט דער יונגערמאַן וועט שוין באַ-זאַרגן אַלץ: אי פונאַנדערשיקן אין די בוכהאַנדלונגען סיי אין די הויפטשטעט, סיי אין דער פּראָווינק, — דער עיקר אין די יידישע שטעט, — אי די אַנאַנסן אין די נייטיקע צייטונגען, אי פירן פאַר מיר די חשבור-נות מיט די בוכהענדלער, אי באַזאַרגן די פרעסע מיט רעצענזיע-עקזעמ-

פליאָרן. און וואָס איז שייך ערלעכקייט, קאָן איך בויען אויף אים, ווי אויף אַ שטיינערנעם פעלדזי.

דאַרף מען בעסער? האָב איך געלאָזן זיך אַ הונדערט עקזעמפליאַרן פאַר אייגענע, פאַר פריינט און באַקאַנטע און אַלץ איבערגעגעבן יענעם יונגן מאַן, וועמעס נאָמען איך האָב שוין אויך פאַרגעסן. אויף וויפיל ער איז געווען ערלעך, ווייס איך ניט, אָבער אין איין פרט איז ער זיכער געווען, ווי אַ „שטיינערנער פעלדזי“. ווי פון אַזאַ פעלדזי, האָב איך אויך פון אים קיינמאַל ניט באַקומען ניט קיין בריוו, ניט קיין גראַשן געלט. אַ פאַר אַנאַנסן האָב איך יאָ ערגעץ געזען. אגב, בין איך די גאַנצע צייט געווען פאַרנומען מיט גאַנץ אַנדערע דאגות, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין שייכות צו דער געשעפטלעכער זייט פון דעם ענין.

מיט די הונדערט עקזעמפליאַרן בין איך תיכף, נאָך דעם גמר מיט דעם קאָמיסיאָנער, אַוועקגעפאַרן קיין וויטעבסק. די טאַלסטאַיאַנישע „פיל“, וואָס האָט נאָך געשטעקט אין דער ברוסט, איז שפעטער, שוין אין ווי-טעבסק, פאַרט אַרויסגעצויגן געוואָרן. געהאַלפן דערין האָט מיר שטאַרק קאָראָלענאַקס שיינע לעגענדע וועגן „מנחם דעם איסי און העסי פלאָר“. די „לעגענדע“ איז אין איר תוך אַ שאַרפע קריטיק פון דעם טאַלסטאַיאַנישן פריידיקן „ניט צו קעמפן מיט שלעכטס אַנטקעגן ביזי“.

רוימישע סאָלדאַטן גייען זוכן יידישע רעוואָלוציאָנערן. זיי פאַר-וואַגלען און ליידן, און ווייסן ניט, ווי אַרויסצוגיין פון דער לאַגע. באַגעגנט זיי אַ מלאך פון הימל, איינער פון יענע אומשולדיקע מלאכים, וואָס זיינען פול מיט רחמנות און ליבע צו יעדן איינעם און האָבן קיין ברעקל השגה ניט וועגן אַל-דאָס-ביזי, וואָס קומט פאַר אין אַ מענטשלעכן לעבן. דער-וואוסט זיך, אין וואָס די רוימישע תלינים נייטיקן זיך, האָט ער זיי גע-בראַכט צופירן צו דעם אָרט, וואו די רעוואָלוציאָנערן האָבן זיך באַהאַלטן. די בלינדע ליבע צו אַלץ און אַלעמען האָט דאָ געהאַלפן די רוצחים אויס-צוגעפינען זייערע קרבנות און פאַרצוגרייטן דעם טריאומף פון ביזי איבער גערעכטיקייט.

צו די מערקווירדיקע שטריכן פון אַט דעם מערקווירדיקן ווערק קאָראָל-לענאַקס געהערט אויך די טיפע קינסטלערישע אינטואיציע. מיט וועלכער ער האָט זיך אַריינגעלעבט אין דער געשילדעטער עפאַכע פון דעם יידישן פרייהייטס-קאַמף אַנטקעגן רוים. באַזונדערס — די כאַראַקטעריסטיק פון די איסיים וואָס האָבן געשפילט אַזאַ וויכטיקע ראַלע אין דער צוגרייטונג פון ישוס משיחישער באַוועגונג. די איסיים זיינען שוין גאָר ניט געווען אַזעלכע וועלט-פרעמדע נזירים, דורכגעדרונגענע מיט ליבע צו יעדן איינעם,

ווי זיי ווערן געשילדערט ביי די יידישע און ניטיידישע היסטאריקער. דער איסי מנחם רעדט ווי אַ רעוואָלוציאַנער, ווי אַ העלד פון דער קלאַר-זעוודיקער ליבע, וואָס ווייסט ווי פּונאַנדערצוקלייבן זיך אין די פאַר-פּלאַנטערטע דערשיינונגען פון דעם לעבן; ווייסט ווער עס פאַרדינט רחמנות, ליבע און הילף און וועמען עס קומט פונקט דער היפוך דערפון. קאַראַלענקאַס בליק אויף די איסיים האָט אינגאַנצן צונויפגעשטימט מיט יענע רעזולטאַטן, וועלכע אויך איך האָב באַקומען אין די שטודיען וועגן זיי ווי איך האָב זיי, — די רעזולטאַטן, — אַרויסגעבראַכט אין מיין שריפט.

קיין ניס האָט קאַראַלענקאַס מיר ניט געקאַנט זאָגן. אָבער העלפן פאַרשטאַרקן דעם גלויבן אין דער נייטיקייט און העכערער גערעכטיקייט פון דעם רעוואָלוציאַנערן קאַמף האָט זיין לעגענדע זיכער געקאַנט. גראַד די דעמאָלסטיקע יוגנט אין רוסלאַנד, וואָס האָט איבערגעלעבט דעם קראַך פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“ און האָט זיך מיט אַ באַזונדערן ערנסט גענומען איינהערן אין טאַלסטאָיס נייעם רוף, האָט זיך גענייטיקט אין אַזאַ וואַרנענדיקער און אויפמונטערנדיקער שריפט.

מיר האָט די לעגענדע פאַרשאַפט דעם גרעסטן נחת סיי מיט איר הויכער קינסטלערישקייט, סיי מיט איר טיפער טענדענץ. תמיד דערמאָן איך מיך וועגן איר מיט ליבע און דאַנקבאַרקייט.

די ערשטע אַפּרופּן אויף מיין ערשטער שריפט

תיכף ווי איך בין אָנגעקומען קיין וויטעבסק האָב איך פּונאָנדערגע-
שיקט די עקזעמפּליאַרן פּון מיין ערשטער שריפט צו די גאָר נאָענטסטע
מענטשן. אין דער ערשטער ליניע צו דעם פּאָטער, וואָס איז דעמאָלט
ניט געווען אין דער היים. איך געדענק, אָן אויף דעם בוך גופא האָב
איך אָנגעשריבן אַ לענגערן „שיר“ (נאָטירלעך, אין העברייאיש). דאָס
איז געווען אַ ווענדונג צו דעם פּאָטער מצד דער שריפט גופא. זי האָט
אים באַדאָנקט פאַר זיין הילף, האָט אָנגעמערקט די אויפגאַבע, וואָס איר
שטייט פאַר — צו קעמפּן מיט די אָדער יענע „פּיינד“ (מסתמא האָט
דאָרטן ניט געפעלט דער הויפט־שונא — די אָסימילאַציע) און האָט
פאַרענדיקט מיט דעם איינציקן פּערז, וואָס איז פאַרבליבן אין מיין זיכרון:
„ברכני נא ואלך, ואעריך עמם קרב“ („בענטש מיך, איך בעט דיך, לאַמיר
גיין פירן מיט זיי קריג“).

איך געדענק ניט, צי דער פּאָטער האָט ווי עס איז רעאַגירט אויף
דער שריפט. אפשר איז אים שווערלעך געווען צו פאַרשטיין די רוסישע
„עבריי“, צו וועלכער ער האָט ניט געהאַט קיין ברעקל רעספעקט. און
אפשר — אויב ער האָט זי דורכגענומען אַליין, צי מיט איינעם פון זיינע
געבילדעטע פּריינד — איז אים דער אינהאַלט גאָר ניט געווען לרצון.
איך געדענק אָבער, אַז ווען איך האָב אים שפּעטער צוגעשיקט אַ גוטע
רעצענזיע וועגן איר, מיט דער בקשה, ער זאָל דאָס מיר באַלד צוריק-
שיקן, האָט ער מיר מיטגעטיילט, אַז ער האָט פון דער רעצענזיע געהאַט
גרויס נחת, אַז זי איז אומגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט און איז צעפּאַלן
געוואָרן אויף פּיצלעך.

פון די פּריינד, צו וועמען איך האָב געשיקט עקזעמפּליאַרן, האָט זיך
דער ערשטער אָפּערופּן שלמה זאָויל (ש. אַנסקי), וואָס איז שוין דע-
מאָלט געווען ערגעץ־וואו אין דרום־רוסלאַנד, נאָך ווי אַ פּריוואַט־לערער
אין אַ יידיש הויז (דוכט מיר — ביי אַ פּאַמיליע שור, וואָס האָט געהאַט
אַ זון אַ רעוואָלוציאָנער, שוין אַן אַרעסטירטן און פאַרשיקטן).

מיט גרויס נייגיר האָב איך געעפנט שלמה זאָולס בריוו. אונדזער פריינטשאַפט האָט דעמאָלט איבערגעלעבט אַ קריזיס, אַ דאַנק אַ העפּ-טיקן פּאַלעמישן בריוו זיינעם, אין וועלכן ער איז שאַרף אָנגעפאַלן אויף מיין רעאַקציאָנערן „נאַציאָנאַליזם“ און האָט מיך היפש געמוסרט פאַר אים. דעם בריוו האָב איך געלאָזן אָן אַן ענטפער. שיקנדיק אים דאָס בוך מיט אַ זייער וואַרעמער אויפשריפט, אָבער מיט אַ פאַר קאַלטע שורות אין דעם באַגלייט-בריוו, האָב איך באמת דערוואַרט אַ גאַנצע תוכחה אין זיין ענטפער.

ווי גרויס איז אָבער געווען מיין פריידיקע פאַרוואַנדערונג, ווען איך האָב איבערגעלייענט זיין ענטוואַסטישן ליבעפולן שרייבן. ער האָט דאָס בוך געלייענט און איבערגעלייענט, און די גאַנצע צייט פון לייענען גע-הערט מיין שטים, ווי איך וואָלט דאָס פאַרגעלייענט. דערנאָך האָט ער עס פאַרגעלייענט אין אַ מסיבה יונגעלייט; צווישן זיי אויך אַ פאַר ישיבה-בחורים, גרויסע לומדים אין דער אַלט-יידישער ליטעראַטור. צו האָבן אַן אייגענע שטעלונג וועגן די ענינים פון דער יידישער געשיכטע, קאָן ער, שלמה זאָול, זיך ניט דערלויבן. די „לומדים“ האָבן אָבער אַרויסגעטראָגן אַזאַ גור-דין: „פתח בכד וסיים בחבית“ (האָט אָנגעהויבן ריידן וועגן איין זאַך, אין איין גייסט, און פאַרענדיקט מיט אַן אַנדער זאַך, אין אַן אַנדער גייסט).

איך האָב פאַרשטאַנען דעם מיין פון אַט דער באמת צוגעטראַפּענער קריטיק. דער היסטאָרישער טייל איז געווען געשריבן מיט אַ געפיל פון אַ גליענדיקער פאַרערונג פאַר אונדזער פאַרגאַנגענהייט, סיי פון דער ביבלישער עפאַכע מיט אירע נביאים, סיי פון דער צייט פון דעם בית-שני מיט אירע זעלאָטן און איסיים, סיי פון דער גלות-צייט מיט איר תלמוד, דעם „שלחן-ערוך“, דער פּילאָסאָפיע, דער קבלה, די משיחישע באַוועגונגען. דער טאָן בייט זיך אָבער אינגאַנצן איבער, ווען עס ווערט באַהאַנדלט די איצטיקע צייט פון דער השכלה, דער אַסימילאַציע, דעם איצטיקן גייסטיקן און עקאָנאָמישן לעבן פון דער יידנשאַפט.

און דער אויספיר? אין דעם געשיכטלעכן טייל רעדט אַ הייסער יידישער נאַציאָנאַליסט, וואָס פאַרטיידיקט די יידישע פאַרגאַנגענהייט אי פאַר די הויכע אידעאָלן פון די נביאים און די איסיים, אי פאַר דעם פול-באַרעכטיקטן קאַמף פאַר דער יידישער נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ. פון דעם לעצטן קאַפיטל רעדט אָבער קלאַר אַרויס דער געדאַנק, אַז דער אַמאַליקער „זכות הקיום“ איז פאַרלוירן געאַנגען אין דעם לויף פון דעם גלות-לעבן, ווען די תלמודיש-רבנישע געזעצגעבונג איז פון אַ מיטל, ווי

אזוי צו דערהאלטן דאָס יידישע פּאָלק, פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ זעלבסט-צוועק, וואָס האָט לגמרי פּאַרטונקלט יענעם הויכן אַלגעמיינ-מענטשלעך אזוי וויכטיקן אינהאַלט, צוליב וועלכן און אַ דאַנק וועלכן דאָס פּאָלק האָט אָנגעטאַן אויף זיך די שטאַלענע שלחן-ערוך-נעץ, האָט אַלץ ענגער געמאַכט אירע אייגלעך און אַלץ שטייפער אָנגעצויגן זיי אויף זיין גוף.

צוליב דעם איצטיקן מעמד פון דער יידנשאַפט לוינט זיך ניט צו פירן דעם קאַמף פאַר אַ נאַציאָנאַלער אייגענער עקזיסטענץ — אזוי האָט מען גאַנץ גלאָר געקאַנט אַרויסלייענען פון די שורות. אלא וואָס דען? — איצט הענגט אַלץ אָפּ דערפון, צי אָן אייגענע נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ קאָן פּאַרענטפּערט ווערן מיט די פּאַדערונגען פון דעם „אַלגעמיינ מענטש-לעכן פּראָגרעס“ — אָן אויסדרוק, וואָס איז אַ לאַנגע צייט אין דער רר-סישער ליטעראַטור געווען דער פּסעוודאַנים פאַר דעם סאַציאַליסטישן וועלט-באַנעם, וועלכן מען האָט ניט געטאַרט אַנרופן ביי זיין נאַמען. און גראַד די פּראָגע, צי „נאַציאָנאַליזם“ און „פּראָגרעס“ קאָנען פּאַראַייניקט ווערן — און ווי אזוי — איז געבליבן אָן אָפּענע, און מיט איר פּאַרענ-דיקט זיך די שריפט!

! אגב, וויל איך דאָ באַמערקן, אַז ווען אייניקע איצטיקע קריטיקער מיי-נע וואַרפן מיר פאַר, אַז מיינ יידישער נאַציאָנאַליזם איז אַ ריין פּאַר-מעלער, אַ ליידיקער פון יעדן גייטיקן אינהאַלט, וואָס זאָל אונדז געבן אַ „זכות הקיום“, און אַז דער „זכות הקיום“ דאַרף זיך גרינדן אויף אַ באַשטימטן יידיש-נאַציאָנאַלן אינהאַלט, איז דאָס פאַר מיר ניט קיין גאַר נייער געדאַנק. גראַד פון אים בין איך אַרויסגעגאַנגען אין מיינ ערשטער שריפט. מיט אים איז זי געווען דורכגעדרונגען. איך האָב מיך אָבער פון אַט דעם געדאַנק באַוואוסטזיניקערהייט אָפּגעזאַגט, מחמת טעמים, וועל-כע איך האָב ניט איינמאַל אַנטוויקלט און וואָס, על-כל-פנים, געהערן זיי ניט אַהער.

דאָ נאָר אַזויפיל: אויב דער זכות הקיום פון אַ פּאָלק דאַרף געזוכט ווערן אין אַ באַשטימטן גייטיקן אינהאַלט, וואָס דאָס פּאָלק ברענגט אַרויס, דאַרפן מיר פאַר אונדזער פּאָלק ניט זוכן קיין נייעם אינהאַלט. דאָס, וואָס מיר האָבן אַרויסגעבראַכט אין די אידעאַלן פון די נביאים און די איסיים, איז נאָך גאַר ניט „אויסגעטראָגן“ געוואָרן פון דער מענטש-הייט, איז נאָך שפּאַגל-ניי, ווי ערשט פון אונטער דער נאָדל. זיי דאַרפן נאָר אידייאַיש צוגעפאַסט ווערן צו דעם איצטיקן וואוקס פון דער מענטש-הייט, נאָך אַ צוויי-טויזנט יעריקער געשיכטע פון דעם מענטשלעכן פּראָגרעס.

נאָר — צוריק צו שלמה זאָולס בריוו! פאַר אים אַליין איז דער אויספיר און דער „ענטפער“, וואָס די שריפט גיט, שוין ניט געווען קיין רעמעניש, ווי פאַר אַנדערע. ער האָט פון אונדזער פריערדיקער קאַרעס-פאַנדעניץ, וואָס איז דורכגעלאָפן ווי אַ שוואַרצע קאַץ צווישן אונדז, שוין לאַנג געוואוסט, אַז פאַר מיר זיינען יידישער נאַציאָנאַליזם און אַלגעמייַן מענטשלעכער פראַגרעס (לייען „סאַציאַליזם“) ניט געווען קיין סתירה. ער האָט אָבער נאָך ניט פאַרשטאַנען די אַרגומענטן, ווי אַזוי דאָס דאַרף באַוווּן ווערן, ווי איך אַליין וואַלט דעמאָלט נאָך ניט געווען ביכולת מיט פעסטער זיכערקייט צו אַנטוויקלען די גייטיקע, ריין-טעאָרעטישע טעמים, לויט אַ בעסערער פאַרשטענדעניש פון די ענינים „נאַציע“ און „פראַג-רעס“. אַט פאַרוואָס זיין ענטוויאַסטישער בריוו איז פאַר מיר געווען ממש „אַ ליכט אין די אויגן“. איך האָב שוין געשפירט, אַז די „שוואַרצע קאַץ“ איז דערוואַרנן געוואָרן, און אַז עס איז שוין ניטאָ מער קיין וואַלקננדל אויף דעם הימל פון אונדזער פריינטשאַפט. אדרבא! פון דעמאָלט אַן איז זי נאָך מער פאַרפעסטיקט געוואָרן.

גאנץ אַנדערש זיינען געווען די אַרופן פון די אַנדערע פריינד, פון שמואל גורעוויטש און פון באַריס ריינוס. געשריבן האָבן זיי מיר גאַרנישט. אָבער שפעטער, ביים פערזענלעכן באַגעגענען זיך, האָט יעדער איינער פון זיי אויף זיין שטייגער קורץ אָפגעפטרט דעם ענין. סאַמואל האָט נאָר אַ וואָרף געטאָן דאָס ווערטל: „אַזוי? ביסטו גאַר אַ „מיסליאַש-טשיאַי!“ („דענקענדיקער“ אָבער אויך „אַ געדאַנקען-מאַכער“). היינט, גיי, טרעף, וואָס ער האָט געמיינט דערמיט. צי דאָס איז אַ לויב, אָדער אַ ביטול!

על פי דער „רעפוטאַציע“ מיינער, וואַלט מען געדאַרפט דערוואַרטן פון מיר עפעס אַ רעכטע פאַעמע אָדער אַ ביכל שירים. און דאָ — נאָ דיר גאָר „געדאַנקען“!

באַריס ריינוס, מיט זיין גאַליק-בייסיקער צונג, האָט מיך סאַטיריש קלאַר מבטל געווען פאַר מיין נאַציאָנאַליזם און פאַר דער שטעלונג צו „יידיש“, דעם פאַרהויקערטן, רוק-און-לענד איבערגעבראַכענעם דייטש. איך געדענק ניט, צי איך האָב מיט אַט די בעסטע פריינד מיינע אפילו געפרואווט אַריינצולאָזן זיך אין וויכוחים. צו גרויס און טיף איז שוין געווען דער אידייאַישער תהום צווישן מיר און זיי, די דעמאָלט אַזוי איינ-געגלייבטע, פאַרעקשנטע אַסימילאַטאָרן.

זייער נושאַ-חן געווען האָט מיין שריפט ביי יאַקאָב מינצן, וואָס האָט געקוקט אויף איר מיט דרן-אַרין, און ביי מיינע צוויי פאַרבליבענע רוסישע

פריינד, קאליא און וויערא לאכאוו. זיי האבן אין איר געפונען א בא-
 ריכט וועגן די אמאליקע גייסטיקע קאמפן ביי דעם יידישן פאלק, ווען ער
 איז נאך געווען א „בן-מלך“, א מענטשלעכע פארשטענדעניש פאר אונדזער
 היסטארישן וועג און אויך א טיפערע פארשטענדעניש פאר מיין אייגענעם
 שטרעבן, צו גיין אויף דעם זעלביקן וועג פון קאמף פאר דער יידישער
 נאציאנאלער עקזיסטענץ, נאר אונטער גאנץ נייע באדינגונגען און מיט
 גאנץ נייעם גייסטיקן באגאזש.

איך מוז דא בכלל באמערקן, אז די ניט-יידישע לייענער האבן אויפ-
 גענומען מיין שריפט א סך סימפאטישער, איידער די יידישע. צי דאס
 איז אן ארגומענט פאר דער שריפט, אדער קעגן איר, מעג יעדער באשטי-
 מען, ווי ער פארשטייט. איך זע דעריבען אן ארגומענט פאר. די יידישע
 וועלט, א צעשפאלטענע אין די דריי דעמאלסטיקע גייסטיקע לאגערן —
 דעם פרום-נאציאנאלן, דעם פראגרעסיוו-אסימילאטארישן און דעם רעאק-
 ציאנער געווארענעם „פאלעסטינאפילישן“ — האט געמוזט דערבליקן אין
 דער שריפט א שטעלונג, וואס, הגם זי איז דורכגעדרונגען מיט געדאנקען
 וועלכע שטאמען פון זיי אלע דריי, לייקט זי זיי אפ אלע דריי. די ניט-
 יידישע וועלט אבער — איך מיין די ראדיקאלע — האט געמוזט דער-
 קענען אין דער שריפט פלייש פון איר פלייש, ביין פון איר ביין, נאר
 אין א באשטימטער נאציאנאלער מאדיפיקאציע, דער יידישער, וואס דאס
 איז פאר איר בשום אופן ניט געווען קיין גרויסער חטא — אדרבא!
 א וועג צו א נייער פארשטענדעניש פאר דעם „יידיש-גויאישן“ קאנפליקט.
 דער זעלביקער אונטערשייד צווישן יידן און ניט-יידן אין דער שטע-
 לונג צו „מיסלי“ האט זיך אויך דערנאך קלאר ארויסגעוויזן אין דעם אפ-
 רוף פון דער רוסישער און דער רוסיש-יידישער פרעסע.

לאנג האב איך געווארט אויף אט דעם אפרוף! און אפשר האט
 דאס נאר פאר מיר, דעם יונגן מחבר, די צייט געצויגן זיך אזוי לאנג.
 איך האב מיך שוין באלד מיאש געווען: מרה-שחורהדיק געטראכט, אז
 זי, די שריפט מיין איך, וועט אפשר אינגאנצן באגראבן ווערן „אהנע זאנג
 אונד קלאנג“. די שריפט איז ארויס אין שפעטן פרילינג. ערשט אין
 מיטן אדער סוף זומער איז צו מיר אריינגעקומען קאליא, א פאראטעמ-
 טער, א שיינענדיקער, און האט מיר דערלאנגט א נומער פון א צייטונג.

— נאט! לייענט, וואס מען שרייבט וועגן איך! נעמט זיך אבער
 ניט איבער! (טאלקא נייע וואגארדיטיעס!).

די צייטונג איז געווען דער מאסקווער „רוסקי קוריער“ — פון א
 לינק-ראדיקאלער ריכטונג — ניט לאנג געגרינדעט, אדער ניט לאנג אריבער

אין ראדיקאלע הענט. נאכדעם ווי די „פיר מיניסטארן“ האבן צוגעשלאסן אונדזער הייליקסטן טעמפל — די „פאטערלענדישע אַנאַלן“ פון מיכאַילאָוסקי און שטשעדרין — האבן די מיטאַרבעטער זיך פונאַנדערגעשאַטן, וואו ווער. מיכאַילאָוסקי און — געדענקט זיך — אויך שטשעדרין זיינען אַריין אין די „רוסקיאַ וויעדאַמאַסטי“ — דער צייטונג פון די ליבעראַלע מאַסקווער פּראַפעסאָרן. שפּעטער איז מיכאַילאָוסקי — מיט אַ היפש ביסל אַנדערע פון זיין קרייז — אַריבער אין דעם חודש-זשורנאַל „סיעווערני וויעסטניק“, און איז דאַרטן געוואָרן דער פירנדיקער גייסט. אַ טייל מיטאַרבעטער פון די „פּאָטערלענדישע אַנאַלן“ האָט זיך אַריבערגעפּעקלט אין דעם „רוס-קי קוריער“, אָפּהיטנדיק און טראַגנדיק הויך — אויף וויפּיל די צענזור האָט דאָס געקאַנט דערלאָזן — די אַלטע פּאַן.

פון איינעם אַזאַ מיטאַרבעטער — וואָס האָט אין „קוריער“ געשריבן אונטער דעם פּסעוודאָנים וועניעוויטש — האָט געשטאַמט אַ גאַנץ לאַנגער און אינהאַלטרייכער אַרטיקל וועגן די „מיסלי“.

ווי דער „וואַסכאָד“ און נאָך זשורנאַלן האָבן זיך אָפּגערופן אויף מיין ערשטער שריפט

וועניעוויטשעס רעצענזיע אין דעם ראַדיקאַלן „רוסקי קוריער“ — אַ לאַנגער אַרטיקל — האָט געגעבן, אויף וויפיל מיר געדענקט זיך, אַ גוטן איבערבליק איבער דעם אינהאַלט פון די „מיסלי“. איך האָב ניט דערוואַרט פון איר קיין פולע פאַרשטענדעניש פאַר די ריין היסטאָרישע ענינים, און זי איז דאַרטן אויך ניט געווען. דערפאַר אָבער האָט וועניע-וויטש אַרויסגעוויזן אַ פולע פאַרשטענדעניש פאַר דעם ריין וועלטלעכן קערן, וואָס איך האָב מיך געמיט אַרויסצושיילן פון דער רעליגיִעזער געשיכטע אונדזערער.

דער רעצענזענט האָט גוט אויפגעכאַפט דעם תוך פון דער זאַך: די סאַציאַליסטישע וועלט־אַנשויוונג, וואָס איז געשטאַנען הינטער דער אַרבעט. עס איז אים אויך געווען קלאַר, אַז די שריפט באַטייט אַ גאַנץ אַנדער שטעלונג צו דער יידישער געשיכטע, דעם יידישן פאַלק און די פראַבלעמען פון דער יידן־פראַגע — אַ שטעלונג, וואָס איז דעמאָלט נאָך ניט געווען בנמצא אין דער רוסיש־יידישער ליטעראַטור.

דער גאַנצער אַפרוף איז געהאַלטן געוואָרן אין זייער אַן ערנסטן און זייער סימפּאַטישן טאָן. ער האָט אָבער אויפגעוויזן אויף אַ פאַרסרונות און איז ניט אינגאַנצן געווען איינשטימיק מיט מיין אַפשאַץ פון דער איצטיקער עקאָנאָמישער ראַלע אונדזערער. עס האָט אים געוואונ-דערט, וואָס איך האָב לגמרי אַרויסגעלאָזן פון אויג די עקזיסטענץ פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט אין דעם תּחום המושב, וואָס באַווייזט, אַז אויך איצט זיינען די יידן ניט דורכאויס אַ הענדלער־פאַלק.

דאָס איז פאַר מיר געווען אַ גאַר וויכטיקע אַנצוהערעניש. זיכער האָב איך געוואוסט, אַז אין אַלע יידישע שטעט זיינען דאָ יידישע אַרבע-טער, בעלי־מלאכות און פועלים ביי זיי. זיי זיינען אָבער פאַר מיר געווען „כלא היר“, אַ ליידיקער אַרט. ביז איבערן קאַפּ האָב איך געשטעקט אין יענער ריכטונג פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“, וואָס האָט אַלץ געבוט אויף דעם קאַמף פון דער רעוואָלוציאָנערער אונטערערדישער פאַרטיי.

זי דארף צוציען צו זיך די סאציאל-רעוואָלוציאָנערע עלעמענטן פון אַלע קלאַסן, פון דער שטודירנדיקער יוגנט, ווי אויך פון די אַרבעטער און פון דער אַרמיי, סיי די אָפּיצערן און סיי די אויסגעוויילטע יחידים פון די סאָל-דאָטן. אַט די שטרענג קאָנספּיראַטיווע פּאַרטיי האָט געדאַרפט דורך דעם טעראָריסטישן קאַמף פּונאַנדערטרייסלען די יסודות פון דעם צאַריזם, צעשטערן זיין כּישוף איבער די מוחות פון די מאַסן, פאַרכאַפּן די שטאַט-לעכע מאַכט, איבערגעבן די ערד צום פּאָלק, צונויפּרופּן אַ גרינדונגס-פּאַרזאַמלונג און עפענען אַ פּרייען וועג פאַר דעם אַרבעטאַרערישן פּאָלק, אינצואַרדענען זיך אויף ריין סאציאַליסטישע יסודות — דער עיקר, נאָ-טירלעך, אַגראַר-סאציאַליסטישע.

דער קאַפיטאַליזם און דער שטאַטישער פּראָלעטאַריאַט זיינען נאָך דעמאָלט געווען זייער ווייניק אַנטוויקלט, און אין דער אַלט-נאַראַדאָוואַ-לישער קאָנצעפּציע פון אַלע אירע ריכטונגען איז ניט געווען קיין פּלאַץ פאַר אַ באַזונדערער אַרבעטער-פּאַרטיי כּונסח מערב-איראָפּע. איז אויך אין מיין נאַראַדאָוואַלישן איינשטעל ניט געווען קיין פּלאַץ פאַר אַ יידישער אַרבעט-פּאַרטיי. עס איז אין איר געווען אַרט נאָר פאַר אַ יידישער אַרגאַ-ניזאַציע, אַ באַשטייענדיקער פון יחידים, וואָס געהערן צו פּאַרשיידענע קלאַסן — דער עיקר צו דער אינטעליגענציע און צו דעם גייסטיקן פּראָלעטאַריאַט.

אויך דאָס טאָר מען ניט פאַרגעסן, אַז די פּאַרשטעלונג פון דעם „פּראָלעטאַריאַט“, ווי אַ באַזונדער קלאַס, איז ביי אונדז געווען אַסאָציאירט מיט דעם מערב-איראָפּיאישן מוסטער פון אַ לוינ-אַרבעטערשאַפּט, אַ קאָנ-צענטרירטער אין גרויסע פּאַבריק-אונטערנעמונגען. די ניט-יידישע וועלט אין רוסלאַנד — דער עיקר די גרויס-רוסישע — האָט שוין געהאַט אַזעלכע אינדוסטריעלע אינדזלען, אין וועלכע פּלעכאַנאָוו האָט דערבליקט דעם אָנהייב פון דער אומפּאַרמיידלעכער קאַפיטאַליסטיש-פּראָלעטאַרישער אַנט-וויקלונג. אָבער אין דעם יידישן תּחום, ספּעציעל אין אונדזער ווייט-רוס-לאַנד, האָבן מיר פון אַזוינע אינדזלען ניט געהערט. ווי האָט דאָ געקאָנט אַרויף אויפן זינען צו פאַרבינדן וועלכע עס איז סאציאַליסטישע האַפּע-נונג מיט אַ ספּעציעל-יידישן אַרבעטער-קלאַס?

דער ייד איז, דער עיקר, דערי מעקלער, דער קליינער סוחר און דער גרויסער קבצן. זיי אַלע מוזן פאַרשווינדן אין דער צוקונפּטיקער געזעל-שאַפּט. זייער אַלעמענס רעטונג (די „תּשועת ישראל“) ליגט אין דער אַגראַר-סאציאַליסטישער רעוואָלוציע, הבאָה עלינו לטובהּ, באַלד נאָך דעם, ווי די פּאַרטיי וועט ווערן דער באַלעבאַס אויף דעם עקאָנאָמישן איבערבוּי

פון דעם גאַנצן לאַנד. אַט דער געדאַנק איז געלעגן אין דעם יסוד פון אונדזער ערשטן יידיש-סאָציאַליסטישן אַרויסטריט און מיט אים זיינען אויך געווען דורכגעדרונגען די „מיסלי“.

וועניעוויטשעס פאַרוואַרף, פאַרוואַס איך האָב אין דער קורצער כאַראַקטעריסטיק פון דעם יידישן מצב מיט אַ וואָרט ניט דערמאָנט די יידישע אַרבעט, איז, אָביעקטיוו-גענומען, געווען אַ באַרעכטיקטער. אָבער — האָט ער אַ וועלכע עס איז פּאָליטישע באַרעכטיקונג? דאַרף דער יידישער סאָציאַליסט זיך רעכענען מיט דעם פּאַקט, וואָס אַזאַ אַדער אַן אַנדער קליינער טייל פון אונדזער פּאַלק באַשעפטיקט זיך מיט מלאכות, לעבט פון זיין אייגענער אַרבעט, צי ווי קליינע באַלעבאַטימלעך, צי ווי פּועלים? — אַט דאָס איז געווען די פּראַגע, וואָס וועניעוויטש האָט אַרויסגערוקט מיט זיין, פאַר מיר, זייער באַדייטנדיקער רעצענזיע.

אָבער דורכריידן זיך ערנסט וועגן אַט דער פּראַגע איז שוין דע-מאַלט, אין וויטעבסק, ניט געווען מיט וועמען. די קרייזלעך פון יידישע יונגעלייט, אין וועלכע עס האָט אַמאַל, אויב ניט העל געפלאַקערט, איז פאַרט שטאַרק געפּלעמלט די סאָציאַליסטיש-רעוואָלוציאָנערע שטימונג. זיי-נען שוין, אין דער אַנדער העלפט 1887, אינגאַנצן פאַרשוואַונדן פון אונדזער שטאַט. יונגעלייט זיינען אונטערגעוואַקסן, געוואָרן אַלץ נעענטער צו דער „פּריזיוו“ צייט (צו דער מיליטערישער דינסט) און האָבן זיך ביס-לעכווייז אַריבערגעפּעקלט קיין אויסלאַנד. שפּעטער האָב איך מיך מיט אייניקע פון זיי אַנגעטראַפּן אין פאַרשיידענע לענדער: אַלע געווען גוטע איבערגעגעבענע סאָציאַליסטן און סאָציאַליסטישע טוערס, דאָס רוב אין די גאַר ראַדיקאַלסטע לאַגערן.

אין וויטעבסק איז פאַרבליבן נאָר יאַקאַב מינץ, מיין געטרייסטער פּריינט און חבר. האָב איך מיך מיט אים דורכגעשמועסט וועגן דעם נייעם פּונקט, וואָס איז, אַ דאַנק וועניעוויטשן, אַרויפגעשוואומען „אויף אונדזער האַריזאָנט“. מינץ האָט גראַד זייער ערנסט אויפגענומען דעם ענין: „יידי-שער אַרבעטער“. שטייענדיק אין ענגערן קאָנטאַקט מיט די יידישע פּאַלק-מאַסן, האָט זיך אים געלייגט אויפן שכל, אַז אַ סאָציאַליסטיש-רעוואָלוציאָ-אַנערע אַרבעט צווישן די פּועלים און באַלמעלאַכעס, אין דעם נאַמען פון אַ ריין יידישער אַרבעטספאַרטיי, וואָלט גראַד געקאַנט האָבן גוטע שאַנסן אויף אַנטוויקלונג. די שמועסן וועגן אַט דעם ענין האָבן געפירט צו אַ געוויסן פּראַקטישן שריט, וואָס וועגן אים — שפּעטער. דערוויילע דאַרף מען זיך אומקערן צו די רעצענזיעס.

אויף וויפיל מיר געדענקט זיך, איז דער צווייטער אפרוף אויף דער שריפט געווען אין דעם חשובן ליבעראלן זשורנאל, דעם „וויסטניק יעוו-ראפי“. אויף דעם סמך פון דעם שמועס, וואָס איך האָב געהאַט מיט סלאָנימסקין באַלד, ווי ער האָט דורכגעלייענט דעם מאָנוסקריפט, האָב איך געמעגט דערוואַרטן אַ לענגערע באַשפּרעכונג אין דעם זשורנאל; זאַל זיין אפילו מיט אַ קריטישער און אפשר אויך אַ שאַרף־פּאַלעמישער שטעלונג צו דער טענדענץ און צו דעם אָנגעמערקטן אויספיר, מיט דער פּאַרטיידיקונג פון דעם ריין אַסימילאַטאָרישן ענטפּער אויף דער יידנפּראָגע.

אַנשטאַט דעם האָט דער „וויסטניק יעוו־ראפי“ געבראַכט אַ זייער קורץ־געהאַלטענע רעצענזיע, וואָס האָט מער געקלונגען ווי אַן אַנאַנס, אַזאַ שריפט איז אַרויס פון דרוק, איידער ווי אַן אַפּשאַץ. די קורצע רעצענזיע האָט זיך באַנוגנט מיט אַ שנעל־לויפנדיקן איבערבליק איבער דעם אינהאַלט, און דער גאַנצער אַפּשאַץ איז באַשטאַנען אין דעם שלוס־זאַץ, וואָס האָט פּאַרויכערט, אַז די „מיסלי“ זיינען ניט אַן אַריגינאַליטעט און אינטערעס.“ (ניע לישיעני אַריגינאַלאַנסטי אי אינטערעסאַ).“

אַנפּרעגן ביי סלאָנימסקין, צי איך מעג רעכענען אויף אַ שפּעטערן, מער אויספירלעכן באַריכט און אַפּשאַץ, האָב איך אפילו ניט געפרוּווט. דער „וויסטניק יעוו־ראפי“, — די זייל פון דעם ערנסטן רוסישן ליבעראַל־ליזם—איז געווען פאַר מיר אַ טאַפּלט־פיינטלעכע וועלט: פיינטלעך אי צו דעם יידישן נאַציאָנאַליזם, אי צו דעם סאַציאַליסטישן וועלט־באַנעם, וואָס מיט זייער ביידנס גייסט איז די שריפט געווען דורכגעדרונגען.

אויב אַט די פיינטלעכע וועלט געפינט פאַר נייטיק, צו נאַטירן די דערשיינונג פון דעם בוך, און נאָך פאַרענדיקן מיט אַ לייכטן גלעט איבערן בעקעלע, וואָס וועקט דעם אינטערעס צו די דאַרטן אַרויסגעזאָגטע „גע־דאַנקען“, — דאַרף מען זיך צופרידנשטעלן דערמיט.

אַ לענגערע און שאַרף־שאַרפע קריטיק איז צום סוף זומער דער־שינען אין דעם רוסי־יידישן זשורנאל „וואַסכאַד“: אַט די קריטיק איז פאַר מיר געווען אַן אמתער „וויטיק אין האַרצן“. אייגנטלעך, האָב איך אויך פון אַט דער זייט ניט געטאַרט דערוואַרטן קיין אויפמונטערונג און קיין הסכמה. איז דאָך דער „וואַסכאַד“, לויט זיין טענדענץ און זיין אַרט אויף דעם, אַזוי צו זאָגן, „גלאַבוס מונדי אינטעלעקטואַליס“, געווען כמעט די זעלביקע זאַך, וואָס דער „וויסטניק יעוו־ראפי“ פאַר דער רוסישער וועלט. דער זעלביקער בירגערלעכער ליבעראַליזם, דער זעלביקער אַסימילאַטאָ־רישער איינשטעל אין דער יידנפּראָגע.

אָבער אויף אזא מין באַהאַנדלען מיין ערשטע שריפט גראַד פון דער יידישער זייט, האָב איך מיך בשום אופן ניט געריכט. איך רעד שוין ניט וועגן דעם פולן קאָנטראַסט, דעם אמתן תהום, וואָס האָט געהערשט צווישן דער קריטיק אין „וואַסכאָד“ און דער באַשפּרעכונג אין דעם „רוסקי קוריער“. די ראַדיקאַלע מאַסקווער צייטונג האָט מיך אויפגענומען, ווי אַן אייגענעם מענטשן, וועמען מען דאַרף נעמען ערנסט און מיט ווע-מען מען קאָן זיך ערנסט דורכשמועסן. אפילו ווען מען זאָל פאַרגלייכן דעם אַפּרוף פון דעם יידישן ליבעראַליזם מיט דעם אַפּרוף פון דעם רו-סישן ליבעראַליזם, איז געווען גענוג גרונט, אויב ניט פאַר „צאַרן“, איז פאַר טיפּן „צער“.

דער רוסישער ליבעראַלער זשורנאַל האָט געפונען, לאַז זיין, נאָר אַ פאַר גוטע האָר אין מיר. דער קריטיקער פון דעם „וואַסכאָד“ האָט קיין איין גוט וואָרט ניט געקאָנט געפינען פאַר מיין ליטעראַרישן ערשטלינג. אויף גאַנצע צען זייטלעך, אויב ניט מער, האָט ער געהאַלטן פאַר זיין חוב צו „רייבן מיר די זייטן“ — און נאָך ווי רייבן! וואָס אַ ציטאַט פון דער שריפט — אַ האַגל פון שאַרף-קריטישע שמיץ, נאָך שניידנדיקערע איידער די, וואָס איך פלעג באַקומען פון מיינע „ראַבייאַים“ אין די חדרים. דער „קאָנטשיק“ האָט געאַרבעט אַן אַן אויפהער פון דעם ערשטן בלעטל ביו צום לעצטן.

דער מחבר פון דער קריטיק האָט זיך אונטערגעשריבן מיט דעם נאָמען „קריטיקוס“. איך בין נאָך דעמאָלט געווען צו ווייניק היימיש אין דער רוסיש-יידישער ליטעראַטור איך זאָל האָבן געוואוסט וואָס פאַר אַ באַטייטנדיקע אויטאָריטעט עס האָט געשטעקט הינטער אַט דעם פּסעוור-דאָנים. ערשט אין איבער אַ יאָר אַרום, ווען איך בין געווען אין ציריך (שווייצאַריע), האָב איך מיך דערוואוסט, אַז „קריטיקוס“ איז ניט קיין אַנ-דערער ווי ש. דובנאַוו.

ומעשה שהיה כך היה. אין ציריך בין איך באַקאָנט געוואָרן מיט אַ זייער אינטערעסאַנטער גייסטיקער פּערזענלעכקייט, איינעם אַ ראַבערט זייטיק, — אַ פּריוואַט-דאַצענט אין דער אוניווערסיטעט, וועמעס פּסי-כאָלאָגיש טיפע לעקציעס איבער דאָסטאָיעווסקי אויך איך פלעג באַזוכן. שוין ביי דער ערשטער באַקאַנטשאַפט האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מיין נאָ-מען איז אים ניט פּרעמד, אַז ער האָט אויך געלייענט מיינע „מיסלי“ און נאָך מער, אַז ער האָט געהאַט אַ נאָענטע שייכות אויך צו דער צעשמע-טערנדיקער קריטיק אינעם „וואַסכאָד“.

ש. דובנאָווס קריטיק און מיין ענטפער

פון ד"ר זייטשיקן האָב איך מיך דערוואוסט, אַז דער „קריטיקוס“ אין „וואַסכאָד“ איז ש. דובנאָוו, ניט נאָר דער בעסטער און טיפסטער רוסיש-יידישער פובליציסט, נאָר אויך אַן אמתער געלערנטער און פראַגרעסיוו-דענקענדיקער מענטש.

עס איז אפשר ניט איבעריק דערביי צו באַמערקן, אַז אין מיין דעמאָלטיקן יוגנטלעכן איבערמוט און אין דעם סאַציאַליסטישן „אתה-בחרתנו“-געפיל, פון וועלכן איך בין ניט געווען פריי, האָב איך אויף דער גאַנצער רוסיש-יידישער פרעסע געקוקט פון אויבן אַראָפּ. איך האָב ניט גערעכנט, אַז דאָרטן קאָנען זיך געפינען „גדולים“, וואָס פאַרדינען דעם דרך-אַרץ אויך פון די קעגנער. אַט דעם ביטול-געפיל קאָן איך מיר עד היום ניט דערקלערן. איז דאָס פאַר דער אַסימילאַטאַרישקייט, מיט וועל-כער יענע פרעסע, — דער עיקר, דער „וואַסכאָד“, — איז געווען אַנגע-זאַפט? — אָבער אַסימילאַטאַריש איז דאָך דעמאָלט געווען די גאַנצע גע-בילדעטע יידישע אינטעליגענציע (אַ חוץ דער „פּאַלעסטינאַפּילישער“). אויך סלאַנימסקי איז דאָך געווען אַן אַרצי-אַסימילאַטאַר און דערצו נאָך אַ „ליבע-ראַל“. פונדעסטוועגן איז ער געשטאַנען זייער הויך אין מיינע אויגן.

האָט זיך דער ביטול גענומען דערפון, וואָס דאָס איז געווען אַ יידישע פרעסע? איך וויל דערמיט זאָגן, אַז אַ געוויסער יידישער „שפלות-קאַמפלעקס“ האָט ניט דערלאָזט, אין דעם אינעווייניקסטן אַפּשאַץ פון חשיבות, אַוועקצושטעלן די יידישע פרעסע און אירע טוערס אויף איין הייך מיט דער ניט-יידישער . . . אַזאַ „שפלות-קאַמפלעקס“ האָט זיכער גע-שפילט אַ ראַלע ביי אַ סך פון מיינע ראַדיקאַלע חברים נאָך אין דער צייט פון מיינע גימנאַזיאַל-יאָרן. אָבער איך האָב פון אים ניט געליטן. אַ ראיה: מיין גרויסע אַכטונג צו דעם העברעאישן פובליציסט, דעם מי שהיה ראַדיקאַל, מ. ל. ליליענבלום.

די דערקלערונג פון מיין ביטול צו דעם „וואַסכאָד“ דאַרף מסתמא געזוכט ווערן אין דעם פאַקט, וואָס איך בין געווען מיט אים זייער ווייניק

באקאנט, און דער עיקר, דערין, וואָס ער איז געווען אזוי לאַיאַל צו דער רעגירונג, אינגאנצן אַריינגעטאָן אין דעם אידיען־קרייז פון דעם „יוֹד־איזום“ און אין דעם קאָמף פאַר בירגערלעכער גלייכבאַרעכטיקונג; אזוי ווייט פון יענע סאָציאַלע, פּאָליטישע און גייסטיקע פּראָבלעמען, מיט וועלכע עס האָט געלעבט דער ראַדיקאַלער ייִדישער יונגער דור.

די גרויסע אַכטונג, וואָס ד״ר זייטשיק האָט אַרויסגעוויזן צו זיין פּע־טער, האָט היפּש אויפּגעוהויבן זיין חשיבות אין מיינע אויגן. פאַרוואָס זשע האָט „קריטיקוס“ אזוי אומבאַרעמ־האַרציק געשמין מיך פאַר מיין ערשטער שריפט? — ד״ר זייטשיק האָט מיר געגעבן די דערקלערונג. ווי ער האָט מיר דערציילט, האָבן זיי ביידע געלייענט די „מיסלי“ אין וואַרשע. אויף זיי ביידן האָט די שריפט געמאַכט דעם איינדרוק, אַז זי האָט אַ שטאַרקע, ניט קיין גאַנץ קלאַר אַרויסגעבראַכטע נייגונג צו דעם רעליגיעזן קריסטנטום. עס וואָלט זיי באַמט געווען גרינג צו פאַרשטיין, אַז די פאַר גליענדיקע ווערטער פון מיין הויכער אַכטונג צו ישו דעם נוצרי, וואָס זיי נען פאַרבליבן אין דער שריפט, האָבן גאַרנישט ניט צו טאָן מיט דער רעליגיעזער זייט פון זיין תּורה. איך האָב מיך געאינטערעסירט מיט דער סאָציאַלער און נאַציאָנאַלער זייט אירער. פון קיין וואָרט אין מיין שריפט וואָלט מען ניט געקאָנט אַרויספּשטלען דעם חשד, אַז פאַר מיר איז קריסטנטום אַ רעליגיעזער פּראָבלעם, וואָס קאָן האָבן אַ וועלכן עס איז באַטייט פאַר אונדזער איצטיקן לעבן.

אַבער דובנאָוו האָט געוואוסט, אַז צווישן דער ייִדישער יוגנט האָבן זיך באַוויזן אַזעלכע ריין רעליגיעז־קריסטלענדיקע שטימונגען, אפּשר נאָך אונטערגעוואָרעמטע מיט דער האַפּענונג, אַז ווען זיי וועלן זיך אַפּזאָגן פון דער הערשנדיקער ייִדישער רעליגיע, גרינדן אַ מין ייִדיש־קריסטלענדיקע סעקטע, וועט זי די רוסישע געזעצגעבונג אַרויסנעמען פון דעם כלל „יידן־שאַפּט“ און געבן אַלע אירע אַנהענגער די זעלביקע בירגערלעכע גלייכ־באַרעכטיקונג, וואָס די קאַראַאימען האָבן געהאַט, ניט פאַרלאַנגענדיק דערביי קיין שמו־פּראָצעדור.

אַט דער אויסבליק, האָט דובנאָוו חושד געווען, האָט געשטעקט אויך הינטער דער „דוכאַוונג־ביבליסקאַיע בראַטסטוואַ“ (אַן אַרגאַניזאַציע, גע־גרינדעט פון יעקב גאַרדין, ז״ל) און הינטער פאַרטוּאַגאַלאָוס בראַשור: „באַצייכענענדיקע באַוועגונגען ביי דער ייִדנשאַפּט“.

אַט די קריסטלעכע שטימונגען ביי אַ טייל ייִדישער יוגנט פון יענער צייט האָט דובנאָוו אויסגעטייטשט ניט אַנדערש, ווי אַ פאַררעטער־ישן פאַרלאַנג, צו אַנטלויפן פון דעם אייגענעם פאַרפּאָלטן לאַגער. מיין

שריפט, האָבן ביידע, — אי זייטשיק, אי דובנאָוו, — באַטראַכט ווי אַ געוויסע דערקלערונג, וואָס שטאַמט פון דעם זעלביקן אידיען-קרייז, און צי מען האָט דאָ צו טאָן מיט אַן ערלעכער רעליגיעזער פאַרבלענדעניש, צי מיט אַ געמיינעם פּערד-האַנדל, דאָרף מען די חברה אַנלערנען! אזוי האָבן זיי ביידע באַשלאָסן, דערפון — די שאַרפּסטע אכזריות, מיט וועלכע דובנאָוו האָט געריסן פּאַסנווייז די „מיסלי“.

דעם ווייטיק, וואָס דובנאָווס קריטיק האָט אַרויסגערוּפן אין מיר, האָב איך דעמאָלט, ביי דעם געשפּרעך מיט ד״ר זייטשיקן, שוין לאַנג געהאַט אַריבערגעלעבט. און די דערקלערונג וועגן די מאַטיוון, וואָס האָבן דיק-טירט דובנאָוו זיין שאַרף קריטישע באַהאַנדלונג פון מיין ערשטלינג, זיי-נען מיר אין תּוך געווען גאַנץ סימפּאַטיש.

אגב: אין דובנאָווס זכרונות וועגן יענער צייט געפינט זיך אַן אַנדער דערקלערונג. דובנאָוו האָט אין יענער קריטיק געשמיסן אומברחמנותדיק ניט נאָר מיר, נאָר אויך זיך אַליין. אויך ער האָט פריער איבערגעלעבט אַ פאַרפּרעמדונג פון דער יידישער וועלט, אַ האַרבע טענה צו איר, פאַר-וואָס זי האָט זיך אָפּגעזאַגט צו גיין אין די וועגן פון דעם פריידענקער, אוריאַל אַקאַסטאַ. אין מיר האָט ער געזען דעם זעלביקן ראַמאַנטיש-יונגטלעכן פּראַטעסט אַנטקעגן דער יידנשאַפּט, פאַרוואָס זי האָט ניט גע-וואָלט גיין אין די וועגן פון די איסיים. . . . האָט דעם רבינס קאַנטשיק אויף מיר געפּאַסעוועט אַט די ראַמאַנטיש-יונגטלעכע שווערמעריי.

אויב ד״ר זייטשיקס דערקלערונג פון דעם ענין זאָל האָבן געשטימט מיט דער ווירקלעכקייט, האָבן מסתּמא ביידע מאַטיוון געווירקט אויף דעם כאַראַקטער פון דובנאָווס קריטיק, וואָס איז פאַר מיר באמת געווען איינע פון מיינע גאָר שמערצלעכסטע איבערלעבונגען.

אַ היפשע צייט בין איך אַרומגעגאַנגען אַ דערשלאָגענער. איך האָב נאָך אַמאָל איבערגעטראַכט דעם וועג, וואָס איך בין דורכגעגאַנגען, אַריי-געטראַכט זיך אין יעדן פאַרוואָרף פון דער קריטיק און בין געקומען צו דער מסקנא, אַז „דער הער קריטיקוס“ געהערט צו דער גאַנץ אַלטער שולע פון דער היסטאָרישער פאַרשונג; אַז ער הייבט פשוט ניט אָן צו פאַר-שטיין יענעם נייעם דרך, וואָס קאַרל מאַרקס האָט אָפּגעפּנט פאַר איר.

האָב איך מיר אַנידערגעזעצט און אַנגעשריבן בנשימה אַחת אַ לענגערן ענטפּער אויף דער קריטיק, אין וועלכער איך האָב געלערנט מיט „דעם הער קריטיקוס“ דעם אַלף-בית פון דעם „מאָדערנעם בליק אויף היסטאָרישע געשעענישן“, — די לעגאַלע באַצייכענונג פאַר דער מאַרקסיס-טישער געשיכטס-פּילאָסאָפּיע. איך האָב אים דערציילט, אַז „מיר“ האָבן

זיך שוין אויסגעלערנט צו דערבליקן די פארבארגענע קראפט, וואָס טרייבט די רעדער פון דער געשיכטלעכער אַנטוויקלונג. „מיר“ ווייסן שוין אויף זיכער, אַז די רעליגיעזע גלויבנס, ווי אַלע ריין־אידיאישע פאַקטאָרן בכלל, זיינען נאָר אַלערליי שאַלעכצן, הינטער וועלכע עס איז פאַרבאָרגן דער אייגנטלעכער „קערן“ פון דעם געשיכטלעכן פראָצעס: די עקאָנאָ-מישע פראָצעסן און קאַמפּן פאַר די ממשותדיקע מאַטעריעלע אינטערעסן. אין דעם ליכט פון אַט דער נייער, „ריין-וויסנשאַפטלעכער“ דערקענטעניש פאַלן אַפּ אַלע טענות פון דעם קריטיקער.

אַנגעשריבן, געלאָזט איבערשרייבן און אַוועקגעשיקט אין דער רע-דאַקציע פונעם „וואַכסאָד“. עס האָט ניט לאַנג געדויערט, און איך האָב באַלד באַקומען דעם מאַנוסקריפט, מיט דער קורצער דערקלערונג, אַז עס וועט ניט זיין געדרוקט. איך ווייס ניט, צי די רעדאַקציע האָט געגעבן לייענען מיין ענטפער איר מיטאַרבעטער. אויב יאָ, קאָן איך מיר איצטער גאַנץ גוט פאַרשטעלן דעם ליבן שמייכל דובנאַווס, ווען ער האָט גע-בלעטערט מיין נאַיוון, כשר מאַרקסיסטישן אויסגוס . . .

פאַר מיין דעמאָלט אַנגעווייטיקטן געמיט איז דערפאַר געווען אַן אמתער באַלזאַם די רעצענזיע, וואָס איז דערשינען אין דעם „סיעווערני וויעסטניק“, אונטער דער רעדאַקציע פון דעם אמתן כוהן-גדול אין דער דעמאָליטיקער ראַדיקאַלער וועלט, נ. ק. מיכאַילאָווסקי, וועמעס שריפטן און געדאַנקען-גאַנג עס האָבן געהאַט אַזאַ קאַלאַסאַלע ווירקונג אויף מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג און מיין גאַנצן גייסטיקן איינשטעל.

ווי איך האָב מיך שפעטער דערוואוסט, האָט מיכאַילאָווסקי איבער-געגעבן די שריפט צו דעם געלערנטן סאַציאַלאָג, וואָס איז אַריבער אויף מיכאַילאָווסקיס זייט, יוזשאַקאָוו, וואָס האָט אין דעם „סיעווערני וויעסט-ניק“ אַפט געשריבן וועגן יידישע פראַגן אין אַ קלאַר־אויסגעשפראַכענעם יידנפריינטלעכן טאָן. פון יוזשאַקאָוו האָט אויך געשטאַמט די רעצענזיע וועגן דער „מיסלי“. זי איז ניט געווען אַזוי אויספירלעך, ווי וועניעוויטשעס אַרטיקל אין דעם „רוסקי קוריער“. אָבער אין איר האָט געהערשט דער זעלביקער ערנסטער טאָן און די זעלביקע סימפּאַטישע שטעלונג, ווי צו אַן אייגענעם מענטשן.

אויך שפעטער האָט יוזשאַקאָוו, אין אַן אַרטיקל וועגן דער יידנפראַגע, זיך אומגעקערט צו מיין שריפט אין אַן אַרבעט וועגן דער יידנפראַגע און די געדאַנקען-שטרעמונגען אין דער רוסישער יידנשאַפט. מיין שריפט באַצייכנט דאָרטן יוזשאַקאָוו, ווי אַ יוצא מן הכלל, וואָס געהערט צו „אַ גאַנץ אַנדער וועלט־אַנשויוונג“. געמיינט איז דערמיט געווען די סאַצי-

אַליסטישע וועלט-אַנשוואונג בכלל און די רעוואָלוציאָנער-פּאָלקסטימלע-
רישע בפרט.

קיין אַנדערע רעצענזיעס אָדער קריטיקן אויף מיין שריפט איז מיר
ניט אויסגעקומען צו זען. געהערט האָב איך נאָר, אַז אויך אין אַנדערע
ערטער האָט מען זיך אָפּגערופן אויף איר.

אַזוי זאָל אויך ליליענבלום זי האָבן ציטירט. ווען און וואו, צי
לגנאי, צי לשבת, איז מיר אומבאַקאַנט. אַזוי זאָל די אַנטיסעמיטיש-גע-
וואָרענע „ניעדיעליאַ“ — דער אָרגאַן פון דעם רעאַקציאָנערן פליגל אין
דער „נאַראַדיטשעסטוואַ“ (דער „פּאָלקסטימלערישקייט“), — זיך האָבן
באַרופן אויף מיר ווי אויף אַ בר-סמכא, אַז יידן זיינען עקספּלואַטאַטאָרן.
אַזוי זאָל אויך די העברעאישע צייטונג „היום“ מיך האָבן אַנגערופן: „עוכר
ישראל“ און „אַנטיסעמיט העברי“...

אויף אַט דעם פּונקט וועל איך מיך מוזן אַביסל אָפּשטעלן, ווייל נאָך
עד היום טרעפט, אַז מען רייבט מיר אונטער דער נאָז מיין גייסטיקע
קרובהשאַפט מיט דעם אַנטיסעמיטיזם.

מײן ייִדישער סאָציאַליזם און דער אַנטיסעמיטיזם

דער סך־הכל פון די אַרופן אויף מיין ערשטער שריפט איז, ווי איך האָב דאָס אויבן דערציילט, געווען אַזאַ: די רוסישע ראַדיקאַלע וועלט האָט זי אויפגענומען ערנסט; אפילו דער הויפט־אַרגאַן פון דעם ליבע־ראַליזם — דער „וועסטניק יעווראָפּי“ — האָט געפונען אַ גוט וואָרט פאַר איר. די ייִדישע ראַדיקאַלע וועלט האָט זי פאַרשוויגן פשוט דערפאַר, וואָס עס איז דעמאָלט אין רוסלאַנד נאָך ניט געווען אַזאַ ראַדיקאַלע וועלט ביי ייִדן, וואָס זאָל זיך אינטערעסירן מיט דער ייִדישער געשיכטע און מיט פּראָבלעמען פון אַן אייגענעם ייִדישן לעבן. די פאַר ייִדישע ראַדיקאַלן פון מיין אייגענער באַקאַנטשאַפט — אַ חוץ אַנסקין און יעקב מינצן — האָבן מיך מער אַדער ווייניקער אויסגעהוזקט. די ייִדישע פרעסע אין רוסיש און העבריאיִש האָט מיין ערשטע שריפט אַרונטערגעריסן אויפן שאַרפּסטן אופן — סיי מייע טעאַרעטישע מסקנות, סיי די פּראַקטישע אויספירונגען, אויף וויפיל זיי האָבן געקאַנט דורכגעבליקט ווערן דורך דעם טעאַרעטישן מלבוש. דער עיקר האָט מיך אויפגעברויזט אַ מינד־לעכער באַריכט, אַז דער „היום“ האָט מיך אַנגערופּן „אַנטיסעמיט העברי“ און „עוכר ישראל“ (דעם „היום“ האָב איך קיינמאַל גישט געזען).

שטאַרק אַפעסן זיך דערפון דאָס האַרץ האָב איך ניט געזאָלט, אָבער צער האָט דאָס מיר פאַרשאַפט ניט ווייניק. איך האָב איינגטלעך שוין דעמאָלט געמעגט פאַרשטיין, אַז די באַשולדיקונג אין אַנטיסעמיטיזם האָט געקאַנט אויפגעהויבן ווערן — און איז טאַקע שפעטער זייער אַפט אויפ־געהויבן געוואָרן — אַנטקעגן דעם גאַנצן פּראַגרעסיוו־נאַציאָנאַלן לאַגער, אויך אַנטקעגן די ציוניסטן, וואָס זיינען פון דעם אַסימילאַטאַרישן לאַגער ניט איינמאַל פאַרשריען געוואָרן — אויב ניט פאַר דירעקטע אַנטיסעמיטן, איז פאַר די, וואָס אין זייער פאַרבלענדעניש שוואַרפן זיי די כלי־זיין פון די אַנטיסעמיטן אין דעם קאַמף אַנטקעגן אונדזער פּאָלק.

אין דער אמתן האָבן דער גאַנצער נאַציאָנאַל־פּראַגרעסיווער לאַגער און די אַנטיסעמיטן אַ סך געמיינשאַפטלעכע פונקטן אין זייער וועלט־באַגעם און אין זייער שטעלונג צו דער ייִדן־פּראַגע.

ביידע ווילן זיך ניט לאָזן איינשמועסן, אָז יידן זיינען נאָר אַ רעלי-
 גיעזע עדה און ניט קיין באַזונדער פּאָלק; ביידע גלייבן ניט, אָז די
 בירגערלעכע גלייכבאַרעכטיקונג קאָן זיין אָן ענטפּער אויף דער יידן-
 פּראָגע; ביידע דערוואַרטן ניט, אָז דער אַנטיסעמיטיזם וועט פאַרשווינדן
 מיט דעם טרייאומף פון די ליבעראַלע געדאַנקען: ביידע לייקענען, אָז
 אַסימילאַציע איז מעגלעך אָדער ווינטשנסווערט (די „חובבי-ציון“ און די
 ערשטע ציוניסטן זיינען נאָך אַ לאַנגע צייט ניט געווען קיין „אַסימילאַ-
 ציוניסטן“...) און דער ציוניזם האָט נאָך דערצו געהאַפּט — אינאיינעם
 מיט די אַנטיסעמיטן — אָז די יידן וועלן פאַרלאָזן לגמרי זייערע איצטיקע
 וואוי-לענדער.

דאַרף מען נאָך מער געמיינשאַפטלעכע פּונקטן? האָט מען דען ניט
 קיין רעכט צו דערקלערן, אָז דער מאַדערנער יידישער נאַציאָנאַליזם
 טוט — אין זיין „פאַרבלענדעניש“ — פאַרשטאַרקן אַלע אידיאישע פּאָ-
 זיציעס פון דעם אַנטיסעמיטישן לאַגער? מוז מען דען ניט מודה זיין,
 אָז אַביעקטיוו גענומען, לויט דער היסטאָרישער ווירקונג פון ביידנס אידי-
 אישן איינשטעל, איז ציוניזם און אַנטיסעמיטיזם — היינוּ הָך?

ריין לאַגיש גענומען, איז דער אויספיר פּונקט אַזוי ריכטיק,
 ווי דער באַרימטער ביישפּיל פון אַן אַבסורדן סילאַגזום: „אַ גאַנז גייט
 אויף צוויי פּיס און אַ מענטש גייט אויף צוויי פּיס, ממילא איז יעדער
 מענטש — אַ גאַנז“). אידענטיטעט פון צוויי פאַרשיידענע ענינים ווערט
 ניט אַרויסגעבראַכט, ווען מען געפינט אויס, אָז זיי האָבן אַ סך אַבסאָלוט
 גלייכע סימנים. מען מוז נאָך האָבן אין אויג יענע סימנים, וואָס דורך
 זיי שיידן זיי זיך פּונאַנדער. און יענע סימנים קאָנען זיין פון אַזאַ מין,
 אָז לויט זייער מהות, ווערן די צוויי כלומרשט „אידענטישע“ ענינים גאָר
 דורכאויס אַנטקעגנגעזעצטע.

דאָס איז באַזונדערס אמת בנוגע דער „אידענטיטעט“ פון אַנטיסעמי-
 טיזם און ציוניזם, אָדער יידישן נאַציאָנאַליזם בכלל. דער אונטערשייד
 וואָס גראַבט אויס אַ תּהום צווישן די צוויי לאַגערן באַשטייט אין דער
 שטעלונג צו דעם מהות פון דעם יידישן פּאָלק און צו די פּראָבלעמען
 פון דעם יידישן וואוילזיין אויף דער וועלט. דאָס איז אַ תּהום, וואָס אויף
 איין זייט זיינער שטייט דער האָס און אויף דער אַנדער זייט די ליבע.
 אַט דער אונטערשייד האָט דיקטירט פאַרשיידענע פּראָגראַמען מיט פאַר-
 שיידענע היסטאָרישע אויסוירקונגען.

דער אַנטיסעמיטישער האָס האָט ניט געהאַט קיין אַנדער פּראָגראַם,
 ווי נאָר דעם אַלטן פּראָגראַם פון המן הרשע. „ישנו עם אחד“ — ס'איז

דא אויף דער וועלט א פאלק אַנאָ. איז עס דאָס ערגסטע, דאָס אומ-
מענטשלעכסטע פון אַלע פעלקער. איז עס ניט ווערט, וואָס עס לעבט
אויף דער וועלט. און ממילא — איז ניטאָ קיין אַנדער תּרופּה צו אים,
ווי נאָר „להשמיד, להרוג ולאבד“ — אויסצואוואָרצלען! פּאַרטיליקן!
אויסראַטן!

די נאַציאָנאַלע ליבע קאָן און טוט אָפט אַריבערכאַפּן די מאָס אין
דעם אָפּשאַץ פון דעם יידישן פּאָלק און פון זיין באַדייט פאַר דער מענטש-
הייט. אָבער זי וועט קיינמאַל ניט טראַכטן, אַז ער איז ערגער פאַר אַנ-
דערע, אַז ער האָט ניט קיין באַרעכטיקונג צו פירן אַן אייגענעם פּאָלקס-
לעבן, צו זיין דער פולער באַלעבאַס אויף זיין אייגענעם היסטאָרישן
גורל. די ליבע צו דעם אייגענעם פּאָלק וועט תּמיד שטרעבן אַוועקצו-
שטעלן זיין עקזיסטענץ און אַנטוויקלונג אין אַזעלכע באַדינגונגען, וואָס
זאָלן אים מאַכן זעלבסטשטענדיק און פּריי, ער זאָל ניט דאַרפן אַנקומען
צו דעם אַנדערנס „לאַסקעס“, אויסבעטלען ביי אים שוין אַדער גלייכבאַ-
רעכטיקונג און לייזן פון זיין גיפטיקן האָס.

אַט דאָס איז דער „קליינער“ אונטערשייד צווישן דעם אַנטיסעמיטיזם
און דעם יידישן נאַציאָנאַליזם, ניט געקוקט אויף די פּיל — באמת זייער
פּיל — געמיינשאַפטלעכע פּונקטן, וואָס זיי ביידע האָבן אין דעם צוגאַנג
צו דער יידישער פּראַגע.

בנוגע מיין אייגענער שטעלונג צו דעם פּאָלק און איר שייכות צו
דעם אַנטיסעמיטיזם איז די זאַך אַביסל קאָמפּליצירטער. עס מישט זיך
דאָ אַריין דער סאָציאַלער מאַטיוו: די שאַרף־נעגאַטיווע שטעלונג צו דעם
הענדלערישן און רייך־שטאַטישן כאַראַקטער פון זיינע איצטיקע באַשעפּ-
טיקונגען. אין אַט דעם פּונקט קאָן זיך טאַקע אויסדוקטן, אַז איך בין
ווי אַ מין „אַנפאַן טעריבל“ פון דעם יידישן פּאָלק. קיין איינע פון די
אַנדערע ריכטונגען אין דער יידישער עפּנטלעכקייט האָט ניט די אַבסאָ-
לוט פיינטלעכע, אומקאָמפּראַמיסלעך פיינטלעכע שטעלונג צו דער יידישער
הענדלעריי און פּראַפעסיאָנאַלעריי. די אַסימילאַטאָרן, די בירגערלעכע
נאַציאָנאַליסטן און אפילו די סאָציאַליסטן פון דעם מאַרקסיסטישן חדר האָבן
גאַרנישט ניט אַנטקעגן אַט די באַשעפּטיקונגען, און פּיל פון זיי באַטראַכטן
דאָס גראַד פאַר אַ שיינדל. אַ שפּאַס אַביסל דער אינטערנאַציאָנאַלער
האַנדל און די גרויסע ראַלע זיינע פאַר דעם מענטשלעכן פּראַגראַעס! פאַר
איר אַליין קומט אונדז דאָס טעלערל פון הימל. נאָר די שונאים אונדזע-
רע פאַרגינען אונדז ניט אונדזערע כשר־פאַרדינטע פּריווילעגירטע פּאַזיציעס

אין דעם האַנדל, קאַפּיטאַליסטישער אינדוסטריע און די ליבעראַלע פּראָ-
פּעסיעס.

דער פּראָגראַם, וואָס וואַקסט אַרויס פון אַזאַ בליק, איז אַ פּשוטער,
קלאַרער און העכסט „יידנפריינטלעכער“: פירט מיט אונדז דעם חשבון
„פון מענטש צו מענטש“! שטערט אונדז ניט צו באַגליקן די געזעל-
שאַפט מיט אונדזערע גאַט-געבענע שטעטע טאַלאַנטן אויף אַלע פעלדער
פון דער שטאַטישער קולטור! אפילו די ציוניסטן און די מאַרקסיסטישע
סאָציאַל-דעמאָקראַטן האָבן ניט קיין אַנדער איינשטעל.

מיין יידישער נאַציאָנאַליזם איז אַבער פול מיט האַס צו אַט דער גאַנ-
צער יידישער עקאָנאָמישער פּראַכטיקייט. איך האַס זי דערפאַר, ערשטנס,
ווייל איך בין אַ סאָציאַליסט, אַ פרייער פון אַלע מאַרקסיסטישע גע-
שיכטס-פּילאָסאָפּישע דריידלעך און פּשטלעך. אַ סאָציאַליסט קאָן אַנדער-
קענען נאָר איין-אינציקן קוואַל פאַר אַ מענטשלעכער חיונה: די אייגענע
פּראָדוקטיווע אַרבעט, וואָס באַשאַפט דירעקט מאַטעריעלע און גייסטיקע
גיטער, אַדער וואָס נעמט אויף זיך די אַדער יענע געזעלשאַפטלעכע, ניט
פּריוואַטע, התחייבותן צו באַדינען דירעקט די באַשאַפער פון מאַטעריע-
לע און גייסטיקע גיטער. יעדע אַנדער באַשעפטיקונג, וואָס לעבט אויפן
חשבון פון די פּראָדוצירער, איז פון אַ סאָציאַליסטישן שטאַנדפּונקט ניט
קיין אַנדער זאַך, ווי גנבה און גולה — מעג די „פּילאָסאָפּיע“ דערקלערן
אונדז, לויט איר האַרצנס גלוסט, ווי אַזוי די דאָזיקע גנבה און גולה איז
„על פי נאַטור-נויטווענדיקייט“ אַרויסגעוואַקסן אין דער געזעלשאַפט.

שוין די איסיים האָבן פאַרווערט זייערע אָנהענגער צו באַשעפטיקן
זיך מיט האַנדל און מיט קריגס-דינסט, און דאָס — מחמת די זעלבע
סאָציאַליסטישע טעמים. און זיינען דען ניט האַנדל און קריג צוויי
לייבלעכע ברידער? דער עיקר, דער אינטערנאַציאָנאַלער האַנדל און
דער פעלקער-קריג.

דער צווייטער הויפּט-קוואַל, פון וואַנען עס שלאַגט מיין האַס צו
דער יידישער הענדלעריי און פּראַפּעסיאָנאַלעריי, באַשטייט אין דעם איינ-
זען, אַז גראַד זיי האָבן פאַרהויקערט אונדזער פּאַלק, פאַרוואַנדלט אים
אין אַ בינטל נערוון, אַדערן און מאַרד, וואָס קאָן ניט לעבן אַנדערש,
סיידן עס זאָל אַרײַנקריכן צום אַנדערן „אין די ביינער אַרײַן“.

און דער דריטער הויפּט-קוואַל פון דעם זעליקן אומקאַמפּראַמיסלעכן
האַס שלאַגט פון דעם איינזען, אַז דער אַנטיסעמיטיזם נעמט זיך, דער
עיקר און תמיד, פון אַט דער פאַרהויקערונג אונדזערער, פון אַט דעם
אינעווייניקסטן ווידערשפּרוך אין אונדזער לעבן, ווען אַ גאַנץ פּאַלק, אַ

לעבעדיקער, איינהייטלעכער אַרגאַניזם, אַ הונדערט-פּראָצענטיקער נאַצי-
אַנאַלער איינס — שטרעבט צו לעבן, ווי אַן אַרגאַנישער טייל פון אַן
אַנדער פּאַלק.

איז טאַקע פּאַראַן — וואָס זאָל איך לייקענען — גאַר אַ וויכטיקער
געמיינשאַפטלעכער פּונקט אין מיין איינשטעל און אין דעם אַנטיסעמיטישן.
זיי ביידע ווילן פטור ווערן פון דער יידישער הענדלעריי און פּראָפּעסיאָנאַ-
לעריי. בין איך דען ניט טאַקע דער אמתער „עוכר ישראל“ און דער „אַנטי-
סעמיט העברי“ ?

נאָר — ציט אויף! אויך דאָ איז דער מענטש ניט קיין גאַנדו,
הגם ביידע האָבן צו צוויי פּיס. אויך דאָ איז פּאַראַן אַ „שטיקלעך“ אונ-
טערשייד צווישן מיין איינשטעל און דעם אַנטיסעמיטישן: דערזעלביקער
אונטערשייד וואָס צווישן האָס און ליבע. דער אַנטיסעמיטיזם באַטראַכט
דעם האַנדל, די ליבעראַלע פּראָפּעסיעס און די עקספּלואַטאַציע פון
מענטשלעכער אַרבעט בכלל פאַר זייער חשובע באַשעפטיקונגען. ער איז
נאָר אַנטקעגן די יידישע באַשעפטיקונגען, ווייל דער ייד איז אַ צו שאַר-
פּער קאָנקורענט אויף אַט די אַלע פעלדער. ווייל דער אַנטיסעמיטיזם
פטור ווערן פון די יידן. וואָס מיט זיי זאָל זיין, פון וואָס זיי זאָלן לעבן,
איז ניט זיין דאגה: „כאַפּט זיי דער רוח!“

איך וויל ניט פטור ווערן פון די יידן (גלייבט דאָס מיר אויף מיין
ערלעכער גאמנות!). איך וויל אַז אַלע מענטשן — און די יידן בתוכם
— זאָלן פטור ווערן פון דער הענדלעריי און פון דעם גאַנצן מקח-
וממכריו. איך וויל, אַז מיין פּאַלק זאָל זיין אַ נאַרמאַל פּאַלק, אַ גע-
זונט פּאַלק, אַ גאַנצער אַרגאַניזם, ניט קיין צעדריבלטער נערוו אין דעם
אַנדערנס קנאַכן און מוסקלען.

ווי אַזוי איז דאָס צו דערגרייכן? אין דעם יאָר 1887, וועגן וועלכן
איך שרייב (און נאָך אַ סך שפּעטער), האָב איך נאָך ניט געהאַט קיין
פּראָגראַם-מינימום פאַר דעם „היינט“, ווייל איך האָב לגמרי געלייקנט
דעם „היינט“. פאַר מיינע אויגן איז געשטאַנען נאָר דער ליכטיקער
„מאַרגן“, די סאַציאַליסטישע רעוואַלוציע וואָס די פּאַרטיי „נאַראַדנאַיאַ
וואַליאַ“ דאַרף דורכפירן. און מיינע האַפּענונגען, מיין איינגעגלייבטקייט
אין דער ריכטיקייט פון די סאַציאַל-רעוואַלוציאָנערע אידעאַלן זיינען
געווען אַזוי שטאַרק, אַז עס איז ביי מיר קיין ספּק ניט געווען: מיט
דעם כח פון דעם אמת און יושר, וואָס הערשט אין זיי, וועלן מיר אַר-
בעציען אויך די גרויסע מאַסן פון דעם יידישן פּאַלק צו יענע אידעאַלן
— אַט טאַקע די אַלע קרעמערלעך, שענקאַרעס און באַלמעלאַכעס, דעם

גאַנצן יידישן „קאַבצאַניאַט“, אַזוי צו זאַגן, וואָס מוז דערבליקן זיין סאַ-
ציאַלע און נאַציאָנאַלע באַפרייאונג אין דעם טריאומף פון סאַציאַליזם.
זאָל נאָר די יידישע יוגנט — די סאַציאַליסטישע — זיך אַ נעם טאָן
דערפאַר!

אַט פאַרוואָס דער שלעכטער אַפּרוף פון דער יידישער פרעסע אויף
מיין ערשטן שריט אין דער עפנטלעכקייט האָט געווירקט אַזוי דעפרימירנ-
דיק אויף מיר. ניט קיין פריילעכער ווינטער איז פאַר מיר געווען דער
ווינטער פון 1887—1888. אַ שווערע שטימונג האָט מיך כמעט קיינמאַל
ניט פאַרלאָזן.

נאָר — שטימונג אַהין, שטימונג אַהער: די אַרבעט טאָר מען ניט
אויפגעבן. האָב אידן טאַקע געאַרבעט און שווער געאַרבעט יענעם ווינטער.

ווינטערצייט

דעם ווינטער 1887—1888 האָב איך פאַרבראַכט אין וויטעבסק. די שטימונג איז דאָס רוב געווען גאָר ניט קיין געהויבענע. צווישן דעם ביסל כתבים, וואָס איז פאַרבליבן פון יענער צייט, געפינט זיך אויך אַזאַ ליד אין יידיש:

איך ווייס אַליין ניט, פאַרוואָס
עס קלעמט מיין האַרץ אַזוי;
פאַרוואָס איך באַוואָש זיך מיט טרערן;
פאַרוואָס איך האָב ניט קיין רו
און קיין זאַך קאָן מיר ניט
מיינע ווילדע געדאַנקען צעשטערן?

איך ווייס אַליין ניט וואוהין
עס טרייבט און רייסט מיך פון אַרט;
וואָס ציט מיך צו אַנדערע ערטער?
עס וואַקסט אין מיר אַ געפיל,
וואָס איך קאָן ניט פאַרשטיין
און ווילדע געדאַנקען אַן ווערטער.

דאָס „באַוואָשן זיך מיט טרערן“ און די „ווילדע געדאַנקען אַן ווערטער“ זיינען, מסתמא, געווען מער פאַעטעריי, איידער ווירקלעכע איבערלעבונג. נאָך מער פאַעטעריי — און גאָר שלעכטע דערצו — איז געווען דער פינאַל פון דעם ליד:

דאָס וואַלט איך די גאַנצע וועלט
צו אַלי די שדיים געשיקט
טיף אין דער ערד הונדערט איילן!

דאָס וואָלט איך יעדן מאָן
צו מיין האַרצן געדריקט
און וויינענדיק אַלץ אים דערציילן.

זיכער האָב איך דעמאָלט געהאַט אַ פאַר פּערזענלעכע זאַכן, וועלכע
איך וואָלט געקאַנט „וויינענדיק“ וועמען דערציילן. עס איז אָבער ניט
געווען וועמען. דער איינציקער מענטש, פאַר וועמען עס פּלעגט פּריער
תמיד זיין אָפּן מיין האַרץ, ש. אַנסקי, איז געווען ווייט און אַלץ נאָך
היפש פאַרפּרעמדט, ניט קוקנדיק אויף דער דערנענטערונג, וואָס מיין
ערשטע שריפט האָט אַזוי אומדערוואָרט פאַר מיר געבראַכט. און מיט
יאַקאָוון (מינצן) האָבן מיר זיך דעמאָלט נאָך ניט געטיילט מיט פּער-
זענלעכע לייזן און פּריידן.

די געדריקטע שטימונג האָט אָבער ניט געשטערט ווייטער אַנצוגיין
מיט די אַרבעטן, וואָס זיינען געשטאַנען אויף דעם סדר היום. אין דער
ערשטער ליניע — די טעאָרעטישע אויסבילדונג און אָפּקלערונג פון יענע
צוויי ענינים, וואָס זיינען דעמאָלט שוין געווען פאַר מיר צונויפגעאַסן
אין איינס: דער סאַציאַליזם און די נאַציאָנאַלע פּראָגע בכלל, די יידישע
בפּרט. שטודירן מאַרקסן (איך האָב געהאַט „דאָס קאַפיטאַל“ אין רוסיש
און „דאָס עלענד דער פּילאַסאָפּיע“ אין דייטש); שטודירן לאָוואָוו, —
דער עיקר זיינע אַרטיקלען אין די אַלטע „פּאַטערלענדישע אַנאַלן“; זיך
פאַרטיפּן אין מיכאַילאָוסקיס גרעסערע אַרבעטן פון אַמאַל — דאָס אַלץ
האַט מיר אַ סך געהאַלפּן אינגאַנצן צו באַפּרייען זיך פון טשערנישעו-
סקיס פּרימיטיוון פּוריעריזם.

צוליב קלאַר ווערן אין דער נאַציאָנאַלער פּראָגע האָב איך נאָך
געדאַרפּט דורכנעמען יענע ווערק, וועלכע סלאַנימסקי האָט מיר „פאַר-
שריבן“ אין פּעטערבורג, וואָס מיט זיי האָב איך ניט געקאַנט פאַרטיק
ווערן אין דער קייסערלעכער ביבליאָטעק. איינס אַזאַ ווערק, — אַדאַלף
באַסטיאַנס „דער מענטש אין דער געשיכטע“, — האָב איך געקראָגן אין
וויטעבסק. איז דאָס געווען אַ שטיקל אַרבעט! רייך אין געדאַנקען
און אַלגעמיינע איבערבליקן, פּול אַנגעפּראָפּט מיט פּאַקטישן מאַטעריאַל,
— דער עיקר וועגן די פּרימיטיווע פּעלקער, — איז באַסטיאַנס שריפט
געשריבן אין אַזאַ שפּראַך, אַז קיין גוטער ייד זאָל דאָס ניט קענען!
אַזעלכע לאַנגע פּעריאָדן, צעפּלאַנטערטע און פאַרקניפּלטע, האָב איך
ביז דעמאָלט נאָך אין קיין דייטשן בוך ניט אַנגעטראָפּן, און אַפּלאַזן פון
אים האָב איך ניט געקאַנט. אַזוי ניי פאַר מיר איז געווען דער מאַטערי-

אל וועלכן באַסטיאָן האָט צונויפגעזאַמלט. באַזונדערס אינטערעסאַנט איז פאַר מיר געווען דער מאַטעריאַל וועגן דער ראַליע פון דער שפראַך אין דער אויסבילדונג און אויפהאַלטונג פון באַזונדערע פעלקער.

אויך די רעוואָלוציאַנערע אַרבעט, — אויב מען קאָן זי נאָך אַזוי אַנרום, — איז ניט געווען אינגאַנצן אָפגעשטעלט. יאַקאָו מינץ האָט זיך נאָך געמיט אויף דער רוסישער איבערזעצונג פון טונס „געשיכטע דער רעוואָלוציאַנערען באַוועגונג אין רוסלאַנד“ פאַר אַ העקטאַגראַפישער אויס-גאַבע. איך פון מיין זייט האָב זיך ווידער גענומען פאַר איינברעכן די יידישע שפראַך אין איבערגעבן די רעוואָלוציאַנערע פּאַעזיע. — אַלץ נאָך מיט דעם אויסבליק אויף אַן „אונטערערדישן“ זשורנאַל אין יידיש.

גראַד דעמאָלט האָב איך איבערגעזעצט סיולי פּריודאָמס „דער חלום“, מיט וועלכן איך האָב יאָרן און יאָרן שפּעטער געדעביזירט אין דער יידישער ליטעראַטור, אין מ. ווינטשעווסקיס לאַנדאַנער „די וועלט“.

צו דער זעלביקער „רעוואָלוציאַנערער“ אַרבעט, — אַדער, לפחות, מיט רעוואָלוציאַנערע צילן אין אויג, — דאַרף אויך צוגעצייילט ווערן מינצעס און מיין באַשלוס צו ווערן באַלמעלאַכעס. בלי ספק האָט דאָ געשפּילט אַ געוויסע ראַלע וועניעוויטשעס טענה אין זיין רעצענזיע אויף מיין בראַשור, אַלעמאי איך האָב לגמרי אינגאַרירט דעם מאַדערנעם יידישן אַרבעטער. יאַקאָו איז געווען גרייט אויסצובייטן די אינטעליגענט-ציע אויף פּועלים און אַרבעטער. פירן פּראָפּאַגאַנדע צווישן זיי פון דרויסן איז אַבער געווען אַבסאָלוט אוממעגלעך. צוליב איר האָט מען געדאַרפט, אַזוי צו זאָגן, גיין „אין פאַלק אַרײַן“.

האַבן מיר באַשלאָסן צו ווערן „סטאַליאַרס“ (טישלער): מינץ — אין דעם פּולן ערנסט. איך — אויף אַ פּראַווי, זען וועלכע מעגלעכקייטן עס קאָנען זיך דערביי עפּענען פאַר דער ווייטערדיקער טעטיקייט צווישן דער יידישער אַרעמקייט. די סומען, וואָס „אונדזער“ סטאַליאַר, — אַ פאַרדייטשטער ייד פון קורלאַנד, — האָט פאַרלאַנגט פאַר אויסלערנען די מלאכה, איז ניט געווען קיין גרויסע, און מיר האָבן זיך גענומען פאַר דער נייער תורה: מינץ — צו זיבן-אַכט שעה אַ טאָג, און איך — אַ שעה, צי צוויי, און אויך ניט יעדן טאָג. האָט זיך טאַקע מינץ גאַנץ גוט אויס-געלערנט דעם פּאָך. איך אַבער האָב נאָך חדשים אַרבעט קוים זיך אויסגעלערנט אָפּצוהובלען אַ ברעט ווי עס דאַרף צו זיין און אויסצו-מייסטערן אַ וואַרעמען, שייַן אָפּגעפּאַלירטן פּוס-בענקל פאַר דער מוטער. קיין פּראָפּאַגאַנדע „צווישן“ דעם איין-אינציקן יידישן פּועל — ביי דעם דייטשן יידן, — האָבן מיר ניט געפירט און זיך אויך ניט געקליבן

דאָס צו טאָן. דער פלאַן איז געווען — ווערן גוטע באַלמעלאַכעס און אַוועקגיין אין דער פרעמד. פונדעסטוועגן האָט מען אין שטעטל שוין גערעדט וועגן דעם. אויף מיר איז אייגנטלעך ניט געווען קיין גרויסער חידוש. הגם איך בין געווען אַ נגידיש-קינד און שוין, ווי ניט ווי, אַ „רוסישער שרייבער“. דער מוטער האָב איך געזאָגט, אַז איך טו דאָס „צוליב געזונט“, און זי האָט שוין ביי יעדער געלעגנהייט פון זיך אַליין מוסיף געווען, אַז די „דאָקטוירים“ האָבן מיר דאָס „געהייסן“.

אַבער אויף מינצן איז טאַקע געווען אַ חידוש. ער איז אויך געווען אַ קינד פון אַמאָל נגידימשע עלטערן, וואָס האָבן בשעתם געהאַט אַן אייגענעם גרויען מויער אויף סאַמע „איזהאַריע“, שיר ניט דער רייכסטער גאַס. ס'איז אמת, יאַקאָוו איז איצטער אַ גרויסער קבצן. אַבער — ער איז דאָך שוין אַמאָל געווען אַ סוחר אין מאַסקווע. פאַרלאָזט ער ווייב און קינד און האָט זיך „איזנויכעט“ („צונויפגעשמעקט“) מיט דער יונגער חברה. און איצטער — נעמט ער זיך גאַר פאַר סטאַליעריי. צי שטעקט דאָ ניט עפעס הינטער דעם? דעמאָלט וואָלט שוין געווען אויך פאַר-שטענדלעך, וואָרום ער לערנט זיך סטאַליעריי מיט מיר אינאיינעם. מסתמא האָט אויך יאַקאָוו פרוי, וואָס האָט אים אַלץ ניט געוואָלט געבן קיין גט, געזוכט צו פאַרשוואַרצן אים וואו און ווי זי האָט נאָר געקאַנט און האָט אויך אַט דעם שריט זיינעם אויסגענוצט קעגן אים.

מיר האָבן אַבער ווייניק וואָס זיך געקומערט וועגן אַזוינע קלאַנגען. בפרט, אַז קיינער וואָלט גאַרנישט ניט געקאַנט אויפווייזן אַנטקעגן אונדז. אויב די פיל-אויגיקע זשאַנדאַרמערע, וואָס האָט דאָס ביסל שיריים פון דער באַוועגונג תמיד באַוואַכט, האָט זיך נאָכגעפרעגט וועגן אונדז ביי דעם טישלעך און דעם דייטשן דרעקסלער, וואָס האָט געאַרבעט ביי אים, — האָט זי זיכער באַקומען די באַרואיקנדיקע עדות וועגן אונדזער פאַלי-טישער אומשולד.

כדאי צו פאַרענדיקן די מעשה מיט דער טישלעריי! פון אונדזערע פלענער האָט זיך, ווי מען וועט באַלד זען, אויסגעלאָזן אַ בוידעם. אין פּרילינג 1888 האָב איך פאַרלאָזן רוסלאַנד. אין דעם זעלבן האַרבסט איז צו מיר אין ציריך געקומען יאַקאָוו און איז באַלד אַריינגעטראָטן אין דעם ווינטערטורער טעכניקום. אויסגעשטודירט אויף אַ כעמיקער, איז ער מיט זיין פיינעם איראַפּיאישן דיפּלאָם אַוועק קיין אַמעריקע און האָט זיך טאַקע באַלד געמוזט נעמען פאַר זיין — טישלעריי. אַרבעטנדיק שווער און שפּאַרנדיק געלט, האָט ער געהאַלפן זייער אַ חשובן יידיש-רוסישן סאַציאַל-דעמאָקראַט (מיט עד-היום אַ גוט-קלינגענדיקן נאַמען), צו פאַר-

ענדיקן אין ניריארק זיינע מעדיצינישע שטודיען. ווען יענער האָט אַליין גענומען פאַרדינען, האָט ער באַפרייט מינצן פון זיין פאַרשקלאַפונג ביי דער טישלעריי. ער האָט אים אויסגעהאַלטן ביז אויך יאַקאָוו האָט אויסגעשטודירט אויף אַ דענטיסט, און איז אַריין אין דער היגער סאַציאַל־דע־מאַקראַטישער באַוועגונג, ווי אַ חשובער טוער. מיר אָבער האָט מיין עקס־פערמענט מיט דער טישלעריי כמעט מיט יעדן טאָג קלאַרער געמאַכט, אַז ניט דאָס איז פאַר מיר אַ וועג.

אַט די אַלע אַרבעטן אין יענעם ווינטער האָבן מיך גאָר ווייניק באַפרידיקט. עס האָט מיך באמת „געטריבן און געריסן פון אַרט“. רו פלעג איך נאָר האָבן אַדער זיצנדיק ביים שטודיר־ און שרייב־טיש, אַדער זייענדיק אין די אַוונטן צו גאַסט ביי וויעראַ לאַכאַוו.

גאַנץ נאַענט זיינען מיר דעמאָלט געוואָרן איינס צום אַנדערן. ביי ביידן איז דעמאָלט געווען עפעס אַ געפיל פון פאַריתומטקייט, הגם מיר האָבן ביידע געגלייבט, הייס געגלייבט אין דעם אמת פון אונדזערע נאַראַ־דאָוואַלישע אידעאַלן און האָבן געוואַרט, ביז „דאָס וואָסער וועט זיך נעמען באַוועגן“ און עס וועט איבערגעריסן ווערן דער קאַשמאַר פון דער רע־אַקציע, וואָס איז געוואָרן אַליץ געדיכטער און פינצטערער.

לעצטע טעג אין רוסלאַנד

פאַראַן אין רוסיש אַ ווערטל: „בעזוורעמעניע“, „אומצייט“, אַ צייט. וואָס איז „גאַר קיין צייט ניט“, ווי איינער איז „גאַר קיין מענטש ניט“. און נאָך אַ ווערטל איז פאַראַן: „בעזדאַראַזשיע“, אַ צייט, אין וועל-כער אַלע וועגן זיינען פאַרשאַטן אָדער זיינען „גאַר קיין וועגן ניט“. אַזאַ „אומצייט“ מיט וועגן, וואָס זיינען „גאַר קיין וועגן ניט“, האָט זיך אָנגעהויבן פאַר דער רעוואָלוציאַנערער באַוועגונג אין רוסלאַנד נאָך אין דעם ווינטער 1886, ווען די יוגנט האָט פאַרלאָרן דעם וועג און גע-נומען זוכן אַלערליי „אומוועגן“ אי אין דעם זין פון גיין צו דעם זעל-ביקן ציל, אָבער אַרומגיין דעם געפערלעכן אַרט. — דעם טעראַריסטישן קאַמף, — אי אין דעם זין פון „גאַר קיין וועגן ניט“. אָבער, אַזוי צו זאָגן, פונאַנדערגעבליט האָט זיך אָט די „אומצייט“ מיט „גאַר ניט קיין וועגן“ און „אומוועגן“ אין דעם ווינטער 1887—1888.

אין אַזעלכע פאַרשאַלטענע צייטן דאַרף מען זיצן און וואַרטן. באַ-זונדערס שווער האָט די וואַרטעניש געדריקט אויף דער חברטע וויעראַ לאַכאַוו, מיט וועלכער איך פלעג מיך זען זייער אָפט אין די אַוונטן נאָך דער אַרבעט. אויך פאַר מיר איז די וואַרטעניש ניט געווען קיין איבע-ריקס גרינגע זאַך. אָבער — מערקווירדיק, איך האָב דעם ווינטער קיינמאַל ניט געהאַט, ווי אַ פאַר מאַל פריער, דעם געפיל פונקט ווי דאָס לעבן האָט מיך אַראַפגעוואַרפן פון זיין וואַגן און אַליין זיך אַוועקגעטראָגן מיט געפילדער אין דער ווייט, איבערלאַזנדיק מיך אַליין ביים זייט וועג. אמת, אויך איצטער איז געווען אַ געפיל, אַז די „פור האָט זיך אָפגעשטעלט“. אָבער איצטער בין איך ניט אַראַפגעשליידערט געוואָרן אין איר געפיל. זי האָט זיך מיט מיר, און מיט נאָך אַנדערע מיטפאַרער, אָפגעשטעלט אין מיטן וועג. ריכטיקער וואַלט געווען צו זאָגן: איך בין דעמאָלט טאַקע געשטאַנען מיט אַנדערע אין מיטן וועג און געוואַרט. אָבער איך האָב אויסגענוצט די צייט, כדי צו בויען אַן אייגענעם וואַגן. אַזוי זע איך דאָס איצטער. האָט מיך די וואַרטעניש ניט אַזוי שווער געדריקט ווי זי האָט געפייניקט חברטע וויעראַ לאַכאַוו.

אין אונדזערע געשפרעכן פלעג איך איר דערציילן וועגן מיינע טע-
 אָרעטישע זוכענישן, באַריכטן וואו איך האָלט אין זיי, וועלכע פראַגן און
 פראַבלעמען עס וואַקסן אויס און וועלכע „נייע נייעסן“ איך געפינ, —
 אַלץ וועגן דער נאַציאָנאַליטעטן-פראַגע בכלל און וועגן דעם פאַרשאַלטע-
 נעם יידישן פראַבלעם בפרט. וויעראַ האָט זיך שוין פריער פאַראַינטע-
 רעסירט מיט דעם גאַנצן ענין, אַ דאַנק מיין רוסישער שריפט. אָבער איצ-
 טער האָט זי אין די געשפרעכן אַרויסגעוויזן אַ מער איידער געוויינלעכן
 אינטערעס: געפרעגט אַלערליי שאלות און אָפּגעפרעגט דעם אָדער יע-
 נעם בליק מיינעם. מיר זיינען געוואָרן באַפריינדט אַלץ אינטימער און
 אינטימער. מיר האָבן אַליין ניט געוואוסט, — וויניקסטנס איז דאָס נאָך
 געווען פאַרבאָרגן פאַר מיר, — אַז צווישן אונדז שפינען זיך פּעדעם פון
 אַ גאַנץ אַנדער אַרט, איידער פריינטשאַפט און חבּרשאַפט.

פּלוצלונג האָט מיר אָבער וויעראַ דערקלערט, אַז זי פאַרלאָזט ווי-
 טעבסק און פאַרט קיין ווילנע אַרבעטן, ווי אַ נייטאַרין. שווער איז מיר
 געווען צו שיידן זיך מיט איר, צו וויסן, אַז איך פאַרליר די אַזוי שיינע
 אַוונטן, וואו מיר ביידע, די פאַריתומטע, האָבן זיך געפילט אַזוי נאָענט
 איינס צום אַנדערן.

אין ווילנע איז וויעראַ געוואָרן נאָענט מיט יענעם קרייז יידישע אינ-
 טעליגענטן, וואָס האָבן שוין געפרוואוט אַנהייבן אַרבעטן צווישן דעם
 יידישן פראַלעטאַריאַט. דאָס איז געווען דער קרייז, צו וועלכן עס האָבן
 געהערט די קרעמערס (אַזאַ פאַמיליע-נאַמען), — דער קרייז, פון וועלכן
 עס איז שפּעטער אַרויסגעוואַקסן דער „בונד“, מיט אַרקאַדי קרעמער בראש.

דורכשרייבן זיך פלעגן מיר גאַנץ אָפט, אָבער אונדזער קאַרעספּאַנ-
 דענץ האָט געטראָגן מער אַ טעאָרעטישן כאַראַקטער איידער אפילו אַ פשוט
 פריינטלעכן. דאָס איז געווען אַ המשך פון אונדזערע וויטעבסקער שמועסן.
 באַזונדערס האָט מיך געפרייט, וואָס וויעראַ וואוינט צווישן יידן, צווישן
 יידישע אַרבעטער (זי איז געווען גאַר אינטים באַפריינדט מיט אַרקאַדיס
 אַ שוועסטער). נאָר — ווידער פּלוצלונג — לאָזט זי מיר וויסן אין
 איינעם פון אירע בריוו, בדרך אגב, אַז זי קלייבט זיך צו פאַרלאָזן ווילנע
 און אַוועקפאַרן קיין וואַראַניעווש. דאָס איז מיר שוין גאַר ניט געווען
 צום האַרצן. ערשט איצטער האָב איך דערפילט, אַז אין די פּעדעם,
 וואָס האָבן זיך גענומען שפינען צווישן אונדז און שוין גענומען זיך וועבן
 אין אַ פּעסטן פריינטשאַפט-געוועב, איז פון מיין זייט אויסגעשפונען און
 אַריינגעוועבט געוואָרן אויך אַ „שעטנו“-פּאָדעם פון אַ גאַנץ אַנדער שטאַף
 און קאַליר, און אַז אַט דעם פּאָדעם וועל איך דאַרפן אַרויסנעמען און

איבעררייסן נאך איידער דער אנדער צד וועט אים באַמערקן אין דעם געוועב . . . ניט גאַר קיין פריילעכער עינין, אָבער — נו, מילא! . . .

אין יענער צייט האָב איך מיך געפילט אַזוי פאַריתומט, אַז אפילו די טעאַרעטישע אַרבעטן, וועלכע פלעגן מיך איינשלינגען „מיט הויט און האָר“, האָבן פאַרלוירן זייער מאַגנעטישע קראַפט איבער מיר. יונגע ליידין! ווי אַלט בין איך דען אַקאַרשט געווען? נאָך ניט אינגאַנצן קיין דריי און צוואַנציק.

גראַד דעמאָלט, און מסתמא אויך אונטער דער ווירקונג פון יענע פערזענלעכע מעשות, איז ביי מיר ארויפגעשוואומען די פראַגע: וואָס בין איך געצוואונגען צו זיצן און וואַרטן אין רוסלאַנד ביז עס וועט אַריבער די אומצייט און עס וועט זיך ווידער באַווייזן אַ פרייערער וועג פאַר סאַציאַליסטישער אַרבעט בכלל און יידיש־סאַציאַליסטישער בפרט? יידן וואוי־נען ניט נאָר אין רוסלאַנד. אמת, איך האָב ביז אַהער וועגן אַנדערע יידן ניט געטראַכט. אָבער אין תוך איז פאַר מיר „דאָס יידיש פאַלק“ ניט געווען נאָר די איצטיקע יידנשאַפט, וואָס וואוינט אין רוסלאַנד. אומ-באַוואוסט זיינען יידן אַלעמאַל פאַר מיר געווען אַן אַלוועלטלעך און אַל-צייטלעך פאַלק: פון מצרים ביז איצטער און פון רוסלאַנד ביז העט-העט ווייט איבער אַלע זיבן ימען.

פאַרוואָס ניט גאַליציע? — דאָרטן איז אויך אַ פּעלד פאַר יידיש־סאַציאַליסטישער אַרבעט און נאָך דערצו — מיט פאַליטישער פרייהייט. געוויס האָב איך ניט גערעכנט צו פאַרלאָזן רוסלאַנד אויף אייביק. עס איז געאַנגען אין איבערוואַרטן די אומצייט און דערווילע ניט נאָר פאַר-צוגרייטן זיך טעאַרעטיש, נאָר אויך עפעס אָנהייבן טאָן ממשותדיקס. גאַליציע וואַלט על פי סברה געדאַרפט זיין פאַר מיר דאָס פאַסיקסטע לאַנד.

פון דער אַנדער זייט האָבן די טעאַרעטישע אַרבעטן וועגן דער נאַ-ציאָנאַליטעטן־פראַגע, ספּעציעל וועגן דער ראַליע פון אַ נאַציאָנאַלער שפראַך און נאָך דירעקטער — וועגן יידיש, פאַרלאַנגט טיפּערע און גרוי-טיקערע שטודיען איידער די, וואָס איך וואַלט געקאָנט האָבן אין וויטעבסק.

אין מיין אַרכיוו געפינט זיך אַ בריוול פון פראַפעסאָר אַוסיאַניקאָ-קוליקאַווסקי, אין וועלכן ער נאַראַיעט מיר די אוניווערסיטעט אין הידעל-בערג אויף צו שטודירן גערמאַניסטיק און די דייטשע דיאַלעקטן. משמעות, איך האָב מיך דעמאָלט געמוזט האָבן געווענדט צו אים מיט אַן אַנפרעג וועגן דעם ענין. זיכער געדענק איך, אַז איך האָב מיט מיין פאַטער גערעדט וועגן אַ פלאַן איך זאָל פאַרן אין אויסלאַנד שטודירן.

מערקווירדיק, אין די זעלטענע שמועסן מיט מיין פאטער, — ער איז אדער ניט געווען אין וויטעבסק, אדער שטארק באשעפטיקט, — איז קיינמאל ניט בארירט געווארן די פראגע פון „תכלית“, פון זען צו פאר-זיכערן זיך מיט עפעס אַ חיונה-קוואל. ניט איך האָב געטראַכט וועגן דעם, — מסתמא, מחמת לייכטזין, — ניט ער האָט געלאָזט פאַלן אַ וואָרט וועגן דעם. איך מוז איצטער אָננעמען, אַז ער האָט געהאַט אַ געוויסן רעספעקט צו מיר; אַז מיינע וועגן און לעבנס-צילן זיינען אים, אמת, געווען ניט אינגאַנצן קלאַר, אָבער טיף אין האַרצן האָט ער געמוזט סימ-פאַטיזירן מיט זיי.

וועגן דעם פלאַן צו פאַרן קיין אויסלאַנד האָט ער נאָר באַמערקט, אַז דאָס דאַרף מען נאָך אַרומטראַכטן. עס איז דאָך געוויס פאַרבונדן מיט גרויסע הוצאות און די געשעפטן זיינען ביי אים גראָד איצטער ניט אַזוי פּויגלדיק, „ביז גאַט וועט העלפן“.

אין דער זעלביקער צייט האָב איך מיך דערוואוסט, אַז אין ציריך, וואו מיין קווינע, מ. ריינוס, האָט שוין דעמאָלט געשטודירט, האָט זיך גע-גרינדעט אַ יידיש-סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציע, אַן אָנגעשלאָסענע אָן דער פּוילישער רעוואָלוציאַנערער אָרגאַניזאַציע „פּראָלעטאַריאַט“, מיט דעם צוועק אַרויסצוגעבן סאָציאַליסטישע ליטעראַטור אין יידיש; אַז דער מאַן, וואָס שטייט אויף איר שפיץ, דאַרף אַוועקפאַרן און עס איז ניטאָ ווער עס זאָל איבערנעמען זיין פּלאַץ.

די פּרטים וועגן אַט דעם עפּיזאָד האָב איך שוין אַמאָל באַשריבן אין דעם פאַרוואָרט צו מ. ראָזענבאַומס „מעמואַרן פון אַ סאָציאַליסט-רעוואָלוציאַנער“ און מוז אָפּשיקן דעם אינטערעסירטן לייענער צו יענעם פאַר-וואָרט, אָבער נאָך אַ פּאַסירונג איז צוגעקומען, וואָס האָט מעגלעך געמאַכט שוין באַלד צו פאַרלאָזן רוסלאַנד.

אין איינעם אַ שפּעט-אינדער-נאַכט, ווען איך בין געזעסן אין עפעס טיף פאַרטאָן, איז צו מיר אַריין מיין פּאַטער און האָט מיר דערקלערט, אַז איך מוז פאַרלאָזן רוסלאַנד, און אַז וואָס שנעלער איז אַלץ בעסער. אויף מיין פאַרוואונדערונג האָט ער שאַרף און פּאַטערלעך-שטרענג, — ווי אין די גאָר אַלטע יאָרן, — אַרויסגערעדט:

— פּרעג ניט קיין שאלות! מעגסט זיך פאַרלאָזן אויף מיין וואָרט. לאָמיר זיך בעסער דורכריידן, וואוהין און ווי צו פאַרן.

זיכער האָט עפעס וואָס פּאַסירט, וואָס האָט דיקטירט מיין פּאַטער זיין ראַשן באַשלוס. אָבער דעם כאַראַקטער פון דער פּאַסירונג האָב איך געקאַנט נאָר אויפכאַפן פון אַ פאַר ווערטער, וואָס זיינען אַרויסגעזאַגט

געוואָרן ווי אגב אורחא אין זיינע רייד. ער האָט מיר דערמאָנט, ווי מיט יאָרן און יאָרן צוריק, ווען איינער פון אונדזערע געסט האָט אין שפּאַס ביי מיר געפרעגט, צי עס איז שוין ניט צייט צו רעדן מיר אַ שידוך, האָב איך דאָרויף געענטפערט, אַז „איך האָב שוין אַ כלה“.

— דאָס איז מיר גוט אַריין אין נאָז, — האָט דער פּאָטער איצטער באַמערקט.

וועגן מיינע „אונטערערדישע“ ענינים האָב איך, נאַטירלעך, קיינמאָל מיט קיינעם ניט גערעדט, אַחוץ יענע, וואָס האָבן געדאַרפט עפעס וויסן דערפון. האָב איך אויך דאָס מאָל מיט אַ וואָרט ניט רעאַגירט אויף זיין באַמערקונג. ערשט שפעטער האָב איך מיך דערוואוסט, אַז דער קניאַז שוכאַווסקאַי, דער „זשאַנדאַרמסקי פּאַלקאַוויק“ וואָס איז געווען אונדזער רער אַ לאַנג־יאָריקער שכן, האָט דורך וועמען געלאָזט וויסן, בסוד סודות, מיין מוטער, אַז עס וואָלט פאַר מיר געווען „אַ סך גלייכער צו פּאַרלאָזן וויטעבסק“ און „אַז וואָס גיכער, אַלץ בעסער“.

אין ווילנע ערב מיין פארלאזן רוסלאנד

דעם פאטערס אַנשפּיל אויף מיין „כלה“ (די רעוואָלוציע) האָב איך אינגאַנצן אינגאַרירט אין אונדזער געשפרעך, הגם עס האָט מיך באמת געפרייט, וואָס ער האָט דאָס אין זינען. רעדן מיט אים וועגן דעם האָב איך אָבער ניט געוואָלט. איך האָב אַרויסגערוקט די יידישע און וויסנ-שאַפטלעכע זייטן פון מיינע באַשטרעבונגען. צוליב זיי וואָלט דער בעס-טער פּלאַץ פאַר מיר געווען בערלין, אָדער אַן אַנדער אוניווערסיטעט אין דייטשלאַנד.

„איז זאָל זיין בערלין!“ — באַשטימט פאַר מיר דער פּאָטער. ער האָט אין ריגע באַקאַנטע דייטשע יידן און ער קאָן מיר קריגן רעקאָמענד-דאַציעס צום ראַבינער הילדעסהיימער, וואָס וועט מיך שוין צונויפפירן מיט וועמען איך וועל דאַרפן. אָבער — ווי אַזוי פאַרן קיין אויסלאַנד ? מען דאַרף דאָך האָבן אַן אויסלענדישן פּאָס !

טראַכט דער פּאָטער אַ וויילע און שלאַגט פאַר אַזאַ פּלאַן. אַוועק-פאַרן זאָל איך טאַקע שוין, און — דערווייל קיין ווילנע, צו זיינע קרובים. אין דער צייט וועט ער זען אַרויסצוקריגן פאַר מיר אַ גובערנאַטאַרסקן פּאָס.

וועגן זיינע קרובים אין ווילנע האָב איך אַ לאַנגע צייט גאָר נישט געהערט ביי אונדז אין הויז. ווייטע קרובים זיינען דאָס געווען. גע-וואוסט האָב איך נאָר, אַז דער „פּעטער זאַק“, אָדער „זאַקס“, — וועמעס פּעטער ער איז געווען, ווייס איך ניט, — וואָס איז שוין דעמאָלט געווען אַ שוכן עפר, האָט זיך אַמאָל גערעכנט צו די חשובים אין דעם פּאָטערס משפּחה. אין מיינע יינגלשע יאָרן האָבן די דערציילונגען וועגן אים מיך זייער געאינטערעסירט און אַפּטמאָל איך באַשעפּטיקט מיין פּאַנטאַזיע. ער זאָל האָבן געווען אַ גרויסער אַריגינאַל, וועמעס וויציקע איינפאַלן און אויפפירונגען עס פּלעגן דערמאָנט ווערן אין די געשפרעכן.

ווען „מיר“ האָבן געקויפט דעם גרויסן „מאַקאַריכעס“ מויער אין דער שלאַסער-גאַס, האָט דער „פּעטער זאַק“ פון ווילנע, וואָס האָט אויך גע-

האט אַ גרויסן אייגענעם מויער, זיך דערוויסנדיק פון דער קניה, געגעבן דעם פאָטער די עצה, ער זאל אויסקלעפן דעם מויער מיט די „טערקישע פאָפירן“ (די טערקישע הלוואה מיט געווינסן) און מאַכן אַ „שיינעם להדליק“ — וועט ער גיך פטור ווערן פון ביידע.

אין מיין מוח באַמבלט זיך נאָך וועגן די קרובים, אַז דער „פעטער זאָק“ איז געשטאַנען נאָענט צו די „אַפיקורסישע“ קרייזן אין ווילנע. בעת מיין פאָטער האָט געלערנט אין דער וואַלאַזשינער ישיבה, פלעגט ער די ימים־טובים פאַרברענגען ביים פעטער. און דאָס זאל האָבן געווען ניט גאַר צו דער צופרידנקייט פון דעם זידן. על־כּל־פּנים געדענקט זיך מיר, אַז דער פאָטער פלעגט אָפט דערציילן אַנעקדאָטן וועגן די ווילנער אַפיקור־סיים פון זיין צייט. און בכלל האָט אין דעם פאָטערס זייער פרומען, זייער חסידישן קרייז געהערשט אַ מערקווירדיקע טאַלעראַנץ צו דער גאַנצער השכלה־באַוועגונג.

איך נויך דאָ אויס די געלעגנהייט צו ציען דעם אויפמערק אויף אַן אינטערעסאַנטער קולטור־היסטאָרישער דערשיינונג אין דעם חסידישן לעבן פון יענער צייט. ווען איך טראַכט איצטער וועגן דעם גייסטיקן אַנבליק פון אַזוינע באמת הייס־גלייביקע ליובאַוויטשער חסידים, כּנסת חב״ד, ווי מיין פאָטער אין זיינע יינגערע יאָרן און ווי דער פעטער מיכל מיט זיינע ברידער, קאָן איך ביי זיי ניט געפינען קיין איין שמץ פון פאַנאַטישן האָס צו די משכילים און די אַפיקורסים. די שטעלונג צו זיי איז געווען כמעט, ווי צו געראַטענע קינדער, וואָס האָבן זיך ערגעץ וואו שטיפּעריש פאַר־לאָפן. עס איז אויסגעקומען לויט זייער בליק, פונקט ווי פאַר די „מת־נגדים“ איז טאַקע קיין אַנדער גייסטיקער אויסוועג ניט געווען, ווי אַדער „נתפּקר צו ווערן“, אַדער זיך אַנצושליסן אַן דער חסידות. און ווען — צו חסידות, מיינט דאָס ניט אַנדערש, ווי נאָר צו דער שיטה פון חב״ד. אַי — די שאַרפּע קריטיק, מיט וועלכער די השכלה האָט באַגאַסן די חסידישע דרכים? זי האָט מען ביז צו אַ געוויסער מאָס אויך באַרעכ־טיקט אויף די וואַלינער און פוילישע „חסידים שוטים“. די שיטה פון דעם חב״ד האָט יענע קריטיק ניט אַנגערירט.

איך האָב נאָך אַנדערע טעמים צו גלייבן, אַז אין דער ריכטונג פון דעם חב״ד, ווי אויך אין דער „פשיסכער“ ריכטונג האָט געמוזט זיין אַן „עזאָטערישע תורה“, אין וועלכער נאָר ווייניקע „יודעי חן“ זיינען אַרייַנגעדורנגען און וואָס האָט זיך שאַרף אָפּגעשיידט פון יענעם „עזאָטערישן“ נוסח, וועלכן מען האָט געגעבן דעם המון. די „עזאָטערישע“ תורה האָט אָבער געהאַט אין זיך אַ סך עלעמענטן פון דעם פרייען קריטישן גייסט

מיט זיין קנאפער התפעלות פאר דער אָנגענומענער טראַדיציע. נאָר — דאָס איז שוין אַן ענין, וואָס גייט לגמרי אַרויס פון די ראַמען פון מיינע איצטיקע זכרונות. לאַמיר זיך אומקערן לענינו.

דעם פּאָטערס פּאַרשלאַג, איך זאָל פאַרן קיין ווילנע און דאַרטן וואַרטן אויף דעם פּאַס, האָט זיך זייער גוט אַריינגעפּאַסט אין מיינע אייגע-נע צילן. איך וואָלט סיי-ווי-סיי אַריינגעפּאַרן קיין ווילנע, איידער איך פאַרלאָז רוסלאַנד, — דער עיקר כדי צו זען זיך מיט חברטע וויעראַ לאַכאַוו און אַפּצוזעגענען זיך מיט איר.

וויעראַ לאַכאַוו האָט שפּעטער געשפּילט גאָר אַ גרויסע ראַלע ניט נאָר אין מיין פּערזענלעכן לעבן, נאָר אויך אין מיין גייטיקער אַנט-וויקלונג און אין דער איינפּעסטיקונג פון מיינע סאַציאַל-פּאָליטישע אידיען. אפילו אין דעם פּרט פון מיין נאַציאָנאַל-יידישן סאַציאַליזם האָט זי געהאַט אַ גאָר גרויסע ווירקונג אויף מיר. איך וועל שפּעטער, — ווען עס וועט קומען דערצו, — זיך דאַרפן אַפּשטעלן אַביסל מער אויף אַט דעם פּרט. דאָ זאָל נאָר אָנגעמערקט ווערן, אַז אויב פון דער טשערנישעווסקי-שטירנערשער טעאָריע אין דער מאַראַל-פּילאָסאָפּיע, אַז דער שטרעבן צו דעם פּערזענלעכן גליק און פּאַרטייל איז אין תּוך די איינציקע טרייבנדיקע קראַפּט אין דעם מענטשנס לעבן, — האָב איך מיך אינגאַנצן באַפּרייט און האָב מיך געמייט צו געפּינען אויך דעם טעאָרעטישן אויסוועג פון אַט דעם „טעות אין פּשט“, האָב איך דאָס אין דער ערשטער ליניע צו פאַרדאַנקען וויעראַן.

דאָס באַרעכטיקט, איך זאָל מיך אַפּשטעלן אויף דעם ריין-פּערזענ-לעכן עפּיזאָד אין מיין לעבן, וואָס האָט זיך אַפּגעשפּילט אין ווילנע, וואו-היז איך בין טאַקע באַלד נאָך דעם געשפּרעך מיטן פּאָטער אַוועקגעפּאַרן. די קרובים אין ווילנע, — דעם „פּעטער זאַקס“ אַ טאַכטער און איר זון, — האָבן מיך זייער וואַרעם אויפּגענומען און איינגעאַרדנט אין אַ גאָר שיינעם האַטעל. אויף מאַרגן אינדערפרי בין איך אַוועק צו בערטאַ קרעמער, וואָס אויף איר אַדרעס פּלעג איך מיך אויך דורכשרייבן מיט וויעראַן. שרייבן וויעראַן וועגן מיין קומען האָב איך אי ניט געהאַט קיין צייט, אי ניט גערעכנט פאַר פּאַסיק.

קרעמערס וואוינונג איז געלעגן אין אַ הויף מיט די פענצטער צום הויף. איך האָב געדאַרפט דורכגיין אַ לאַנגע וועראַנדע אויף וועלכער עס האָבן אַרויסגעקוקט די פענצטער. אין איינעם פון זיי האָב איך נאָך פון דערווייטנס באַמערקט וויעראַן, ווי זי זיצט און אַרבעט ביי אַ גיי-מאַשין. אויך זי האָט מיך תּיכף דערבליקט. זי האָט אַ וואַרף געטאַן

דאָס געניי, און איז אַ רויט־געוואָרענע מיט אַן איבערגליקלעכן פנים און שמייכל, אַרויסגעלאָפֿן באַגעגענען מיך. איך בין געלאָפֿן איר אַנטקעגן, און מיר זיינען שיר־שיר ניט אַריינגעפאלן איינס אין אַנדערנס אַרעמס. אָבער פּלוצלונג זיינען מיר געבליבן שטיין, פאַרשעמט, איינס אַנטקעגן דעם אַנדערן, און זיך באַגנוגט נאָר מיט אַ חברישן האַנט־דרוק.

עס דאַרף דאָ דערמאָנט ווערן, אַז איך האָב שוין פּריער געוואוסט, אַז מיינע געפילן צו איר זיינען געווען פון אַ גאַנץ אַנדער אַרט, איידער אינטימע פּריינטשאַפט און חברשאַפט. איך האָב אָבער קיינמאַל ניט גע־טראַכט, אַז דערפון קאָן עפעס אַרויס. קודם האָב איך ניט געהאַט קיין ברעקל אָנונג, אַז אױך אירע געפילן צו מיר זיינען פון דער זעלביקער העכערער אַרט. דערנאָך זיינען אָבער געווען אַ פאַר מחיצות, וואָס וואָלטן אויסגעשלאָסן דעם געדאַנק, מיר זאָלן זיך צונויפגיין ווי מאַן און פּרוי.

אין אונדזער קליינעם חברישען קרייז אין וויטעבסק האָט מען וויעראַן גערעכנט פאַר דוכאַוויטשעס אַ כּלה, און עס איז אױך געווען די רייד, אַז אויב עס וועט אָנהאַלטן אַט די אומצייט אין דער רעוואָלוציאַ־נערער באַוועגונג וועט וויעראַ אַוועקפאַרן צו דוכאַוויטשן אין זיין פאַר־שיקונג קיין אַבדאַרסק.

דערצו זיינען אין וויעראַס אַ בריוו צו מיר מיר געווען אומקלאַרע רמזים, אַז זי קלייבט זיך צו פאַרן קיין וואַראַניעזש. איך האָב דאָס אויס־געטייטשט אַזוי, אַז „וואַראַניעזש“ האָט זיכער ניט נאָר אַ פּערזענלעכן באַדייט פאַר וויעראַן, אויב דאָס איז פאַר איר וויכטיקער איידער אַב־דאַרסק און די פאַראייניקונג מיט דוכאַוויטשן.

גראַד וועגן דעם ענין „וואַראַניעזש“ האָב איך געוואָלט אין ווילנע אויסגעפינען יענע פּרטים, וואָס קאָנען ניט מיטגעטיילט ווערן אין אַ בריוו און וואָס קאָנען מיר איבערגעגעבן ווערן. אונטער אַזוינע אומשטענדן האָט וועגן אַ וואָסער עס איז אינטימערער שייכות צווישן מיר און איר ניט געקאָנט זיין קיין רייד.

אונדזער אויסטערלישע באַגעגעניש אין ווילנע, פאַר וויעראַן אַזאַ אומדערוואַרטעטע, האָט אָבער לגמרי איבערגעביטן די לאַגע. מיר האָבן ביידע שאַרף דערשפּירט וואו מיר האָלטן איינס מיט דעם אַנדערן אין דער וועלט פון פּערזענלעכע געפילן. עס האָט זיך באַשאַפֿן אַ גאַנץ נייע סיטואַציע, וואָס איז נאָך פאַר אונדז אַליין ניט געווען קלאַר.

פון גאַנץ זיינען מיר אַריין אין דער וואוינונג. וויעראַ האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר בערטאַן, און איך האָב מיך צוגעזעצט וואַרטן ביז וויעראַ וועט זיך איבערטאַן, אַוועקצוגיין מיט מיר.

געקומען אין מיין צימער, אין האַטעל, האָבן מיר זיך גאַנץ שטאַטיק־
לעך אוועקגעזעצט, איך אויף דעם דיוואַן, זי אין אַ פּאַטער־שטול לעבן
מיר און מיר האָבן גאַנץ שטאַטיקלעך גערעדט וועגן . . . איך געדענק
שוין ניט וועגן וואָס. איך האָב אָבער איר מיטגעטיילט וועגן מיין
איצטיקער לאַגע.

— דער 'עיקר — האָב איך געזאָגט — בין איך געקומען זיך זע־
גענען מיט אייך . . .

אַ שווערער שווייגן.

— איך פאַר קיין בערלין . . . וועלן מיר זיך נאָך ווען עס איז זען?
אַ שווערער שווייגן.

וויעראַס האַנט איז געלעגן אויף דער הענטל פון דעם פּאַטער־שטול.
איך האָב גענומען איר האַנט און זי אַ קוש געטאָן.

וויעראַ האַט אַרויסגענומען איר האַנט פון מיינער און ביידע הענט
אַרויפגעלייגט אויף מיין אַקסל.

— אַך, חיים, חיים! ווי אַפט אין מיינע פּלענער דאָ פּלעגט זיך ניט
ווילנדיק אַ טראַכט טאָן: „און פּלוצים וועט קומען חיים און איבערקערן
אַלץ מיטן קאַפּ אַראָפּ („וויסנאָ פּערעווערניאַט וו'ויערד דנאַם“), און אַט
איז עס“ — האַט זי פאַרענדיקט, גלעטנדיק מיינע האַר.

ווייטערע דערקלערונגען זיינען שוין ניט געווען נייטיק. נאָך אַ
קליינעם דורכשמועס איז ביי אונדז געבליבן, אַז מיר דאַרפן גיין אין
לעבן האַנט אין האַנט. עס האַט געקלונגען פון אירע רייד די אַזוי
וואונדערלעך שיינע און צאַרטע איבערגעגעבנקייט פון רות המואביה:
„עמך עמי, אלהיך אלהי“, „דיין פּאַלק — מיין פּאַלק“ (גאַט האָבן מיר
ביידע געדינט דעם זעלביקן).

אויף דער זייט און אויף יענער זייט גרענעץ

אין וויטעבסק האָט מען פאַר מיר ניט געקאָנט באַקומען קיין אויס- לענדישן פּאַס. דעריבער האָב איך געדאַרפט פאַרן קיין קאָוונע, וואו מיינער אַ שוועסטער-קינד, חיים אייזענשטאַט, וואָס האָט געוואוינט אין יורבורג, וועט שוין אַלץ איינאַרדענען „על צד היותר טוב“.

מיר האָט זיך מסתמא ניט גאָר געוואָלט אַוועקפאַרן פון ווילנע, צוליב דער „נייער סיטואַציע“, ווייל איך בין פאַרט געבליבן מיט וויעראַן נאָך אַ טאָג-צוויי. ביים געזעגענען זיך מיט איר האָבן מיר אָפּגערעדט, אַז זי זאָל זיך תיכף נעמען פאַר דער ליקווידירונג פון אירע אָנגעלעגנ- הייטן אין רוסלאַנד, באַקומען אַן אויסלענדישן פּאַס און אַזוי גיך, ווי מעגלעך, קומען צו מיר קיין אויסלאַנד.

אין קאָוונע האָט מיך אייזענשטאַט געוואָלט, לויט מיין טעלעגראַם, אָפּ- וואַרטן אויפן וואַקזאַל. אַנשטאַט אים איז אָבער צו מיר צוגעגאַנגען אַ פּאַקטאָר פון אַ האַטעל און האָט מיך געפרעגט, צי בין איך דאָס ניט דער, וועמען אייזענשטאַט האָט געדאַרפט באַגעגענען. ער האָט מיר מיטגע- טיילט, אַז זיין האַטעל האָט באַקומען פון יורבורג אַן אַרדער, אויפ- צונעמען מיך. אייזענשטאַט איז עפעס ניט אינגאַנצן, ליגט נאָך אין בעט און וועט אין אַ פּאַר טעג אַרום זיכער קומען צו מיר.

דער האַטעל איז געווען ניט פון די גאָר ריינע, סיי אין פיזישן, סיי אין אַ מאַראַלישן זין, לויט דעם „פאַרפירערישן“ אָנבאַט, וואָס דער פּאַק- טאָר האָט מיר געמאַכט, נאָך פאַרנדיק מיט מיר אויף דער „דראַזשקע“. איך האָב מיך געפילט באַלידיקט און געקרענקט און האָב מיך געער- גערט אויף מיין שוועסטערקינד, וואָס האָט אויסגעקליבן פאַר מיר גראַד אַזאַ מין אַריינפאַר-הויז.

אין אַ פּאַר טעג אַרום איז חיים געקומען. ער האָט זיך שוין געזען אין שטאַט מיט די נייטיקע מענטשן. מען וועט מיר שוין „מאַכן“ אַ פּאַס, אָבער דאָס דאַרף נעמען צייט, ווייל דאָס קאָן געמאַכט ווערן נאָר ביי אַ געוויסער געלעגנהייט. דערווילע זאָל איך מיט אים פאַרן צו אים קיין יורבורג, וואו איך וועל זיין זייער אַן אָנגעלייגטער גאַסט.

מיין שוועסטער-קינד האָט אויף מיר געמאַכט זייער אַ וואוילן איינ-
דרוק: אַ לעבעדיקער, קלוגער און וויציקער יונגערמאַן, מיט זיין אויס-
זען זייער ענלעך צו זיין פּאָטער, וואָס האָט אויך געהערט צו די מער
סימפּאַטישע מענטשן. אויף מיין ערגערלעכער כאַראַקטעריסטיק פון דעם
האַטעל, האָט ער זיך לוסטיק פּונאַנדערגעלאַכט. דער האַטעל איז גראַד
איינער פון די לייטשיסטע אין קאָוונע און דערצו איז מען אין אים אַמ-
זיכערסטן פון דער פּאָליציי.

אין יורבורג, דעמאָלט אַ שטעטל אויף דער רוסיש-פּרייסישער גרע-
נעץ, האָב איך פּאַרבראַכט ביי מיין קרוב אַ וואַכן צוויי. ווען מיר זיינען,
קומענדיק אַהין, אַראָפּ פון שיף, און איך האָב מיר אַרומגעקוקט אויף דעם
ליידיקן ברעג, אויף דעם שטילן וואַסער פון דעם געמאַן, וואָס איז גע-
פּלאַסן קיין דייטשלאַנד, אויף דעם ליידיקן פּלאַטלאַנד אָן אַ סימן פון אַ
ביימל, וואָס האָט זיך אויך געשטרעקט צו מערבֿ-צו, אויף דעם דאַמף-
שיפל, וואָס איז געבליבן פּאַרגליווערט שטיין, האָט זיך מיר געדוכט, אַן
יורבורג איז ניט נאָר עק רוסלאַנד, נאָר עק מענטשלעכער ישוב בכלל.
אַ נאַגנדיקער אומעט האָט מיך אַרומגענומען. די נאַענטקייט פון דייטש-
לאַנד האָט זיך פּאַרט געשפּירט אין דעם דאַרטיקן יידישן לעבן. מען
האַט גערעדט אַ סך דייטש. די יידישע דאָוון-שול איז געהאַלטן געוואָרן
ציכטיק און ריין. אַ נייעם רב האָבן זיי געהאַט, אַ יונגמאַן, אָן איידעם
פון אַ יורבורגער באַלעבאַס. ער איז שוין געגאַנגען האַלב-איראָפּיאיש
געקליידט און מיט קורצע פּאות: אין אונדזערע געגנטן זיינען דעמאָלט
אַזעלכע רבנים נאָך ניט געווען, בפרט אין קליינע שטעטלעך. אַלע שבת
פלעגט ער האַלטן אַ דרשה. איינע אַזאַ האָב איך געהערט. אַ דאַטש-
מערשי-יידישע שפּראַך, מיט אַ מער יידיש-נאַציאָנאַלן און אַלגעמיינ-עטישן,
איידער ריין-רעליגיעזן אינהאַלט. ער האָט אַבער פּאַרט אַריינגעפּלאַכטן
אַ פּאַר שטעכווערטלעך פּאַר דעם איצטיקן אַפּיקורסישן דור.
אין אַ שבת-נאַכטס בין איך — אויף חיימס פּאַרשלאַג — געווען מיט
אַ וויזיט ביי אים, „צו באַקענען זיך“. אַבער אונדזער געשפּרעך האָט
זיך עפעס ניט געקלעפט, און מיר זיינען באַלד אַוועק.

פּאַר אַט דער צייט האָט זיך נאָך אַלץ ניט געמאַכט די „גינסטיקע
געלעגנהייט“, צו באַקומען פּאַר מיר אַ פּאַס. האָב איך באַשלאָסן, מער ניט
צו וואַרטן און אַריבערפּאַרן די גרענעץ מיט אַ דורכלאַז-צעטל, ווי אַ
יורבורגער איינוואוינער, וואָס פּאַרט געשעפטלעך אויף אַ פּאַר וואַכן קיין
דייטשלאַנד. איינענשטאַט האָט דאָס גרינג איינגעאַרדנט, מסתמא פּאַר
אַ מתנת-ידי. דעם פּאַס האָב איך שפּעטער באַקומען אין אויסלאַנד.

אַנשטאַט מיין אונטערשריפט אויפן ערשטן בלעטל איז געשטאַנען אַביסל פאַרצוקט : „ניעגראַמאַטי“, אַן אַנאַלפּאַבעט, הייסט עס.

אייזענשטאַט האָט מיך באַגלייט ביז שמאַלענינקען. — אַ שטעטעלע אויף יענער זייט גרענעץ. דאָרטן האָב איך געדאַרפט וואַרטן אויף אַ שיף, וואָס זאָל מיך ברענגען קיין טילזיט, כדי צו פאַרן מיט דער באַן קיין בערלין.

אייזענשטאַט איז תיכף צוריק געפאַרן אַהיים און איך בין אַוועק דורכצושפּאַצירן זיך איבערן שטעטל, דעם פאַר מיר ערשטן אָרט אין דער פרייער ציוויליזירטער אייראָפּע. דער קאַנטראַסט צווישן שמאַלענינקען און יורבורג, צווישן „דער זייט“ און „יענער זייט“ גרענעץ איז באמת געווען אַ גוואַלטיקער. די ריינע גאַסן, די שיינע ווייסע הייזלעך מיט רויטע דעכער, די בלומען און די גערטנדלעך און די ביימער ביי די זייטן גאַס ; די מענטשן מיט זייער רואיקן גאַנג, — געזונטע, אַנגעגעסענע, מיט זעלבסטזיכערקייט און זעלבסט־רעספּעקט, — דאָס אַלץ איז געווען דער טייטש : „קולטור“.

אין די רעוואָלוציאַנערע קרייזן פון מיין צייט האָט מען ווייניק וואָס געהאַלטן פון אַט דער דרויסנלעכער „קולטור“, געגרינדעט אויף עקאָנאָמישן וואוילשטאַנד, באַקוועמלעכקייטן, און אפילו לוקסוסן אין דעם טאַג־טעגלעכן לעבן. אַ געוויסע צאָל קולטור־טעאַרעטיקער ווילן אַט די דרויסנלעכע זייט פון אַ מענטשנס לעבן אפילו ניט אַנרופן „קולטור“. זיי רופן זי „ציוויליזאַציע“, אין אונטערשייד פון דער אייגנטלעכער „קולטור“, וואָס האָט צו טאָן נאָר מיט דעם אינעווייניקסטן נשמה־לעבן פון אַ מענטשן. פּראַנץ (?) אַווענאַריוס, דער ברודער פון דעם באַרימטן פי־לאַסאַף, האָט, דוכט מיר, דער ערשטער אַרויסגעבראַכט אַט דעם אונטער־שייד נאָך אין דעם סוף פון די ניינציקער יאָרן. אונדזער קולטור־טעאַרע־טיקער, וויליאַם נאַטאַנסאָן, איז אויף זיין אייגענעם וועג דערגאַנגען צו אים און האָט אים אַוועקגעלייגט אין דעם יסוד פון זיין פריי־סאַציאַליסטישן לעבנס־באַנעם.

אין מייןע דעמאָלטיקע צייטן האָבן מיר נאָך פון אַט דעם אונטער־שייד ניט געוואוסט, און אויך עד היום בין איך ניט מרוצה, אים קולטור־פילאָסאָפּיש אַנצודערקענען. „קולטור“ איז פאַר אונדז געווען אַלץ, וואָס צייכנט אויס די „קולטור“־לענדער פון מערב־אייראָפּע, אין אונטערשייד צו דעם „ניט־קולטורעלן“ רוסלאַנד, און אונדזער שטעלונג צו דער „קולטור“ איז געווען אַ מער נעגאַטיווע.

געשיכטלעך שטאַמט אָט די אַפליקענונג פון „קולטור“ נאָך פון דעם גאַר גרויסן קולטור־פּילאַזאָף רוטאָ. אויב ניט נאָך פריער פון די אַלט גריכישע ציניקער, מיט דעם באַרימטן דיאָגענעס בראש, וואָס האָט גע- וואוינט אין אַ פּאַס. אויף רוטאָן זאָל וואַלטער האָבן געזאָגט, אַז ווען מען לייענט זיינע ווערק, מיט זייער רוף, זיך אומקערן צו דער נאַטור, ווילט זיך איינעם אָנהייבן „לויפן אויף אַלע פיר“. פון רוטאָן איז אָט די ריכ- טונג, אין אַ גרעסערער און קלענערער מאָס, אַריבער אין כמעט אַלע ראַ- דיקאַלע, סאָציאַליסטישע און אַנאַרכיסטישע באַוועגונגען און געדאַנקען. אין רוטלאַנד איז זי אויפגעקומען אין איינעם מיט דער סלאַוואַפּילישער באַווע- גונג פון איין זייט, — ווי אַ פּראָטעסט אַנטקעגן מערב-אייראָפּע, — און פון דעם „ניהיליזם“ אין די זיבעציקער יאָרן, ווי אַ פּראָטעסט אַנטקעגן דעם גאַנצען איצטיקן לעבנס־פיר.

„דאָס גיין אין פאַלק“ פון די זיבעציקער יאָרן האָט אָט די אַריענטאַציע אין די לעבנס־פּראָבלעמען גיכער פאַרשטאַרקט, איידער אָפּגעשוואַכט. אָבער אויך אין די אַכציקער איז זי געווען היפש שטאַרק אין די ראַדיקאַלע קרייזן, ווען אַפילו דאָס רוב אומבאַוואוסטזיניק.

מיר געדענקט זיך אַ פעליעטאָן פון דעם גרויסן רוסישן סאַטיריקער, שטשעדרין, אין זיין בוך „זא רוביעזשאָם“ („אויף יענער זייט גרענעץ“), — אַ פיקטיווער געשפרעך צווישן דעם „מאַל'טישק וו'שטאַנאַך“ („דער יינגל אין הויזן“) — פון דער דייטשער זייט גרענעץ, מיט דעם „מאַל'טישק ביעז שטאַנאַוו“ („דער יינגל אַן הויזן“) פון דער רוסישער זייט. דער „באַ- הויזנטער יינגל“ קאָן ניט תופס זיין אַ סך ווילדע אומגעלומפערטקייטן אין דעם לעבן פון דעם „אַנהויזנדיקן“. צום סוף אָבער קומט אויס, אַז דער „אַנהויזנדיקער“ האָט פאַרט אַ וויכטיקן איבערוואָג איבער דעם „באַפּליר- דערטן“. — איך געדענק שוין ניט וועלכן.

אָט די נעגאַטיווע שטעלונג צו דער חיצוניתדיקער קולטור, — צו די באַקוועמלעכקייטן און דער איינגעאָרדנטקייט פון אַ „ציוויליזירטן“ לעבן, — האָט, משמעות, געמוזט זיין שטאַרק פאַרשפּרייט אויך אין די אַכציקער יאָרן. דער זעלביקער שטשעדרין, דער וואַרט־פירער פון דער ראַדיקאַלער אינטעליגענציע אין לעבנס־פּראָבלעמען און געפילס־זאַכן, האָט דעם דעם רע- אַקציאָנערן קאַמף אַנטקעגן דעם ראַדיקאַליזם אויסגעחזוקט, ווי אַ „שטיין אויף דער וואַך פון דער קולטור“ („סטאַיאַט נאַ סטראַזשע קול- טורי“). באַוואוסטזיניק ביו צום עקסטרעם איז אָט די שטעלונג שפּעטער געוואָרן ביי די „טאַלסטאָיאַנער“, מיט זייער פּאָדערונג פון דער „אַפ- ראַשטשעניע“, — אָנהייבן פירן אַ פשוטן לעבן.

אין מיין איינעגעם לעבן האָב איך געהאַט, — און האָב נאָך דעם היום, — פריינד, אָנהענגער פון אַט דער עקסטרעמער ריכטונג. אַנטקי איז ביז גאָר צו די לעצטע יאָרן אין זיין לעבן געווען, אי על פי טבע, אי על פי זיין פּאַלקסטימלערישן איינשטעל, אַ פּאַנאַטישער קעגנער פון אַט דער חיצוניתדיקער מערב-איראָפּיאישער „ציוויליזאַציע“. „אַבסטאַנאַ-וואַטשאַ“, — „דאָס אַרומשטעלעכצאל“, — האָט ער דאָס מיט ביטול אָנגערופן און געזען דערין אַ גרויסן שטער פאַר דעם אינעווייניקסטן נשמה-לעבן און פאַר דעם גערעכטיקייטס-קאַמף אין די אינטערעסן פון די פּאַלקס-מאַסן. מיין ערשטע פרוי, וויעראַ לאַכאַוו, מיין פריינד מענדל ראָזענבאַום און מיין איצטיקע פרוי האָבן—אין אַזאַ אַדער אַנדער מאָס, — דעם זעלביקן בעגאַטיוון איינשטעל. דאָס איז גאָר אַ גרויסער, גאָר אַ באַדייטנדיקער קולטור-פּילאָסאָפּישער פּראָבלעם, וואָס האָט נאָך ניט גע-פונען קיין דורכאויס באַפרידנדיקע טעאָרעטישע פאַרטיפונג און אַפ-קלערונג.

אויך איך בין אַ לאַנגע צייט געשטאַנען אונטער דער ווירקונג פון אַט דעם געדאַנקען-גאַנג, ריכטיקער: פון אַט דעם איינשטעל אין געפיל. און אויב ביי מיר האָט זיך צולעצט איינגעשטעלט אַן אומגעהויערער דרך-ארץ און הויכער אָפּשאַץ פאַר דער „מערב-איראָפּעאישער קולטור“, אַדער פאַר דעם „איראָפּעאיש-אַמעריקאַנישן קולטור-קרייז“, מוז איך דעם ער-שטן, אומבאַוואוסטניקן קערנדל פון אַ באַגייטן, „שטיין אויף דער וואַך פון דער קולטור“ דערבליקן אין יענעם גרויסן רושם, וואָס אויף מיר האָט געמאַכט דאָס קליינע, ציכטיקע שטעטעלע שמאַלעניקען, וואָס אויף „יענער זייט גרענעץ“, וואו פאַר מיר האָט זיך אָנגעהויבן דאָס לעבן פון דער קולטורעלער, „באַהויזנטער“ מערב-איראָפּיאישער מענטשהייט.

אַבער אויך די אַנדערע זייט פון דעם מעדאַל האָט אַ שימער געטאַן פאַר מיר, אויף דער רייזע מיט דער דאַמף-שיף פון שמאַלעניקען קיין טילזיט. אויף איינער פון די סטאַנציעס איז מיט אַ לוסטיקן געפילדער אַריין אַ וואַטאַגע יונגע דייטשן, לויט דעם אויסזען, אינטעליגענטן. זיי האָבן זיך ארומגעזעצט אַרום טיש און זיך גענומען מיט התמדה צו פאַר-שלינגען זייערע קופעלס ביר, וואָס מען האָט זיי תיכף דערלאַנגט.

איך בין געלעגן אויסגעצויגן אויף אַ ליידיקער באַנק און ניט אַראָפּ-געלאָזט דעם פאַרוואונדערטן בליק פון זיי. פּלוצלונג איז איינער פון זיי צוגעגאַנגען צו מיר און האָט מיך גענומען פאַר די פיס, ווי ער וואַלט מיך געוואַלט אַראָפּשלעפּן. איך געדענק ניט, וואָס פאַר אַ געשפרעך עס איז פאַרגעקומען צווישן אונדז. מסתמא האָב איך אים אויך געזאַגט, אַז איך

האָב נײַט דערוואָרט אַזאַ אויפפיר פון „ציוויליזירטע מענטשן“. איך גע-
דענק נאָר, אַז זײַן אויפפיר האָט זיך אינגאַנצן איבערגעביטן. ער האָט
זיך צוגעזעצט צו מיר, האָט גענומען פריינדלעך אויספרעגן, פון וואָנען
איך קום און וואוהיין איך פאָר, און מיך איינגעלאָדן, זיך צוצוזעצן מיט זײ.
אויף מײַן דערקלערונג, אַז איך בין מיד און וויל בעסער ליגן, האָט
ער פריינדלעך פאַרענדיקט דעם געשפרעך מיט דעם שפּאַסיקן אויפטראַג,
אַז קומענדיק קײן בערלין, זאָל איך נײַט פאַרגעסן אַריבערצוגיין צו „אונד-
זער קאַנצלער ביסמאַרק“ און זאָגן אים, אַז „מיר, די אָסט־פרייסן, האָלטן
מיט אים“...

איך האָב אים אין דעמזעלביקן טאָן צוגעזאָגט, אַז ווי נאָר איך וועל
קומען אַהײַן, — עס מעג זײַן ווי שפּעט אין דער נאַכט, — וועל איך גלייך
לויפן צו ביסמאַרקן, איבערגעבן אים אַט דעם האַרציקן גרוס.

מיינע איבערלטבונגען די ערשטע טעג אין בערלין

אָנגעקומען קיין בערלין, האָב איך נישט געהאַלטן מיין צוואַג די „אַסט־פרייסן“ — תיכף לויפן צו ביסמאַרקן און איבערגעבן, אַז „זיי האַלטן מיט אים“. וואָס קאָן מען מאַכן? פאַראַן אומשטענדן, וואָס לאָזן איינעם נישט זיין קיין וואַרטסמאַן. דערפאַר האָב איך תיכף אויף מאַרגן זיך אַ לאָז גע־טאַן אַרומלויפן איבער בערלין. די ערשטע גרויסע אייראָפּעאישע שטאָט האָט מיך ממש פאַרכישופט. די וועלט פון דער „דרויסנלעכער קולטור“ האָט זיך צום ערשטן מאל באַוויזן פאַר מיר אין איר באַצויבערנדיקער שיינקייט.

שוין אין רוסלאַנד האָב איך דאָך געזען צוויי גרויסע, שיינע שטעט : פעטערבורג און מאַסקווע, און אויך געוואוינט אין זיי. אָבער, צי ס'האָט מיך דעמאָלט בכלל נישט געצויגן צו דרויסנלעכער שיינקייט, צי איך בין געווען צופיל אריינגעטאַן אין די דירעקטע אויפגאַבן, צוליב וועלכע איך האָב געוואוינט אין די שטעט, — איך האָב קיינמאל נישט אַ טראַכט געטאַן צו אינטערעסירן זיך מיט זייער עסטעטישער זייט. אין בערלין האָב איך מיך אין אָנהייב געפילט ווי אַ גאַסט אויף אַ ווייל, און עס איז געווען אָנהייב זומער, און אין מיר האָט געברויזט אַ יונג לַבּן, און אויף שרייט און טרייט איז מיין בליק געפאַלן אויף עפעס אַזוינס. וואָס איך האָב נאָך קיינאַמל אין מיין לעבן נישט געזען : מירמלנע סטאַטועס אין די גאַסן, פּלאַצן, פאַרקן, און אפילו אויף אַ הויכן דאָך פון אַ הויז. הייזער מיט באַבלומטע באַלקאָנען ; רעשדיקע געשעפטסגאַסן, און פּלוצלונג — אַ שטילער, אידילישער ווינקל לעבן אַ קאַנאַל, אָדער לעבן דעם טייך שפרעע, דער עיקר יענער ווינקל וואָס לעבן „אונטער דען לינדען“ — אַ האַלב־רונדע קאַלאָנאַדע, וואָס טראַגט אייך אַריבער קיין אַלט־גריכנלאַנד. איך האָב מיך קוים געקאַנט אַפרייסן פון איר. היינט די בוכהאַנדלונגען, ווידער אויף שרייט און טרייט, מיט די אילוסטרירטע קונסט־אויסגאַבן אין די פענצטער, מיט די פאַרפירערישע נעמען פון די ביכער, אָנגעפראַפטע אין די פענצטער.

בערליך, ווי אַ שטאַט, איז דעמאָלט געווען די פאַרקערפערונג פון דעם מענטשלעכן גייסט, פון זיין עשירות אין שכל און שיינקייט.

איך געדענק ניט, צי עס איז מיר שוין דעמאָלט קלאַר געוואָרן, ווי איינזייטיק עס איז די קריטיק פון דער דרויסנלעכער קולטור, וואָס האָט געהערשט אין אונדזער רוסישער ראַדיקאַלער וועלט פון יענער צייט; ווי אומגערעכט עס איז דער בטול־נאַמען „אַרומשטעלעכצאל“, וואָס אַנסקי האָט געהאַט פאַר איר. גיכער האָב איך נאָר אומבאַוואוסטזייניק געשלוּב־גען יענע קולטור און זיך געבאַדן אין דעם תענוג פון דעם שיינעם „אַרומ־שטעלעכצאל“ אָן אַ וועלכן־ס'איז טעאָרעטישן איבערקלער.

דער רושם אָבער פון דער ערשטער גרויסער קולטור־שטאַט איז גע־ווען אַ געוואַלטיקער און האָט זיכער געהאַט זיין ווירקונג אויף דער רע־וויזיע פון מיין יונגער „ראַדיקאַלעכץ“ אויך אין דעם פרט פון גערעכ־טערן אָפּשאַצן די דרויסנלעכע „ציוויליזאַציע“.

אַ קליין ביכל וועגן בערלינס „מערקווירדיקייטן“ און אַ גרויסער פּלאַן פון דער שטאַט האָבן מיר געגעבן די מעגלעכקייט זיך ראַש צו אַרײַענטירן אין איר. פון האַטעל, וואָס איז שוין געווען אַביסל צו טייער פאַר מיין טייסטער, האָב איך מיך אַריבערגעקליבן אויף אַ „שלאַף־שטעלע“ ביי אַן אַרבעטער פּאַמיליע. תיכף נאָך אַנבייסן פּלעג איך אַרויס אין דרויסן קויפן מאַרגן־צייטונגען, דורכלייענען זיי ערגעץ אין אַ נאַענטן פאַרק און, ווי אַ טוריסט, אַ פרייער פון אַלערליי זאַרגן און דאַגות, פּלעג איך מיך לאָזן איבער דער שטאַט. קומען פּלעג איך אַהיים גאַנץ שפּעט אין אָוונט — אַן אַנגעזאַפּטער מיט חידושידיקע איינדרוקן — אויסטאַן מיינע „קאַמאַשן“ אין דער קיך און זיך שטילינקערהייט צושאַרן צו מיין בעט, כדי ניט צו שטערן די באַלעבאַטים, וואָס זיינען אויך געשלאָפּן אין דעם זעלבליקן גרויסן איינציקן וואוי־און־שלאַף־צימער פון דער דירה.

עסן פּלעג איך אין דעם ערשטן רעסטאָראַן, ביי וועלכן איך פּלעג דערשפירן הונגער. אגב, אַ קליינער עפּיזאָד מיט דעם עסן. פאַרבייגי־ענדיק שפּעט אין אָוונט אַ גאַרקיד, האָב איך דערשפּירט ווי שטאַרק הונגעריק איך בין. איך בין אַריין און האָב באַשטעלט דעם ערשטן מאַכל, וואָס איז מיר געפאַלן אין די אויגן פון דעם מעניו. דאָס איז געווען אַ „זולצע־קאַטלעט“. דער קעלנער האָט מיר דערלאַנגט אַ שטיק מאַרינירט ווייס פלייש אין זשעלע. איך האָב גענומען עסן. און פּלוצלונג איז דער טעם, הגם זייער אַ געשמאַקער, מיר פאַרגעקומען אומבאַקאַנט. איך האָט צוגערופּן דעם קעלנער — ערשט דאָס איז „שוויינעפּלייש“. האָב איך

תיכף אוועקגעלייגט גאפל-און-מעסער, פארענדיקט מיין עסן מיט ברויט און ביר, זיך פונאנדערגעצאלט און ארויס. און אזוי האָט זיך אויפגעפירט אפשר דער גרעסטער „אפיקורס“ פון גאַנץ וויטעבסק און דער סביבה! איך האָב דערנאָך געחזקט פון זיך אַליין. דאָסזעלביקע פלייש האָב איך דאָך ניט איינמאַל געגעסן אין רוס-לאַנד אין דער פּאַרם פון גויאישע וואורשטן. איך האָב אָבער דעמאַלט ניט געטראַכט, אַז עס איז „חזיר“. אין בערלין פלעג איך פונדעסטוועגן זיין פּאַרזיכטיק מיט דעם מיין פלייש, וואָס מען גיט מיר. „בשר קוויטש“ איז ערשט אין שווייצאַריע פאַר מיר געוואָרן „בשר כשר“ . . . אזוי טיף דרינגען אין איינעם אַריין און באַשטימען זיינע האַנדלונגען די פּאַר-אורטיילן פון דער קינדהייט!

בינו לבינו איז אָנגעקומען די ידיעה, אַז איך האָב ניט וואָס צו וואַרטן אין בערלין אויף דעם חבר פון ציריך, און אַז דער גאַנצער ענין פון סאַציאַליסטישער ליטעראַטור אין יידיש הענגט אין דער לופטן. איילן זיך קיין שווייצאַריע איז ניט געווען צוליב וואָס. אַ באַצויבערטער פון בערלין, האָב איך באַשלאָסן צו פאַרבלייבן דאָרט אויף אַ לענגערער צייט, און טאַקע ווידער זיך נעמען פאַר די איבערגעריסענע שטודיעס, אונטער נייע, אַזוינע גלענצנדיקע באַדינגונגען. איך האָב געשריבן דעם פּאַטער, אַז איך וועל מסתמא בלייבן אין בערלין, און אים דערמאָנט אַן זיין צוואַג צו קריגן פאַר מיר אַ רעקאָמענדאַציע-בריוו צו דעם ראַבי-נער הילדעסהיימער.

דער יום-טובדיקער טוריסטן-פּעריאָד, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט ווילנע, איז אַריבער. איך האָב מיך אומגעקערט צו מיין אייגענער טאַג-טעגלעכקייט.

גוט אָנגעקוקט בערלין, האָב איך מיך איצטער גענומען אַרומקוקן אין וואָס פאַר אַ וועלט איך וועל מיך דאַרפן אַריינלעבן. אין דער ער-שטער ליניע האָב איך געטראַכט צו קומען אין קאַנטאַקט מיט דער סאַ-ציאַליסטישער באַוועגונג. ניט קוקנדיק אויף דעם סאַציאַליסטן-געזעץ, וואָס איז דעמאַלט נאָך געווען היפש שאַרף, ניט קוקנדיק דערויף וואָס דער סאַציאַליזם איז פאַרטריבן געוואָרן אין דעם אומלעגאַלן אונטער-גרונט, איז דער צוטריט צו דער באַוועגונג ניט געווען שווער. דעם קאַנטאַקט מיט איר האָט מיר פאַרשאַפט דער באַלעבאָס פון מיין „שלאַף-שטעלע“, אַ זעצער אין אַ דרוקעריי.

אין די ערשטע פאַר טעג האָב איך מיינע באַלעבאָטים אין די אויגן ניט געזען. ווען איך פלעג אויפשטיין אינדערפרי, איז דער „ער“ שוין

געווען ביי דער ארבעט, און די „זי“ האָב איך געזען נאָר ביים איינוואַשן זיך אין דער קיך און ווען זי פלעגט מיר אַרײַנטראַגן דעם אָנבײַסן. שפעט בײַנאַכט, ווידער, ביים קומען אַהײם, זײַנען זײ שוין בײדע געלעגן אין טײפן שלאָף.

ערשט ווען מײנע וואַנדערונגען איבער בערלין האָבן זיך פאַרענדיקט ; ווען איך האָב אויסגעפאַקט מײנע כתבים און פלעג שוין, בײ אַ שײנעם שרײב־טיש געשמאַק אַרבעטן אין דער הײם, האָב איך, צוריקקערנדיק זיך אײנמאַל פון אַ פריען אָונט־ברױט, געפונען מיין באַלעבאַס זײצנדיק אויף דער סאַפּע און לײענענדיק אַ צײטונג. ער האָט זיך אויפגעוהױבן, זיך פאַרגעשטעלט און געפרעגט, צי ער וועט מיר ניט שטערן, ווען ער וועט בלײבן אין צײמער.

מיר האָבן זיך פונאַנדערגערעדט. ער האָט זיך אינטערעסירט מיט די אומשטענדן אין רוסלאַנד. איך האָב גלײך גענומען רײדן צו אים ווי צו אַ חבר, און געגעבן אַן איבערבליק איבער דער לאַגע פון דער רע־וואַלוציאַנערער באַוועגונג, אויף וויפיל זי איז מיר געווען באַקאַנט. אויף מיין שאלה, וואו האַלט דאָס דאָ מיטן סאַציאַליסטן־געזעץ, האָט ער מיר געענטפערט, אַז אַפּיציעל איז אויך דאָ ניט קײן סך בעסער, אָבער אַז דאָס סאַציאַליסטן־געזעץ „פּײפט שוין אויף זײן לעצטן לאַך“. בײ די נעקסטע וואַלן וועט שוין ביסמאַרק וואָס עס איז אָווינס דערלעבן, די לאַגע פון די אַרבעטער איז זײער אַ שווערע, די אומצופרידנקײט וואַקסט. אָבער ניט נאָר די אומצופרידנקײט, נאָר אויך דער האַפּערדיקער מוט. און אָזוי האָבן מיר פאַרבראַכט און געשמועסט אַ היפשע פאַר שעה.

אויף מאַרגן האָט ער מיר געבראַכט בעבעלס בוך „די פרוי“, וואָס איז געווען פאַרבאַטן אין דײטשלאַנד און איז אַרײַנגעשמױלט געוואָרן פון שווייצאַרײע. אין דעם נעקסטן זונטאָג האָב איך שוין מיט אים און זײנע באַקאַנטע אַרבעטער, מיט זײערע פרויען און קינדער, גענומען אַן אַנטײל אין אַ פּיקניק אין דרויסן פון שטאַט, אין אַ וואַלד לעבן אַן אָזערע. אין וואַלד זײנען אויף אַ גאָר גרויסן שטח געווען אויסגעשטעלט טישלעך און זײ אַלע זײנען געווען געדיכט באַזעצט. מיר האָבן קוים געפונען אַ פּלאַץ. ווי איך האָב מיך באַלד דערוואוסט, זײנען דאָס אַלץ געווען אַר־בעטער, אָנגעשטעלטע, על כל פנים אַלע סאַציאַל־דעמאָקראַטן. בײ אונדזער טיש האָבן מיר גערעדט פּרײ וועגן וואָס עס האָט זיך געוואַלט. פון אַ וועלכ־עס־איז פּאַליצײ־אויפזעער איז אין ערגעץ קײן זכר ניט געווען. אגב, געדענקט זיך מיר ניט, איך זאַל אין מיין אַרומגיין איבער

בערלין ערגעץוואו האָבן באַמערקט אַ „שוצמאַן“. געווען איז ער דאָך זיכער, אָבער ער האָט זיך פשוט ניט געוואָרפן אין די אויגן. מיין באַלעבאַס — געדענקט זיך, מאַיעווסקי איז געווען זיין נאַמען — און די איבעריקע גענאַסן אַרום טיש האָבן געהאַט אַ סך באַקאַנטע אין דער גרויסער מאַסע געסט. דאָס פלעגט איינער פון זיי צוגיין צו אונדזער טיש, דאָס פלעגן טייל פון אונדזערע מאַכן אַ וויזט צו אַנדערע טישן.

האָב איך, זיצנדיק אויף אַט דעם פיקניק, אָדער „אויספּלוג“, זיך דערמאַנט אַן מאַיעווסקיס באַמערקונג, אַז עס איז אין דייטשלאַנד ניט קיין סך בעסער, איידער אין רוסלאַנד, און האָב געטראַכט: „הלוואי שוין ביי אונדז אזוי!“ צום ערשטן מאַל האָב איך מיך דאָ געטראַפן מיט דעם אַרויסשיין פון אַ סאַציאַליסטישער מאַסן־באַוועגונג אין אַ פרייען לאַנד, מיט אַ קליין וועלכעלע פון אַ מיליאָנעדיקן ים. ווי קאַן מען אַזאַ באַוועגונג אויסטראַטן אָדער אפילו אונטערדריקן?

שפּעטער בין איך נאָך מער באַקאַנט געוואָרן מיט די אופנים, ווי אזוי דער סאַציאַליזם האָט זיך אויסגעלעבט אין זיין „אונטערן דיל“. איינגלטעך איז דאָס גאַר ניט געווען קיין „אונטערן דיל“, אין דעם רו-סישן זין פון דעם וואָרט. מיט אַ האַרעלע „קאָנספּיראַציע“ האָט מען געלעבט און געאַרבעט פאַר דער באַוועגונג פראַנק און פריי. נאָר די דירעקטע אָנפירער פון דער באַוועגונג האָבן געהאַט געהיימע קוואַרטירן און געהיימע לאַגערן פאַר דער ליטעראַטור, וואָס פלעגט קומען פון אויסלאַנד.

און אויסגעטיילט פלעגט די ליטעראַטור ווערן ניט נאָר ביי אַזעלכע „אויספּלוגן“. עס איז אויך דעמאָלט אין בערלין געווען אַ דורכאויס לעגאַלע אַרגאַניזאַציע, וואָס האָט אַלע זונטאַג אָפּגעהאַלטן פּאַליצילעך דערלויבטע פאַרזאַמלונגען. דאָס זיינען געווען די „פרייע־רעליגיעזע גע־מיינדן“, אויף וועלכע עס פלעגן זיך צונויפקומען אי אַרבעטער, אי איב־טעליגענטן, כדי זיך אויסצולעבן כלומרשט רעליגיעז. אין דער אמתן זיינען דאָס געווען פלאַנץ־גערטנער פאַר דעם אַלגעמיינ־ראַדיקאַלן געדאַנק, וועלכן מען האָט געהאַט אַ רעכט צו פריידיקן עפנטלעך, צענטערס פאַר דער פאַרשפרייטונג פון דעם דירעקט־סאַציאַליסטישן, און טרעף־פלעצער פאַר די, וואָס האָבן זיך באַשעפטיקט מיט דער אומלעגאַלער, קאָנספּיראַטיווער זייט פון דער באַוועגונג.

די רעפארמער און די אַרטאָדאָקסן אין בערלין

די בערלינער סאָציאַל-דעמאָקראַטישע אַרבעטער פון מיין באַקאַנט-שאַפט האָבן מיר געגעבן די מעגלעכקייט, אַריינצובליקן אין דער האַלב-אונטערגרונט אַרבעט פון דער פּאַרטיי. איך זאָג: „האַלב-אונטערגרונט“, ווייל דער גרעסטער טייל פון דער דעמאָלט-איללעגאַלער טעטיקייט אונטער ביסמאַרקס „סאָציאַליסטן-געזעץ“, — די מינדלעכע און שריפטלעכע פּראָפּאַגאַנדע, — האָט זיך געפירט, ווען ניט „אונטער די אויגן פון דער פּאַליציי“, איז דאָס געווען נאָר דערפאַר, וואָס די פּאַליציי האָט ניט גע-קאַנט האָבן אַזוי פיל אויגן און ווייל זי האָט זיך ניט גערוקט אַהין, וואו זי וואַלט געקאַנט האָבן אַ מיאוסן אָפּשניט פון די מאַסן: דער עיקר, אויף די „אויספּלוגן“ (פּיקניקס) און אויף די פּאַרזאַמלונגען פון די „פּריי-רעליגיעזע קהלות“.

נאָך אינטענסיווער איז געווען די שטילע אַגיטאַציע אין די פּאַבריקן און וואו דאָס האָט זיך נאָר געלאָזט. ס'איז געווען גאָר ניט אין פּאַר-גלייך מיט די צושטאַנדן, אונטער וועלכע די רעוואָלוציאַנערע אַרבעט האָט געקאַנט געפירט ווערן אין רוסלאַנד.

אַבער אויך דער עקאָנאָמישער מעמד פון דעם דייטשן אַרבעטער אין בערלין, — זיכער ניט קיין גלענצנדיקער, טאַקע אַ היפש שווערער, — איז געשטאַנען הימל-הויך איבער דעם מעמד פון דעם אַרבעטער אין רוסלאַנד, אויף וויפיל ער איז יעדן איינעם געווען באַקאַנט פון דעם לעבן: די ליטעראַטור האָט דעמאָלט נאָך ניט געהאַט די מעגלעכ-קייט, צו רעדן עפּנטלעך וועגן איר. און אגב איז דער אינטערעס צו דעם אַרבעטערס לאַגע אפילו אין דער ראַדיקאַלער פרעסע נאָך ניט גע-ווען אַזוי פאַרשאַרפט, ווי שפּעטער אונטער דער ווירקונג פון דער אויפ-קומענדיקער סאָציאַל-דעמאָקראַטישער ריכטונג.

שוין — די וואוינונג פון אַ דייטשן אַרבעטער אין בערלין! אין פרט פון גראַמקייט, שיינע מעבל, צוגעקליבנקייט, ליכט און לופט וואַלט אַ מיטעלער „מיעשטשאַנין“ (אַ שטאַטישער בירגער) געקאַנט מקנא זיין

דעם דייטשן פראָלעטאַריער. אין דעם גרויסן, לאַנגן וואוינ־צימער פון אונדזער דירה, מיט צוויי גרויסע פענצטער צו אַ געראַמען הויף, זיינען ביי דער וואַנט, רעכטס פונעם אַריינגאַנג, אַ חוץ דעם שיינעם קאַכל־אוווון, געשטאַנען: אַ פיינע ווייכע סאַפע מיט אַ שיינעם טיש לעבן אים, אַן עטאַזשערקע פאַר ביכער, אַ קליין שרייב־טישל ביים פענצטער, גע־דענקט זיך, אויך אַ ניי־מאַשין ביי דעם אַנדער פענצטער. ביי דער אַנט־קעגנדיקער זייט וואַנט, פון פענצטער צו דער טיר: אַ קליידער־אַלמער, אַ שיינע בעט, נאָך איינע אַזאַ און שטולן צווישן זיי. אויפן דיל — אַ גרויסער „קאַוויאַר“. אויף די ווענט — אַ פאַר בילדער, גוטע גראַוו־יורן אין ראַמען. איין בילד האָט פאַרגעשטעלט קריסטוסן אויף דעם בית־שמן־באַרג, ווי ער קניט, מיט די הענט אַנגעלענט אויף אַ שטיין, און בעט עס זאַל פאַר אים „פאַרבייגעטראַגן ווערן אַט דער כּוּס“. אַ פּראַכט פון אַ בילד, מיט אַזאַ ליבן, טיפן אויסדרוק אינעם פנים און די אויגן, אַז איך פלעג מינוטנווייז ניט קאַנען אַפּרייסן מיין בליק פון אים. און מיין באַלעבאַס, דער זעצער אין אַ גרויסער דרוקעריי, האָט בשום אופן ניט געהערט צו דער אַרבעטער־אַריסטאָקראַטיע. זיינע שכירות זיינען געווען, — געדענק איך, — אַ 60—70 מאַרק אַ חודש. אַנדערע אַרבעטער האָבן געלעבט אַ סך שענער און האָבן געקאַנט אויספאַרדינגען אַ צימער, ניט נאָר אַ „שלאַפּשטעלע“.

אַט, מיט דעם עסן איז שוין געווען ניט אַזוי געראַטן. זעלטן־ווען — ריכטיקע פלייש. אַבער ווייס־ברויט, ווייס־ביר אין גלעזערנע שיסלען, אַפט אויך — ברוין־ביר, וואורשטן, דער עיקר, בלוט־וואורשט, — גע־בראַטענע קאַרטאָפּל מיט קאַווע, זויער־מילך און טוואַרעד, איז אַלעמאַל געווען צו דער זעט. זיכער, ניט קיין רייכער טיש. אייער, גוטע מילך און לייטישע פלייש, — אַ לוקסוס. אַבער אַן אמת־ער גן־עדן לגבי די הינטישע שפייז, וואָס מען פלעגט געבן דעם רוסישן פאַבריק־אַרבעטער אין די קעלער־שטובן.

און דער באמת הויכער קולטור־מעמד! עס זיינען געווען אַרבעטער — זייער ווייניקע, — וואָס האָבן זיך געגרויסט דערמיט, וואָס זיי לייע־נען „דאָס קאַפיטאַל“ פון קאַרל מאַרקס. אמת, די אַנדערע אַרבעטער האָבן אַט די באַרימערריי גענומען גוטמוטיק מיט אַ היפשן קערנדל זאַלץ. אַבער בעבעלן, ליבקנעכטן, דעם העכסט אינטעליגענטן, אַריינגעשמוכלטן „סאַציאַל־דעמאָקראַט“, און אפילו לאַסאַלס זאַכן האָט אויך די אַרבעטער־מאַסע געלייענט און פאַרשטאַנען. ליבקנעכטס „ווערטערבוך פון אויס־לענדערשע ווערטער“ איז געווען היפש פאַרשפּרייט.

און סיי דעם מאַטעריעלן צושטאַנד, סיי דעם גייסטיקן פון אַזאַ חשובער הויז האָבן די אַרבעטער אויסגעקעמפט דורך אַראַגניואַציע, דורך דעם געווערקשאַפטלעכן און פּאָליטישן קאַמף. איך האָב געוואוסט, אַז די סאַציאַליסטישע אינטעליגענציע האָט דערביי געשפּילט אַ גאַר גרויסע ראַליע, אָבער דער דרויסנלעכער איינדרוק איז געווען, אַז דאָס האָבן די אַרבעטער אַליין אויסגעקעמפט, אָן וועמעס עס איז הילף פון דרויסן. קיין תּהום צווישן „אינטעליגענציע“ און „אַרבעטערשאַפט“ האָט זיך ניט געמערקט. אגב, געדענקט זיך מיר ניט קיין איין „אינטעליגענטער“ סאַציאַליסט פון מיין באַקאַנטשאַפט. איך וואָלט אים זיכער ניט פּאַרגעסן. אויך אין דער פּראַפּאָגאַנדע און דער אַגיטאַציע איז מיט אַ וואָרט ניט געזאַגט געוואָרן וועגן דער סאַציאַליסטישער אינטעליגענציע, וועגן איר קאַמף פּאַר אירע אידעאָלן, — אַ זאָך, וואָס איז געשטאַנען אין דעם סאַמע אויבנאָך פון מיין „נאַראַדאָוואַלישן“ וועלט-באַנעם. אַנשטאַט די סאַציאַל-עטישע אידעאָלן פון דער אינטעליגענציע און איר חוב צו דעם אַרבעטאַרערישן פּאָלק האָט אין דעם סאַציאַליסטישן וועלט-באַנעם גע-הערשט אַ טאַטאַל-אַנדער איינשטעל. עס איז אַלץ געגאַנגען אין דעם נאָמען פון דעם „פּראַלעטאַרישן קלאַסן-קאַמף“. און די איינדרוקן פון דעם אַרבעטער-לעבן אַרום מיר האָבן אין פּולסטן גראַד געהאַרמאַנירט מיט דעם איינשטעל.

אַזאַ געוואַלטיקער אונטערשייד צווישן די צוויי סאַציאַליסטישע גע-דאַנקען-וועלטן! אָבער — מערקווירדיק! וועגן אַט דעם טיפּן תּהום צווישן „מיין“ סאַציאַליזם און „זייערן“ האָב איך דעמאָלט בשום אופן ניט געטראַכט. פּאַרכאַפט פון די נייע איינדרוקן און געדאַנקען, — אַזעלכע באַרוישנדיקע, אַזעלכע האַפּענונג-רייכע, — האָט זיך „מיין“ סאַ-ציאַליזם ווי אַפּגעשטופּט ערגעץ-וואו אין אַ ווייטן הינטערגרונט. און ווען וויעראַ איז געקומען צו מיר קיין בערלין און ווען איך האָב איר, אין די לאַנגע אָוונט-שפּאַצירן, איבערגעגעבן מיינע איינדרוקן, שילדערונגען און געדאַנקען, האָט דאָס אויף איר געמאַכט דעם איינדרוק, גלייך איך וואָלט אין דער צייט שוין געוואָרן אַ מערב-אייראָפּיאישער סאַציאַל-דעמאָקראַט. דאָס איז געווען הימל-ווייט פון דעם אמת. די צייט פון אונטערפירן די חשבונות צווישן „זייערס“ און „אונדזערס“ איז נאָך דעמאָלט פּאַר אונדז ביידן ניט געקומען. אָבער ווען די חשבונות זיינען — שפּעטער, אין שוויצאַריע — אונטערגעפירט געוואָרן, זיינען זיי שוין געמאַכט געוואָרן אויך אין דעם ליכט פון דעם קלאַסן-קאַמף טעאָריע און פון דער אויס-טערלישער ראַליע, וואָס די שטאַטישע אַרבעטערשאַפט דאַרף שפּילן אין

דעם סאציאל־רעוואָלוציאָנערן קאַמף. דעם יסוד אין געפיל פאַר אַזאַ רעוויזיע פון דעם נאַראַדאָוואַלישן איינשטעל האָט אין מיר אַוועקגעלייגט מיין דעמאָלטיקער לעבן צווישן די בערלינער אַרבעטער.

אַבער ניט נאָר אין דער אַרבעטער־וועלט האָב איך מיך דעמאָלט באַוועגט אין בערלין. אויך מיט צוויי אַנדערע גייסטיקע ספּערעס, וואָס האָבן טעאָרעטיש גאַרנישט ניט געהאַט צו טאָן מיט דעם סאָציאַליזם און האָבן פּאַקטיש געהערט צו דעם אַנטי־סאָציאַליסטישן לאַגער, בין איך געקומען אין באַריר. איין ספּערע אַזאַ איז געווען דאָס בערלינער „יודענ־טום“, — אין זיינע צוויי ריכטונגען, דער רעפּאַרמיסטישער און דער אַרטאָדאָקסער — מיט וועלכע איך האָב אַבער ניט געהאַט קיין אינטימערע מחזקות און פון וועלכע איך האָב מיך באַלד אָפּגעקערט: מיט עקל פון דער רעפּאַרמיסטישער, מיט ווידערווילן און שטילן פּראָטעסט פון דער אַרטאָדאָקסער.

אין איינעם אַ זונטאָג ביז איך אַריין אין דעם טעמפל פון די רע־פּאַרמירטע יידן. גיין הערן פּאַרשיידענע פּרעדיקעס אין די קירכעס איז געווען איינס פון די מיטלען ווי אַזוי בעסער באַקאַנט צו ווערן מיט אַ קאַרעקט גערעדטן דייטש. דאָס דייטש, וואָס איך האָב געהערט אין דעם רעפּאַרמירטן טעמפל, איז מסתמא געווען העכסט קאַרעקט און אַראַטאַריש שיין. אַבער איך האָב דערוואַרט פון אַ רעפּאַרמירטן „ראַבינער“ צו הערן אויך אַ לעבעדיק מענטשלעך וואַרט, און זאָל דאָס זיין אַ רעליגיעז וואַרט, וואָס האָט אַ שייכות צו יידן אַדער יידישקייט.

שוין דעם „ראַבינערס“ אַנגעטועכץ, ווי פון אַ פּראָטעסטאַנטישן גלח, האָט אויסגעזען פּרעמד און אָפּשטויסנדיק אין מיינע אויגן, אַבער — גאָט! וואָס פאַר אַ פּראָסטיקע קעלט עס האָט געטראָגן פון זיינע רייד! קיין איין פונק פון אַ וועלכער עס איז גייסטיקער דערהייבונג! און די זעלביקע פּראָסטיקע קעלט האָט געטראָגן פון די ווענט, פון דער לאַנגער שורה ליידיקע בענק, פון די פּאַרגליווערטע פּנימער ביי דעם אפשר אַ צענדליק „מתפללים“, פון די צונויפגעדריקטע אַרגל־טענער (מיר האָט זיך געדוכט „ציגענע“) פון דער פּרעמדער מעלאָדיע. עס האָט גלייך פון אָנהייב אָן אָפּגעשלאָגן יעדן חשק צו קומען אין אַ גאַענטערן באַריר מיט אַט דער ריכטונג פון דעם יידישן געדאַנק.

אַבער ניט קיין גרעסערן גליק האָב איך געהאַט מיט דער אַרטאָ־דאָקסער וועלט.

מיין פּאַטער האָט מיר פון ריגע צוגעשיקט אַן אַריינפיר־בריוו ניט צו דעם ראַבינער הילדעסהיימער, נאָר צו אַ בערלינער סוחר, צו וועמען

איך בין תיכף אוועק אין זיין קראם. דער קרעמער האָט מיך אויפגענומען זייער וואַרעם און פריינטלעך. האָט תיכף, אויף זיין וויזיטן-קאַרטע אָנגע-שריבן אַ רעקאַמענדאַציע צו ד"ר הילדעסהיימערן און האָט מיך איינגע-לאָדן צו באַזוכן אים, — דעם סוחר הייסט עס, — אין זיין היים.

בין איך גלייך אוועק צו דעם „ראַבינער“. שיר ניט אין פירעהויז האָט ביי מיר ווער צוגענומען די רעקאַמענדאַציע און מיך געלאָזן וואַרטן; און שיר ניט אין פירעהויז איז צו מיר אַרויסגעלאָפן דער ראַבינער, אַ רונדער עלטערער ייד, מיט אַ רונדער גרויער באַרד אויף אַ ביזן פנים, מיט אַ רונדער, פלאַכער יאַרמעלקע אויפן קאַפּ.

דערוואַסט זיך פון מיר, אַז איך וויל דאָ אין בערלין שטודירן יידי-שע געשיכטע און צי קאָן ער ניט זיין מיר באַהילפיק דערין, האָט ער געענטפערט, אַז דערמיט דאַרף איך מיך ווענדן צו ד"ר בערלינער. ער איז פלינק אַריין צוריק, ווידער אַרויס מיט אַ צעטעלע און אַן אַדרעס, און ניט אויסהערנדיק אפילו מיין דאַנק, פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר. אפילו אַט די קליינע „גייסטיקע“ נדבה האָט ער מיר צוגעוואַרפן, ווי צו אַן עני בפתח.

בין איך אוועק צו יענעם ד"ר בערלינער. דאַרטן האָט מען אויף הילדעסהיימערס צעטעלע מיך שוין צוגעלאָזן אַזש אין דעם אַרבעטס-קאַ-בינעט. אַריין אין דעם גרויסן, ליכטיקן צימער, האָב איך דערזען פאַר זיך ביי דער אַנטקעגנדיקער וואַנט דעם רוקן פון אַ פיגור אין אַ לאַנגן ראַק, וואָס איז געשטאַנען ביי אַ לאַנגן טיש מיט דעם פנים צו דער וואַנט.

ביי מיין אַריינגאַנג האָט די פיגור, ניט איבערבייטנדיק די פּאַזע, אַ קער געטאַן דעם קאַפּ פון לינקס אויף רעכטס, און געלאָזט אים זיך אַ האַרעלע אַ נויג טאַן אין אַ כמו באַגריסונג.

לאַזנדיק מיך אַזוי שטיין ביים אַריינגאַנג, האָט ער מיך אויסגע-פרעגט וועלכע ווערק איך האָב שוין געלייענט אין דער יידישער גע-שיכטע, האָט מיר געראַטן גוט דורכצושטודירן עוואַלדס „געשיכטע דעם פּאַלקעס איזראַעל“ און עפעס נאָך אַ ווערק, האָט דאָס שטייענדיק אויפ-געשריבן אויף אַ צעטעלע, אויך מיט אַן אַדרעס, אין וועלכער ביבלי-אַטעק איך זאָל דאָס נעמען און האָט, אַלץ ניט בייטנדיק די פּאַזע, מיר אויסגעצויגן די האַנט מיט דעם צעטעלע. איך בין צוגעגאַנגען נעמען עס. דערביי האָט די פיגור שיר ניט מיט די פינגער צונויפגעלייגט אירע ליפן אין אַ האַוואַיע, וואָס האָט מסתמא געזאַלט באַטייטן אַ וואויל-ווינטשנדיקן

שמיכל, און דער קאפ האט זיך ווידער אַ האַרעלע אַ נויג געטאָן אין אַ
כמו זיך זעגענען.

דערמיט האַט זיך געענדיקט די „אוידיענץ“. שפעטער האַט מען
מיר דערציילט, אַדער איך האָב ערגעץ־וואו געלייענט, אַז די דאָזיקע
הילצערנע פיגור מיט אַ פאַר באַוועגלעכע אברים איז אַן „אַרי שבחבורה“
אין דער „וויסנשאַפט דעס יודענטומס“ און גאַר אַ משונהדיקער גדלן.
רופט אים איינער אַן על פי טעות „הער בערלינער“, באַמערקט ער מיט
רוגזא:

— מיין נאָמע איסט דאָקטאָר בערלינער. דאָקטאָר א. בערלינער.
(מיט אַ קוועטש אי אויף דעם „דאָקטאָר“, אי אויף דעם „א.“).

די ביכער האָב איך באַלד גענומען אין יענער ביבליאָטעק און זיך
מיט התמדה אַ נעם געטאָן פאַר זיי. דאָס איז געווען באַלד נאָך דער
פאַרענדיקונג פון מיין „טוריסטן צייט“.

דער „קבלת פנים“, וואָס די צוויי „גדולים“ פון דער אַרטאָדאָקסישער
וועלט האָבן מיר געגעבן, האַט מיך אַזוי פאַרשטימט, אַז איך האָב שוין
ניט געוואָלט גיין זיך נאָכאָמאַל זען מיט יענעם סוחר, וואָס האַט מיך
אַזוי פריינטלעך אויפגענומען. חסל סדר פערזענלעכער באַריר מיט דער
יידישער אַרטאָדאָקסיע אין איראַפּע.

מיט די פרומע קריסטן אין בערלין

שוין ווען איך האָב ביי זיך געהאַט די ביכער, וועלכע ד"ר א. בער-לינער האָט מיר פאַרשריבן, און האָב מיט התמדה זיי געשטודירט, האָב איך דורכגעלעבט גאַנץ אויסערגעוויינלעכע שטימונגען און געפילן, וואָס מען מעג באַצייכענען ווי „ידיש־קריסטלענדיקע“, אָדער נאָך ספּעציעל־לער: ווי „ציוניסטיש־קריסטלענדיקע“.

איך מוז מיך אַ ביסל מער אָפּשטעלן אויף אַט דעם עפּיזאָד אין מיין דעמאָלטיקער בערלינער צייט, ווייל ער געהערט באמת צו מייע וויכ־טיקסטע איבערלעבונגען, וואָס זייערע שפורן זיינען קיינמאָל ניט אויסגע־לאָשן געוואָרן אינגאַנצן.

נאָך אין די טעג ווען איך פלעג אַרומגיין איבער די בערלינער גאַסן און זיך אָפּשטעלן עפּטער פאַר אַליץ פאַר די וויטרינעס פון די בוכ־האַנדלונגען, איז אין אַזאַ אויסשטעל־פענצטער פון אַ גאַנץ קליינער בוכ־האַנדלונג אין אַ זייטיקער גאַס מיין אויג געפאַלן אויף אַ בראַשור פון דעם באַרימטן העבראַאיסט און תנ"ך־פאַרשער, פּראָפּעסאָר פּראַנץ דעליטש. זי האָט זיך גערופן: „אַן די געבילדעטען יודען“. איך האָב מיר פאַרמערקט דעם נומער און די גאַס פון דער בוכ־האַנדלונג מיט דעם באַשלוס, „פאַרן אַוועקפאַר“ אַנצושאַפן זיך אַט דאָס קליינע ווערק, ווי אויך די בראַשור פון פּראָפּעסאָר לאַצאַרוס: „וואָס הייסט נאַציאָנאַל?“ וועלכע איך האָב געזען אין אַן אנדער וויטרינע.

באַשלאָסן, צו פאַרבלייבן אין בערלין, כדי, — דער עיקר, — ווייטער אַנצוגיין מיט מייע שטודירונגען, — האָב איך מיך דערמאַנט אַן די צוויי בראַשורן. אין פענצטער פון דער בוכ־האַנדלונג מיט דעליטשעס שריפט זיינען געווען אויסגעשטעלט נאָך אַנדערע קליינע זאַכן. איך האָב מיר אַנגעמערקט די בראַשורן פון איינעם אַ דאָקאָסטאַ און פון איינעם אַ פיק. זיי האָבן מיך פאַראינטערעסירט מיט די יידישע נעמען פון די מחברים. אין דער בוכ־האַנדלונג האָט מען מיר באַוויזן נאָך שריפטן פון דעם זעלביקן כאַראַקטער. איך האָב אָפּגעקליבן אַליץ, וואָס איז דאָרטן

געווען פון דעם זעלביקן „פיק“. קיין געלט פאַר זיי האָט מען אָבער ביי מיר ניט געוואָלט נעמען. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די בוכהאַנדלונג איז געווען אַ קריסטלעך־מיסיאָנערישע.

געקומען אַהיים, האָב איך קודם איבערגעלייענט די דאָ-קאָסטאַשע שריפט: אַ ביאָגראַפֿיע פֿון אַ געבילדעטן יידן, וואָס איז געוואָרן אַ הייס־גלייביקער קריסט, — פֿאַר מיר אַ טאַטאַל־פרעמדע גייסטיקע וועלט, מיט טאַטאַל־פרעמדע געפֿילן און געדאַנקען־גאַנגען. דאָס אינטערעסאַנטע דערביי איז נאָר געווען, וואָס איך האָב מיך דאָ צונויפגעטראָפֿן מיט אַ פֿאַל פֿון אַ געבילדעטן יידן, וואָס האָט זיך „געשמדט“ ניט צוליב פרנסה, אָדער קאַריערע און אויך ניט אויס בלינדער עס־האַרצות בכלל, נאָר אויס אַ טיפער רעליגיעזער בענקשאַפֿט און איבערצייגונג. אַז אַזאַ זאַך איז מעגלעך, איז פֿאַר מיר ניט געווען קיין ברעקל ספק. זי האָט אָבער אין אַט דעם ספעציעלן פֿאַל צוגעלאָזן די דערקלערונג, אַז דער בעל־דבר, ווי די אַסימילירטע יידן אין וועסט־אײראָפּע בכלל, האָט ניט געהאַט קיין גרינטלעכע ייִדישע דערציאונג.

פֿון גאָר אַן אַנדער שניט זיינען געווען די פֿיקשע בראַשורן, וואָס האָבן געמאַכט אויף מיר אַ קאַלאָסאַלן רושם. פֿיק איז געווען אַ „ראַבינער“ אין אונגאַרן, וואָס איז פֿון דער אַרטאָדאָקסיע אַריבערגעגאַנגען צו דעם רעפֿאָרם־יודנטום. זיך אַריינלייענענדיק אין די עוואַנגעליעס, איז אין אים אויפגעקומען אַ ליידנשאַפֿטלעכע ליבע צו דער פֿערזאַן פֿון ישו הנוצרי. זי האָט זיך באַזעצט אין זיין נשמה און פֿאַרנומען דעם גאַנצן פֿלאַך. זיצנדיק אַמאַל איינער אַליין אין זיין טעמפל, האָט ער אויף דעם הענטל פֿון דער שטול אויסגעקריצט דעם נאָמען „ישו“ און איז צוגעפֿאַלן צו אים מיט ליידנשאַפֿטלעכע קושן.

וואָס ווייטער האָט זיך אין אים אַליך מער געשטאַרקט דער גלויבן, אַז ישו איז טאַקע געווען דער ייִדישער „מלך המשיח“, און ער האָט באַ־שלאָסן, אויך אַפֿיציעל צו מאַכן דעם אַנטשיידנדיקן שריט און אַריבער־צוגיין צום קריסטנטום.

בעתן „שמד“ האָט ער געהאַלטן אַ רעדע, שילדערנדיק זיינע נשמה־איבערלעבונגען און די מאַטיוון פֿון זיין שריט. דער הויפט, „אני מאמין“ זיינער איז געווען, אַז קריסטוס שטעלט מיט זיך פֿאַר דעם גאַט־געשיקטן ייִדישן „גואל ומושיע“. ער מאַכט גאַנץ דורכזעוודיק דורך זיינע רייד, אַז אַננעמענדיק קריסטנטום, וויל ער זיך בשום אופן ניט בינדן מיט די „אני מאמינס“ פֿון די הערשנדיקע קירכן. זיי זיינען פֿאַר אים קריסט־לעכע אידיען פֿון ניט־ייִדישע פעלקער. ער אָבער בלייבט אַ ייד. נאָך

מער: ער ווערט אַ נאַציאָנאַלער ייד. זיין קריסטנטום האָט גאַנץ אַנ-
דערע, יידיש־קריסטלעכע אַני מאַמינס.

אין וואָס די „עיקרים“ פון דער יידישער קירך זאָלן באַשטיין, —
דאָס זאָגט ניט דער ניער אַפּאָסטל. אָבער קלאָר לאַזט ער דורכבליקן,
אַז זי מוז זיין אַן אַבסאָלוט־זעלבסטשטענדיקער צווייג פון דעם קריסט-
לעכן גלויבן, אַן אומאָפהענגיקער פון אַלע אַנדערע צווייגן, צונויפגעבונדן
מיט זיי נאָר אין דעם געמיינשאַפטלעכן שטאַם און דעם געמיינשאַפטלעכן
וואַרצל, אין דעם גלויבן אין ישׁוס איבערנאַטירלעכער, משיחישער
נאַטור.

בעתן ליענען אַט די שריפטן, פלעג איך אָפט וואַרפן אַ בליק אויף
דעם שיינעם קריסטוס־בילד, וואָס איז געהאַנגען אין דעם צימער, און אַן
אויסערגעוויינלעכע אויפֿרעגונג פלעגט אַרומנעמען מיין ישׁ. ס'איז שווער
איבערצוגעבן אין ווערטער די, — אויב מען קאָן זיך אויסדריקן, —
„קלאַנגפאַרם“ פון יענע קרעפטיקע אויפֿברויזונגען אין דעם געמיט. און
אויך נאָכן ליענען, און אָפטמאַל אויך שפּעטער אין יענע טעג, פלעג איך
אָפט שטיין אַ פאַראַגאַפּטער פאַר דעם בילד, ניט־קאַנענדיק, ריכטיקער,
ניט וועלנדיק אָפּרייסן מיין בליק. האָט מיין אויג זיך געמיט דורכצו-
דרינגען דורך דעם געמעל דעם פאַרבאַרגענעם סוד פון ישׁוס עצם? איז,
לאַז זיין, אויף אַ מינוט אַרויפגעשוואַמען דער ספּק: „און ווער ווייסט,
אפּשר איז עס טאַקע אזוי?“ ניין, בשׁום אופּן ניט! דאָס האָט גאַר-
נישט געהאַט צו טאָן מיט וועלכע עס איז קלאָרע געדאַנקען, איינזעענישן,
גלייבונגען אָדער ספּיקות. דאָס איז געווען אַ דורכאויס געשטייגערטער
ליבע־געפיל צו יענער פּערזאָן, אָבער פון אַ גאַנץ אַנדערער אַרט ליבע
און פאַרערונג.

ישׁוס פיגור האָב איך דאָך שוין אויך פריער געליבט, ריכטיקער:
געהאַט צו איר די טיפּסטע סימפּאַטיע, ווען איך האָב צום ערשטן מאָל
באַגעגנט זיך מיט איר אין דער דורכאויס איינזייטיקער סקיצע, וואָס
גרעטץ גיט פון איר אין זיין געשיכטע. און די ערשטע טאַלסטאַיאַנער
אין טולע האָבן געקאַנט נאָך שטאַרקער און טיפּער מאַכן יענע סימפּאַטיע.
אָבער דאָס מאָל אין בערלין האָט די ליבע צו ישׁון זיכער געטראָגן רע-
ליגיעז־מיסטישע עלעמענטן אין זיך, — עלעמענטן, וואָס האָבן אָנגע-
האַלטן ניט לאַנג. בנוגע ישׁוס פּערזענלעכקייט האָבן זיי זיך — אין אַ
לפי ערך קורצער צייט — אינגאַנצן אויסגעוועפּט.

וואָס איז דאָס געווען? האָבן מיר דאָ פאַר זיך אַ פּאַל פון פּסיכי-
שער אַנשטעקונג, די ווירקונג פון פּיקס פּסיכאָלאָגישן איינשטעל אויף אַ

העכסט-אויפגערועדערטן נערוון-סיסטעם? אדער זיינען אויף דעם גרונט פון דער נשמה פון געבוירן-אן געלעגן אייניקע איינגעירשנטע רעליגיעז-מיסטישע קערנדלעך, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין געלעגנהייט אויסצו-לעבן זיך ביז אַהער און וואָס פּיקס טאַלאַנטפולער, לייַדנשאַפטלעכער אויס-גוס האָט זיי אויפגעוועקט און אַרויפגעבראַכט אויף דער ליכטיקער, — בלענדנדיק-ליכטיקער שיין פון אַ באַוואוסטזיניקער איבערלעבונג?

מיר דוכט זיך איצטער, אַז דאָס לעצטערע גיט די בעסערע דערקלע-רונג. זי מאַכט אויך דעם חשבון פאַר נאָך אַן אינטערעסאַנטער דער-שיינונג. פאַרגעקומען מיט מיר איז דאָס אין דער צייט, ווען איך האָב, אויספאַלגנדיק ד'ר בערלינערס עצה, גרינטלעך געשטודירט עוואַלדס גע-שיכטע, אויף שריט און טריט בין איך גייסטיק געווען אויף דעם באַדן פון ארץ ישראל, אין אַ סביבה פון אַ פּאַלק, וועלכן איך באַטראַכט נאָך עד היום פאַר מיין לייבלעך אייגענעם. און אין הינטערגרונט, בעתן שטודירן, האָט זיך איבערן לאַנד און פּאַלק געטראָגן ישׁוס אויסטערלישע פיגור. די רעליגיעז-מיסטישע, הייליקע ליבע, מיט וועלכער ישׁו איז אַרומגעשטראַלט געוואָרן אין דער נשמה, האָט אַריינגעשלעפט אין איר שטראַלן-קראַנץ ניט דאָס פּאַלק ישראל, — משמעות, דאָס האָט זיך עמ-פיריש ניט געלאָזט פאַרהייליקן, — נאָר דאָס לאַנד ישראל. פון דע-מאַלט אָן איז יענע לאַנד טאַקע געוואָרן פאַר מיר אַ הייליקטום, — אַן ארץ הקדושה. קאָן דאָך טאַקע געמאַלט זיין, אַז פאַרירשנט אין דער נשמה זיינען געלעגן ניט נאָר סתם מיסטיש-רעליגיעזע קערנדלעך אין פאַרם פון אַ געוויסער פּסיכישער פיזיקייט זיך אויסצולעבן אין זיי, נאָר אַז זיי זיינען בפירוש פון געבוירן-אָן געווען פאַרבונדן מיט אַ באַשטימטן אַביעקט פאַר דער פאַרהייליקונג: מיט אַן אומקלאַרן קאַמפלעקס פון שטימונגען, וואָס טראַגט דעם נאָמען: „ארץ ישראל“ און וואָס קאָן, אונטער געוויסע באַדינגונגען, אַרויסגערופן ווערן דורך אַט דעם „שם המפורש“.

איך האָב איצטער נאָך אַ דערקלערונג, פאַרוואָס גראַד פּיקס שריפטן האָבן אויף מיר געמאַכט אַזאַ קאַלאַסאַלן רושם. צו פּיקן האָט שוין דע-מאַלט געמוזט ביי מיר זיין אַ געפיל, וואָס איז נאָך איצטער ניט איי-גאַנצן אויסגעלאָשן, — אַ געפיל פון נאָענטער קרובהשאַפט. ערשטנס — שפילט דאָ אַ ראַלע דער נאָמען „פּיק“, וואָס איז, לויט מיין פּאַטערס פאַרזיכערונג, פאַרבונדן מיט מיין לייבלעכער משפּחה דורך דעם גאון ישעיה פּיק — בערלין. אַבער נאָך מער איז דער „משומד“ פּיק מיינער אַ גאָר נאָענטער גייסטיקער „קרוב“: פון זיינע רייד האָט געשלאָגן אַ

קוואל פון דעם זעלביקן הייסן יידישן נאַציאָנאַליזם, וואָס הלוואי ווערט
ער ביי קיין יידן קיינמאָל ניט אָפּגעקילט. און אויך פאַר פּיקן איז ישו
געווען אין דער ערשטער ליניע דער ייד, אַ פאַרבונדענער מיט די משי-
חמשע דערשיינונגען אין דער געשיכטע פון אונדזער פּאָלק. פאַר פּיקן
איז דאָס געווען דער „צוגעזאָגטער“ איבערנאַטירלעכער משיח.

די געפילן צו דער צענטראַל־פּערזאָן פון דעם קריסטלעכן גלויבן
און צו דעם צענטראַל־לאַנד פון דער יידישער בענקשאַפט האָבן ניט געהאַט
אויף מיר קיין באַזונדערס גרויסע ווירקונג. אַנדערע מאַטיוון האָבן זיי
געהאַלטן אין „שטענדיקן שאַך“ און האָבן ניט דערלאָזן, איך זאָל מיך
אינגאַנצן איבערגעבן צו זיי: ניט צו ישו, לויט דעם גוסס פון דעם
גלייביקן קריסטנטום, ניט צו ארץ ישראל לויט די איצטיקע ריכטונגען
אין דעם ציוניזם. קיין „קריסט“ בין איך קיינמאָל ניט געוואָרן. די
פאַדערונג, צו רעווידירן דעם דרייפּוס־פּראָצעס, פאַר וועלכער איך האָב
מיך איינגעשטעלט אין „דאָס נייע לעבן“, האָט גאַרנישט געהאַט צו טאָן
מיט דער רעליגיעזער זייט פון ישוס לעבן און שטרעבן. אַ „ציוניסט“,
— אַ פּוּעלי־ציוניסט, — בין איך יאָ געוואָרן אין אַ שפּעטערער צייט,
אַבער בפּירוש ניט אין דעם געוויינלעך־אַנגענומענעם זין.

ווי פּריער באַמערקט, האָבן די מיסטיש־רעליגיעזע שטימונגען, אין
פאַרבינדונג מיט דער פּערזאָן ישו, לפי ערך באַלד זיך דעמאָלט אויסגע-
וועפּט. ווי שטאַרק עס איז ביי מיר איינגעוואַרצלט געוואָרן אָט דער
געפיל, דערבליק איך אין מיין שטעלונג צו דער ריין טעאָרעטישער
פּראָגע, צי ישו איז טאַקע געווען אַ היסטאָרישע פיגור, אָדער מיר דאַרפן
אים באַטראַכטן ווי אַ ריין לעגענדאַרישע געשטאַלט.

די מאַדערנע היסטאָרישע קריטיק בכלל און די ביבליקריטיק בפּרט
האָבן, כידוע, לגמרי אָפּגעלייקנט אָדער אַריינגעוואַרפן אין אַ שטאַרקן
ספק די היסטאָרישע עקזיסטענץ פון אַ סך פּערזאָנען און העלדן פון דער
פאַרגאַנגענהייט: פון דעם גריכישן האַמער, פון דעם רוימישן ראַמוליוס,
פון די יידישע אבות, און אויך פון ישו, דעם משיח. זיי זיינען, באַווייזט
מען, אָדער לעגענדעס, אָדער איבערגעפאַנטאַזירטע געשטאַלטן פון דעם
פּאָלקס מיטאַלאָגיע, ווי די העלדן פון די פּאָלקס־מעשהלעך.

ווען איך האָב געלייענט מ. קולישערס פּראַוואו, אין זיין דייטשער אַר-
בעט וועגן ישוס לעבן (אין דעם סוף זעכציקער) פאַרצושטעלן ישוס לעבנס-
געשיכטע, ווי אַ פּערסאָניפּיצירונג, אָדער אַן אַלעגאָרישע באַארבעטונג
פון אַ באַשטימטן קרבן אין דעם אַלטהעברעאישן רעליגיעזן ריטואַל, —
דעם „עומר“, — האָט דאָס אַרויסגערופן אין מיר אַ ווידערשטאַנד. און

אזוי אויך — מיט א היפש ביסל אנדערע ווערק, וואס מאכן א תל פון ישוס היסטארישן זיין אויף דער וועלט, — א חוץ דער עפאכע-מאכנדיקער שריפט פון דוד פרידריך שטרויס, וואס קויפט איינעם אונטער מיט דער טיפקייט פון דעם געדאנק און דער שארפיקייט פון דעם אנאליז. ביי די אנדערע קריטישע היסטאריקער פון ישוס לעבן פון דער זעלביקער אבסאך-לוט-נעגאטיווער ריכטונג האבן דעם ווידערשטאנד ארויסגערופן ניט נאר די טעאָרעטישע פעלערן און אפט אומגעלומפערטקייטן אין דער באַווייז-פירונג, נאר אויך דער „דירעקט קעגן מיר“ געריכטעטער „אטענטאט“. דאָס דערקלערט אויך די העפטיקייט, מיט וועלכער איך האָב אַ סך יאָרן שפּעטער אין „דאָס נייע לעבן“ געפירט די פּאָלעמיק אַנטקעגן ש. אַנסקין ווי אויך אַנטקעגן ש. צ. זעצערן.

דערפאַר האָב איך דעם גרעסטן „עונג רוחני“ געהאַט פון סאַלוואַ-דאָרט „ליאַ ווי דע זשעסיוס“ („ישוס לעבן“), וואָס איז אַרויס כמעט אין איין צייט מיט שטראַוסעס אַרבעט (אין די דרייסיקער יאָרן פון דעם פּאַריקן יאַרהונדערט). און ניט קיין קליינעם עונג רוחני האָט מיר שוין אין דער איצטיקער צייט פאַרשאַפט די וויסנשאַפטלעך אַ סך מער באַ-טייטנדיקע שריפט פון פּראָפּעסאָר י. קלוזנערס „תולדות ישו“ (איבער-געזעצט אויך אין ענגליש), הגם ניט מיט אַלע אויספירן און באַטראַכט-טונגען קאָן איך מסכים זיין. פּראָפּעסאָר קלוזנער האָט דורכגעפירט, אויב ניט די דורכאויס באַפרידיקנדיקע „רעוויזיע פון דעם דרייפּוס-פּראָ-צעס“, פאַר וועלכער איך האָב מיך אַזוי ליידנשאַפטלעך איינגעשטעלט אין „דאָס נייע לעבן“, אין דעם ניט אַפּצופּרעגנדיקן באַווייז פון ישוס היס-טאָרישקייט און פון זיין גאַנצן יידישן מהות. על-כל-פנים קומט דאָס אַזוי אויס, לויט דעם שכל הישר אין היסטאָרישער פאַרשונג.

נאָך קלוזנערס גרינטלעכן ווערק וועט יעדער יידישער היסטאָרי-קער און יעדע יידישע ענציקלאָפּעדיע מוזן באַהאַנדלען דעם אויפקום פון דעם קריסטנטום, — זיין באַגרינדער, זיינע תלמידים און ערשטע אַנ-הענגער, ווי אויך די יידיש-קריסטלעכע סעקטן און גרופּירונגען, — ווי אַ זייער באַטייטנדיקן קאַפיטל ניט נאר אין דער וועלט-געשיכטע, נאר אויך אין דער גייסטיקער געשיכטע פון אונדזער אייגענעם פּאָלק, אַ קאַ-פיטל צום גוטן, צי „צום שלעכטן“, — דאָס איז שוין אַ פּראָגע פון דעם אַפּשאַץ. מיר דאַרפן אָבער נעמען די געשיכטע ווי זי איז געווען. איך האָב מיך אַזוי לאַנג אַפּגעשטעלט אויף דער ווירקונג פון פּיקס-בראַשורן אויף מיר, אויף דעם אויסטערלישן גייסט-צושטאַנד, וואָס זיי האָבן אין מיר אַרויסגערופן, ניט נאר ווייל דער איבערגעלעבטער עפּיזאָד פאַר-

נעמט אַ באַזונדער פּלאַץ אין מיין זכרון, נאָר אויך וויל איך האָב אים אַזוי פיל צו פאַרדאַנקען פאַר מיין גאַנצער גייסטיקער אַנטוויקלונג. עס איז ברייטער געוואָרן מיין האַרציגאַנט. עס האָט מיך אויסגעלערנט אַריין-צולעבן זיך אין פרעמדע גייסטיקע וועלטן, אפילו ווען איך בין מיט זיי אַבסאָלוט ניט מסכים, אפילו ווען איך בין געצוואונגען, צו באַקעמפן זיי, אין דעם נאַמען פון מיין אייגענער וועלט.

איך ווייס, אַז אַט די מעלה האָט ווי כמעט יעדע מעלה, אויך איר חסרון. באַזונדערס איז זי אַ שטער פאַר איינעם, וואָס האָלט פאַר זיין חוב, צו באַקעמפן „פרעמדס“ און פאַרטיידיקן „אייגנס“. אין דעם פאַר-לעמישן קאַמף פאַרגעסט מען זיך אָפט און מען באַהאַנדלט יעדן „צד שכנגד“, ניט ווי אַ גלייכבאַרעכטיקטע, גלייך חשובע געדאַנקען-ריכטונג. נאָר ווי אַ מינדערווערטיקע, בעת דער „צד שכנגד“ קאָן זיין פון אַזאַ אַרט, אַז ווען מען לעבט זיך אַריין אין אַלע מאַטיוון זיינע, — די טע-אַרעטישע, ווי די עטישע, — שטראַלט אונדז אַנטקעגן מענטשלעכער הויכער באַטייט און מענטשלעכע גרייס (אַט, צ״ב, אַזאַ „צד שכנגד“, ווי דער מאַדערנער קאָמוניזם).

פון דער אַנדערער זייט וויל מען זיין טריי דעם אייגענעם חוש פון אמתדיקייט און אַרויסברענגען אין דער עפנטלעכקייט דאָס גרויסע און מענטשלעכע באַטייטנדיקע אין דעם קעגנערס געדאַנקען-וועלט, מאַכט דאָס דעם איינדרוק, גלייך מען גיט זיך אונטער און מען ווערט אומטריי צו זיך אַליין, און דאָס שטויסט אָפּ די „אייגענע“.

די צרה דערביי איז, וואָס מיר שטייען נאָך אַלע אין דעם דאָגמאַ-טישן פּעריאָד פון דעם מענטשלעכן גייסט, וואָס איז אַזוי איינגעגלייכט, אַז אין די העכערע עולמות פון אַ גייסטיקן לעבן קאָן מען אויסגעפינען איין-איינציקן אמת, איין איינציקן יושר, איין איינציקע פונדאַמענטאַלע שיינקייט, וואָס מוז זיין אַ חוב פאַר יעדן גייסטיקן לעבעדיקן מענטשן. מיר זען נאָך ניט איין, אַז גראַד אין די „עולמות העליונים“ זיינען די אמתן, די יושרס און די שיינקייטן, על-פי הכרח סוביעקטיוו. און אַז גרויסקייט, נשמה-רייכקייט, באַטייט פאַר אַ מענטשלעכן לעבן מוזן ניט זיין נאָר „ביי מיר“ און ניט אויך ביי דעם „קעגנער“.

איז דער ספּעציע פון דער קונסט און אין דער ריינער מעטאַפיזיק האָט מען זיך שוין אויסגעלערנט, ניט צו זיין דאָגמאַטיש. דאָרטן האָט מען זיך שוין איינגעוואוינט, צו רעכענען זיך מיט דעם „סוביעקטיוון פאַקטאָר“ אין דער עסטעטישער דערקענטעניש און אין דעם מעטאַפיזישן געדאַנקען-בוי (הגם אויך דאָרטן רייסן זיך אַמאָל דורך דאָגמאַטישע שטראַמען).

מען שפירט די גלייכווערטיקע גרייס פון א טאלסטאָי און א דאָסטאָיעוור סקי, פון א וויקטאָר הוגאָ און א זאָלאַ, — הגם עסטעטיש שליסן זיי איינער דער דעם אַנדערן אויס. מען שפירט אויך אין דער מעטאָפיזיק די גלייכווערטיקע גרייס פון דעם מאַטעריאַליסט האַבבס, דעם סינטעטישן מאַג-ניסט ספינאָזאָ און דעם אַביעקטיוון אידעאַליסט העגעל, הגם זייערע וועלט-בילדער שליסן אויס איינס דאָס אַנדערע.

און אַט דער איינשטעל פון אַ ברייטן האַריזאָנט שטערט קיינעם ניט אויסצואוויילן אַדער אַליין אויסצואַרבעטן זיין וועלט-בילד, ווי אַ גלייכ-באַרעכטיקטן מיט אַלע אַנדערע.

נ. ק. מיכאָילאָוסקי איז אין אונדזערע צייטן געווען דער ערשטער פון די איינצל-גייער אין דער פילאָסאָפיע, וואָס האָבן אַרויסגעבראַכט דעם סוביעקטיוויטישן שטאַנדפונקט אין דער דערקענטעניש-טעאָריע, ווי שטירנער איז דאָס געווען אין די פערציקער יאָרן, ווי קאַנט אין דעם סוף פון דעם 18טן יאָרהונדערט, ווי דער גאָר גרויסער איינצל-גייער אין דעם גריכישן אַלטערטום, דער אמתער פאַרלויפער פון אַלע אַזעלכע שפעטערדיקע איינצל-גייערס, דער געניאַלער פראַטאַגאָראַס מיט זיין אומשטערבלעכער דער-קלערונג, אַז „דער מענטש איז די מאַס פון אַלע זאַכן“; פון די פאַראַ-נענע ווי (אַן צי) זיי זיינען פאַראַן און פון די ניט-פאַראַנענע — ווי (אַן צי) זיי זיינען ניט פאַראַן.

מיט מיכאָילאָוסקיס בליקן בין איך שוין געווען גוט באַקאַנט אין מיין דעמאָלטיקער צייט אין בערלין. אַבער זיי זיינען נאָך ניט געווען מיין איבערצייגונג. איך האָב דעם „סוביעקטיוויזם“ באַטראַכט, ווי אַ זייער ווייטע השערה, שיר ניט ווי אַ פאַראַדאָקס. ערשט מיינע איבערלעבונגען אין בערלין אין דעם, אַזוי צו זאָגן, גייסטיק-טראַפישן קלימאַט פון דער קריסטלעכער מיסטיק, מיט זיין אַנשטעקנדיקן גייסטיק טראַפישן פיבער און מיינע שפעטערדיקע איבערקלערונגען וועגן דעם אייגענעם דורכגעמאַכטן צושטאַנד, — ערשט דאָס האָט מיך אַוועקגעשטעלט פנים אל פנים מיט מיכאָילאָוסקיס „סוביעקטיוון מעטאָד“ און געפאָדערט, צו מאַכן די חשבונות מיט אים.

אויך פאַר מיר איז ער געוואָרן אַ פעסטע איבערצייגונג. איך האָב אַבער אויך איינגעזען, ווי שוואַך און ווייניק באַפרידיקנדיק עס איז נאָך דער טעאָרעטישער פונדאַמענט, אויף וועלכן ער איז געבויט. צו די טעאָרעטישע פראַבלעמען, וואָס האָבן מיך באַשעפטיקט ביז אַהער, איז צוגעקומען נאָך אַ גאָר וויכטיקער פראַבלעם: צו פאַרפעסטיקן דעם פונדאַמענט, מיט דעם אפשר זייער ווייניק עניוודדיקן איינבליק, צו פאַר-

וואנדלען דעם „סוביעקטיוויזם“ פון אַ שטאַנדפונקט אין אַ סיסטעם און זיינע אָנהענגער — פון צעשטרייטע איינצל-גייער אויף דעם וועג פון דער פילאָסאָפישער אַנטוויקלונג אין אַ גייסטיקער ריכטונג, אַ גלייכבאַרעכטיק-טער און אַ גלייכוואַגיקער מיט די אַנדערע ריכטונגען.

אַ היפש ביסל אַרבעט האָב איך אין מיין שפעטערדיקן לעבן אַרייַנגעשטעקט אין דערין. פון די רעזולטאַטן איז דערווילע פאַרעפנטלעכט געוואָרן נאָר איין קליינער קאַפיטל: „די היסטאָרישע אידיען-פאַרבינד-דונגען“ אין דעם יאָר 1909. אָבער שוין דער אַלגעמיינער שטאַנדפונקט האָט מיר געהאַלפן אי צו פאַרפעסטיקן מיין „טעראָריסטישן“ איינשטעל אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, אי אויסצואַרבעטן אַ דער-קענטעניש-טעאָרעטישע באַגרינדונג פאַר דעם סאַציאַליזם.

מיט דעם פולן באַוואוסטזיין פון דעם פראַקטישן חיסרון, וואָס שטעקט אין יענעם שטאַנדפונקט, — די אוממעגלעכקייט צו ווערן אַ „פירער“, די אוממעגלעכקייט אַרויסצוטערעטן מיט דער דאָגמאַטישער פאַרזיכערונג: „אַט דאָ איז דער אָבסאָלוטער אמת, און — קאַמף מיט אַלע עס-האַרצים, שוטים, מנובלים און מטורפים, וואָס זעען אים נישט אין אַדער ווילן זיך נישט בייגן פאַר אים!“ — מיט אַט דעם גאַנצן חיסרון איז מיר דער סוביעקטיוויסטישער שטאַנדפונקט ליב און טייער.

העלפן אַרױפגיין אויף אים האָט אָבער ביז צו גאָר אַ הויכן גראַד געהאַלפן דער אויסטערלישער עפיואַד פון מיינע איבערלעבונגען אין בערלין. מיט גרויס דאַנקבאַרקייט געזעגן איך מיך איצטער פון אים אַפּ אין מיינע געשריבענע „זכרונות“.

מײן ערשטע שריפט אין דײַטש

זײַנט מײַנע אַרבעטן אין דער פּעטערבורגער ביבליאָטעק אויף דער געשיכטע פון אונדזער פּאָלק, האָט זיך בײַ מיר אײַנגעשטעלט אַ טיפּע סימ-פּאַטיע צו „אונדזער ברודער פון נצרת“, ווי אײַך רוף אָן „ישו דעם משיח“ נאָך עד הײַום. און נײַט נאָר צו אים ווי אַ פּערזאָן, נאָר אויך צו דעם, פון אים באַגרינדעטן קריסטנטום. אָבער — צו וועלכן קריסטנטום? בפי-רוש נײַט צו דער אמונה פון די הערשנדיקע קריסטלעכע רעליגיעס, נאָר צו יענעם תּוך אירן, ווי ער איז אַרױסגעבראַכט געוואָרן אין די עוואַנגעל-ליעס. עס האָט מיר דעמאָלט געדוכט, — מײַן טעות האָב איך ערשט אין די שפּעטערדיקע יאָרן אײַנגעזען, — אַז קריסטנטום איז רײַנער „ידי-טום“, לײַט דעם נוסח פון די נביאים, און אַז די ערשטע קריסטלעכע — „משיחמשע“ — באַוועגונגען אין אַלט-יהודה זײַנען נײַט געווען קײַן אַנדער זאַך, ווי נאָר אַ שטרעבן צו פּאַרווירקלעכן די אידעאַלן פון אונדזערע נבי-אים אין דעם ייִדישן לעבן, כדי דאָס פּאָלק ישראל זאָל אין דעם לאַנד ישראל ווערן דער „נס לגויים“, דער „נר לגויים“, אַ לײַכטנדיקער, פירנדיקער שטערן פאַר אַלע פעלקער פון דער וועלט.

דאָס דאַרף פאַרשטאַנען ווערן בפירש אַזוי: אַ מאַדערנער, געביל-דעטער ייד דאַרף אויפנעמען די באַגײסטערטע רײַד פון אונדזערע נביאים. שטייענדיק אויף אַ רײַן-מענטשלעכן שטאַנדפּונקט. ער דאַרף אַרױסשײַלן פון זײַער טעאַלאָגישער שאַלעכץ אַליץ וואָס עס דאַרף זײַן הײַליק און טײַער אַ מענטשלעכער נשמה: דעם הויך-עטישן אײַנשטעל אין געזעלשאַפטלעכע און צווישן-פעלקערלעכע ענינים.

און אויך צו די הײַליקע שריפטן פון דעם קריסטנטום, האָב איך דע-מאָלט געטראַכט, דאַרף בײַ אונדז זײַן דערזעלביקער צוגאַנג. אויך זײַער תּוך דאַרף דערבליקט ווערן אין דיזעלבע מענטשן-פאַרברידערנדיקע און פעלקער-פאַרברידערנדיקע אידעאַלן.

די רײַן-רעליגיעזע שאַלעכץ אָבער דאַרף מען אַוועקוואַרפן (רעליגיעזן און „טעאַלאָגיש“ איז פאַר מיר דעמאָלט געווען אײַן און דיזעלביקע זאַך).

אזא איינשמעל צו דעם קריסטנטום, אָדער כמעט אזא האָב איך שוין אָנגע-
טראָפן אינעם לעבן ביי די ערשטע „טאלסטאָיאַנער“: ביי ליווע שטיקן,
אָנאָטאָלי בוטקעוויטש, פיינערמאַן, טענעראַמאַ. אין בערלין איז פאַר
מיר צוגעקומען נאָך אַ טיפּ פון אזא „קריסטנטום פאַר געבילדעטע יידן“:
דער אונגאַרישער ראַבינער, פיק, מיט דעם קאַלאָסאַלן צוגאַב, וואָס זיין
קריסטנטום איז שוין געווען אויך אַ לייַדנשאַפטלעך ייִדיש-נאַציאָנאַלער,
פונקט אזא, ווי ער איז געווען ביי די ערשטע ייִדישע משיחיים.

פיקס ווירקונג אויף מיר האָב איך באַשריבן אין די פריערדיקע קאַ-
פיטלעך. דאָס אַלץ האָט געלאָזט דערוואַרטן, אַז אויך פראַפעסאָר דעליטשעס
שריפט „אַן די געבילדעטען יודען“, וועלכע איך האָב באַקומען איינצייטיק
מיט פיקס שריפטן, זאָל זיך באַוועגן אין דערזעלביקער געדאַנקען-ליניע. זי
האַט אָבער געטראָגן אַ גאַנץ אַנדער כאַראַקטער, אַן אַבסאָלוט פּרעמדן און
אַפּשטויסנדיקן. אַרויסגייענדיק פון דעם שטאַנדפונקט, אַז די נביאים
דאַרפן אויך פאַר „די געבילדעטע יידן“ זיין אַן אַבסאָלוטע אויטאָריטעט,
וואו אַלץ איז „קערן“ און קיין זאַך איז ניט „שאַלעכץ“, מיט ער זיך צו
באַווייזן, אַז דער טעאַלאָגישער טייל פון די עוואַנגעליעס איז ניט נאָר אין
הסכּם מיט די נביאות פון די נביאים, נאָר איז זייער פאַקטישע, היסטאָריש-
באַגלייביקטע פאַרווירקלעכונג אינעם לעבן פון דער מענטשהייט.

ווידער — פסוקים, פסוקים און זייער ריכטיקער אויסטייטש! פון
פיקס לייַדנשאַפטלעך-מיסטישן אויפברויז ביו צו דעליטשעס קאַמענטאַר-
רישן ראַציאָנאַליזם („מען דאַרף נאָר ריכטיק טייטשן דעם פסוק“) איז
פונקט אזא מהלך, שאַבלאַניש גערעדט, ווי פון הימל צו דער ערד.

דאָס האָט מיך אַזוי געערגערט, אַז איבערלייענענדיק די שריפט, האָב
איך באַשלאָסן צו שרייבן אַן ענטפער אויף איר. ווענדט ער זיך דאָך אויך
צו מיר, ווי צו אַ געבילדעטן יידן, פאַרוואָס מיר אַלע דאַרפן ווערן קריסטן.
מיין ענטפער דאַרף נאָך ערגעץ ליגן צווישן דעם קודל-מודל פון מיינע
ניט פונאַנדערגעקליבענע כתבים, צו וועלכע איך האָב איצטער, בעת איך
שרייב דאָס, ניט קיין צוטריט. איך געדענק אָבער שאַרף דעם גרונד-טאַן
און די באַווייז-פירונג פון דעם ענטפער. דאָס קאָן פאַרמולירט ווערן אַזוי:

די גאַנצע טעאַלאָגישע קאַמענטאַריי קאָן ניט האָבן קיין ברעקל
ווירקונג אויף „געבילדעטע יידן“. די מאַיאָריטעט זייערע איז שוין ווייט
אַוועק פונעם גלויבן אין דער אומפּעלערהאַפּטער אויטאָריטעט פון די הייליקע
שריפטן. און אויף דער מינאָריטעט, וואָס האָט נאָך יענעם גלויבן ניט פאַר-
לירן, ווי אויך אויף דער גאַנצער אַרטאָדאָקס-פרומער ייִדישער וועלט,
מוזן די נייע אויסטייטשונגען פון די פסוקים, אַפילו ווען מען זאָל זיי ניט

קאנען אָפּפּרעגן, מאַכן דעמזעלביקן איינדרוק, וואָס אַ „פּאַקוסניק“ מאַכט אויף דעם צוועער, ווען ער פאַרוואַנדלט פאַר זיינע אויגן „אַ ווייסע טויב אין אַ שוואַרצער קאַץ“. (אין דעם ברוליאַן פונעם מאַנוסקריפּט איז טאַקע געשטאַנען „פּאַקוס־מאַכער“ אַנשטאַט דעם דייטשן „האַקוס־פּאַקוס מאַכער“). אויב די קריסטן ווילן, אַז יידן זאָלן זיך קאַנען איינהערן אין זייערע רייד און אין זייערע גלייבונגען, דאַרפן זיי דעם אמת פון זייער גלויבן באַ־וויוון ניט מיט פּשטלעך אויף פּסוקים, נאָר מיט קאַנקרעטע מעשים. וואָס דאַרפן זיין די קריסטלעכע מעשים בנוגע צו יידן? די קריסטלעכע קירך באַטראַכט זיך ווי די פאַרקערפּערונג פון קריסטוסעס גייסט. זי שטרעבט צו באַוויוון, אַז ישו איז באמת געווען דער יידישער משיח. דאַרף זי, די קריסטלעכע קירך, די פאַרקערפּערונג פון דעם משיח, זיין דער רעאַלער משיח פון דעם יידישן פּאָלק. זי דאַרף אויסלייזן דאָס יידישע פּאָלק פון דעם גלות. זי דאַרף געבן די מעגלעכקייט דעם גאַנצן יידישן פּאָלק אומ־צוקערן זיך אין זיין אייגן לאַנד, ארץ־ישׂראל. זי דאַרף זיכער מאַכן אין יענעם לאַנד אַ פּרייע, נאַציאָנאַל־יידישע עקזיסטענץ און אַנטוויקלונג. און דאָס דאַרף זי דורכפירן אַן אַ שום תנאי און אַן שום וועלכע עס איז רעלי־גיזע פּאַדערונגען.

ערשט ווען דאָס הערשנדיקע קריסטנטום וועט דורכפירן אַט דעם אויפּטו, ווען דאָס יידישע פּאָלק וועט באַשיינפּערלעך איינזען, אַז עס איז באַפּרייט געוואָרן, אויסגעלייזט געוואָרן פון גלות; אַז דער באַפּרייאַונגס־אַקט איז דורכגעפירט געוואָרן דורך ישו, דעם יידישן משיח, אַ פאַר־קערפּערטן אין דער קריסטלעכער קירך, — ערשט דעמאָלט וועט קאָנען אומפּאַרטייאַיש דיסקוטירט ווערן די טעאָלאָגישע פּראַגע, צי יידן דאַרפן נאָך וואַרטן אויף אַן אַנדער משיח, אָדער זיי מוזן מודה זיין, אַז די נביאות פון די נביאים זיינן מקוים געוואָרן דורך ישו און זיינע אָנהענגער. ביז דעמאָלט האָט דער גאַנצער טעאָלאָגישער וויכוח, וואָס האָט אונדז געקאָסט און קאָסט נאָך עד היום אַזויפיל בלוט, קיין ברעקל פּראַקטישע ממשות ניט. הכלל: זאָלן ישו אָנהענגער פּריער דורכפירן די מיסיע פון אַ יידישן משיח — אויסלייזן פון גלות דאָס יידישע פּאָלק — און דערנאָך זיך מתוכח זיין מיט אונדז וועגן דעם מהות פון ישוּס היסטאָרישער פּערזענ־לעכקייט.

דעם ענטפּער מיינעם דעליטשן האָב איך איבערגעלייענט מיין סאַ־ציאַל־דעמאָקראַטישן באַלעבאַס (פון דער דירה). ער האָט אים אויסגע־הערט מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל אונטער זיינע לאַנגע וואַנצעס און האָט זיך באַנונגט נאָר מיט רייך־גראַמאַטיקאַלישע און סטיליסטישע אויסבעסע־

רונגען פון דעם טעקסט. און ס'איז טאקע געווען וואָס אויסצובעסערן:
אפילו אַ היפש ביסל רייך-גראַמאַטיקאַלישע גרייזן. איך האָב שוין טאָקע
געמאַכט אַ גאַר היפּשן פאַרשריט אין דייטש און האָב „געכאַפּט דעם שניט“
פון אַ דייטשן ליטעראַרישן סטיל, אָבער געטראַכט האָב איך אויף רוסיש,
און כמעט דער גאַנצער סינטאַקסיס איז געווען אַ רוסישער.

פאַרטיק געוואָרן מיט דעם מאַנסקריפּט, האָב איך אים געבראַכט צו
דער מיסיאַנערישער בוכהאַנדלונג מיט דער בקשה אַריבערצושיקן אים צום
פּראָפּעסאָר דעליטש. אין אַ צייט אַרום בין איך געקומען זיך נאַכפּרעגן, צי
עס איז שוין ניטאָ אַן ענטפּער. קיין ענטפּער איז נאָך ניט געווען. דער
פאַרוואַלטער האָט מיר דערביי מיטגעטיילט, אַז ער האָט גערעדט וועגן
מיר מיט פּראָפּעסאָר הערמאַן שטראַק, און אַז עס וואַלט געווען זייער גוט
פאַר מיר באַקאַנט צו ווערן מיט אים. אגב, באַהערשט שטראַק אויך די
רוסישע שפּראַך.

איך שטויס מיך איצטער אָן, אַז מסתּמא האָט מען אין בערלין דורכ־
געלייענט מיין מאַנסקריפּט, איידער ער איז אַוועקגעשיקט געוואָרן קיין
לייפּציג.

ווער פּראָפּעסאָר שטראַק איז, האָב איך פּריער ניט געוואוסט. ערשט
דאַרטן האָט מען מיר דערקלערט, אַז ער האָט אַ גרויסן נאַמען אין דער
„וויסענשאַפּט דעס יודענטומס“ און ווערט געשעצט אויך אין דער יידישער
געבילדעטער און וויסנשאַפּטלעכער וועלט ניט נאָר ווי אַ גרויסער גע־
לערנטער, נאָר אויך ווי אַן אמתער אוהב ישראל: דער עיקר פאַר זיין
וויסנשאַפּטלעכן קאַמף אַנטקעגן דעם אַנטיסעמיטיזם און די אַנפּאַלן
אויף דער תּלמודישער ליטעראַטור. זיין פּאַלעמיק אַנטקעגן ראַלינג, —
דעם דייטשן ליוטאַסטאַנסקי, — האָט געמאַכט אַ טיפּן רושם אויף דער
קריסטלעכער וועלט. ווען יידישע געלערנטע פאַרטיידיקן דעם תּלמוד, האָט
דאָס ניט אַזאַ באַדייט, ווי ווען דאָס טוט אַ ניט־יידי, בפרט אַזאַ געלערנטער
און נאָך דערצו אַזאַ טיף־גלייביקער קריסט, ווי פּראָפּעסאָר שטראַק.
איז דער פאַרשלאָג, זיך צו באַקענען מיט אים מיר זייער געפּעלן גע־
וואָרן. ביים אַוועקגיין האָבן זיי מיר געגעבן שטראַקס אַ קליינע בראַשור.

דער גרונט־געדאַנק פון דער בראַשור — איך געדענק איצט ניט איר
נאַמען, — האָט ביז אַ געוויסן גראַד זיך באַוועגט אין דערזעלביקער ליניע,
וואָס מיין ענטפּער דעליטשען. די בראַשור האָט זיך געווענדט ניט צו
„געבילדעטע יידן“, נאָר צו גלייביקע קריסטן. זי האָט געפירט דעם באַ־
וויי, אַז קריסטנטום איז יידישער מעסיאַניזם און אַז איינער פון די וויכ־
טיקסטע יסודות זיינע דאַרף זיין דער גלויבן, אַז דאָס יידישע פּאַלק וועט

זיך ווידער אומקערן אין זיין לאַנד ארץ ישראל, ווי אַ פריי פּאַלק, ווי פון גאַט אַן אויסדערוויילט פּאַלק. די אַרגומענטאַציע איז ווידער געווען אַ ריי־טעאַלאָגישע: מיט „בפירושע פסוקים“ פון דעם אַלטן און דעם נייעם טעסטאַמענט האָט דער מחבר געפרוואווט אַריינהאַמערן אין דעם באַוואוסט־זיין פון דער קריסטלעכער וועלט, אַז די „גאולה שלימה“ פון דעם יידישן פּאַלק איז ארץ ישראל מוז זיין אַ צענטראַלער אַני־מאַמין פון דער קריסט־לעכער אמונה. עס איז אַבער מיט קיין וואָרט ניט אַנגעטייט געוואָרן, אַז דאָס דאַרף אויך זיין די פּראַקטישע אויפגאַבע פון די קריסטלעכע פעלקער, וואָס ווילן לעבן און זיך באַטעטיקן, לויט די געבאַטן פון זייער גלויבן, ווי איך האָב דאָס אַרויסגעבראַכט אין מיין ענטפער דעליטשן.

איך בין דעריבער געווען זייער געשפּאַנט, באַקאַנט צו ווערן מיט שטראַקן און קלאַרער צו ווערן וועגן זיין בליק אויף דעם ענין.

מיט פראָפעסאָר הערמאַן שטראַק

לויט דעם אַפרייד, האָב איך מיך באַדאַרפט באַגעגענען מיט פראַ-
פעסאָר שטראַק אין דער אוניווערסיטעט. געבראַכט אַהין האָט מיך אַ
יונגערמאַן פון אַ גאַנץ סימפּאַטישן אויסזען. אויפן וועג האָבן מיר זיך
פונאַנדערגערעדט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער איז אַ ייד, וואָס
האָט שוין אַנגענומען דעם קריסטלעכן גלויבן. דאָס האָט מיך אַביסל
אַ שטאַך געטאַן, להיפּוך צו מיין גאַנצן קריסטלעך־פריינטלעכן איינשטעל.
איך געדענק ניט וועגן וואָס מיר האָבן גערעדט אויפן וועג. זיכער וועגן
ייִדנטום און קריסטנטום. איך געדענק נאָר, אַז אַ קעגן־אַרגומענט זיינעם
האָט ער גענומען פאַרמולירן מיט די ווערטער: „אַבער זיי זאָגן דאָך...“
מיט „זיי“ האָט ער געמיינט די קריסטן. און דאָס וואָס ביי אים
לעבט נאָך דער אונטערשייד צווישן „זיי“ און אים, איז מיר ווידער
געווען ניט צום האַרצן.

שטראַקן האָבן מיר געטראַפן, ווען ער האָט געעפנט די טיר פון
זיין אוידיטאָריע, ביים אַרויסגיין פון דער לעקציע. דער יונגערמאַן האָט
מיך פאַרגעשטעלט און איז אַוועק. ווען די סטודענטן האָבן אַפגעליידיקט
די אוידיטאָריע, זיינען מיר ביידע אַריין אַהין.

שטראַק האָט אויף מיר געמאַכט אַן אויסטערליש גוטן איינדרוק.
נאָך גאָר אַ יונגער מאַן — ווינציקסטנס, לויט דעם אויסזען, אַ בלאַנ-
דער, אַ שאַרף קורצזיכטיקער. אַנגעטאַן זייער פשוט, כמעט אַרעמלעך.
אַ סך אינטעליגענטע אַרבעטער, מיט וועלכע איך בין געווען באַקאַנט,
קליידן זיך בעסער און „לייטישער“ פאַר אים. ווען גיט די דיקע ברילן
אויף זיין פנים, וואָלט איך אים גיט געקאַנט אונטערשיידן פון מיינע
פראַלעטאַרישע חברים. קיין סימן גיט פון אַ „פראַפעסאָראַלן“ הילוך.

איך האָב אים איבערגעגעבן מיין ביכל „מיסלי“ און דערציילט אים,
אַז איך האָב מיט גרויס אינטערעס דורכגעלייענט זיין בראַשור וועגן דער
ייִדישער צוקונפט. שטראַק האָט זיך אַנטשולדיקט, וואָס ער האָט איצ-
טער קיין צייט ניט פאַר אַ לענגערן געשפרעך. אגב, דאַרף ער פריער

באקאנט ווערן מיט דעם אינהאלט פון מיין שריפט. איצטער איז ער נאָר אַ קליינע וויילע פריי, איז — וואָס וואָלט ער עפעס געקאָנט טאָן פאַר מיר ?

דער פריינטלעכער אַנבאַט איז פאַר מיר געווען אינגאַנצן אומדער־וואַרט. איך האָב אים געזאָגט, אַז איך וואָלט געוואָלט קאָנען אַר־בעטן אין דער „קעניגלעכער“ ביבליאָטעק און באַזוכן, ווי אַ פרייער צוהע־רער, לעקציעס אין דער אוניווערסיטעט וועגן ענינים, וואָס אינטערעסירן מיר.

די אַרבעט אין דער ביבליאָטעק קאָן ער אַראָנזשירן טאַקע באַלד, אָבער באַזוכן לעקציעס איז אין בערלין ניט קיין גרינגע זאַך. עס איז דאָ ניטאָ אַזאַ מין, ווי „פרייע צוהערער“ („וואַלאַנז־סלושאַטעלי“). דאָ מוז מען זיך אימאַטריקולירן, און פאַר דעם לויפנדיקן סעמעסטער איז דאָס שוין צו שפעט. אָבער ער וועט זען, וואָס עס לאָזט זיך מאַכן. על־כל־פנים אויף זיינע לעקציעס לאַדט ער מיך שוין איין, אויב איך האָב אַן אינטערעס צו זיי. ער לייענט אַן „איינליטונג אין דעם תלמוד“ און אַן אַנאַליז פון אַ זייער אינטערעסאַנטן העברעאישן ספר: „חיזוק האמונה“, אַ פּאָלעמיק אַנטקעגן קריסטנטום.

מיט אַט דעם ספר, ווי בכלל מיט דער ליטעראַטור פון דער יי־די־שער פּאָלעמיק אַנטקעגן קריסטנטום, בין איך דעמאָלט געווען אינגאַנצן אומבאַקאַנט. איך האָב זיין איינלאָדונג צו באַזוכן זיינע ביידע קורסן אַנגענומען מיט דער גרעסטער דאַנקבאַרקייט.

— און דערוויילע לאָמיר ניט פאַרלירן קיין צייט! לאָמיר אַריבער־גיין אין דער ביבליאָטעק, איינאַרדענען אייער אַרבעט.

מיר זיינען געגאַנגען אַהין, ווי צוויי נאַענטע חברים. אַזוי פיל פריינטלעכקייט, מענטשלעכע פשטות און וואַרעמקייט האָב איך נאָך ניט באַגענט אין דער פרעמד. עפעס „טאַלסטאַיאַניש“־אַלטרואיסטישעס האָט דעמאָלט געשטראַלט פון אים.

אין דער ביבליאָטעק האָט ער מיך פאַרגעשטעלט צו עפעס אַ באַ־אַמטן, האָט מיך פאַררעקאָמענדירט, האָט מיר דערלאָנג עפעס צום אונטערשרייבן, און, אַפּזעגענענדיק זיך, איז ער אייליק אַוועק. דער באַ־אַמטער האָט מיר באַוווּזן, ווי צו באַשטעלן ביכער, צו וועמען זיך צו ווענדן נאָך אינפאַרמאַציעס, און מיט אַ שטענדיקן אינטעריס־קאַרטל בין איך אַריין אין דעם גרויסן ליכטיקן לייען־זאַל. איך האָב מיך אויסגע־זוכט אַ פּלאַץ לעבן אַן אַפענעם פענצטער מיט דער אויסזיכט אויף דעם בולוואַר „אונטער דען לינדען“. אַ זומערדיקע, „יום־טובדיקע“ זון האָט

געלויכטן אין דרויסן. עס איז מיר טאקע געווען גאָר יום-טובדיק אויפן האַרצן...

וואָס פאַר אַן אונטערשייד צווישן די צוויי געלערנטע: דעם הויכ-מוטיקן, גדלותדיקן „דאָקטאָר א. בערלינער“, וואָס קוקט אויף דיר אי-בערן אַקסל, שטייענדיק מיטן רוקן צו דיר, און דעם גרויסמוטיקן, ליב-פריינטלעכן פּראַפעסאָר שטראַק, וואָס באַגייט זיך מיט דיר אַזוי מענטש-לעך-וואַרעם, ווי צו זיינעם אַ גלייכן: דער שמאַי-טיפּ און דער הילל-טיפּ אין דער געלערנטער וועלט.

איך האָב גענומען אַרבעטן אין דער ביבליאָטעק און באַזוכן שטראַקס לעקציעס. אין ביידע קורסן איז ער געווען דער טיפּער געלערנטער, דער גרינטלעכער קענער פון דער העברעאישער שפּראַך און פון דער אַלט-העברייאישער, ווי אויך דער שפּעטער יידישער קולטור-געשיכטע. אויך אויף אַ פאַר אַנדערע לעקציעס אין דער אוניווערסיטעט האָב איך געקאָנט זיין אַ צוהערער. איך האָב אויסגעקליבן אַדאָלף באַסטיאַנס „אַלגעמיינע עטנאָלאָגיע“ און עבינאהאָעס „עסטעטיק“. מיט וואָס עס האָט מיך פון העלער היינט פאַראינטערעסירט אַזאַ, אייגנטלעך, דעמאָלט גאָר פרעמדער ענין פאַר מיר, ווי די „עסטעטיק“, געדענק איך איצטער ניט. אָבער באַסטיאַנס „עטנאָלאָגיע“ איז געלעגן דירעקט אויף דער ליניע פון מיינע טעאָרעטישע אַרבעטן אויף דער „נאַציאָנאַלאָגיע“, ווי איך האָב אַט דעם וויסנס-צווייג אַ נאָמען געגעבן נאָך אין פעטערבורג. און דערצו — דער נאָמען באַסטיאַן. דאָס איז דאָך דער זעלבער אַדאָלף באַסטיאַן, וועמעס ווערק „דער מענטש אין דער געשיכטע“ איז מיר רעקאָמענדירט געוואָרן פון סלאָנימסקין, וואָס איך האָב שוין גרינטלעך געשטודירט אין וויטעבסק, אַרייננעמענדיק אין זיך די שפּע פון דעם פּאַקטישן מאַטע-ריאַל און פון די באַלייכטנדיקע אַלגעמיינע געדאַנקען, אָבער אויך מיט שווערקייט דורכקריכנדיק די לאַנגע, האַלפּערנדיקע זאַצן.

באַסטיאַנס קורס האָב איך באַלד געמוזט פאַרלאָזן. שוין ביי דער ערשטער לעקציע, וואָס איך האָב באַזוכט, איז געווען זיכער, אַז איך וועל ווייניק וואָס וויכטיקעס אַרויסטראַגן פון אים. אין אַ גרויסער, גראַמער אוידיטאָריע פאַר אַ פאַר הונדערט סטודענטן זיינען געזעסן אויף די פּאַ-דערשטע בענק זיכער ניט מער ווי אַ צענדליק יונגעלייט. פון די אַנ-דערע בענק האָט געגענעצט אַ שטומע וויסטעניש. איך האָב מיך אַוועק-געזעצט אויף אַ ליידיקער פּאָדערשטער באַנק.

עס איז אַריין דער פּראַפעסאָר: אַן אַלטינקער, מיט אַ גרויער באַרד און אַ דאַרן פאַרמעטענעם פנים. ניט-קוקנדיק אויף דעם וואַרעמען

זומער-וועטער, איז ער געווען אַנגעטאָן אין אַ דיקן שוואַרצן מאַנטל און אַ וואַלענעם שאַליק אויפן האַלדז. שפעטער האָט מיין פּאַנטאַזיע צוגע- מאַלט צו אַט דער פיגור אַ פּאַר טיפע קאַלאַשן און אַ גרויסן בלויען רעגנ- שירעם אונטערן אַרעם. עס איז באמת געווען אַן עסטעטישער פעלער, וואָס אין דער ווירקלעכקייט האָבן געפעלט אַט די ביידע אַקסעסואַרן.

דעם פּראָפעסאָר האָבן די סטודענטן באַגריסט מיט אַ לייכטן שאַרן מיט די פיס. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף זיין שטול, אויף דער קאַ- טעדער, ניט אַן-פּאַס צו די סטודענטן, נאָר מיטן פּראָפּיל, און האָט גענו- מען עפעס פרעפּלען. מיין אויער האָט געקאָנט אויפכאַפּן נאָר אַזוינע ווערטער ווי „טימבוקטו“, מאַלאַבאַר“ און ענלעכע געאַגראַפישע נעמען. די סטודענטן האָבן משמעות פאַרט פאַרשטאַנען זיינע רייד, אין וועלכע זיי האָבן זיך צוגעהערט מיט דער גרעסטער אויפמערקזאַמקייט. די ווייטער- דיקע לעקציעס האָבן מיר ניט געקאָנט געבן קיין בעסערע רעזולטאַטן, און איך האָב אויפגעהערט זיי צו באַזוכן.

אַ גאַנץ אַנדער איינדרוק האָב איך אַרויסגעטראָגן פון עבינגהאַוזן. זיינע לעקציעס זיינען געווען גלענצנדיק אין דעם פולסטן זין פון דעם וואָרט. און אויך אַ גאַנץ אַנדערע אַטמאָספּערע האָט געהערשט אין דער געפאַקטער אוידיטאָריע. שוין די פיגור פון דעם לעקטאָר — אַ הויכער, שטאַלטער ברונעט, אַנגעטאָן אין אַ פּראַק, ווי אויף אַ באַל; דער עלע- גאַנטער האַלטן זיך, שטייענדיק ביי אַן עמוד — דאָס אַלץ האָט גריילעך געפאַסט צו דעם ענין פון זיין קורס — די עסטעטיק. און נאָך מער האַרמאָניע מיט דעם ענין איז געווען די אַרט פון זיין הסברה, דער אַנאַליז פון די עסטעטישע „איינפיהלונגען“ אין די אַדער יענע דאַטן פון די דרויסנ- דיקע חושים: ליניעס, קלאַנגען, פאַרבן. עס איז באמת געווען אַן עסטעטישער תענוג צו הערן אים.

אויף איינער פון שטראַקס לעקציעס איז שטראַק צוגעגאַנגען צו מיר און האָט מיך געבעטן קומען צו אים אַהיים, אין אַ בערלינער „הינטערן שטאַט“, געדענקט זיך, אין ליכטערפעלדע.

איבער דעם גאַרטן פון זיין זומער-הויז זיינען מיר אומגעגאַנגען אין אַן ערנסטן און לאַנגן געשפּרעך. איך בין געווען טיף איינגעגלייבט, אַז „יידנטום“ און „קריסטנטום“ זיינען ביידע, לויט זייער אינעווייניקסטן, וואַרצלהאַפטן תּוה, איין און די זעלביקע זאַך. דער שטאַנדפונקט איז אין מיינע „מיסלי“ געווען אַרויסגעבראַכט גאַנץ קלאַר פאַר יעדן איינעם, וואָס וואַלט זיך געוואַלט ערנסט אַריינטראַכטן אין אים. דעם שטאַנדפונקט

האַט אויך פראַפעסאָר שטראַק אַרויסגעשפּירט אין מיין שריפט און האָט אים, אַנטקעגן מיין פאַרטיידיקונג, שאַרף און עקשנותדיק באַקעמפט. „יידנטום און קריסטנטום אַלץ איינס?“ — בשום אופן וענין ניט! זיי זיינען ווייט איינס פון דעם אַנדערן כרחוק מזרח ממערב! דאָס לעצטע וואָרט פון זיין אַרגומענטאַציע איז געווען: „אַ קריסט איז נאָר דער, וואָס גלייבט באַמונה שלימה, אַז ישו איז געשטאַרבן אויפן קרייץ, איז אויף דעם דריטן טאָג ווידער לעבעדיק געוואָרן און איז אַרויף אויפן הימל“. ווער עס קאָן ניט אַנגעמען אַט דעם גלויבן, קאָן ניט זיין קיין קריסט. די ראַציאָנאַליסטישע פּשטלעך האָבן ניט קיין ווערט. די פּראַבלעמען פון דעם לעבן אויף דער וועלט — די נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע — זיינען, אמת, זייער וויכטיק, אָבער פאַר דעם קריסט האָבן זיי נאָר דעמאָלט אַ באַטייט, ווען זיי וואַקסן פאַר אים אַרויס פון דעם גלויבן אין ישוס איבערנאַטירלעכקייט און אומשטערבלעכקייט, ווי אַ פּערוואָן. מיט לאַגישע אַרגומענטן קאָן מען צו אַזאַ אַבסאָלוט-זיכערן גלויבן בשום אופן ניט קומען. נאָר דער, אין וועמעס נשמה קריסטוס לעבט און וועקט אין אים אויף דעם גלויבן אין זיין איבערנאַטירלעכקייט און אומשטערב-לעכקייט, נאָר דער איז אַ קריסט. כל זמן „יידנטום“ וויל ניט אָדער קאָן ניט אויפנעמען אַט דעם אַלץ אַנטשיידנדיקן גלויבן, קאָן ניט זיין קיין רייד אפילו וועגן אַ נאָענטער קרובהשאַפט פון אַט די צוויי רעליגיעזע סיסטעמען!

און בעת פּראַפעסאָר שטראַק האָט אַזוי געשאַסן מיט זיינע „אַבסאָ-לוטע אמתן“, איז זיין פנים געווען שטרענג און האַרט, זיין בליק גליענ-דיק מיט אַ פאַנאַטישן פּייערל, שיר ניט מיט אַ האַס צו יעדן איינעם, צו וועמען ישו וויל ניט אַרויסווייזן זיין גענאָד, וויל ניט אַריינטרעטן אין דער נשמה און אויפפלאַקערן אין איר דעם גלויבן אין אים. אַט ווי ביי דעם אַפּאָסטל פּאָול: „מיר פריידיקן דעם געקרייציקטן — אַ חוזק פאַר די העלענען און אַן ערגערניש פאַר די יהודים. . .“

אַ גאַנץ אַנדער שטראַק! ניט דער ליבער מענטש אין דעם פּער-זענלעכן אויפּטראַג, ניט דער אַביעקטיווער, טיפּער געלערנטער אויף דער קאַטעדרע און אין זיינע וויסנשאַפטלעכע ווערק — אַ מיטלאַטערלעכער פאַנאַטישער קאַרדינאַל איז געשטאַנען פאַר מיר און האָט געפלאַם-פּייערעט אין קנאות פאַר דער קריסטלעכער מיסטיק. מיט אַ שווערן האַרצן בין איך דעמאָלט אַוועק פון אים.

שאלות און ענטפערס

זינט איך האָב אָנגעהויבן אַרבעטן אין דער קעניגלעכער ביבליאָטעק איז זי געוואָרן כמעט דער איינציקער אַרבעטס־פּלאַץ מיינער, וואו איך פלעג צוברענגען גאַנצענע טעג.

אַ טייערע זאָך — די עפנטלעכע ביבליאָטעק! דער עיקר פאַר אַזוינע פאַרשער און טעאָרעטיקער, וואָס דאַרפן שעפן זייער רוי־מאַטע־ריאַל ניט דירעקט פון דער נאַטור, ניט אין די לאַבאָראַטאָריעס און אויך ניט פון דעם אוממיטל באַרן מענטשלעכן לעבן, נאָר פון יענע אוצרות מענטשלעכן וויסן און מענטשלעכן שאַפן, וואָס זיינען שוין אַריינגעטראָגן געוואָרן אין די גייסט־שפייכלערס, אָפּענע פאַר יעדן איינעם. געניס מאַרך־שפייז וויפיל דיין האַרץ גלוסט, וויפיל דיין מוח פאַרלאַנגט. גראַב זיך טיפּער אַריין אין יעדן פּראַבלעם, וואָס האָט דיך פאַרכאַפט. און אויב דו געפינסט, אָ דער מענטשלעכער געדאַנק האָט נאָך ניט אַרויסגע־בראַכט יענעם ענטפּער, וואָס קאָן דיך שטעלן צופרידן, וויסטו, אָז אין די שפייכלערס ליגן נאָך אָנגעזאַמלט האַלב־פאַרטיקע פּראָדוקטן, פון וועל־כע דו וועסט אפשר זיין ביכולת אַליין אַרויסצודיסטילירן דעם ענטפּער.

אַ טייערע זאָך — די עפנטלעכע ביבליאָטעקן — מיינע אמתע הויך־שולעס און אוניווערסיטעטן! שוין אין דער פעטערבורגער קייסערלעכער ביבליאָטעק האָב איך געהאַט דעם פאַרגעפיל, אָז דער וואָס האָט נאָר אַ לעק מאַרד אין זיין שאַרבן און דאַרף ניט אָנקומען, לויט זיין ספּע־ציאַליזירטקייט צו קיין עקספּערימענטן און וויסנשאַפטלעכע אָבסערוואַ־ציעס אין דער נאַטור, נייטיקט זיך אויך ניט אין די אָפיציעלע לערן־אַנשטאַלטן און די אָפיציעלע פּראַפעסאָרן.

דאָס אייגענע האָב איך געשפּירט אין דער בערלינער ביבליאָטעק. אויך דאָ קאָן מען אויסקומען אָן די פּראַפעסאָרן, אפילו ווען זיי זאָלן זיין אַזוי גלעצנדיק און מאַגנעטיש, ווי דער פּראַפעסאָר עבינגהאַוז אין זיין „עסטעטיק“ — דער ערשטער מכשף אויף דער קאַטעדער, מיט וועלכן איך האָב מיך דעמאַלט באַקענט.

ס'איז אמת: אַ גוטער פּראָפּעסאָר לערנט ניט נאָר דעם ענין גופא, נאָר אויך ווי אַזוי צו געפינען די וועג, וואָס פירן צו דער אויספאַרשונג פון דעם ענין, און די מעטאָדן ווי אַזוי צו באַהערשן דעם שטאָף. דאָס פאַרשפּאַרט אַ סך בלאַנדזשענישן און איבעריקע זוך-אַרבעט. אָבער אויך אַן דעם פּראָפּעסאָרס הילף קאָן מען — נאָך אייגענע בלאַנדזשענישן און גרייזן — אַרויף אויף אַ גוטן וועג, אַן אַליין אַרויסגעפונענעם. דו ביסט פון די „וויקיין“-לייט. קומסט אין דער ביבליאָטעק גאַנץ פרי. אָבער שוין גייען מיט דיר אינאיינעם צו דער טיר נאָך אַ פּאַר „מנינים“ מענטשן. און ווען איר זייט אינעווייניק, ערשט עס זיצן שוין צעוואָרפן איבער דעם גאַנצן זאַל נאָך אַן אַנדער פּאַר מנינים. דיין גע-וויינלעכער פּלאַץ איז נאָך ניט פאַרנומען. דו לייגסט אַוועק דיין פּאַרט-פעל אויפן טיש ביי דיין פּלאַץ און גייסט גלייך ברענגען צוריק די ביכער פון נעכטן און באַשטעלן נייעם מאַטעריאַל. און ווען דו קומסט צוריק אויף דיין פּלאַץ, ערשט דער גרויסער זאַל איז שוין כמעט אַ דריטל אָנגע-פילט. דו ביסט פּאַרטאָן אין דיין אַרבעט, ווייסט ניט פון קיין מידיקייט און קיין הונגער.

צייטנווייז וואָרפסטו זיך צוריק אין דיין שטול, קוקסט ערגעץ-וואו-היך פּאַרטראַכט, און כאַפסט זיך פאַר דער פען, צי דער בליי-פען, און שרייבסט וואָס האַסטיק אַריין אין דיין נאָטיץ-העפט. און וואָרפסט זיך ווידער צוריק און ווערט ווידער פּאַרטראַכט און דו מערקסט ניט, אַז עס איז שוין געוואָרן טונקל. פּלוצלונג ווערטו אויפגעוועקט פון אַ ים-ליכט, עלעקטרישן ליכט, ווי פון אַ שטילן שאַס פון אַ שטילן האַרמאַט. דו קוקסט זיך אַרום, ערשט דער גאַנצער זאַל איז אָנגעפּראַפט מיט מענטשן, פאַרזונקענע אין דער „גייסטיקער סובסטאַנץ“ אַזוי ווי דו: סאַלדאַטן, אַפּיצירן און אפּשר אויך גענעראַלן פון איין איינציקער אַרמיי — אַט דער וואָס פירט דעם גייסטיקן קאַמף פון דער מענטשהייט אין אַלע זיינע ריכטונגען און פאַרצווייגונגען, אַ קאַמף, פּונקט אַזאָ וויכטיקן, ווי דער קאַמף מיט דער נאַטור, וואָס ווערט געפירט אויף די פעלדער, אין די גערטנער און אין די וואַרשטאַטן, אַ קאַמף זיכער אַ הייליקן, על כל פנים ניט אַזאָ אומווירדיקן, מנובלדיקן און בלוט-דאַרשטיקן, ווי דער קאַמף אויף די שלאַכטפעלדער, פון וועלכן די אַפּיציעלע היסטאָריקער מאַכן אַזאָ וועזן.

און דו ביסט איינער פון אַט דער אַרמיי, אין דעם גייסטיקן קאַמף: אַ סאַלדאַט, צי אַן אַפּיציר, צי אַ גענעראַל — וועמעס דאָגה דער טיטל און דער ראַנג?

מיין פלאץ אין דער קעניגליכער ביבליאטעק אין בערלין איז געווען לעבן אַ פענצטער, מיט דעם אויסבליק אויף דעם שיינעם בולוואַר „אונ-טער דען לינדען“. איינמאַל אין אַ פאַרמיטאַג האָב איך פאַרטראַכטער-הייט אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער. אַ קאַוואַלקאַדע אונאַפאַרמירטע ריי-טער — זעקס-זיבן זייערע — האָט צוגעגאַלאַפּירט און זיך אַפּגעשטעלט פונקט אַנטקעגן אונדזער ביבליאָטעק, צווישן די רייטער — אַ יונגער מאַן מיט בלאַנדע וואַנצעלעך.

— אונדזער יונגער קיזער! — האָט מיר אַ פרעפל געטאַן מיין שכן פון לינקס. אויך אַ פאַר אַנדערע „שכנים“ פון אונדזער טיש האָבן גע-וואָרפן אַ האַסטיקן בליק אויף דער גרופע רייטער און ווידער אַריינגע-טאַן זייערע אויגן אין די ביכער.

אַ מאַדנער געפיל האָט מיך אַרומגענומען. איך האָב ניט געקאַנט אַפּרייסן מיין בליק פון „אונדזער יונגן קיזער“, וואָס האָט עפעס גערעדט צו די אַנדערע רייטער און אונטער וועמען זיין פערדל האָט זיך אומרו-איך געדרייט, אַט ברענגענדיק דעם קיזערס פנים דירעקט אַנטקעגן מיין בליק, אַט ווענדנדיק אים צו די רייטער. ערשט ווען די קאַוואַלקאַדע איז אַוועק, בין איך געבליבן זיצן אַ פאַרטראַכטער, שוין ניט וועגן דעם ענין, וועלכן איך האָב געשטודירט.

„קיזער ווילהעלם דער צווייטער“ איז דעמאַלט נאָך געווען אין די פליטער-וואַכן, צי פליטער-חדשים, פון זיין קיניגן, און גערעדט האָט מען, אַז ער איז ניט אַזאַ רעאַקציאָנער, ווי זיין קאַנצלער ביסמאַרק. פונדעסטוועגן איז ער דאָך געווען איינער פון „מיינע שונאים“. . . מיינער אַ „בלוט-שונא“ — אַ סימפאַטישער יונגערמאַן מיט ליבלעכע וואַנצעלעך (זיי זיי-נען דעמאַלט נאָך ניט געווען טייוולאַניש צוגעשפּיצט אַרויף, ווי צוויי שפיזן). פאַרט ער זיך אַרום פראַנק און פריי מיט זיינע קאַמעראַדן איבער „זיין“ בערלין. ניטאַ קיין פאַליציי, וואָס זאָל לויפן אויף אַפּריער און מאַכן אַ וואַרע און האַלטן דעם עולם אויף אַ היפשער דיסטאַנץ פון „זיין מאַיעסטעט“. ניטאַ קיין עולם, וואָס זאָל זיך רייסן קוקן אויף אים און שרייען „הוראַ!“ און ניטאַ וואָס מוראַ צו האָבן, אַז ווער עס איז פון די הונדערטער טויזנטער רעוואַלוציאָנערע סאַציאַליסטן — אַן אַרבעטער צי אַן אינטעליגענט — זאָל זיך פּלוצלונג אונטערגעבענען און אַ וואַרף טאַן אַ באַמבע און פאַרוואַנדלען דעם קיזער מיט זיין גאַנצער סוויטע, און מסתמא אויך זיך אַליין, אין אַ מאַסע בלוטיקע פּיצלעך פלייש.

דעם אמת גערעדט, איז מיר זייער געפעלן געווען, וואָס אין בערלין זיינען טעראַריסטישע אַקטן אוממעגלעך; וואָס קיינער גרייט זיך ניט

צו זיי און קיינער טראכט ניט וועגן דעם. געוויס איז שוין דעמאָלט, ווי אויך נאָך פריער אין רוסלאַנד, געווען פאַר מיר קלאָר, אַז דער טעראָר־ריזם איז באַרעכטיקט — ווי אַ כלי־זיין אין דעם פּאָליטישן קאַמף, און נאָר אַנטקעגן דעספּאָטישע הערשער, וואָס פאַרגוואַלטיקן די פּרייהייט פון דער פּערזאָן, וואָס הענגען מענטשן פאַר דער פאַרשפּרייטונג פון אַ פּראָקלאַמאַציע, אָדער וואָס שטערן בכלל דער פּרידלעכער פּראָפּאָגאַנדע פון אידייען און אידעאַלן, ווי דאָס איז געווען דער פּאַל אונטער דער צאָר־שער הערשאַפט אין רוסלאַנד.

אַבער איז דען אין דעם לעצטן פּרט אַ סך בעסער אין דייטשלאַנד ? וויפיל סאָציאַלדעמאָקראַטן ווערן פאַרפּאָלגט פאַר אַריבערשמוגלען איבער דער גרענעץ די שריפטן פון דער ריין־פּרידלעכער סאָציאַליסטישער פּראָפּאָגאַנדע ! וואו איז די גרענעץ — די מאַראַל־פּאָליטישע גרענעץ — וועלכע מען טאָר ניט אַריבערטערען אין דעם טעראָריסטישן קאַמף ? מוז די פאַרגוואַלטיקונג פון דער ריין פּרידלעכער פּראָפּאָגאַנדע, פון דער רעדע־און פּאַרזאַמלונגס־פּרייהייט, זיין געשיצט מצד אַ קעמפּער פאַר פּרייהייט, אויב זי, אַט די פאַרגוואַלטיקונג, ווערט דורכגעפירט ניט פון אַן איינצלנעם דעספּאָט, נאָר פון אַ גאַנצן פּאָלק, דורך דער מאַיאָריטעט פון זיינע פּאַרטעטער אין אַ פּאַרלאַמענט ?

האַט ניט יעדע פּערזאָן, וואָס ווערט פאַרגוואַלטיקט אין איר פּרייהייט, פּרידלעך צו פאַרשפּרייטן אירע אידייען — האָט זי ניט אַ כשרן מאַראַלישן רעכט צו ווערן זיך, צו באַשטראַפּן די באַדריקער מיט די שאַרפּסטע מיטלען, וואָס זי קאָן געברויכן ? אָדער איז עס טאַקע פון אַ מאַראַלישן שטאַנדפונקט גאָר קיין שאלה ניט ? דער יושר איז אפשר אינגאַנצן אויף דער זייט פון דער פּערזאָן. די פּראָגע איז נאָר דעמאָלט, צי עס לוינט זיך פּאָליטיש צו פירן אַ ריין רעוואָלוציאָנערן קאַמף — זאָל זיין אַ טעראָריסטישן — דאָרטן, וואו עס איז אָפּן דער וועג פאַר אַ ריין פּאַרלאַמענטאַרישן קאַמף, אין אַ דעמאָקראַטישער אָרדענונג מיט אַן אַלגעמיינעם וואַלרעכט ?

וואָס איז דער ווערט פון אַ דעמאָקראַטיש־פּאַרלאַמענטאַרישן רעזשים ? האָט ער אַן אַבסאָלוטן ווערט אין זיך גופּא ? אין די פּראָגן וועגן דעם ענין פון פּאָליטישער פּרייהייט זיינען מיר — איך מיין די נאַראַדאָוואַלן פון מיינ דור און פון מיינ ריכטונג — זיך פּונאַנדערגעגאַנגען מיט די ליבעראַלן גראַד אין דעם פונקט פון דעם „אַבסאָלוטן ווערט“. די סאָציאַליסטן פון דער „זעמליאַ אי וואַליאַ“ ביז צו דעם אויפקום פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“ זיינען געווען אויסגע-

שפראכענע קאנסעקווענטע אַנאַרכיסטן, וואָס האָבן דעם פאַרלאַמענטאַרישן רעזשים געלייקנט אַבסאָלוט, ווי יעדע פאַרם פון אַ שטאַטלעכער אויבער-הערשאַפט. דערנאָך האָבן די נאַראַדאַוואַלן אויפגעהויבן אַ ריין פּאָליטישן קאַמף, מיט דער פּאָדערונג: „לאַזט אונדז פרידלעך פּראָפּאַגאַנדירן אונ-דזערע סאָציאַליסטישע אידעאַלן“. שפּעטער איז די באַרעכטיקונג פון דעם פּאָליטישן קאַמף געזוכט געוואָרן אין דער אידיע פון דעם „פּאָלקסווילן“. רופט צונויף אַ גרינדונגס-פאַרוואַמלונג! האָט דער „עקזעקוטיוו-קאַמיטעט“ געפּאָדערט אין זיין בריוו צו אַלעקסאַנדער דעם דריטן. אוי בדאָס פּאַלק וועט אין דער גרינדונגס-פאַרוואַמלונג זיך אַרויסזאָגן פאַר דעם צאַרישן רעזשים, גיבן מיר אויף דעם טעראַריסטישן קאַמף.

נאָך שפּעטער — שוין אין די יאָרן, ווען איך האָב מיך באַוואוסט-זיניק באַטראַכט פאַר אַ „נאַראַדאַוואַל“ — איז דער פּאָליטישער קאַמף, ווייניקסטנס ביי אַ טייל נאַראַדאַוואַלן, צו וועלכן איך האָב מיך געציילט — באַרעכטיקט געוואָרן מיט דעם ציל — צו פאַרכאַפן די פּאָליטישע מאַכט, כדי תיכף אַפצושאַפן ניט נאָר דעם צאַריסטישן רעזשים, נאָר אויך דעם קאַפיטאַליסטישן רעזשים און ערשט דערנאָך צונויפרופן די גרינדונגס-פאַרוואַמלונג, כדי אויסצואַרבעטן די אַלגעמיינע יסודות פון אַ נייעם סאָציאַליסטישן לעבן.

דער רוסישער סאָציאַליזם האָט ביז אַהער, דאָס הייסט ביז טיף אין די אַכציקער יאָרן, ניט באַטראַכט די פּאָליטישע פּרייהייט, כּנוסח מערב-איינאַפּע, ווי אַ ווערט אין זיך גופא. אָדער — האָבן מיר געמאַכט אַ טעות אין חשבון? זיינען אפשר די ליבעראַלן גראַד אין אַט דעם פּונקט געווען גערעכט?

אַזעלכע און ענלעכע פּראַגן פּלעגן אָפט אויפקומען ביי מיר אַ דאַנק דעם אָדער יענעם איינצלנעם איינדרוק, אָדער אַ דאַנק דער אַלגעמיינער ספּערע פון אַ פּאָליטיש-פּרייהייטלעכן לעבן, אין וועלכער מען האָט זיך באַוועגט.

פאַר אַ רוסי, וואָס האָט נאָר-וואָס פאַרלאָזן די ממשלה פון „דערזשי-מאַרדאַ“ (שטשעדרינס אַ טיפּ און אַ סימבאָל פון דעם רוסישן פּאָליציי-רעזשים), האָט די פּרייהייטלעכע ספּערע פון מערב-איינאַפּע געמוזט ציען די וואָג אויף דער זייט פון יענעם אַפּשאַץ, וועלכן דער ליבעראַליזם האָט געגעבן דעם פּראַבלעם פון דער פּאָליטישער פּרייהייט. אויב דאָס איז ניט געשען אין דעם קלאַרן געדאַנק, האָט זיך דאָס ביסלעכווייז איינגע-שטעלט אין דער שטימונג און אין דעם געפיל.

אין דעם געדאנק אָבער איז דער ענין געווען זייער ווייניק קלאָר.
די אויבנגעבראַכטע שאלות פלעגן אויפקומען, ווי צוגעפלוּיגענע, און
פלעגן באַלד ווידער אַוועקפליען, ניט וואַרטנדיק אויף קיין ענטפער און
ניט מאַנענדיק אים.
די גאַנצע קלאַרקייט וועגן דעם ענין איז ביי מיר אויסגעאַרבעט
געוואָרן ערשט אַ סך שפעטער אין שווייצאַריע.

די גליקלעכע מאַמענטן פון מיין לעבן

איין מעלה האָט דאָס שטודירן אין אַן אוניווערסיטעט איבער די אַב-סאַלוט פרייע אַרבעטן אין אַ ביבליאָטעק. אין אַן אוניווערסיטעט גייט מען אין שפּאַן. אונטער דער פירונג פון גוטע פּראָפּעסאָרן לערנט מען זיך אויס צו זיין סיסטעמאַטיש, מעטאָדיש און — דער עיקר — גע-וואוינט מען זיך איין צו דעם גאָר שווערן ענין פון צמּצום, פון איינגע-גרענעצטקייט אויף באַשטימטע ענינים, וואָס זיינען היפש אַרומגעצאַמט. די אויפגאַבע איז דערביי — באַקאַנט צו ווערן מיט אַ באַשטימטן טייל פון יענעם גייסטיקן אוצר, וואָס דער מענטשלעכער גייסט האָט שוין אָנגעזאַמלט וועגן דעם אַדער יענעם ענין. און דאָס דאַרף געשען אין אַ באַשטימטער, מער אַדער ווייניקער ענגאַפּגעמאַסטענער צייט. צמּצום, סיסטעם און מעטאָדע זיינען די וויכטיקסטע באַדינגונגען פאַר דאָס, וואָס מען רופט איצטער דאָ אין אַמעריקע „עפישענסים“, פּרוכפּערקייט און גע-רעטעניש אויף די פעלדער פון דעם רייז-וויסנשאַפטלעכן פאַרשן.

דער לאַזונג פון אַ סיסטעמאַטישן שטודירן איז דאָס אַלט-לאַטיינישע „מולטום, נאָן מולטאָ“, וואָס מען קאָן איבערזעצן מיט „פול, ניט פיל“. בעסער אייניקע ענינים און זיך אָנגעזאַפט מיט זיי פּול, איידער פילע ענינים און פון יעדן נאָר צוביסלעך. עס קאָן אויך מיט אַ געוויסער וואַריאַציע געזאַגט ווערן מיט די ווערטער אין פּרק: „תּפּסת מרובה לא תּפּסת“: כאַפּסטו זיך פאַר פילע זאַכן, האַסטו פון קיין זאַך ניט אין אַ פולער מאָס.

ערשט ווען מען האָט אין אַן אוניווערסיטעט דורכגענומען אייניקע ענינים אין יענער פולער מאָס, וואָס ווערט פאַרלאַנגט פון דעם תּלמיד, גיט מען אים, אַדער ער קלייבט אַליין אויס, אַ קליין שטיקל פעלד, גיכער אַ קליינע בייט אין אַ גאַרטן, ער זאָל עס אַליין באַאַרבעטן און צוטראַגן אויך זיין קליינעם חלק צו דעם שוין אָנגעזאַמלטן אוצר.

גאַנץ אַנדערש איז דאָס אַבער מיט אַ „פּריי-מאַיאָר“ אין אַ רייכער ביבליאָטעק. דאָ גייט ער ניט אין שפּאַן. דאָ איז ער מער געגליכן צו

א „פרא למוד מדבר“, — א יונג, ווילד לאַשעקל, וואָס טראַגט זיך מיט ברייט־פונאַנדער־געפנטע נאַולעכער איבער אַן אומבאַגרענעצטן מרחב, קערנדיק זיך און ווענדנדיק זיך, לויט דעם אייגענעם טעאָרעטישן קאַפּ-ריז, אַפּטמאַל יאָגנדיק זיך נאָך אַ געדאַנקלעכן מיראַזש, וואָס פאַרשווינדט פּלוצלונג, ווען מען מיינט, אַז אַט־אַט דערגרייכט מען אים.

די געפאַר, וואָס לויערט אויף אַזאַ מין גייסטיקן אַרבעטער, איז דער דיִלעטאַנטיזם, די אויבערפלעכלעכע באַקאַנטשאַפט מיט שיר ניט אַלץ אין דער וועלט און די אַרעמע דערקענטעניש פון אַ וועלכער עס איז איין־איינציקער זאַך. זעלטן ווען עס גיט זיך אויף אַט דעם וועג איין צו דערגרייכן אַ השלמה אין „פּול און פּיל“.

אַט די געדאַנקען זיינען מיר איצטער אַרויף אויפן זינען, ווען איך האָב געטראַכט וועגן מיינע טעאָרעטישע אַרבעטן אין דער קעניגלעכער ביבליאָטעק אין בערלין, מיט די טראַכטונגען און איבערטראַכטונגען וועגן זיי. איך האָב אָנגעשטרענגט מיין זיכרון צו דערמאַנען זיך, וועלכע ביכער איך האָב געשטודירט און צוליב וואָס. און פּלוצלונג טראַגט ער מיר אונטער, מיין זיכרון, אַ בוך, וועגן וועלכן איך האָב קיינמאַל ניט גע־טראַכט, זינט איך האָב עס צום לעצטן מאַל געהאַלטן אין מיינע הענט. אויך זיין אינהאַלט האָב איך לאַנג פאַרגעסן, הגם די אינפֿאַרמאַציעס, וואָס איך האָב געשעפּט פון אים, האָבן זיכער זיך אַריינגעלעבט אין דעם געוועב פון מיין וויסן. אַבער איך זע איצטער קלאַר פֿאַר זיך דעם פֿאַרמאַט פון דעם בוך, דעם דרויסנלעכן אויסזען פון זיינע זייטלעך, ווי ער ליגט אַן אַפענער פֿאַר מיר אויפן טיש, און ווי איך קוק אַ פֿאַרטראַכטער דורכן אַפענעם פענצטער אויף דעם בולוואַר פון „אונטער דען לינדען“.

דער מחבר פון דעם בוך איז איינער אַ ד״ר פּוֹניער, און דער ענין זיינער איז — „די געשיכטע פון פעסימיזמוס“. און איך טראַכט איצטער : פֿאַרוואָס האָב איך באַשטעלט דאָס בוך ? וואָס האָט מיך אַ צי געטאַן גראַד צו אַט דעם ענין ? האָב איך אַליין דעמאַלט דורכגעלעבט פעסי־מיסטישע שטימונגען ? איך בין זיכער, אַז ניט. מיין דעמאַלטיקער זיין אין בערלין, — דער עיקר, נאָכדעם ווי וויעראַ איז געקומען צו מיר, — האָט געהערט גראַד צו די גליקלעכסטע צייטן אין מיין לעבן, אָנגעפּילטע מיט די פֿאַרשיידנאַרטיקסטע, קאַלירפּולסטע איבערלעבונגען, סיי אין דעם ענג־פֿערזענלעכן „סעקטאָר“ זיינעם, סיי אין דעם איבער־פֿערזענלעכן „סעקטאָר“ — דעם אַרומטראַגן זיך אין דער רחבות פון דער מענטשלעכער געדאַנקען־וועלט, ווי אויך אין דעם פֿאַרזונקען ווערן דאָ און דאָרט אין איינער פון אירע טיפּן.

גראַד אָט דער „סעקטאָר“ פאַראַמטט טשערנישעווסקיס אויסגעשריי אין זיין „טשטאָ דיעלאַט“? : „אַנטוויקלונג, אַנטוויקלונג! וויפיל תענוגים פאַר דעם אַנטוויקלטן מענטשן!“ אַ שלל! איך שטעל מיר איצטער פאַר דאָס בילד פון דעם ווילנער גאון, ווי ער זיצט אין אַ צימער מיט פאַר-מאַכטע לאַדנס און „לערנט“ טאַג און נאַכט אָן אַן אויפהער, ביי דעם קאַרגן ליכט פון אַ לאַמפּ, און וויל ניט וויסן פון דער גאַנצער דרויסנדיקער וועלט, אפילו ניט פון זיינע נאַענטסטע קרובים, — אַ גערייצטער, ווען מען „רייסט אים אָפּ“ אומנייטיקערהייט פון זיין אַזוי רייכער וועלט אין די האַלב־טונקעלע דלד אמות פון דעם חדר־מיוחד. דאָס איז מסתמא געווען נישט די פרומקייט אַליין, ניט דאָס וועלן מקיים זיין בשלימות די מצוה פון „והגית בה יומם וילה“. אָט דער ווילן אַליין איז מסתמא געווען אַ פראַדוקט פון יענעם גרויסן און טיפן תענוג, וואָס איינער האָט, ווען ער גיסט זיך אינגאַנצן צונויף מיט אַ רוחניות, מיט אַ געדאַנקען־וועלט, ווען עס אַנטפלעקן זיך פאַר אים אירע סודות, איין סוד נאָך דעם אַנדערן, און מען שפּירט, ווי אין דעם אייגענעם געמיט הייבן אָן שלאַגן קוואַלן פון דעם אייגענעם שאַפן, וואָס רייסן זיך צו געפינען אָן אויסדרוק אין אַ קלאַר־פאַרמולירטן געדאַנק: אַ תענוג, וועלכן מען וויל ניט פאַרבייטן פאַר כל הון דעלמא.

דאָס איז דער זעלבער גרויסער און רייכער תענוג, וואָס אויך אַ קאַרל מאַרקס האָט מסתמא דורכגעלעבט, ווען ער פלעגט טעג נאָך טעג פאַר־ברענגען אין דער לאַנדאַנער קעניגלעכער ביבליאָטעק, נישטערנדיק אין די פאַרשטויבטע ביכער.

בשום אופן וויל איך מיך ניט פאַרגלייכן מיט יענע צוויי אויסטערליש־גרויסע יידישע גאונים. אַבער, „פראַפּאַרסיאָן גאַרדעע“, האָב אויך איך ניט איינמאַל אין מיין לעבן פאַרזוכט פון אָט דעם חשובען מענטשלעכן גליק, און פאַרוואָס זאָל איינער, וואָס האָט געהאַט דעם מזל איבערצולעבן די תענוגים פון דער ריין גייסטיקער וועלט, ניט וועלן, אָן יעדער איינער, זאָל קאַנען אַריינגיין אין אָט דעם גן־עדן העליון, זאָל קאַנען זיך מתענג זיין פון דעם „זיו השכינה“, וואָס לייכט אין אים? פאַרוואָס זאָל דערביי ניט אויפקומען נאָך שאַרפער דער פראַטעסט אַנטקעגן אַזאַ געזעלשאַפט־לעכער אַרדענונג, וואָס רויבט אַוועק ביי די אַרבעטאַרישע מיליאָנען די מעג־לעכקייטן צו יענעם מעגלעכן גליק? און פאַרוואָס זאָל ביי אים ניט גע־שטאַרקט ווערן דערביי דער מוט און דער פאַרלאַנג צו קעמפן פאַר אַזאַ געזעלשאַפטלעכער אַרדענונג, אין וועלכער עס זאָלן פאַר קיינעם ניט שטיין קיין באַריערן און צאַמען אויף די וועגן צו איינעם „גן־עדן העליון“ אויף

דער וועלט, אין וועלכער אלע וועגן צו אים זאלן שטיין פריי און אפן פאר יעדן איינעם?

ניין, פון א וועלכן עס איז פעסימיזם האב איך דעמאלט בשום אופן ניט געליטן. גיכער פון אן איבערטריבענעם אפטימיזם. אבער מיין פען האט איצטער, ווען איך שרייב דעם קאפיטל זכרונות, דוכט מיר, אליין מיך דערפירט צו דעם ענטפער אויף דער שאלה, פארוואס מיך האט פלוצלונג פאראינטערעסירט ד"ר פוניערס „געשיכטע דעס פעסימיזמוס". דאס האט געמוזט שטיין גראד אין דער נאענטסטער שייכות מיט מיינע געדאנקען וועגן דעם סאציאליזם און דעם סאציאל-רעוואלוציאנערן קאמף אין רוסלאנד.

אין דער היים האט אין דעם יאר 1888 אלץ נאך געהערשט דער חושך פון דער רעאקציע. די יוגנט האט זיך נאך אלץ געריסן אין וועגן, וואס פירן אוועק פון דעם קאמף, וואס גיבן ניט נאר א הכשר, נאר א פולע בארעכטיקונג צו אנטלויפן וואס ווייטער פון אים. צו יענע וועגן האט אין דער ערשטער ליניע געהערט דער שאפענהאוער - הארטמאנשער פעסימיזם, וואס גראבט אונטער דעם יסוד גופא פון דעם קאמף פאר א העכערן מענטשלעכן גליק, ווייל אין תוך איז דאך אזא זאך ווי „גליק" גאר ניט בנמצא, ווייל אין תוך איז דאס ניט מער ווי א פארפירערישער מיראזש.

די נויט, טעארעטיש צו באקעמפן אט דעם שארפסטן אידיאישן פינד פון דעם סאציאליסטישן אידעאל, האט, — ווי מיר לייגט זיך דאס איצטער אויפן שכל, — דיקטירט דעם אינטערעס צו געווינען א קלארערע השגה וועגן דעם ענין „פעסימיזם". באקרעפטיקט ווערט אט די היפאטעזע מיינע דורך א פאר פאקטן.

ווען וויערא האט געדארפט קומען צו פארן קיין בערלין, האב איך זי געבעטן, זי זאל מיר ברענגען די רוסישע איבערזעצונג פון שאפענהאוערס קלאסישן ווערק פון דעם מאדערנעם פעסימיזם: „די וועלט אלס ווילע אונד פארשטעלונג". משמעות, איך האב מיך דעמאלט נאך ניט געקאנט פאר-לאזן אויף מיינע קענטענישן אין דער דייטשער שפראך, איך זאל קאנען איינבייסן דעם דייטשן אריגינאל.

און נאך א פאקט. מיין ערשטער „עפנטלעכער" ארויסטריט אין שוויי-צאריע איז געווען מיט א רעפעראט וועגען דער יונגער רוסישער פאעזיע פון נאדסאן, מינסקי און מערעזשקאווסקי, א פאעזיע, א דורכגעזאפטער מיט דעם גייסט פון דעם פעסימיזם. מיר וועט מסתמא אויסקומען צו רעדן שפע-טער א ביסל מער וועגען יענעם ארויסטריט, וואס איז געשען אין דעם זעלביקן יאר 1888. דא נאר — די באמערקונג, אז איך האב מיך געמיט אין אט

דעם רעפעראַט אויפצודעקן די פּסיכאָלאָגיע פון דער דעמאָלטיקער רוסי-
שער יוגנט און האָב געברויכט, ווי אַ שליסל צו איר די ספּעציעלע באַדינ-
גונגען פון דעם רוסישן סאַציאַל - רעוואָלוציאָנערן קאַמף.
וואָס מער איך פאַרזינק מיך אין די זכרונות וועגען מיין דעמאָלטיקן
לעבן אין בערלין, אַלץ קלאַרער ווערט פאַר מיר, אַז מיין נאַמאַדישער אַרומ-
וואַנדלען אין דעם מרחב פון דער מענטשלעכער געדאַנקען-וועלט איז פאַרט
ניט געווען קיין קאַפּריז פון אַ „פּראַ למוד מדבר“. דאָס איז געווען אַ ניש-
טערן איבער די פאַרשיידנסטע ראַדיאָסן פון מיין האַריזאָנט. זיי אַלע
האַבן ווי שטראַלן זיך געצויגן פון דער צענטראַל-זון, וואָס האָט באַהערשט
מיין גאַנצן לעבן, וואָס האָט אויך באַשטימט זיין גאַנג און אויסגעמאַכט זיין
אינעווייניקסטן זין: די צענטראַל-זון פון דעם סאַציאַליסטישן אידעאַל.
זיכער זייגען אין בערלין פאַרווייט געוואָרן די קערנדלעך פון מיין
שפּעטערדיקן סאַציאַל - רעוואָלוציאָנערן וועלט-באַנעם, ווי אויך די קערנד-
לעך פון מיינע רייז-טעאַרעטישע אַרבעטן: דער עיקר וועגן דעם אויפקום
און דעם ריכטיקן באַטייט פון דעם מאַרקסיוזם.

נאך אַ קאַפּיטל זכרונות פון אַ יידישן סאַציאַליסט

דעם זומער 1888, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין בערלין, מוז איך צורעכענען צו די וויכטיקסטע פּעריאָדן פון מיין לעבן. אין יענער צייט זיינען איינגעפלאַנצט געוואָרן קערנדלעך, פון וועלכע עס זיינען אַרויסגע-וואַקסן אַ היפש ביסל פון יענע טעאָרעטישע אַרבעטן, וואָס האָבן מיך נאָכדעם יאָרן-לאַנג באַשעפּטיקט. צווישן די קערנדלעך זיינען אויך געווען אַזוינע, וואָס האָבן געהאַט אַ דירעקטע שייכות צו די פּראַבלעמען פון דעם סאַציאַל - רעוואָלוציאָנערן קאַמף אין רוסלאַנד און צו די אויפגאַבן פון דעם יידישן סאַציאַליזם.

ספּעציעל בנוגע רוסלאַנד האָבן זיי, — איך מיין נאָך אַלץ טאַקע יענע קערנדלעך, — שפּעטער אַרויסגעבראַכט יענעם סאַציאַל-רעוואָלוציאָנערן איינשטעל, וואָס איז געוואָרן דער יסוד פאַר דעם פּראַגראַם פון די ערשטע „סאַציאַליסטן - רעוואָלוציאָנערן“, ווען זיי האָבן זיך אין דעם יאָר 1893 אַרגאַניזירט, אויך דורך מיין באַטייליקונג, אין אַ באַזונדער „פאַרבאַנד“ („סאַיוו“). דער פאַרבאַנד איז אַרויף אויף אַ גאַנץ אַנדער וועג, — אַ פאַר-שיידענעם סיי פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“, סיי פון דער מאַרקסיסטישער סאַציאַל-דעמאָקראַטיע. די נייע ריכטונג האָט דורך שווערע אידיאָישע קאַמפּן, סיי אין אויסלאַנד, סיי אין רוסלאַנד, זיך סוף-סוף דערשלאָגן צו דער מדרגה פון אַ באַדייטנדיקער היסטאָרישער קראַפט, באַקאַנט אונטער דעם נאָמען: „די פּאַרטיי סאַציאַליסטן - רעוואָלוציאָנערן“.

אַ צענטראַלע ראַלע אין דער געדאַנקען-וועלט פון דער פּאַרטיי האָט געשפּילט איר שטעלונג צו דעם אַזוי אַנגערופּענעם „מאַרקסיזם“. מיין ער-שטער עפּנטלעכער אַרויסטריט אין שווייצאַריע, אונטער דער פּאַן פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“, איז געווען אין דער פּאַרם פון אַ העפּטיקן פּאַלעמישן אַנפּאַל אויף דער מאַרקסיסטישער סאַציאַל-דעמאָקראַטיע. דאָ וויל איך אַנמערקן יענע אומשטאַנדן, וואָס האָבן מיך שוין אין בערלין גענומען פירן צו אַן אַנטי-מאַרקסיסטישן איינשטעל.

אין רוסלאַנד איז מיר ניט געווען באַקאַנט קיין איין סאַציאַליסט, וואָס זאָל זיך ניט האָבן באַטראַכט פאַר אַן אַנהענגער פון קאַרל מאַרקס. די

סאציאליסטישע ליטעראטור, די רוסישע, — סיי די לעגאלע, סיי די אומ-
 לעגאלע. — האָט מיט קיין וואָרט ניט אָנגעטייט, אַז צווישן איר און דעם
 „מאַרקסיזם“ הערשן וועלכע עס איז ערנסטע חילוקי-דעות. מיר האָבן גע-
 האָט אַ גאַנץ פאַלשע, אָדער, אויב איר ווילט, אַ זייער איינזייטיקע און אוי-
 בערפלעכלעכע פאַרשטעלונג וועגן דעם ענין. אויף וויפיל איך קאָן מיך
 דערמאָנען, איז ביז צו פֿליעכאַנאַווס אַרויסטרעטן, ווי אַ „מאַרקסיסט“,
 קיינעם ניט אַרויף אויפן זינען, אַז מען האָט דאָ צו טאָן מיט אַן אַבסאָלוט
 נייער, וועלט-אַנשוואַונג, מיט אַן אין זיך איינגעשלאַסענעם, וויסנשאַפֿט-
 לעכן“ סיסטעם, וואָס שטעלט זיך אַוועק אין אַ קעגנזאַץ צו אַלע הערשנ-
 דיקע וועלט-אַנשוואַונגען און ריכטונגען אין דער סאָציאַליסטישער געדאַנ-
 קען-וועלט.

אַבער אויך אין פֿליעכאַנאַווס רוסישע אַרבעטן, וואָס זיינען פֿאַר-
 עפנטלעכט געוואָרן ביז צום סוף זומער 1888, וואו דער „מאַרקסיזם“ איז
 שוין פֿראַפּאָגאַנדירט געוואָרן, ווי אַ באַזונדער פּאַן פֿאַר דער רוסישער רע-
 וואָלוציאַנערער אינטעליגענציע, איז מיט קיין וואָרט ניט גערעדט געוואָרן
 וועגן אַ באַזונדערער מאַרקסיסטישער וועלט-אַנשוואַונג — ווער רעדט נאָך
 וועגן אַ „פֿראַלעטאַרישער“. קיין וואָרט ניט וועגן אַט די נייעסן — ניט אין
 זיין „סאָציאַליזם און דער פֿאַליטישער קאַמף“, ניט אין זיין „אונדזערע
 חילוקי דעות“ („נאַשי ראַזנאַגלאַסיאַ“).

נאָך מער: אין דער געשיכטע פון דעם סאָציאַל-רעוואָלוציאַנערן
 קאַמף אין רוסלאַנד האָט געשפּילט אַ גאָר גרויסע ראָלע דער קאַמף צווישן
 די „באַקוניסטן“, — די אָנהענגער פון דעם אַנאַרכיסט באַקונין, — און די
 „לאַווריסטן“, — די אָנהענגער פון פעטער „לאַווראַוו“. אַט דער אידיאָ-
 שער קאַמף אין דער רוסישער רעוואָלוציאַנערער וועלט איז געווען אַ מאַ-
 דיפּיקאַציע פון יענעם אידיאָישן קאַמף, וואָס האָט דעם מערבֿ-איראָפּעאישן
 סאָציאַליזם צעשפּאַלטן אין צוויי פיינטלעכע לאַגערן: די אַנאַרכיסטישע
 „באַקוניסטן“ און די „מאַרקסיסטן“. לאַווראַוו, דער טעאָרעטישער פירער
 פון דער רוסישער יוגנט אין די זיבעציקער יאָרן, איינער פון די נאָענטסטע
 פריינד פון מאַרקסן און ענגעלסן, איז אין יענעם מערבֿ-איראָפּעאישן אי-
 נעווייניקסטן קאַמף געשטאַנען אויף דער זייט פון די מאַרקסיסטן אַנטקעגן
 די באַקוניסטן. עס איז דעריבער קיין חידוש ניט, וואָס אין יענער צייט,
 ד״ה, ביז כמעט דעם סוף פון די אַכציקער יאָרן, זיינען פֿאַר רוסלאַנד
 „מאַרקסיזם“ און „לאַווריזם“ געווען היינזיג. אַזוי אַרום איז די הערשנדיקע
 ריכטונג אין דער סאָציאַליסטישער געדאַנקען-וועלט אויך אין רוסלאַנד
 געווען די „מאַרקסיסטישע“.

וואָס האָבן מיר, אָט די אַלע רוסישע, אַזוי-צו זאָגן, „מאַרקסיסטן“ פאַרשטאַנען פון דעם מאַרקסיום? אין וואָס האָבן מיר געזען דעם גרויסן אויפטו פון קאַרל מאַרקס? זיכער: אין זיין וויסנשאַפֿטלעכער באַגרינדונג פון דעם סאָציאַליזם. אָבער, וואָס האָבן מיר געמיינט, ווען מיר האָבן גע-רעדט אָדער געטראַכט וועגן יענער „וויסנשאַפֿטלעכער“ באַגרינדונג? בשום אופן ניט אַ באַזונדער „מאַרקסיסטישן“, צי „דיאַלעקטיש-מאַטעריאַ-ליסטישן“, צי גאַר „פּראָלעטאַרישן“ וועלט-באַנעם.

אין דער ערשטער ליניע איז דער סאָציאַליזם פאַר אונדז אַלעמען געווען אַ סאָציאַל-עטישער אידעאַל. און געמיינט האָבן מיר, אַז דאָס איז ער אין דער ערשטער ליניע, ד"ה, אין דעם ריכטיקן ערצם, געווען אויך פאַר קאַרל מאַרקסן. מאַרקסעס אויפטו איז לפי דעם באַשטאַנען דערינען, וואָס ער האָט אונטערגעבויט אונטער דעם סאָציאַליסטישן אידעאַל אַן עקאָנאָמיש וויסנשאַפֿטלעכן פונדאַמענט; וואָס ער האָט אין זיין הויפּט-ווערק, „דאָס קאַפיטאַל“, דערלאָנגט אַ טויט-קלאַפּ דער בורזשואַזער פּאַליטיש-עקאָנאָמי-שער וויסנשאַפֿט, אַנאַליזירנדיק די יסודות פון דעם קאַפיטאַליסטישן רע-זשים און אויפווייזנדיק, ווי אזוי און פאַרוואָס עס קומט פאַר די עקספּלאַ-טאַציע פון די אַרבעטנדיקע מאַסן און ווי אַזוי און פאַרוואָס אָט די עקס-פּלאַטאַציע מוז אין אַ קאַפיטאַליסטישן רעזשים אַלץ מער און מער שטייגן, אַריינזאָרפנדיק אַלץ גרעסערע מאַסן אין אַן אַלץ טיפּערן אָפּגרונד פון עלנט, נויט און מאַראַלישער פאַרווילדערונג, וועגן וועלכער מאַרקס האָט ניט געקאַרגט מיט ביישפּילן פון דעם לעבן אין דער קאַפיטאַליסטישער ענגלאַנד.

דער רוסישער מאַרקסיום ביז צו פליעכאַנאָוס אַרויסטריט האָט דער-פון געצויגן דעם סאָציאַל-עטישן שלום: מען מוז וואָס גיכער אָפּשטעלן דעם פּראָצעס פון דער קאַפיטאַליסטישער אַנטוויקלונג, און אָפּשטעלן אים מוז מען בפּירוש דורך אַ סאָציאַליסטישער רעוואָלוציע.

זיכער האָט קאַרל מאַרקס אין דעם „קאַפיטאַל“ געהאַט אַ גאַנץ אַנדער אויספיר: דאָרטן איז געווען די רייד ניט וועגן דעם סאָציאַל-עטישן „מען מוז“, נאָר וועגן דעם געשיכטס-פּילאָסאָפּישן „עס וועט“. די אַנט-וויקלונג פון דעם קאַפיטאַליזם וועט בלי יפּונה, אומפאַרמיידלעך פירן דערצו, אַז דער קאַפיטאַליזם וועט אויף די העכסטע שטופּן פון זיין אַנט-וויקלונג אויפגעריסן ווערן און פאַרביטן ווערן אויף אַ סאָציאַליסטישער אַרדענונג. און ווען דאָס וועט געשען, וועט זיך דעמאָלט אַרויסווייזן, אַז די קאַפיטאַליסטישע וועלט-אַרדענונג האָט דורכגעמאַכט דריי אַנטוויקלונגס-פּעריאָדן: דעם ערשטן פּעריאָד, פון קליינע, זעלבסטשטענדיקע אַרבעטאַרישע

באלעבאטישקייטן ; דעם צווייטן פעריאד, וואָס איז אַן „אַפלייקענונג“ (א „נע-
גאַציע“) פון דעם ערשטן, ווייל ער צעשטערט די קליינע זעלבסטשטענדיקע
פריוואַט-באלעבאטישקייטן און פאַרוואַנדלט זיי אין קאַלאַסאַלע פּריוואַט-
קאַפיטאַליסטישע אונטערנעמונגען, וואָס נעמען אַוועק דאָס גאַנצע אייגנ-
טום אויף די געצייג און די פּראָדוציר-מיטלען ביי די אַרבעטאַרישע מאַסן
און קאַנצענטרירן זיי אין ווייניקע, פּריוואַט-קאַפיטאַליסטישע הענט. דער
דריטער פעריאָד, דער סאַציאַליסטישער, ווען ער וועט זיין אַריינגעטראָטן
אין לעבן, וועט מיט זיך פאַרשטעלן די „אַפלייקענונג“ פון דער „אַפלייקע-
נונג“ (די „נעגאַציע פון דער נעגאַציע“). ער וועט ווידער אַרויסברענגען די
פאַראייניקונג פון דעם אַרבעטער מיט זיינע פּראָדוציר-געצייג און מיטלען,
אַבער שוין אויף אַ העכערער שטופּע : ניט אויף דעם באַזיס פון פּריוואַט-
אייגנטום, נאָר אויף דעם באַזיס פון געזעלשאַפּטלעכן אייגנטום, ד״ה, פון
סאַציאַליזם.

האַבן מיר אַט דעם אויספיר, דעם דיאַלעקטישן און געשיכטס-פילאָ-
סאָפּישן, גאָר ניט געמערקט, בעת מיר האָבן געשטודירט „דאָס קאַפיטאַל“ ?
אי יע געמערקט, אי ניט געמערקט.

קודם ווערט דער דיאַלעקטיש-געשיכטס-פילאָסאָפּישער פּעל-יוצא אַרויס-
געזאָגט צום סוף פון דעם ווערק אין אַ פאַר בלעטלעך, צי גאָר שורות.
עס איז אַ געשיכטס-פילאָסאָפּישע באַלייכטונג פון אַ פּראָצעס, וואָס האָט
זיך שוין היפש אַנטוויקלט אין מערב-אייראָפּע, — אין איין לאַנד מער,
אין איין לאַנד ווייניקער. דער לאַגישער תּמצית דערפון איז, אַז ווען
אַ לאַנד איז שוין אַרויף אויף דעם וועג פון אַ שטאַרקער קאַפיטאַליסטישער
אַנטוויקלונג, וועט דאָס לאַנד געשלעפט ווערן ביז אַט צו דעם דיאַלעק-
טישן סוף. אין דעם „קאַפיטאַל“ איז אַבער אין ערגעץ ניטאָ ניט קיין
שאַרף-קלאַרער אַרויסזאָג, און נאָר ווייניקער אַ באַווייז, אַז אַלע לענדער
מוזן אומפאַרמיידלעך אַרויפגיין אויף דעם זעלביקן וועג פון דער קאַפי-
טאַליסטישער אַנטוויקלונג.

רוסלאַנד איז אין די זיבעציקער יאָרן בפּירוש נאָך ניט אַרויף אויף
יענעם וועג. איז ממילא געווען נאָטירלעך פאַר דעם רוסישן סאַציאַליסט,
ער זאל מאַכן דעם אויספיר, אַז די אויפגאַבע פון דעם סאַציאַליזם אין
רוסלאַנד באַשטייט דערין, וואָס גיכער דורכצופירן די סאַציאַליסטישע רע-
וואַלוציע. אַט די רעוואַלוציע דאַרף פאַרשפּאַרן רוסלאַנד דעם יסורים-
וועג פון דער קאַפיטאַליסטישער אַנטוויקלונג, וואו דאָס פּאַלק ווערט צו-
געשלאָגן צו דעם קרייץ מיט אַ בלוטיקער דערנער-קרוין אויף דעם קאַפּ,
וואו ער שטאַרבט עקאַנאָמיש און שטייט דערנאָך אויף און הייבט זיך אויף

אין די הויכע הימלען, — אין די הימלען פון א סאציאליסטישער געזעל-
שאפט.

און עס זיינען געווען נאך אנדערע טעמים פארוואס מיר האבן דעם
אייגנטלעכן „מארקסיזם“ ניט געמערקט אין דעם „קאפיטאל“ און פארוואס
יעדערער פון אונדז האט געהאט א רעכט צו רעכענען זיך פאר א „מארק-
סיסט“. דעם „טעות אין פשט“, אין וועלכן מיר האבן געלעבט בנוגע
דעם מארקסיזם, האב איך ערשט גענומען שפירן אין בערלין.

דער מאַרקסיזם טרייבט צו ריינער פּילאָסאָפּיע

אין בערלין איז פאַר מיר קלאַר געוואָרן דער „טעות אין פּשט“, וועלכן די רוסישע סאָציאַליסטן פון מיין דור, וגם אני בתוכם, האָבן געמאַכט וועגן דעם מאַרקסיזם. הגם מיר האָבן זיך קיינמאָל ניט גערופן „מאַרק-סיסטן“, האָט אָבער יעדערער פון אונדז געהאַט אַ רעכט צו באַטראַכטן זיך פאַר אַן אָנהענגער פון דער מאַרקסיסטישער שיטה, ווייל מיר האָבן אין די אונדז באַקאַנטע ווערק פון קאַרל מאַרקס געזען ניט קיין אַנדער זאַך, ווי די באַגרינדונג פון אונדזער סאָציאַל-עטישן אידעאַל מיט די מיט-לען פון דער עקאָנאָמישער וויסנשאַפּט, ווי אויך די אויפקלערונג וועגן די נייטווענדיקסטע יסודות פון אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפּט. אָבער אונדזער „מאַרקסיזם“ און דער אמתער מאַרקסיזם זיינען אין תּוֹך געווען צוויי געדאַנקען-וועלטן, וואָס שליסן איינע די אַנדערע אויס. בפרט איז דאָס געווען אמת בנוגע צו יענער נאַראַדאַוואָלישער געדאַנקען-וועלט, וואָס איז געווען די הערשנדיקע פאַר מיין דור רעוואָלוציאָנערע סאָציאַליסטן, און דער עיקר איז דאָס געווען אמת בנוגע יענער נאַראַדאַוואָלישער ריכ-טונג, צו וועלכער איך האָב מיך צוגעצייילט.

דער אמתער מאַרקסיזם האָט געלערנט, אַז די קאַפיטאַליסטישע אַנט-וויקלונג קאָן ניט „אַריבערגעשפרונגען“ ווערן אין קיין לאַנד (סיידן, אפשר נאָך דער סאָציאַליסטישער רעוואָלוציע, וואָס וועט פאַרקומען אין די אַנט-וויקלטע קאַפיטאַליסטישע לענדער). מיר אָבער האָבן געשטרעבט דערצו, רוסלאַנד זאָל אויסמיידן דעם יסורים-וועג פון דער קאַפיטאַליסטישער אַנט-וויקלונג.

דער אמתער מאַרקסיזם האָט געזוכט איינצושאַרפן אין באַוואוסטזיין, אַז מיט פּאַליטישע „מאַכט-פאַרכאַפּענישן“ מאַכט מען ניט קיין געשיכטע, סיידן די קאַפיטאַליסטישע אַנטוויקלונג אַליין טרייבט לסוף צו אַזאַ מאַכט-פאַרכאַפּעניש. מיר אָבער האָבן געלייגט אונדזערע האַפּענונגען גראַד אויף דעם מאַמענט פון „פאַרכאַפּן די מאַכט“ דורך דער סאָציאַל-רעוואָלוציאָנערער פאַרטיי, וואָס זאָל באַפרייען רוסלאַנד פון דער נויט „איבערגע-“

קאכט צו ווערן אין דעם קאפיטאליסטישן קעסל" און זאל העלפן דעם פאלק צו פארווירקלעכן דעם סאציאליסטישן אידעאל.

דער אמתער מארקסיזם זעט ניט קיין אנדער וועג פון דער געשיכטע צום סאציאליזם, ווי נאר דורך דעם פראלעטארישן קלאסנאמף אנטקעגן דער בורזשואזיע. דער פראלעטאריאט איז דער „אתה-בחרתנו" קלאס פון דער געשיכטע. מיר האבן אין רוסלאנד געהאט א „זנב הלטאה" פון דער בורזשואזיע און א „זנב הלטאה" פון דעם פראלעטאריאט, און אויך אויף אים האבן מיר געקוקט פון אויבן אראפ. אונדזער „אתה-בחרתנו"-קלאס איז באשטאנען אין דער ערשטער ליניע פון דער מחוץ-קלאסיקער אינטעליגענציע און דער עיקר פון דער ארבעטארישער פויערימשאפט, וואס דארף אנגעפירט ווערן — ביי דעם סאציאליסטישן איבערבויו — פון די באוואוסטזיניק-סאציאליסטישע אידעאליסטן.

גיט-צו צו אט די דריי הויפט-פונקטן נאך מיין אייגענעם יידישן פעקל! מיין גאנצער יידישער סאציאל-רעוואלוציאנערער פראגראם איז געווען געבויט אויף דער זיכערקייט פון א באענטן אגראר-סאציאליסטישן איבערקער, וואס זאל לגמרי אפשאפן דעם גאנצן ענין פון האנדל און געלט. אויב אבער דער אמתער מארקסיזם איז די שטים פון דער וויסנ-שאפט; אויב רוסלאנד מוז דורכמאכן א קאפיטאליסטישע אנטוויקלונג, פאלט פונאנדער מיין גאנצע „פאסטראיקע".

און ארום אט די פראגן פרוכפערן זיך נאך א גאנצע מחנה נאך אג-דערע פראגן. קאן די „אינטעליגענציע" שפילן א באשטימענדיקע ראָלע אין דעם געשיכטלעכן פראצעס? וואס איז די היסטארישע קראפט פון דער מענטשלעכער גרויסער פערזענלעכקייט, פון די אזוי-אנגערופענע „העלדן"? וועלכן באטייט און וועלכע היסטארישע האפט האבן די מענטש-לעכע באוואוסטזיניקע אידיען און אידעאלן בכלל, די מאראלישע אידע-אלן בפרט? וואס איז די ראָלע פון דעם „קריטישן דענקען" און פון דער מאראלישער התחייבות צו דינען דעם פאלק, אויף וועלכע דער „מארק-סיסט" לאָוודאָו האָט געלייגט אזויפיל וואָג אין זיינע געשיכטלעכע טעאָ-ריעס און אין זיין סאציאל-רעוואלוציאנערער פראפאגאנדע?

גאנץ אָדער האַלב-באוואוסטזיניק האַבן מיר געהאַט אונדזערע ענט-פערס אויף אַט די אַלע פראַגן, אָדער לפחות איז אונדו געווען קלאָר די געדאַנקלעכע ריכטונג, אין וועלכער די ענטפערס דאַרפן געזוכט ווערן. אויב דער אמתער מארקסיזם איז דער היילער אמת דאַרפן אַלע אונדזערע ביזאָהעריקע ענטפערס פשוט אויסגעקערט ווערן מיט אַ בעזעם, ווי טרו-קענע בלעטער, לאַנג אַראַפגעפאלענע פון דעם מענטשלעכן עץ-הדעת. זיי

מוזן דאָס אין דעם נאָמען פון דער וויסנשאַפֿט און אירע היסטאָרישע „געזעצן“.

דער מאַרקסיוזם איז „דאָס לעצטע וואָרט פון דער וויסנשאַפֿט“. אַ ווערטלעך צו זאָגן . . . עס איז דאָך אַבער ניט גענוג צו זאָגן! וואו איז דער זאָג באַוווּיזן געוואָרן? און ווי אַזוי?
אַט דאָס איז געווען די צענטראַלע פּראָגע, וואָס איז אויסגעוואַקסן פאַר מיר, אויף וועלכער איך האָב געמוזט זוכן אַן ענטפּער אין די שוין פאַראַנענע קוואַלן און ברונעמער פון דער מאַרקסיסטישער געדאַנקען-ריכטונג.

אַבער אין אַלץ, וואָס איך האָב געקאָנט געפינען אין בערלין פון מאַרקסעס און ענגעלסעס שריפטן, ווי אויך אין די ווערק פון דער מאַרק-סיסטישער ריכטונג, האָב איך ניט געפונען קיין שמץ פון אַ וויסנשאַפֿט-לעכן באַוווּיזן ניט פאַר דעם אַלגעמיינעם געזעץ פון דער מאַרקסיסטישער געשיכטס-וויסנשאַפֿט. — אַז דער עקאָנאָמישער פאַקטאָר און דער קלאַסן-קאַמף זיינען די אויבער-האַרן פון דעם געשיכטלעכן פּראָצעס. — ניט פאַר די ספּעציעלע געזעצן פון אונדזער געשיכטלעכן פּעריאָד, לויט וועל-כע דער קאַפיטאַליזם איז אַ ניט אויסצומיידנדיקער עטאַפּ אין דער גע-זעלשאַפֿטלעכער אַנטוויקלונג, וואָס אַלע לענדער מוזן אויך דורכמאַכן, און אַז נאָר דורך אַט דעם עטאַפּ ווערט דער היסטאָרישער פּראָצעס געטראָגן צו דער פאַרוויקלעכונג פון דעם סאָציאַליזם.

און ווען איך זאָג: „אַ וויסנשאַפֿטלעכער באַוווּיזן“ מיין איך דאָס אין דעם זין פון דער מאַדערנער וויסנשאַפֿט: אין דעם זין פון עמפיר-רישער, אינדוקטיווער פאַרשונג, וואָס אַנאַליזירט די געגעבענע פאַקטן, כדי פון זיי אַרויסצודעסטילירן די „געזעצן“. ניט געווען, — און נאָך עד היום ניטאָ. — קיין איין אַלגעמיינע געשיכטע פון דער מענטשהייט, וואָס זאָל אויף אַ ריין-אינדוקטיווע וועג פאַראַמתן די מאַרקסיסטישע מסקנות. ניט געווען, — און נאָך ניטאָ עד היום הזה, — קיין ערנסטע מאַנאָ-גראַפיע פאַר אַ גאַנצער עפּאָכע, — פאַר אַ ברייט-שניט פון דעם היסטאָ-רישן פּראָצעס, — צי וועגן אַ וועלכער עס איז ניט עקאָנאָמישער זייט זיינער, — פאַר אַ וועלכן עס איז לענג-שניט זיינעם, — וואָס זאָל קאָנען מאַכן דעם איינדרוק פון אַ פאַרטיפּטער היסטאָרישער פאַרשונג. — אַזאַ איינדרוק, וועלכן מיר באַקומען, צ״ב, פון באַקלס אַריינפיר אין דער „גע-שיכטע פון דער ציוויליזאַציע אין ענגלאַנד“, אָדער פון ספּענסערס „אויפ-קום פון די פּאָליטישע אינסטיטוציעס“ אין זיין סאָציאַלאָגיע. ניט געווען אפילו קיין פּראַווו, סיסטעמאַטיש און גרינטלעך צו באַשרייבן אַלע טיילן

פון דעם מאַרקסיסטישן בליק און קלאַר אַרויסצוברענגען די שייכותן צווישן די טיילן.

דער תוך פון דער מאַרקסיסטישער געשיכטס-פילאָסאָפיע איז איבער-געגעבן געוואָרן פון מאַרקסן אַליין אין אַ פאַרוואָרט צו זיין בוך „צור קריטיק דער פּאָליטישען עקאָנאָמיע“ — וואָס איז אַ ריינ-עקאָנאָמישע און ניט קיין געשיכטס-פילאָסאָפּישע שריפט. אין דעם פאַרוואָרט גיט ער איבער אין צונויפגעפרעסטע זאַצן די וויכטיקסטע טעזן פון זיין היסטאָריע-סאָפּישן „אני מאמין“, באַמערקנדיק, אַז זיי זיינען דער „שטאַנד-פונקט“, פון וועלכן ער באַטראַכט די געשיכטלעכע פּאַסירונגען.

וואָלט דאָס געווען אַן אַנדער געלערנטער, וואָלט מען זיך דערמיט ניט געדאַרפט איבעריקס רעכענען. אַ „שטאַנדפונקט“? נו — מילא. יעדערער מעג זיך האָבן זיין שטאַנדפונקט. מיר האָבן אונדזערן „און דאַמיט פּאַסירט“. אָבער דאָס איז קאַרל מאַרקס, אויך פאַר אונדז די גרעסטע איטאַריטעט אין דעם וויסנשאַפטלעך-סאָציאַליסטישן געדאַנק. און כמעט די גאַנצע סאָציאַל-דעמאָקראַטישע וועלט באַטראַכט דעם „שטאַנד-פונקט“, ווי דאָס לעצטע וואָרט פון דער וויסנשאַפט. דאַרף מען אויסגע-פינען, ווי אַזוי איז ער צו דעם דאָזיקן שטאַנדפונקט געקומען.

וואָס מער איך בין באַקאַנט געוואָרן מיט דעם ענין, אַלץ פעסטער האָט זיך גענומען איינשטעלן ביי מיר דער געדאַנק, אַז מאַרקס איז געקומען צו זיין טעאָריע ניט אויף דעם וועג פון אינדוקטיווער פאַרשונוג, — דעם וועג, אויף וועלכן דאַרוויג, צ״ב, איז געקומען צו זיין טעאָריע פון עוואָלוציע. דער מאַרקסיסטישער וועג האָט געמוזט זיין אַ דעדוקטיווער, אַרויסברענגענדיק לאַגיש, — פון געוויסע גרונט-פּרינציפּן אַ זיער קאַמפּליצירטן טעאָרעטישן בנין. אָבער — פון וועלכע וויסנשאַפּט צווייגן האָט מאַרקס געשעפּט יענע גרונט-פּרינציפּן? די מאַרקסיסטישע ליטעראַטור פון יענער צייט האָט אויף אַט דער פּראַגע ניט געהאַט קיין שום ענטפער. אָבער אַלץ מער און מער האָבן זיך גענומען ווייזן סימנים, אַז גאַר אַ וויכטיקע ראַלע אין יענע וויסנשאַפּט צווייגן האָט געמוזט שפּילן — אַלגעמיינע פילאָסאָפיע.

מיט אַ פאַר חדשים שפעטער, ווען איך בין שוין געווען אין שוויי-צאַריע, איז אַרויס ענגעלסעס בוך „לודוויג פּייערבאַך און דער אַפּשלוס („אויסגאַנג“) פון דער דייטשער קלאַסישער פילאָסאָפּיע“, וואו עס ווערט באַוווּזן, אַז דעם „אַפּשלוס“ האָט געבראַכט ניט פּייערבאַך, נאָר קאַרל מאַרקס. אָבער שוין אין בערלין איז, ווי איך האָב אויבן באַמערקט, פאַר מיר געוואָרן אַלץ מער און מער קלאַר, אַז מען קאַן זיך ניט פונאַנדערקלייבן

אין דעם זין, באטייט און טעאָרעטישן ווערט פון דעם מאַרקסזיסם, וואו מען ווערט ניט פריער גוט באַקאַנט מיט די אַלגעמיינ־פּילאָסאָפּישע פּראָבלעמען פון דעם מענטשלעכן געדאַנק בכלל און פון דער פּילאָסאָפּישער אַנטוויקלונג אין דייטשלאַנד בפרט.

איז דאָס געווען אַ נייער, זייער וויכטיקער מאַמענט, וואָס האָט מיך געטריבן זיך אַריינצואוואַרפן אין אַ וויסנס־צווייג, — די אַלגעמיינע פּילאָסאָפּיע און איר געשיכטע, — פאַר וועלכן איך האָב פריער געהאַט גאָר אַ קנאַפן אינטערעס. און ווי אַ צענטראַל־פּיגור אין דער געשיכטע פון דעם פּילאָסאָפּישן געדאַנק האָט זיך מיט אימפעט און קראַפֿט פאַר מיר אַרויסגערוקט — די פּילאָסאָפּיע פון עמנואל קאַנט.

צו קאַנטן האָט געטריבן דער פּראָבלעם פון דעם שאַפּענהאַוערשן פעסימיזם, וואָס זיין פּיינטלעכע שייכות צו דער רוסישער רעוואָלוציאַנע־רער באַוועגונג איך האָב באַריכט אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל: האָט דאָך שאַפּענהאַוער זיך גערעכנט פאַר דעם אמתן אויסטייטשער פון קאַנטס גע־דאַנקען־גאַנג. צו קאַנטן האָט געטריבן די אַלגעמיינע פּראָגע וועגן דעם וועג צו אַ זיכערער מענטשלעכער דערקענטעניש. צו קאַנטן האָבן געטריבן די פּראָגן וועגן דעם ווערט און דעם באַטייט פון ריין־רעליגיעזע איבער־לעבונגען, מיט וועלכע איך האָב אין בערלין, צום ערשטן מאל אין מיין לעבן, געמאַכט, אַזוי צו זאָגן, אַ „פּערזענלעכע באַקאַנטשאַפֿט“. צו קאַנטן האָט לסוף געטריבן דער פּראָבלעם פון דעם מאַרקסזיסם, ווייל קאַנט איז געווען דער פּאַטער פון דעם גאַנצן נייעם אַנטוויקלונגס־גאַנג פון דער דייטשער פּילאָסאָפּיע, וואָס האָט שטאַרק געמוזט משפּיע זיין אויף דעם אויפקום פון מאַרקסעס־געשיכטס־פּילאָסאָפּישער שיטה.

דאַרף מען זיך אַ נעם פאַר קאַנטן, און טאַקע כדבעי. איז דאָס — פּאַלג מיך אַ גאַנג. אָבער קיין אַנדער ברירה איז ניט געווען.

„איין מענטש איז אַזויפיל ווערט, ווי די גאַנצע וועלט“

אַז דער „מאַרקסזום“ האָט „זיך גענומען“ פון דער פּילאַסאָפּישער אַנטוויקלונג איז פאַר מיר געוואָרן אַלץ מער און מער קלאַר. אַבער — ווי אַזוי? צו פאַרענטפּערן אָט די פּראַגע האָב איך געדאַרפּט „גראַבן נייע ברוּנעמער“, ווייל אין דער מיר באַקאַנטער ליטעראַטור איז ניט געווען קיין שום אַנדייט אויף דעם ענין.

די סאַציאַל-פּראַגרעסיווע וועלט אין דייטשלאַנד האָט באַטראַכט דעם „מאַרקסזום“, ווי אַ ריין וויסנשאַפּטלעכן אמת, ווי, זאָגן מיר, דעם קאַפּער-ניקאניזם אין דער אַסטראָנאָמיע, און האָט זיך אַזוי ווייניק געאינטערעסירט מכוּח די וועג, ווי אַזוי מאַרקס איז צו אים געקומען, פּונקט ווי מיר, די עמי-האַרצים אין דער געשיכטע פון דער אַסטראָנאָמיע, אינטערעסירן זיך ווייניק מיט דער פּראַגע מכוּח יענע וויסנשאַפּטלעכע חשבונות, וואָס האָבן געפירט קאַפּערניקוסן צו דעם רעוואָלוציאָנערן איבערקער אין דער וויסנ-שאַפּט פון זיין צייט.

דער פּאַרגלייך מיט קאַפּערניקן קאָן אַבער ביי מאַרקסן ניט געפירט ווערן. „קאַפּערניקן“ גלייבן מיר אויפן וואָרט, ווייל אין אים גלייבט די גאַנצע וויסנשאַפּטלעכע וועלט און קיינער פּרעגט אים ניט אַפּ. אויך קאָן יעדערער זיך פאַרשאַפּן זיין הויפּט-ווערק און ער וועט געפּינען דעם ענטפּער. אין מאַרקסעס הויפּט-ווערק, „דאָס קאַפיטאַל“, איז אַבער ניטאָ קיין ענטפּער אויף דעם געשיכטס-פּילאַסאָפּישן מאַרקסזום, נאָר דווקא די נאָך שאַרפּער אַרויסשטאַרצנדיקע שאלה. בלייבט ניט קיין אַנדער וועג, מען מוז זיך אַריבערטראַגן אין דער גייטיקער ספּערע, אין וועלכער קאַרל מאַרקס איז אויסגעוואַקסן, נאָכגיין מיט אים שריט נאָך שריט אין זיין גייטיקער אַנטוויקלונג און אויסגעפּינען: פּאַרוואָס און ווי אַזוי. ערשט דעמאָלט וואָלט געקאַנט אַרויסגעטראַגן ווערן אַ באַגרינדעטער משפּט, וואָס מען קאָן אָננעמען דערפון (אַ חוקי, פאַרשטייט זיך, דעם שטרענג-וויסנשאַפּטלעך געפירטן אַנאַליז פון דער קאַפיטאַליסטישער ווירטשאַפּטס-פּאַרם) און וואָס מען מעג אַפּוואַרפן ווי אַ פּריוואַטע סברה פון אַ געלערנטן. בערלין, מיט איר רייכער קעניגלעכער ביבליאָטעק און אונטער די

גינסטיקע באַדינגונגען פון מיין אַרבעט אין איר, וואָלט באמת געווען דער פאַסיקסטער פּלאַץ פאַר אַזאַ נייער וויסנשאַפֿטלעכער אויספאַרשונג. מאַכט זיך אָבער אַ מעשה, און סוף זומער האָב איך געדאַרפט פאַרלאָזן בערלין און זיך אַריבערפּעקלען אין אַ גאַנץ אַנדער אָרט און אַ גאַנץ אַנדער ספּערע, דורכאויס ניט אַזוי גינסטיק פאַר אַזוינע ריינטעאַרעטישע פאַר-שונגען.

די „מעשה“ גופא, וואָס האָט זיך געמאַכט, וועל איך נאָך דערציילן. אָבער איידער איך פאַרלאָז בערלין, מוז איך דאָ אַנמערקן וויכטיקע פּראָגן, אין וועלכע בערלין האָט מיך געטריבן צו רעווידירן מיין דאַמאַ-טיש, נאָך פון דער רעוואָלוציאַנערער קינדהייט אָן, אַנגענומענע „נאַראַ-דאָוואַלנטום“.

די ערשטע פּראָגע איז געווען די שטעלונג צו דעם פּראָלעטאַריאַט, דער לויט-אַרבעטערשאַפֿט, צו דעם פּראָלעטאַרישן מהות מענטש און זיין ראַלע אין דער סאָציאַליסטישער רעוואָלוציע. אין אַט דעם פרט איז ביי מיר געווען אַ היפש ביסל וואָס צו רעווידירן, לויט מיין איינגעגלייבט-קייט אין מיכאַילאָוסקיס וועלט-באַנעם, איז דער לויט-אַרבעטער, ווייל ניט קיין גאַנצער מענטש, נאָר אַ שטיקל מענטש, אַ ספּעציאַליזירטער אין איין איינציקער מלאכה, און מער אַ שרייפל אין אַ מאַשין, איידער אַ גאַנצער אינדיויד, — אַזאַ מהות מענטש דאַרף, לויט מיכאַילאָוסקין, אַוועק-געשטעלט ווערן אויף אַ סך אַ נידעריקערן פּלאַץ, איידער דער רוסי-שער פּויער, וואָס לעבט און ווירקט ווי אַ גאַנצער, פּול-אַנטוויקלטער און כמעט ווי אַן אַלזייטיק-אַנטוויקלטער מענטשלעכער יחיד.

ווערט מען אָבער באַקאַנט מיט דעם ווירקלעכן מהות פון דעם מערב-אייראָפּיאישן פּראָלעטאַריאַט, ווי איך האָב אים געזען אין בערלין, לאַזט ער זיך ניט אַוועקשטעלן אויף אַ נידעריקערן פּלאַץ, איידער דער רוסי-שער פּויער, וואָס וועגן אים האָב איך, אגב, געהאַט ניט קיין סך דירעקטע איינדרוקן פון דעם לעבן, נאָר מער אַבסטראַקטע באַגריפן, לויט דער טעאָריע. אָבער אויף אַזוי פיל האָט אויך מיין גייסטיק אויג געקאַנט אָפּ-שאַצן, אַז ווי אַ באַוואוסטזיניקער קעמפּער פאַר פּרייהייט און גערעכטי-קייט שטייט דער מערב-אייראָפּיאישער פּראָלעטאַריער הימל-הויך איבער דעם רוסישן „מוזשיק“.

אַט די סתירה לאַזט זיך גאַנץ גוט פאַרענטפּערן מיט מיכאַילאָוסקיס טעאָריע גופא. עס זיינען דאָ, לערנט ער, צוויי טיפּן פון דעם מענטש-לעכן פּראָגרעס: איינער געבויט אויף דעם פּרינציפּ פון געזעלשאַפֿט-לעכן אַרבעט-פּונדערטייל, וואו יעדער יחיד ווערט אַ טייל-מענטש (אַ

שנידער, אַ פראַפעסאָר וכו'); דער אַנדער טיפּ איז געבויט אויף דער אַלזייטיקער אַנטוויקלונג פון יעדן יחיד צו אַ „פאַלנעם מענטשן“, ווי מען דריקט זיך אויס אין יידיש. אָבער אַ חוץ די טיפּן זיינען נאָך דאָ די מדרגות פאַר יעדן טיפּ. דער צווייטער טיפּ איז אַ העכערער און ער הערשט נאָך אין אַלטן דאָרף־לעבן בכלל, אין דעם רוסישן דאָרף בפרט. אָבער די פּויערים שטייען אויף אַ זייער גידעריקער מדרגה פון זייער טיפּ. דער ערשטער טיפּ, — פון דער מאַדערנער איראָפּיאישער ציוויליזאַציע, — איז אין עצם אַ גידעריקער, אָבער די אַרבעטער שטייען אויף אַ זייער הויכער מדרגה פון אַט דעם גידעריקן טיפּ.

אַז דער צווייטער טיפּ איז אַ העכערער, האָט אויך קאַרל מאַרקס צו־געגעבן סיי אין זיין „קאָפיטאַל“, סיי ספּעציעל אין זיין פּאַלעמישן בריוו אַנטקעגן מיכאַילאָוסקיין. די אַלזייטיקע אַנטוויקלונג פון דעם יחיד וועט מוזן הערשן אין אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט. האָבן מיר זיך ניט וואָס צו קוואַפּען אויף דעם מערב־איראָפּיאישן טיפּ, מיט זיין הויך־שטיי־ענדיקן פּראָלעטאַריאַט. דער טיפּ איז וויכטיקער, איידער די טרעפּן פון זיין אַנטוויקלונג. בלייבט טאַקע אומבאַריט אונדזער נאַרדאָוואַלישער בליק, אַז די הויפּט־אויפגאַבע פון דער רוסישער רעוואָלוציע דאָרף זיין ניט צו דע־לֶאָזן, אַז דער רוסישער דאָרף זאָל זיך פּראָלעטאַריזירן, און זען וואָס גיכער, דורך „פאַרכאַפּן די מאַכט“, דורכצופירן דעם סאָציאַליזם, אין וועלכן דער העכערער טיפּ פון מענטשלעכן פּראָגרעס וועט אויך קאָ־נען אויפגעהויבן ווערן צו אַלץ העכערע מדרגות.

אָבער גראַד אין דעם ענין פון „פאַרכאַפּן די מאַכט“ האָט דער דייטשער סאָציאַליזם אַריינגעוואָרפן אַ היפּש ביסל ספּקות, וואָס האָבן געטריבן צו אַ נייעם איבערקלער. די בערלינער אַרבעטער האָבן אַלע זיי־ערע האַפּענונגען געלייגט אויף דער דעמאָקראַטיע אין איר פּאַרלאַמענט־טאַרישער פּאַרם. דער מאַרקסיזם האָט ניט אָפּגעוואָרפן די „מאַכט פאַר־כאַפּעניש“, אָבער נאָר בתנאי, זי זאָל געשען פון דעם פּראָלעטאַרישן קלאַס און אויך פון אים נאָר דעמאָלט, ווען ער וועט שוין זיין די „אומגעווערע מאַיאָריטעט“ פון דער באַפעלקערונג. ביז יענער צייט — דעמאָקראַטיע. איז אפשר דער דעמאָקראַטישער וועג דער ריכטיקערער? אויב אין רוסלאַנד זאָל די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטיי אויסקעמפן אַ פּרייהייטלעכע דעמאָקראַטיע, מיט אַ גלייכן וואַל־רעכט, ווי אין דייטשלאַנד, דעמאָלט ווערט די רוסישע פּויערימשאַפט, די טרעגערין פון דעם העכערן טיפּ, גלייך דער באַלעבאַס איבערן לאַנד. די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטיי, ווי אַ מינאָריטעט, וואָס פאַרכאַפּט די מאַכט, דאָרף דעריבער ניט האָבן קיין

אנדערע אויפגאבן, ווי נאָר דורכצופירן אַ פרייהייטלעכן דעמאָקראַטישן רעזשים. דעם סאָציאַליזם וועט זי קאָנען אויסקעמפן ניט ווי אַ מינאַ-ריטעט, נאָר ווי די אָנפירערין פון דער גרויסער, דער מאַימדיק-גרויסער פּויערימשער מאַיאָריטעט.

און נאָך אַ דריטער „אני מאמין“ פון מיין נאָראַדאָוואַלישן גלויבן האָט געפאָדערט: „קלער מיך נאָך אַמאָל דורך!“ עס האָט מיך תחילת גע-וואונדערט, וואָס די דייטשע אַרבעטערשאַפט טרייסלט זיך אָפּ פון יעדן טעראַריסטישן קאָמף, ניט קוקנדיק דערויף, וואָס זי האָט גאַנץ היפש גע-ליטן אונטער דעם אַנטי־דעמאָקראַטישן סאָציאַליסטן-געזעץ. דאָס איז גע-ווען דערפאַר, וואָס גראַד אַ טעראַריסטישער אַטענטאַט האָט געגעבן ביס-מאַרקן די מעגלעכקייט דורכצופירן דעם סאָציאַליסטן-געזעץ. ווייטערע אַטענטאַטן וואָלטן אים נאָך מער פאַרשאַרפט. די איינציקע קאָמף־מיטלען זיינען געבליבן די האַלב־לעגאַלע און אומלעגאַלע פּראָפּאַגאַנדע און אַר-גאַניזאַציע מיט דעם איינציקן אויסבליק ווידער צו דעראַבערן די מעג-לעכקייט פון אַ פּרייער, לעגאַלער אַגיטאַציע, אַרגאַניזאַציע און פּראָפּאַ-גאַנדע אין אַ פרייהייטלעך־דעמאָקראַטישן רעזשים. דעראַבערן זי קאָן מען אָבער נאָר דורך די דעמאָקראַטישע וואַלן, דורך דעם „שטימ-צעטל“, וועלכן דער „סאָציאַליסטן-געזעץ“ האָט ניט אַוועקגענומען ביי דער אַר-בעטערשאַפט.

דער וועג פון פרידלעכער אונטערערדישער פּראָפּאַגאַנדע און אַרגאַ-ניזאַציע איז אָבער אויך ניט אויסגעשלאָסן אין רוסלאַנד. דעם זעלבן וועג האָבן אויך אויסגעקליבן די טאַלסטאָיאַנער פאַר דעם זעלבן סאָצי-אַליסטישן ענדציל. וואו איז דעמאָלט די מאַראַלישע באַרעכטיקונג פאַר אַ בלוטיקן טעראַריסטישן קאָמף מיט אַזוי פיל קרבנות?

איך האָב דעמאָלט קיין אַנדער באַרעכטיקונג ניט געקאָנט געפינען, ווי נאָר אין דעם שטאַנדפונקט פון „מיין רעכט“, „איך“ האָב אַ רעכט פרידלעך צו פריידיקן „מיינע“ אידיען. צו רופן „מיינע“ מיטמענטשן צו גיין אויף „מיין“ וועג, ניט צווינגענדיק זיי, געווינענדיק מיט גוטן זייער ווילן, צו גיין אויף אים. אויב איינער שטעלט זיך אַוועק אַנטקעגן אַט דעם אַבסאָלוטן רעכט „מיינעם“, האָב איך פון „מיין“ זייט אַ רעכט אַראַפּצוראַמען אים פון וועג, אַלץ איינס מיט וועלכע מיטלען (אַזוי האָב איך דעמאָלט געטראַכט). אפילו ווען די גאַנצע וועלט וואָלט זיך געשטעלט אַנטקעגן מיר, האָב איך אַ רעכט צו מאַכן אַ תל פון דער גאַנצער וועלט אויב איך קאָן נאָר (אַזוי האָב איך דעמאָלט געטראַכט).

אַ מאַימדיק איינזייטיקער, באמת שרעקלעכער שטאַנדפונקט! ווי

אזוי האָב איך געקאָנט צולאָזן אַ שטאַנדפּונקט. וואָס זיין איינציקער יסוד איז דער „איך“ מיט דעם „מיין“, מיט דעם אומגעהויער פּונאַנדערגע-בלאָזענעם פּרינציפּ פּון דער „אינדיווידועלער פּערזענלעכקייט“, וואָס האָט אַ רעכט אויף אַלץ. אויב זי רירט דערביי ניט אָן די זעלביקע רעכט פּון דער אַנדער, „אינדיווידועלער פּערזענלעכקייט“?

אַ היפש ביסל גייסטיקע שטרעמונגען האָבן מיך געטריבן צו אַזאַ שטאַנדפּונקט. קודם דער אַלטער טשערנישעווסקישער מאָראַל-פּרינציפּ פּון „ליטשנאַיאַ וויגאַדאַ“: פּערזענלעכער פּאַרטייל. זיין ריין אינטע-לעקטועל-עגאָאיסטישער זין האָט זיך שוין ביי מיר היפש אויסגעוועפּט, אָבער ער איז פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ „ליטשנאַיע פּראָוואַ“, — דאָס רעכט פּון דער פּערזענלעכקייט אויף אירע אידיען, אידעאַלן און דעם אייגענעם לעבן, לויט יענע אידעאַלן. (אַלץ טאַקע בתנאי, עס זאָלן דער-ביי ניט אָנגעגריפּן ווערן די „ליטשנאַיע פּראָוואַס“ פּון די מיטמענטשן).

דערצו איז צוגעקומען מיכאַילאָוסקיס אומגעהויער געדאַנקענרייכע טעאָריע פּון „קאַמף פּאַר אינדיווידואַליטעט“ וואָס פּאַרבייט אין דער מענטש-לעכער געזעלשאַפט דעם „קאַמף פּאַר עקזיסטענץ“, וואָס הערשט ביי די לעבעדיקע ברואים. — אַ טעאָריע, וואָס איך קאָן דאָ ניט דערקלערן באַריכות.

אָבער נאָך אַ דריטער מאַמענט איז צוגעקומען דערצו, שוין אַ ריין-פּילאָסאָפּישער, אָבער פּאַר מיר זייער אַ וויכטיקער: שאַפּענהאוערס בוך: „די וועלט אַלס ווילע אונד פּאַרשטעלונג“, וואָס וויעראַ האָט מיר געבראַכט קיין בערלין אין אַ רוסישער איבערזעצונג. דער אויספיר פּון דעם בוך, וואָס האָט מיך צוגעפירט און אַריינגעפירט אין דער קאַנטישער פּילאָסאָפּיע, איז, כידוע, אַזאַ: די גאַנצע וועלט מיט אַלע אירע שטערן און פּלאַנעטן איז, ווי אַ פּאַרשטעלונג, נאָר אין „מיר“. דרויסן פּון מיר איז זי — „נישטאַ!“ — לחלוטין און לגמרי גאַרנישט.

איז דאָס זיכער געווען אַ גרויסע איידלקייט פּון מיין זייט, וואָס איך האָב ביי אַזאַ גאַרנישטיקער וועלט ניט אָפּגעלייקנט איר „רעכט אויף עקזיסטענץ“ מחוץ פּון מיין פּאַרשטעלונג, אָבער בתנאי, אַז מיר ביידע: „איך“ און „וועלט“ זאָלן זיין גלייכבאַרעכטיקט. איצטער וואָלט איך אָט דעם אָפּמאַך פּאַרמולירט תלמודיש: „אַדם אחד שקול כנגד כל העולם כולו“ — „אין מענטש איז אזוי פיל ווערט, וויפיל די גאַנצע וועלט“, — אַלץ איינס, צי עס איז דאָ אַזאַ גמרא, צי ניט. אויב „די וועלט“ וויל ניט אָפהיטן מיינע רעכט, מעג איך טאָן מיט איר, וואָס איך וויל און וואָס איך קאָן.

ווי אַזוי מען האָט מיך „איידל“ אַרעסטירט און „פריינטלעך“ אַרויסגעשיקט פון בערלין

אין די פריערדיקע קאפיטלעך האָבן מיר געזען, אז מיין לעבן אין בערלין האָט אַרויסגערוקט פאַר מיר אַ היפש ביסל נייע פראַבלעמען פון דעם מענטשלעכן געדאַנק, אַחוץ דער יידישער געשיכטע, דער נאַציאָנאַל-ליטעטן-פראַגע בכלל, — דער עיקר, אין איר שייכות צום סאַציאַליזם, — און דער פראַגע וועגן דער יידישער פראַגרעסיוו-נאַציאָנאַלער ווידער-געבורט, וואָס האָבן מיך שוין פריער געהאַלטן אין זייער מאַגנעטישן קרייז.

אין דער ערשטער ליניע איז דאָס געווען די שאלה, צי איז די מאַרקסיסטישע טעאָריע וועגן דעם היסטאָרישן פראַצעס אַ וויסנשאַפטלעך-באַגרינדעטע טעאָריע, אָדער ניט מער, ווי אַ פּריוואַט-טעאָרעטישער שטאַנד-פונקט ביי אַ געלערנטן, — אַ שטאַנדפונקט, וואָס איז ניט קיין חוב פאַר יעדן דענקענדיקן סאַציאַליסט, און אויב נאָר אַ טעאָרעטישער שטאַנד-פונקט, — פון וואָנען האָט ער זיך גענומען ביי מאַרקסן און מיט וואָס באַגרינדעט ער אים.

איך זאָג: „אין דער ערשטער ליניע“. ווי איך זע איצט יענע צייט, וואָלט מען אין פלוג געדאַרפט דערוואַרטן, מיך זאָל אין דער ער-שטער ליניע טעאָרעטיש פאַראינטערעסירן דער רעליגיעזער פראַבלעם, אַ דאַנק דעם אויסטערלישן אויפברויז פון ריין רעליגיעזע געפילן און דערלעבונגען, וואָס זיינען אין מיר אַרויסגערופן געוואָרן, אַ דאַנק פיקס בראַשורן וועגן זיין גלויבן אין קריסטוס, ווי אין אַ יידישן משיח; אַ דאַנק דעם וואונדערלעך-שיינעם יעזוס-בילד, וואָס איז געהאַנגען פאַר מייע אַויגן, און אפשר אויך, אַ דאַנק דער אויסערגעוויינלעכער אויפגערוודערט-קייט פון מיין גאַנצן נערוון-סיסטעם.

דאָס איז אָבער ניט געווען דער פאַל. די רעליגיעזע אויפשטיערונג האָט זיך ביי מיר איינגעשטילט באַלד ווי איך האָב גענומען אַרבעטן אין דער קעניגלעכער ביבליאָטעק. משמעות, די פראַבלעמען פון אונדזער

טאג-טעגלעכן לעבן האבן ווידער געוואונען די אויבערהאנט איבער מיס-טישע און ריין מעטאפיזישע זאכן. ערשט א סך שפעטער איז די רעליגיע אויסגעוואקסן פאר מיר, ווי אן אייביקער פראבלעם אין דער מענטש-לעכער קולטורלער אנטוויקלונג. אין בערלין האט זי זיך עניווארדיק אפגערוקט אן א זייט, איבערלאזנדיק „מארקסן“, ער זאל פארנעמען דעם צענטראל-פלאץ אין מיינע גייסטיקע אינטערעסן.

מיט דעם פראבלעם פון דעם מארקסיזם איז געווען פארבונדן די אזוי הארבע שאלה, צי מוז ניט רוסלאנד דורכגיין דעם קאפיטאליסטישן פאזיס פון אנטוויקלונג, איידער זי קאן ארויף אויף דעם וועג צום סאציאליזם, און צי מוז ניט דער „מקח-וממכר“-לעבן, — דער הויפט-אומגליק פון אונדזער יידיש-נאציאנאלער עקזיסטענץ, — נאך לאנגע דורות האלטן אונדז אין זיין קלעם.

מיט דעמזעלביקן מארקסיסטישן פראבלעם איז געווען פארבונדן די רעוויזיע פון מיינ נאראדאוואליש-מיכאילווסקישן בליק אויף דעם מהות פון דעם פראלעטאריאט, דער לוינ ארבעטערשאפט, ווי א באשטימטן סאציאלאגישן טיפ, וואס איז דער טרעגער פון א באשטימטן דרך אין דעם גאנג פון דעם מענטשלעכן פראגרעס. דא האט זיך אויך אריינגעפלאכטן דער ענין פון: „פאראלמענטארישע דעמאקראטיע“ און „מאכט-פארכא-פעניש“.

אבער מיט דעם אלעמען איז אויך געווען פארבונדן די פראגע וועגן דער מאראלישער בארעכטיקונג פון א טעראריסטישן קאמף, זיינע אויס-זיכטן און זיינע גרענעצן.

וויקטאר טשערנאוו דערציילט אין זיינע זכרונות, אן איידער ער איז נאך באקאנט געווארן מיט מיר, האט ער ביי דער ערשטער באגעגעניש מיט פלעכאנאוו, אין 1899, געהערט פון אים א כאראקטעריסטיק וועגן מיר, וועלכע איך גיב דא איבער, א ביסל געקירצט:

„פון איין זייט איז דאס א גרויסער „פילאסאף“ און פון דער צווייטער — א שרעקלעכער טעראריסט. . . ווען איך טראכט וועגן אים, מוז איך זיך דערמאנען אן איינעם א בראנד-מארא. . . דעם דאזיקן בראנד-מארא האט איר געקאנט פלוצ-לונג אויפועקן ביינאכט אין בעט, אדער א קלאפ טאן אים אי-בער דער פלייצע אין א מאמענט פון פארטראכטיקייט—פלעגט ער תיכף אויפשפרינגען, ווי א געביסענער, און עס פלעגט פון אים ארויסשיסן פון זיך אליין: „שטעל אן די קישקע! שטעל אן...“ אזוי אויך מיט זשיטלאווסקין. הייבט ער אן צו ריידן וועגן טע-

רָאָר, אִיז שׁווער זיך אײנצוהאַלטן נײט אויסצוזינגען: „אַך, בראַנד-
מײסטער! אויף דער שרפה סאַראַ דרייטער!“ (זע דאָס „זשיט-
לאָוסקי-בוך“ זױ. 93-94).

עס געדענקט זיך, אַז אויך אין אַן עפנטלעכן פּאַלעמישן אַרױסטריט
אַנטקעגן מיר, האָט פּלעכאַנאָוו אָנגעװענדט דעמועלביקן פּאַרגלייך מיט
דעם „בראַנד-מאַיאָר“. צי מײן אָגײטאַציע פאַר װידער אויפנעמען דעם טע-
ראַריטישן קאַמף אַנטקעגן דעם רוסישן צאַרױם האָט טאַקע אַ ביסל אויס-
געזען „בראַנד-מאַיאָריש“ אין פּלעכאַנאָױס סאַטירישער באַלייכטונג, אײז
נײט פאַר מיר צו באַשטימען. שפּעטער האָט די „פאַרטיי סאַציאַליסטן-רע-
װאָלוציאַנערן“, װאַס איך בין געװען אײנער פון אירע באַגרינדער, — זיך
טאַקע גענומען פאַר דעם טעראַריטישן קאַמף. דער היסטאָרישער באַדייט
פון יענער „בראַנד-מאַיאָרישער“ טעטיקייט װערט אָבער פון קײנעם נײט
אָפּגעפרעגט. די פאַרטיי האָט באַרעכטיקט דעם טעראַריטישן קאַמף דורך
צװײ מאָמענטן: ער איז אומפאַרמיידלעך, לױט דער פּסיכאָלאָגיע פון דעם
רעװאָלוציאַנערן קאַמף אין רוסלאַנד, און ער איז צװעקמעסיק אין אַט דעם
קאַמף. (די פאַרמולירונג שטאַמט פון גערשױנין).

איך קאַן דאָ נאָר פאַרזיכערן, אַז דער פּראָבלעם פון טעראַר האָט סײ
פאַר מיר, סײ פאַר װידעראַן קײנמאַל נײט געטראָגן דעם קאַלט-װאַסערדיקן
כאַראַקטער פון דעם „בראַנד-מאַיאָרס קישקע“. ס'איז געװען אַ טיפע
פּראָגע מיט אַ היפש ביסל שאַרפע שפּיצן. שװין אין בערלין האָב איך גע-
נומען פּילן זײער שפּיציקע שטעכיקייט. און נײט מיט „אומפאַרמיידלעכקייט“
און „צװעקמעסיקייט“ האָבן זײ געקאַנט אַראַפּגעשליפט װערן. עס איז פאַר
מיר דעמאָלט נײט געװען קײן ספּק װעגן דער צװעקמעסיקייט פון דעם קאַמף.
ריכטיקער: גראַד װעגן אַט דער זײט פון דעם פּראָבלעם האָב איך כמעט
װי גאָר נײט געטראַכט. אין ספּק איז געשטאַנען זײן אומפאַרמיידלעכקייט,
נײט אַזױ, לױט דעם פּסיכאָלאָגיע פון דעם רוסישן רעװאָלוציאַנער, נאָר —
לױט דער פּאַליטישער סיטואַציע. אויסגעװאַקסן צו איר גאַנצער גרייס איז
די פּראָגע װעגען דעם מאַראַלישן רעכט פון אַ יחיד, אָדער אַ גרופּע יחי-
דים, אַנצװאווענדן אַזאַ אַבסאָלוט אַנטי-מאַראַלישן קאַמף-מיטל, אפילו װען
מען קױפט אויס די אין זיך גופּא אַנטי-מאַראַלישע טאַט מיט דער מסירת-
נפש פון דעם אײגענעם לעבן.

װי איך האָב דערציילט אין דעם פּאַריקן קאַפּיטל, האָב איך די מאַ-
ראַלישע באַרעכטיקונג דעמאָלט אַרױסגעפּשטלט פון קאַנטס און שאַפּענ-
האַוערס דערקענטעניש-טעאַריע, לױט װעלכער די גאַנצע דרויסנלעכע װעלט,
מיט איר אומענדלעכן רוים, מיט איר אומענדלעכער צײט, מיט אַלע אירע

הימלען, שטערן, זונען און פלאנעטן זיינען „פארשטעלונגען“, געבוירן אין א מענטשלעכער דערקענטעניש. מען דארף ניט נאר פארשטיין אזא איינ-שטעל. מען דארף זיך אריינלעבן אין אים, איינזען די גאנצע וואג פון די באווייזן, וואס פירן צו אים. איך האב פון אים געצויגן דעם פועל-יוצא, אז יעדער „איך“, אין וועלכן די דאזיקע דערקענטעניש קומט-אויף, דארף באטראכט ווערן, לפחות, ווי גלייכבארעכטיקט מיט דער גאנצער וועלט. רירט זי אן זיין רעכט אויף פרידלעך צו פארטיידיקן זיינע אידעאלן, האט אויך ער א רעכט צו באגיין זיך מיט איר, ווי ער פארשטייט און ווי ער קאן, תמיד האבנדיק אין זינען ניט זיינע מאטעריעלע אינטערעסן, נאר די באפעלן פון זיין מאראלישן באוואוסטזיין.

דאס האט מיר דעמאלט געגעבן אי א מאראליש-רעכטלעכן באזיס פאר דעם טעראריסטישן קאמף, אי די איינגרענעצונג פון זיין בארעכטי-קונג. בארעכטיקט איז ער נאר דעמאלט, ווען אנדערע מענטשן שניידן אפ פאר דעם „איך“ אלע וועגן פון א פרידלעכער טעטיקייט פאר זיינע אי-דעאלן, וואס טארן ניט איינשליסן אין זיך די אפלייקענונג פון דעם אנ-דערנס רעכט אויף אויך אזא פרידלעכער טעטיקייט צוליב זיינע אידעאלן. כל-זמן עס איז דא א מעגלעכקייט אויסצונוצן די פרידלעכע וועגן, אפילו ווען זיי זיינען פול און פיל מיט שווערע שטרויכלונגען, ווי דאס איז געווען דער פאל אונטער ביסמארקס, „סאציאליסטן-געזעץ“, טאר מען פון די פריד-לעכע וועגן ניט אראפ.

דאס איז זיכער ניט קיין מארקטישער געדאנקען-גאנג. אבער א דאנק אים האט די טאקטיק פון דער דייטשער מארקסיסטישער סאציאל-דעמאקראטיע לסוף געפונען די פולע מאראלישע בארעכטיקונג אין מיינע אויגן — נאך א פונקט, וואס האט מיך נעענטער געבראכט צו איר. די מאראלישע בארעכטיקונג פון דעם טעראריסטישן קאמף האט גע-שפילט א גרויסע ראלע אין מיין ערשטער אגיטאציע פאר דער ווידער-בא-לעבונג פון דער נאראדאוואלישער טאקטיק.

ווי געזאגט, האט בערלין געשיינט צו זיין דער בעסטער פלאץ פאר א סיסטעמאטישער אויסארבעטונג פון אלע נייטיקע טעארעטישע יסודות פאר אן עפנטלעכן ארויסטריט. אין וועלכער פארם דאס זאל געשען, האב איך אין ערנסט ניט געטראכט. עס האט זיך גלייך געלייגט אויפן שכל, אז דאס זאל זיין, ווי פריער, אין דעם פארם פון ליטערארישער טעטיקייט. דאס מאל אבער ניט אין דער לעגאלער, נאר אין דער אונטערערדישער פרעסע, — א זאך, וואס וואלט גריילעך מעגלעך געווען אין בערלין גופא, ווייל איך האב מיך דערוואוסט, אז גרויסע דרוקערייען האבן גוט-איינגע-

אַרדנטע רוסישע אָפטיילן. עס פלעגט זיך אויך דרוקן אין בערלין אַ רור
סישע צייטשריפט, מיט אַ ריין טעכנישן אינהאַלט: די באַשרייבונג פון
מאַשינעס, אין וועלכע די רוסישע אינדוסטריע האָט זיך געקאַנט גייטיקן,
און די אַנאַנסן פון די באַטרעפנדיקע פירמעס.
אַבער אין די פלענער פון מיין בלייבן, — לפחות פאַר אַ לענגערער
צייט, — אין בערלין האָט זיך אַריינגעמישט די פאַליציי. ומעשה שהיה,
כך היה.

אין אַ שיינעם פרימאַרגן, אין סוף זומער, האָט מיך אויפגעוועקט פון
בעט אַ „שוצמאַן“, אַ פאַליציסט, און האָט מיך גאַנץ העפלעך געבעטן,
איך זאָל זיך אויפן שטעל אַנטאַן און גלייך גיין מיט אים אין „צירקל“
אַריין. האָב איך מיך ניט געלאָזט בעטן און תיכף געפאַלגט.
אין „צירקל“ האָבן מיך אויפגענומען צוויי אַנדערע שוואַלייט, וואָס
האַבן אויך זייער איידל מיך געבעטן וואַרטן מיט זיי אינאיינעם, ביז עפעס
איינער, וואָס דאַרף מיך זען, וועט קומען. דערוואוסט זיך, אַז איך האָב נאָך
ניט געהאַט קיין פרישטיק, האָט מען מיר באַלד געבראַכט אַ זייער גוטן
שוואַרצע קאַווע, מיט אַ זייער געשמאַקן ווייסן ברייטל. עס איז אַריבער אַ
היפש ביסל צייט, ביז מען האָט מיך אַריינגערופן צו דעם הויפטמאַן אין
ביוראָ. ער האָט מיך העפלעך געבעטן זיצן. אויפן טיש פאַר דעם הויפט-
מאַן זיינען געלעגן וויעראַס און מיינע דאַקומענטן. דער הויפטמאַן האָט
מיך געפרעגט, מיט וואָס איך, און „פריילין פאַן לאַכאַוו“ באַשעפטיקן זיך
אין בערלין.

דער זייער העפלעכער טאַן האָט ביי מיר אַרויסגערופן די זיכערקייט,
אַז דאָס איז ניט מער, ווי אַ פאַרמאַליטעט, איידער מען וועט אונדז אַרויס-
געבן די באַוויליקונג צו וואוינען אין בערלין. איך האָב נאָך אַמאָל געזאָגט,
וואָס עס איז געווען געשריבן אין מיין פריערדיקער „אַנמעלדונג“: „בע-
רוף — פּריוואַט געלעהרטער“. איך בין אַ שרייבער און שטודיר יידישע
געשיכטע אין דער קעניגלעכער ביבליאָטעק. איך האָב מיך אויך מסתמא
באַרופן אויף פּראָפּעסאר שטראַק, וואָס האָט מיך רעקאַמענדירט צו דער
פאַרוואַלטונג פון דער ביבליאָטעק. מיט פריילין פאַן לאַכאַוו דאַרף איך באַלד
חַתונה האָבן.

אויסגעהערט מיין לענגערע דערקלערונג, האָט ער מיר געלאָזט וויסן,
אַז עס טוט אים זייער לייד, אַבער איך וועל מוזן פאַרלאָזן דייטשלאַנד.
אַזוי איז דער באַשלוס פון אויבן, און ער קען ניט ענדערן: די געזעצן
וועגן אויסלענדער זיינען איצטער זייער שטרענג. אַבער „פריילין פאַן
לאַכאַוו“ קאַן דאָ פאַרבלייבן ווי לאַנג זי וויל.

דאָס האָט מיך אַ גאָס געטאָן ווי מיט קאַלט וואַסער.
וואוהיין רעכן איך צו פאָרן? — מיר רעכענען צו פאָרן קיין שוויי-
צאַרע, — האָב איך תיכף געענטפערט.
אויב אַזוי, וועל איך דאַרפן אונטערשרייבן אָט דאָס פאַפיר. אַזוי
פיל און אַזוי פיל צייט באַקום איך אויף צו ברענגען אין אַרדענונג מיינע
אַנגעלעגנהייטן.

ער האָט מיר אַוועקגעגעבן די דאָקומענטן, און איך בין אַרויס. ווען
איך האָב דערציילט גענאָסע מאַיעווסקין, וואָס מיט מיר האָט פאַסירט און
ווי פיין און אידל די פריישישע פאַליציי באַגייט זיך מיט איינעם, האָט
ער געשאַקלט מיטן קאַפּ. דעם ענין פון מיך משלח זיין האָט ער דער-
קלערט מיט די צושטאַנדן אונטער דעם „סאַציאַליסטן-געזעץ“. אָבער
די אויסטערלישע העפלעכקייט האָט זיך, רעכנט ער, גענומען דערפון,
וואָס מיין נאָמען איז געווען פאַרבונדן מיט דעם נאָמען פון „פרייליין פאַן
לאַכאַוו“. אַ קלייניקייט אַביסל דער טיטול: „פאַן“. ער באַטייט דאָך
די צוגעהעריקייט צו דעם אַדל-שטאַנד!

דעם זעלביקן טאָג האָב איך געטעלעגראַפירט קיין ציריך, אַז מיר
ביידע פאָרן אַרויס אַהיין. און אין אַ פאַר טעג אַרום האָבן מיר פאַר-
לאָזן די שטאָט, וואָס האָט געשפילט אַזאַ וויכטיקע ראַלע אין מיין לעבן,
— דער עיקר אין מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג.

עטלעכע גליקלעכע וואָכן אין מיין לעבן

מיט גאָר אַ שטאַרקן אומווילן האָב איך פאַרלאָזן בערלין. די איינ-ציקע טרייסט איז געווען, וואָס מיר פאַרן קיין שווייצאַריע, וואוהין איך האָב לכתחילה באַדאַרפט גיין. איך האָב געהאַפט, אַז אויך אין ציריך וועל איך האָבן די זעלביקע מעגלעכקייטן דורכצופירן די רייך-טעאַרעטישע אויפגאַבן, וואָס איך האָב מיר געשטעלט. און אַ שטיקל באַגריף האָב איך שוין געהאַט, ווי שווער און נאָך גאָר ניט דורכגעטראָטן ס'זיינען אַלע יענע וועגן, אויף וועלכע איך וועל דאַרפן גיין, ריכטיקער: וועלכע איך וועל אַליין דאַרפן אויסטרעטן. אַ דאַנק דעם אויבערשטן! קיין לאַבאַ-ראַטאַריעס מיט עקספּערימענטן, מיט אויסגראַבן אייגענעם רוי-מאַטעריאַל דאַרף איך ניט. מיין רוי-מאַטעריאַל זיינען די שוין געדרוקטע שריפטן; און זיי קאָן מען האָבן, ווי איך האָב געגלייבט, אומעטום, אין יעדן ציווי-ליזירטן מערב-איראָפּיאישן לאַנד. אין דער פרייער שווייצאַריע נאָך אַ סך גרינגער, איידער אין דעם פרייסישן בערלין.

אויסגעלאָזן האָט זיך אַ היפש ביסל אַנדערש. עס האָט ניט געדויערט לאַנג, און איך בין צוריק אַריינגעצויגן געוואָרן אין אַ העפטיקן קאַמף, — אַ שאַרפן פאַרטייקאַמף צווישן די נאָך פאַרבליבענע „נאַראַדאָוואַלן“ און די אויפקומענדיקע רוסישע סאַציאַל-דעמאָקראַטן, וואָס האָבן זיך דע-מאַלט גערופן „אַסוואַבאָזשיענצעס“, ד"ה, אַנהענגער פון דער פליעכאַ-נאַווישער גרופע „אַסוואַבאָזשיעניע טרודאַ“ („די באַפרייאונג פון דער אַרבעט“).

אַ חוץ דעם האָט געדאַרפט געפירט ווערן אַ פשוטער עקאָנאָמישער קאַמף מיט די אומשטענדן פאַר דער אייגענער עקזיסטענץ, ד"ה, פאַר דער עקזיסטענץ פון דעם ניי-אויפגעשטעלטן פאַמיליען-צעלט. און אַ חוץ אַט די צוויי „קאַמפן“, וואָס האָבן ביי מיר אַוועקגענומען אַזויפיל צייט, איז אויך געווען אַ גרויסער מאַנגל אין „רוי-מאַטעריאַל“. ניט נאָר אין די ציריכער עפנטלעכע ביבליאָטעקן, נאָר אויך אין דער גאַנצער שווייץ האָבן גראַד געפעלט יענע ביכער און צייטשריפטן, וואָס זיינען געווען נייטיק פאַר מיינע אַרבעטן.

דאָס אַלץ האָט געפירט דערצו, אַז מײן טעטיקייט האָט אָנגענומען אַן אײנזײטיקע, פראַקטיש־רעוואָלוציאָנערע ריכטונג. בעת אײך האָב מיט אַלע מײנע חושים געפילט, אַז אײך וואָלט געקאָנט אַ סך מער אויפטאָן אײ פאַר דעם סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערן קאַמף, אײ פאַר דעם ײדיש־נאַציאָנאַלן באַפרייאַונגס־קאַמף, ווען אײך וואָלט דעם גרעסטן טײל פון מײן אַר־בעטס־צײט געקאָנט אַוועקגעבן דער באַגרינדונג פון דער סאָציאַליסטישער טעאָריע, — פאַרבונדן מיט די פראַבלעמען פון אַ פראַגרעסיוון אַלגעמײנעם וועלט־באַנעם, — דעם ברייטערן אַרומנעם פון דער נאַציאָנאַליטעטן פראַגע און דער פאַרטיפטערער פאַרשונג אײן דער ײדישער געשיכטע.

עד היום שפיר אײך אַט די אומגינסטיקע אומשטענדן פאַר מײן אַר־בעט, וואָס האָט געקאָנט דורכפירן נאָר אַ גאַנץ קליינעם טײל פון יענע אויפגאַבן, וועלכע אײך האָב מיר געשטעלט אײן בערלין, און וואָס האָבן, — אײך מײן דאָ סײ די אויפגאַבן, סײ די אומגינסטיקע אומשטענדן, — אויך פון זײער זײט ניט אויפגעהערט צו פרוכפערן זיך. דאָס רוב „דער־גריכונגען“ געפֿינען זיך איצטער בײ מיר אײן פאַרשיידענע סטאַדיעס פון זײער אויסגעאַרבעטקײט. ווער ווייסט? אפשר וועט מיר נאָך באַשערט זײן דערפירן אײניקע פון זײ צו אַ מער אַדער ווייניקער באַפרידיקנדיקן אָפּשלוס: „לאַז זײן — נאָר צו אַ קלאָרער „סטאַנציע“ אויפן וועג, וואָס וועט גרינגער מאַכן פאַר אַנדערע צו דערגײן אויף אים ביז צום סוף. נאָר — לאַמיר אײן דעם איצטיקן דײן וחשבון פון מײן לעבן בעסער גײן כסדר, אויף וויפיל מעגלעך כראַנאַלאָגיש. לאַמיר דעריבער זיך אומ־קערן צום סוף זומער 1888, ווען וויעראַ און אײך האָבן פאַרלאָזן בערלין. די נסיעה פון בערלין קײן ציריך איז פאַר אונדז בײדן געווען אײנע פון די אָנגענעמסטע. דער עיקר — וואָס מער מיר זײנען אַרײנגעפאַרן אײן דער בערגליקער דרום־ריכטונג. פאַר וויעראַן זײנען די באַרג־פּײ־זאָשן ניט געווען קײן נײס. זי איז קינדווייז אויפגעוואַקסן אײן דער אוראַלער געגנט אײן רוסלאַנד. אָבער אויך זי האָט געשלונגען מיט די אויגן די זיך בײטנדיקע סצענעריען. פאַר מיר איז דער אַרײנפאַר אײן אַ נײער, „פּײזישער געאַגראַפיע“ געווען אַ נײע דערלעבעניש. ביז צו יענער צײט בין אײך אַלץ אַרומגעפאַרן אײן דעם ברייטן צפון־אײראָפּײאישן פּלעין, וואָס צײט זיך פון דעם דײטשן ים ביז צום אוראַל.

אפילו אײן „מײנע“ בערגלעך אײן און אַרום וויטעבסק, — אַפּצווייג־לעך פון די וואַלדאָיער בערג, — האָב אײך קײנמאַל ניט געזען אַזעלכע הויכע און שײנע באַוואַלדונגען, מיט אַזעלכע אויסטערלישע באַרג־פאַרמען. עד היום געדענקט זיך מיר אײן באַרג אַזאַ, אַן אײנצלנער, וואָס האָט זיך

אַרױסגעטיילט פון דער גאַנצער קײט. ער האָט געהאַט די פּאַרם פון אַ גיגאַנטישער „קלובניקע“. אונטן און אויבן אַביסל שמעלער אײדער אײנמיטן. מיר האָבן אונדזערע אױגן ניט געקאַנט אָפּרײסן פון אים, און עס האָט מיר באַנג געטאַן, וואָס ער איז אַזוי גיך פאַרשוואַנדן פון אונדזער בליק. אין אַט דער רײזע האָב איך צום ערשטן מאַל גענומען שפּירן נאַטור־שײנקײט, אָדער ריכטיקער: גענומען מיט קלאַרן באַוואוסטזײן שפּירן זײ. קײן אַנדערע פּראַגן זײנען גאַר ניט אַרױפגעקומען אױפן זײנען, ווי נאָר: „צו וואָס איז דאָס געגליכן? ווי דריקט מען די אָדער יענע פּאַרם אױס אין מענטשלעכע ווערטער?“

טעאַרעטיש בין איך דעמאָלט נאָך אַלץ געווען וײט פון אַנדערקענען די אַבסאָלוטע אײגנאַרטיקײט פון אַן עסטעטישן באַוואוסטזײן, וואָס מוז האָבן זײן אײגענעם וואַרצל אין אַ פּסיכישן לעבן ניט נאָר פון מענטשן, נאָר אױך פון אַנדערע לעבעדיקע ברואים. טעאַרעטיש וואָלט איך מיך נאָך אַלץ אונטערגעשריבן אונטער טשערנישעווסקיס מאַטעריאַליסטישער פּאַרמולע: „שײנקײט איז אַ מענטשלעך לעבן, — דײה, אַז „שײנקײט“ איז ניט קײן זעלבסטשטענדיקער שטראַם פון אַן אײגנאַרטיקן באַוואוסטזײן, נאָר אַן אַרױסקום פון עפעס אַן אַנדער זאַך, פון לעבנס־אַדערפּענישן מיט זײערע ניצלעכקײט־חשבונות. אַזאַ בליק איז בײ מיר אין בערלין נאָך פאַרשטאַרקט געוואָרן, אַ דאַנק עביגהאַוס פאַרלעוונגען וועגן עסטעטיק, וואו די ליניעס גופא און זײער ווירקונג אױף אונדזער נשמה פלעגן צוריק־געפירט ווערן צו פּרימיטיווערע נשמה־דערלעבענישן, ווי „שטיק פּעסט“, אָדער „אײנבויען זיך און פּאַלן“, וכדומה.

וועגן דער טעאַרעטישער זײט פון דער עסטעטיק האָב איך גראַד דעמאָלט גאַר ניט געטראַכט: איך בין געווען צופיל אַרײנגעטאַן אין דעם באַוואוסטזײניקן דורכלעבן שײנקײט, איך זאַל מיך האָבן קאַנען אָפּגעבן מיט דעם באַוואוסטזײניקן טעאַרעטישן באַטראַכט וועגן דעם ענין.

אַבער אויב אין די שפּעטערע יאָרן — דער עיקר אַ דאַנק דעם לעבן אין דער שװײצאַריע — האָב איך אײנגעזען דעם זעלבסטשטענדיקן וואַרצל פון אַ רײן עסטעטישער שפּירונג און די אומפרוכפערקײט פון אַלע פּיל־פּוילים און פּשטלעך צוריקצופירן זײ און דערקלערן זײ מיט עפעס אַזױנס, וואָס ליגט מחוץ פון דער שײנקײט־ספּעציע, אפילו די רײן אידעאַליסטישע פּרואוון פון אַט דעם מײן, — ווי „צײב, בײ שאַפּענהאַוערן און העגעלן, — איז דאָס קערנדל פון אַזאַ דערהײבן די עסטעטיק, צו אַ וואַרצל־האַפּט, דורכאױס זעלבסטשטענדיקן קאַמף, — וואָס האָט אַ רעכט צו זאַגן זײן וואַרט און שטעלן זײנע פּאַדערונגען אפילו אין די האַרבסטע סאַציאַלע

פראבלעמען, — אַט דאָס קערנדל, זאָג איך, איז געוויס פאַרזייט געוואָרן אין מיר, בעת יענער נסיעה.

אונדזער אויפֿבֿערק איז אויך אָפֿט צוגעצויגן געוואָרן צו די פֿאַר־שיידענע אַרכיטעקטורן פֿון די הייזער אין די דערפֿער, וועלכע מיר זיינען פֿאַרבייגעפֿאַרן: צו די קאַסטיומען פֿון די דאַרפֿסלייט, וואָס פֿלעגן אַרײַן אין אונדזער וואַגאָן, אָדער וועלכע מיר האָבן געזען אויף די סטאַנציעס, ביי די אָפֿשטעלן; און גאַר אַ קינדישע פֿרייד האָט ביי אַזאַ אָפֿשטעל אַרויס־גערופֿן אין אונדז דער אַנבליק פֿון די פֿערד־און־וועגעלעך ביי דער סטאַנציע. די פֿערד האָבן געטראָגן אויף זייערע קעפֿ שטרוענע היט־לעך, מיט ספֿעציעל־געמאַכטע לעכער, פֿון וועלכע עס האָבן אַרויסגע־סטאַרטשעט די אויערן, אָבער אויך אונטערגעבונדענע מיט שלײפֿן אונטער די גאַמבעס. יעדער פֿערד — אַן אמתע גראַנד־דאַמע, עס האָבן נאָר געפֿעלט דער פֿעכער און דער לאַרבעט. קאַמיש און אין דער זעלביקער צײַט זייער ליבלעך איז אונדז געווען זייער אַנבליק.

אַט די אַלע רײן עסטעטישע איינדרוקן, צווישן מענטשן אין וואַגאָן, דורכאויס זאַטע און צופֿרידענע, האָבן זיך סומירט אין איי־איינציקן איינ־דרוק: מיר פֿאַרלאָזן אַן אַלטע וועלט הינטער זיך און טרעטן אַרײַן אין אַ גאַנץ נייער, אָבער וואונדערלעך שיינער, זוניקער וועלט.

אַט דער איינדרוק האָט זיך נאָך פֿאַרשטאַרקט, ווען מיר זיינען, האָבן־דיק איבערגענעכטיקט אין באַזעל, לִסוף געקומען קײן ציריך.

אויפֿן וואַקזאַל האָט אונדז באַגעגנט מיין קוזינע מאַריאַ רײנוס, וועגן וועלכער איך האָב שוין אַמאָל געשריבן אין די פֿריערדיקע קאַפּיטלעך. זי האָט אונדז גלייך פֿון דעם וואַקזאַל גענומען צום „ציריך־זעע“, כדי מיט אַ דאַמף־שיף צו פֿאַרן צו איר, וואו זי האָט געזומערט אין איינעם פֿון די דערפֿלעך אויף דער זעלביקער אַזערע.

שוין אויף דער דאַמף־שיף האָט מאַשע אונדז פֿאַרגעשטעלט דריי נייע באַקאַנטע: דעם „ציריך־בערג“ אויף דער לינקער זײַט וואַסער, דעם „איטלי־בערג“ אויף דער רעכטער זײַט, און די מיט אייז באַדעקטע גלע־טשער־בערג פֿון אַן אַלפֿן־קײט, וואָס האָט געשטראַלט אין דער זון, גלייך אַנטקעגן אונדז, ביים עק האַריזאָנט. אַט די פֿאַנאַראַמע מיט דעם ציריך־זעע אינמיטן, מיט זיינע גרינלעכע, קלאַרע וואַסערן, מיט אַ נעץ דיניקע קנייטשעלעך אויף זײ, ווי אַ וואַזאַל אויף אַ שײנעם פֿנים, זיינען זיכער געווען „עטוואַס נאָך גיכט דאָ געוועזענעס“, ווייניקסטנס פֿאַר מיר; אַ דורכאויס נייע, זוניקע, שטראַלנדיקע וועלט.

אין דעם דערפל, אויף מאַשעס אַכסניה, וואו זי האָט שוין פאַר אונדז
אַנגעגרייט אַ צימער, האָבן מיר די ערשטע פאַר וואָכן פאַרבראַכט, ווי אין
אַ גליקלעכן חלום. אגב, זיינען דאָס אויך געווען די „פליטער-וואָכן“ פון
מיין פאַר-פאַלקלעכן מיט וויעראַן.

ווען איך קוק איצטער, דורך דעם לאַנגן קאַרידאָר יאָרן, אויף דעם
פריי-האַרבסט 1888, אויף די פאַר וואָכן, וואָס מיר האָבן פאַרבראַכט אין
אַ דערפל אויף דער „ציריך-זעע“, דאַכט זיך מיר, אַז דאָס זיינען געווען די
גליקלעכסטע וואָכן אין מיין גאַנצן לעבן.

ליבע, נאַטור-שיינקייט, פריינטשאַפט — און ניט קיין סימן פון
וועלכע-עס-איז דאגות, פערזענלעכע, צי יידישע, צי אַלמענטשלעכע. אפילו
מיין פעקל „פראַבלעמען“ האָבן איך פון דער נשמה ניט אויסגעפאַקט.
ס'האָט אויסגעזען ווי דער סאַציאַליזם וואָלט שוין לאַנג געווען אַ מקוים
געוואָרענער, און מענטשן לעבן אין אים אין נחת און אין פרייד, אַט אַזוי
אַן ערך, ווי אין דעם „פערטן חלום“ פון „ויעראַ פאָולאָונאַ“ אין טשער-
נישעווסקיס „טשטאַ דיעלאַט“?

די זוניקע טעג, מיט קיין ברעקל וואָלקן אויפן הימל — סיי אין
דעם בוכשטעבלעכן, סיי אין דעם מליצהדיקן זין פון די ווערטער — האָבן
גענומען ביסלעכווייז פאַרגיין.

ניט אַפגעוואָרט ביזן סוף הזמן, בין איך מיט מאַשען אַריבערגע-
פאַרן קיין ציריך צו זען זיך מיט יענעם חבר, וועמען „שאויל פינחס“
(ראַבינאָוויטש) האָט איבערגעלאָזן די ירושה פון זיינע יידיש-סאַציאַליס-
טישע אַרבעטן.

דערמיט האָט זיך אַנגעהויבן מיין נייע טעטיקייט אין שוויצאַריע.

